

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

Valdis Bērziņš. A Figurally Sculpted Bone Knife from the River Užava (Western Latvia) and the Invisible Lampreys of Prehistory • *Māris Zunde.* Vēsturisko koka konstrukciju dendrohronoloģiskās datēšanas rezultātu atbilstība un ticamība: Latvijas piemēri • *Anete Karlsonē.* Tradicionālās prasmes – krāsaugu lietojuma zināšanas • *Inna Ģile.* Pašnāvību kultūra Latvijā: Latvijas armijas 1928. gada piemērs • Vēstures avoti • Zinātnes dzīve • Recenzijas

2018

2

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

DIBINĀTS 1936. GADĀ
ATJAUNOTS KOPŠ 1991. GADA DECEMBRA
IZNĀK TRĪS REIZES GADĀ

Žurnāls sagatavots LU Akadēmiskās attīstības projekta
“Zinātniskā periodiskā izdevuma “Latvijas Vēstures Institūta
Žurnāls” sagatavošana un izdošana 2018. gadā”
(vad. Guntis Zemītis) ietvaros

Rīga, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Dibinātājs
LATVIJAS UNIVERSITĀTES LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTS
Reģistrācijas apliecība nr. 1651
lvi@lza.lv

Atbildīgā redaktore *Dr. hist.* Kristīne Ante
kristine.ante@lu.lv

Redkolēģija:

Asoc. prof. Ph. D. KARI ALENIUSS (*Kari Alenius*), Oulu Universitāte, Somija; Asoc. prof. Dr. hist. DAINA BLEIERE, Rīgas Stradiņa universitāte, LU Latvijas vēstures institūts; Asoc. prof. Hum. m. dr. AUDRONE BLIUJIENE (*Audronė Bliujiene*), Klaipēdas Universitātes Baltijas jūras reģiona vēstures un arheoloģijas institūts, Lietuva; Prof. Ph. D. LAZARS FLEIŠMANS (*Lazar Fleishman*), Stenforda Universitāte, ASV; Prof. Ph. D. JERGS HAKMANS (*Jörg Hackmann*), Ščecinas Universitāte, Polija; Ph. D. MAGNUSS ILMJERVS (*Magnus Ilmjärv*), Tallinas Universitātes Vēstures institūts, Igaunija; Prof. Dr. hist. ALEKSANDRS IVANOVŠ, Daugavpils Universitāte; Prof. Dr. hist. ĒRIKS JĒKABSONS, Latvijas Universitāte; D. Phil. METJŪ KOTS (*Matthew Kott*), Upsalas Universitāte, Zviedrija; Vēst. zin. kand., doc. MIHAILS KOVAĻEVŠ, Saratovas Valsts tehniskā universitāte, Krievija; IMANTS LANCMANIS, Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis; Prof. Ph. D. ĒRO MEDIJAINENS (*Eero Medijainen*), Tartu Universitātes Vēstures un arheoloģijas institūts, Igaunija; Prof. emer., Ph. D. ANDREJS PLAKANS, Aiovas Valsts universitāte, ASV; Vēst. zin. kand., doc. TAMĀRA PUŠKINA, Maskavas Valsts universitāte, Krievija; Prof. Dr. hist. h. c., Dr. habil. chem. JĀNIS STRADIŅŠ, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Baltijas vēstures komisijas (Getingenē) korespondētājloceklis, LU Filozofijas un socioloģijas institūts; Prof. Dr. habil. hist. AIVARS STRANGA, Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, Latvijas Universitāte; Hum. m. dr. ŽILVĪTIS ŠAKNIS (*Žilvytis Šaknis*), Lietuvas Vēstures institūts, Lietuva; Doc. Ph. Dr. LUBOŠŠ ŠVECS (*Luboš Švec*), Kārļa Universitātes Starptautisko studiju institūts, Čehija; Asoc. prof. Ph. D. IEVA ŽAKE, Rovana Universitāte, ASV; Dr. hist. GUNTIS ZEMĪTIS, LU Latvijas vēstures institūts

Žurnālā ievietotie zinātniskie raksti ir recenzēti
Articles appearing in this journal are peer-reviewed

No 2012. gada "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls" ir iekļauts EBSCO datubāzē
Academic Search Ultimate.

From 2012, "Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls" has been included in the EBSCO
database *Academic Search Ultimate*.

Redakcijas adrese
Kalpaka bulv. 4, 126. ist., Rīgā, LV-1050, tālr. 26556776

Redaktore:
Antra Legzdiņa (angļu val.)
Ināra Stašulāne (latviešu val.)
Māksliniece *Ināra Jēgere*
Maketētāja *Margarita Stoka*

Iespiests SIA "EIRO PRINT"
Reģ. Nr. LV 40003309979

SATURS/CONTENTS

ZINĀTNISKIE RAKSTI/SCIENTIFIC ARTICLES

- Valdis Bērziņš.* A Figurally Sculpted Bone Knife from the River Užava (Western Latvia) and the Invisible Lampreys of Prehistory/
Valdis Bērziņš. Figurāli veidots kaula nazis no Užavas upes (Rietumlatvijā) un aizvēstures neredzamiem nēģi 5
- Māris Zunde.* Vēsturisko koka konstrukciju dendrohronoloģiskās datēšanas rezultātu atbilstība un ticamība: Latvijas piemēri/
Māris Zunde. The Relevance and Validity of Dendrochronological Dating of Historical Wooden Structures: Examples from Latvia 26
- Anete Karlsonē.* Tradicionālās prasmes – krāsaugu lietojuma zināšanas/
Anete Karlsonē. The Traditional Skills – Knowledge of Plant Dyes Use 62
- Inna Ģile.* Pašnāvību kultūra Latvijā: Latvijas armijas 1928. gada piemērs/
Inna Ģile. Suicide Culture in Latvia: Example of Year 1928 in the Latvian Army 82

VĒSTURES AVOTI/SOURCES OF HISTORY

- Vācbaltietes Luīzes Meijeres atmiņas par 1919. gada notikumiem Latvijā (tulkojusi *Indra Čekstere*)/
Memories of balticgerman Luize Meijere about the events of 1919 in Latvia (translated by *Indra Čekstere*) 113

ZINĀTNES DZĪVE/SCIENTIFIC LIFE 166

RECENZIJAS/REVIEWS

- Cēsu pils raksti: arheoloģija, arhitektūra, vēsture.*
I [sēj.]. B.v.: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017
(aut. *Ieva Ose*) 183
- Ceļā uz latviešu tautu: rakstu krājums.* Sast. Vitolds Muižnieks.
(Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti. Nr. 24).
Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2018
(aut. *Guntis Zemītis*)..... 189
- Vadim I. Musaev. *Pravoslavie v Pribaltike*
v 1890–1930-e gg. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo
Politekhničeskogo universiteta, 2018
(aut. *Sergejs Coja, Ivans Petrovs*) 200
- AUTORI/AUTHORS 206

ZINĀTNISKIE RAKSTI

A FIGURALLY SCULPTED BONE KNIFE FROM THE RIVER UŽAVA (WESTERN LATVIA) AND THE INVISIBLE LAMPREYS OF PREHISTORY*

Valdis Bērziņš

Dr. archaeol., senior researcher, Institute of Latvian History.

Research interests: Stone Age subsistence and lifeways, Neolithic ceramics, archaeological methodology.

A sculpted Stone Age bone knife, found in the River Užava at Sise in western Latvia, is interpreted as a schematic representation of a lamprey. The river lamprey (*Lampetra fluviatilis* L.) is a migratory species distributed in a wide region of Europe, but commercial fishing continues today only in the region around the northern and eastern shores of the Baltic Sea. Lamprey may have been an important food resource in prehistory as well; however, the species is not represented among faunal remains because its skeleton is cartilaginous and does not preserve archaeologically. The keratinous teeth do survive under special conditions, and these could in future provide direct evidence of prehistoric lamprey exploitation.

Keywords: lamprey, Stone Age, fishing, art, bone artefacts.

INTRODUCTION

The River Užava rises in the hills of western Kurzeme (the westernmost region of Latvia) and enters the open Baltic Sea 18 km south of the town of Ventspils. In its lower course, it traverses a broad coastal flatland, rich in Stone Age archaeological sites and stray finds. These relate primarily to Mesolithic–

* This article has been prepared in the frame of the project “The territory of Latvia as a zone of contact between different cultural spaces, religions, and political, social and economic interests from prehistory up to the present day”, implemented at the Institute of Latvian History, University of Latvia.

Neolithic habitation associated with the former Bay of Ventspils, which existed during the *Ancylus* and *Littorina* Sea stages of the Baltic Sea Basin.

A large number of Stone Age artefacts have been recovered from the bed of the Užava itself, and indeed most of these come from one particular stretch of the river's course: where it flows through the hamlet of Sise (present-day Ziras Parish of Ventspils Municipality; see Fig. 3: b for location). Two objects were discovered here already before the Second World War, and a greater number were found in the 1960s. In response to the report of artefact finds, this location was initially visited by archaeologist Ieva Cimermane in 1963.¹ The following year, Stone Age specialist Ilze Loze conducted a more detailed investigation of the find circumstances and brought back to Riga a larger set of artefacts.²

As documented by Loze, many of the objects were found by a local youth named Agris Legzdiņš.³ Almost 50 years later, in 2012, an archaeological team conducting a renewed investigation of the Sise site met Legzdiņš, who recounted how the first bone and antler artefacts had been discovered on the riverbed. This particular stretch of the Užava's course was a very favourable location for fishing river lamprey (*Lampetra fluviatilis* L.). The village boys would catch by hand lampreys that had attached themselves with their sucker-like mouths to rocks under the water. So as to get a clearer view of the lampreys underwater, they would use a home-made viewer in the form of a bowl or bucket fitted with a glass bottom. According to Legzdiņš, it was in this way that they spotted the first artefacts lying on the riverbed.⁴

For many decades there was no more news of finds from the Užava at Sise, but archaeological and geological fieldwork recommenced in 2010 with a survey of the riverbed in conjunction with an investigation of the stratigraphy along the banks of the river, conducted by a Latvian/German research team together with experienced divers.⁵ On this occasion they met another local resident, Aivars Priedoliņš, who had likewise brought up antler and bone objects from the riverbed and who engaged henceforth in an intensive search of this reach of the river, recov-

ering a considerable number of Stone Age artefacts along with unworked antler and bone, as well as metal weapons and jewellery relating to Late Iron Age Couronian cremation graves. Wading in the river, Priedoliņš scanned the riverbed using an underwater scope, in the form of a glass-bottomed plastic bowl.

Subsequent archaeological excavation and geological survey on the left bank of the river in 2012 uncovered evidence of Mesolithic and Neolithic occupation at several locations and revealed an extremely complex natural sequence of organic deposits and sands, reflecting the landscape changes caused by fluctuations in the water level during the Ancylus Lake and Littorina Sea stages of the Baltic Sea Basin.⁶ However, it has so far proved impossible to identify the layer from which the bone and antler objects have been eroded.

This article examines just one of Priedoliņš's many finds from the bed of the River Užava: a figurally carved bone knife. It was brought up near the right bank of the river in Sise village, where the river flows between the Mazrušķi and Duļi farms, at a location where a wooden bridge once stood (N 57°7'27" / E 21°32'57"). Along with the rest of Priedoliņš's collection, it is nowadays kept in Ventspils Museum.⁷

THE FIND AND INTERPRETATION OF THE IMAGERY

The bone knife (Fig. 1: 1–4; Fig. 2: 1), 22.5 cm long with a maximum width of 1.8 cm and a maximum thickness of 0.8 cm, has been fashioned from a flat splinter of long bone (species indeterminate), carefully shaped and finished. Dark brown in colour, it is nearly symmetrical along its long axis, with a rounded tip, and a butt of spatulate form separated from the rest of the piece by a 1.5 cm long constriction placed 2 cm from the butt end. The object is flat, being biconvex in cross section along most of its length.

A distinctive feature is the occurrence of short notches around the margin of the spatulate butt, with similar notches along both

edges of the blade, close to the constriction: seven notches along one edge and nine along the other (Fig. 1: 3–4). Three small notches occur on one edge further towards the tip of the knife.

On first inspection, the object seemed like a schematic representation of a snake. Indeed, a number of snake representations in bone and antler are known from the Stone Age of the eastern Baltic region.⁸ However, subsequent detailed examination indicated a more convincing resemblance to a rather different animal: the river lamprey, a cartilaginous fish species that inhabits the River Užava today and, as described above, was the object of the fishing activity that had led to the discovery of Stone Age artefacts on the riverbed.

If the spatulate butt of the knife is taken to represent the lamprey's head, then particularly significant for identification are the closely-spaced notches along the edges of the knife near the constriction: these may be equated with the very distinctive row of seven gill openings that occur on either side of the river lamprey's body just behind the head, a feature peculiar to this animal, and one that has given rise to various traditional names for the lamprey. Thus, in some country areas of England lampreys were known by the name "nine eyes" or "nine holes", and the common name in German is *Neunauge* ("nine eyes"), all of these names apparently referring to the seven gill openings together with the paired eyes.⁹

In addition, the spatulate shape of the butt is reminiscent of the outline of the lamprey's sucker-like mouth (suctorial disc) when the parasitic animal has attached itself to the body of a fish or to a rock. In this context the notches around the periphery of the spatula can be taken to represent the folds of skin around the margin of the mouth funnel and/or the teeth inside the mouth.

Admittedly, the sculpted piece is overly schematic to permit unequivocal identification. It may be noted that no other representations of lampreys seem to have been identified so far in the Stone Age artefactual material from Northern Europe, but this is unsurprising, since lampreys have generally not been considered in the context of Stone Age subsistence or artistic representation.

Fig. 1. 1, 2 – Bone knife, River Užava at Sise, VVM 31460: 1; 3, 4 – enlarged view of the butt end; 5 – river lamprey (*Lampetra fluviatilis* L.)

As regards the practical function of this artefact, a knife of this form could potentially have served a range of different needs. However, the occurrence of fine striations perpendicular to the line of the blade indicates that it was employed with a transverse scraping motion, for example as when scaling fish. Such a knife could conceivably also have been used for removing the mucus from lamprey before processing for consumption. The constriction near the butt may have served for attaching a cord or for keeping the knife tucked behind one's belt.

Since the rather delicate object is intact and in fairly fresh condition, with no significant damage and only minor evidence of rolling, it may be thought to have been lost in the water (rather than discarded as rubbish) and deposited in the mud of the bed, and was evidently eroded from this stratum by the river not very long prior to its discovery, before abrasion in the current could do much damage.

The object itself has not been radiocarbon dated (sampling was considered overly destructive for this relatively small and quite unique piece), but antler artefacts recovered from the bed of the Užava at Sise have given dates in the range c. 6000–4000 cal BC,¹⁰ a time interval that corresponds to the Late Mesolithic and Early Neolithic in Latvia.

STYLISTIC PARALLELS

While the form of the object is quite unique, stylistic parallels can be identified in Latvia. There is a distinct similarity with a bone knife from a Middle Neolithic layer on the Zvidze site in the Lubāns Lowlands of eastern Latvia, which likewise has a figurally carved grip and notching along the edges (Fig. 2: 2).¹¹ Also similar in terms of the style of ornamentation is the widely-known anthropomorphic figure on a bone plate from the Zvejnietki Mesolithic–Neolithic cemetery at Lake Burtnieks in northern Latvia (Fig. 2: 3).¹² Recovered from a disturbed grave (no. 172), it is thought to date from the Early Neolithic. The main resemblance is in the notches carved around the margin of the

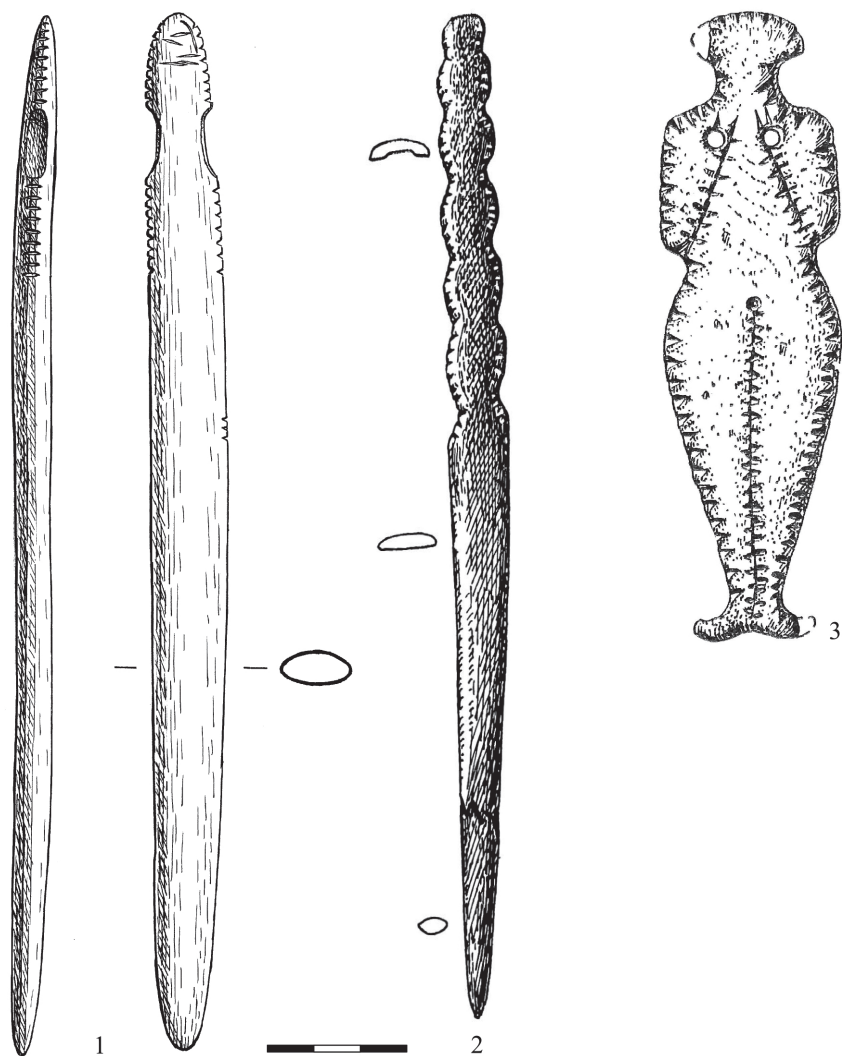

Fig. 2. 1 – Bone knife, River Užava at Sise, VVM 31460: 1 (drawing: A. Bērziņa); 2 – bone knife, Zvidze site, VI 188: 2834 (Ilze Loze (1988). *Poseleniia kamennogo veka Lubanskoi niziny. Mezolit, rannii i srednii neolit.* Riga: Zinatne, p. 137, Plate. XVII: 9); 3 – anthropomorphic bone figurine, burial 172, Zvejnieki cemetery (Francis Zagorskis (2004). *Zvejnieki (Northern Latvia) Stone Age Cemetery.* Oxford: Archaeopress. (BAR International Series 1292), Fig. 25)

plate and along the lines marking the arms and legs. In the case of this figure, it seems the notches might, at least in part, indicate decoration along the seams of the dress. A fragmentary bone artefact with similarly notched edges has been found on the Neolithic site of Tamula in southern Estonia.¹³

Considering these stylistic parallels from dated sites, the Sise knife could indeed be Late Mesolithic or Neolithic, like the dated artefacts of the Sise collection.

Also paralleling the piece from Sise are several round-tipped knives and daggers made from flat bone plates, which have been recovered as stray finds from the exposed bed of Lake Lubāns in eastern Latvia.¹⁴ Two of these have figurally shaped butts representing birds;¹⁵ another has notching on the grip.¹⁶

There is also a resemblance to certain of the flat bone knives from the Late Mesolithic (c. 7000–6000 cal BC) in the Upper Volga region of Russia. Thus, the Zamostje 2 site has yielded knives with notched or wavy edges and figurally carved butt ends,¹⁷ and there are further finds from Ozerki 5.¹⁸

THE RIVER LAMPREY AND ITS POTENTIAL SIGNIFICANCE AS A PREHISTORIC FOOD SOURCE

The Sise find certainly does provide occasion to address the question of lamprey fishing in prehistory. The river lamprey is a migratory (anadromous) species: as in the case of many other fishes, the adult lampreys live in the sea and enter rivers to spawn. Hitherto in the study of Stone Age fisheries in Latvia attention has been focused primarily on freshwater fish, since the bones of these species have been found much more commonly and in greater numbers, whereas remains of fishes that migrate between the sea and freshwater are relatively sparse and have in Latvia received little research attention, even though in historical times certain of the species in this group, including the river lamprey, have been immensely important economically. Lampreys have not been considered at all in the archaeological literature from the region, evidently because of the absence of recovered

remains: the lamprey has a cartilaginous skeleton, with no bone that might preserve archaeologically. Hence, we have no direct evidence of prehistoric lamprey fishing.

Lampreys are sometimes grouped together with hagfishes as cyclostomes or round-mouthed vertebrates, being the only living vertebrates without the usual hinged vertebrate jaws. Instead, the small round mouth is surrounded by a circular disc or sucker, the inner surface of which is studded with an array of small horny teeth, helping it to grip its prey – usually a fish – and frustrate its efforts to escape. The sucker is also a great asset for an animal living in fast-flowing water, enabling it to anchor to rocks on the streambed and rest motionless with the least expenditure of energy. On the top of the head, instead of the usual paired nasal openings, there is only a distinctive single nostril. The lamprey's body has no hard bony tissues, in place of which there is the more flexible gristle or cartilage. Even their teeth are without the usual vertebrate hard material of dentine or enamel, but are made up of the horny protein keratin. In place of a jointed spine, lampreys and hagfishes have a gelatinous rod, the notochord, which extends almost the entire length of the animal.¹⁹

After spending a large part of its life (4–5 years) in a larval stage with a diet of detritus, the river lamprey metamorphoses to the adult stage and migrates to the sea, where it adopts a parasitic feeding life, subsisting mainly on small fish such as sprat, herring and smelt. Usually after 1–2 years, when the mature lamprey has reached a length of 17–49 cm, with a weight of 20–195 g, it begins its upriver migration to the spawning area.²⁰ It ceases to feed before starting the upstream migration, and because fat stores are at their peak at the start of the migration, it is usually the first catches that have been most highly valued as food.²¹ The migration occurs at night; during the daytime the migrants spend much of their time resting under rocks and overhanging banks or lying on the bottom of deeper pools.²²

At the present day, the river lamprey occurs in a wide region of Western and Northern Europe, from Ireland and the coasts of Spain and France in the west to Lakes Ladoga and Onega and the

Bay of Bothnia in the north-east (Fig. 3: a). However, major commercial fishing for lamprey nowadays occurs only in the region surrounding the northern and eastern parts of the Baltic Sea, namely in Finland, part of north-western Russia, Estonia, and Latvia,²³ these being the countries where the fish has retained a significant place in the culinary tradition. Here, the lamprey's annual mass migration from the sea into the rivers to reach the spawning sites – in the period from late summer up to early spring – provides the main opportunity for catches. Compared with neighbouring countries, the largest-scale commercial lamprey fishing is nowadays in Latvia,²⁴ and indeed in this country at the present day lamprey catches account for the largest proportion of commercial fish catches in inland waters: in the years 2003–2015, the annual lamprey catch varied in the range of 39–113 tonnes, constituting 17–37% of the total fish catch in inland waters.²⁵ The oldest information in Latvia concerning the size of lamprey catches is from the turn of the 20th century, when the landing in the River Daugava is estimated as at least 25 tonnes in one spawning season.²⁶

Traditional instructions for processing lamprey usually stress the importance of scouring off the slimy mucus, the rationale for which may be the presence of biologically active substances in the skin secretions.²⁷ This can be achieved by placing the fish in salt, strong brine or boiling water, and then scraping off the mucus. An alternative method is to keep them in charcoal, which presumably absorbs the toxins.²⁸ At the present day, lampreys are consumed cold-smoked, warm-smoked, grilled, pan-fried, boiled or as an ingredient in soup.²⁹

Lampreys are extremely energy-rich, fatty fish. Nutritional data were only found for smoked lamprey: 100 g is calculated as providing 1464 kJ of energy, with 80% fat and 20% protein (for comparison, 100 g of warm smoked salmon provides 1047 kJ, with 65% fat and 35% protein).³⁰ Accordingly, just a couple of these relatively small fish are enough to provide a hearty meal; moreover, since bones are absent, the entire body can be consumed. It may be noted that other lamprey species also occur in

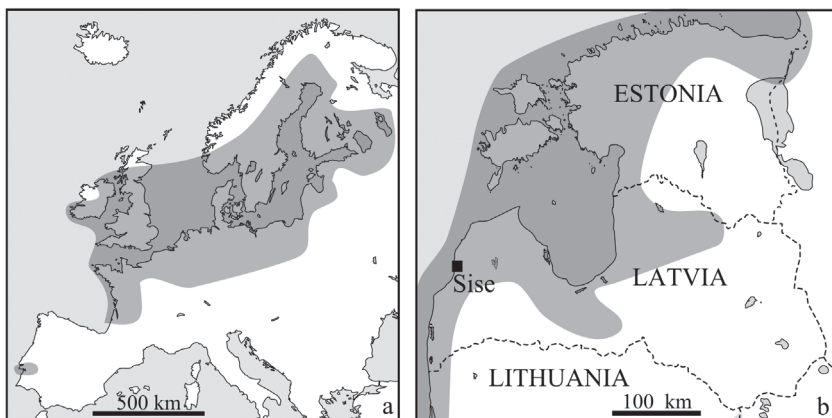

Fig. 3. a – Present-day distribution of river lamprey, *Lampetra fluviatilis* L., in Europe (after: The IUCN Red List of Threatened Species, available at: <http://maps.iucnredlist.org/map.html?id=11206>, accessed 17.12.2017); b – present-day distribution of river lamprey in the eastern Baltic (after: Māris Plikšs, Ēriks Aleksejevs (1998). *Latvijas daba. Zivis*. Rīga: Gandrs, 38. lpp.; Evald Ojaveer, Ervin Pihu, Toomas Saat (2003). *Fishes of Estonia*. Tallinn: Estonian Academy Publishers, Fig. 8)

Northern Europe. Present in the eastern Baltic region is the brook lamprey (*Lampetra planeri* Bloch), which is considered too small to utilize as food.³¹ A rare immigrant in the Baltic Sea is the sea lamprey (*Petromyzon marinus* L.), which grows much larger than the river lamprey and was once widely consumed in Britain and other countries of Western Europe.³²

The river lamprey is a cold-water fish; accordingly, palaeozoologist Lembi Lõugas includes it among the species that could have entered the waters of this region already during the Late Glacial.³³ Indeed, the low genetic diversity of river lamprey and brook lamprey in Central and Northern Europe suggests a rapid postglacial colonisation of the region.³⁴ Hence, lamprey could potentially have been a food source for the very earliest human settlers. In view of the lamprey's major role as a food source in historical times, we must consider the theoretical possibility that lamprey had a significant role as a subsistence resource in prehistory as well, starting from the Stone Age.

As described above, lampreys can be caught by hand, but the traditional methods of lamprey fishing on a more ambitious scale rely on traps of various kinds, which may be placed individually on the riverbed, strung on a long line across the river or set in weirs. Lamprey-fishing gear, which is designed to suit the specific conditions of water level, flow and substrate along the particular stretch of the river, has recently been examined in detail by Swedish biologist Kjell Sjöberg, focusing on present-day methods employed in the countries around the northern shores of the Baltic Sea, where lamprey is still being caught, either on a commercial or non-commercial basis, namely Sweden, Finland, and the Baltic states.³⁵ The methods used in former times in Latvia are described in works by Saulvedis Cimermanis,³⁶ while Ilmari Manninen³⁷ has examined traditional lamprey fishing in Estonia. There are also ethnohistorical accounts of lamprey-fishing practices of earlier times in the former East Prussia³⁸ and Russia.³⁹ The traditional kinds of traps include such simple gear as logs that have been split in two, hollowed out and fitted back together, as well as different kinds of basket traps woven of willow or juniper stems, and conical traps of wooden laths. The traps are fitted with a funnel at the mouth that has a small opening through which the lamprey may enter but which it cannot find to escape.

Lamprey traps are constructed on the same principles as other fish traps, but modified for the size and shape of the lamprey, and for the conditions in the river where it is to be caught. The general practice is to place the traps with the mouth facing downstream to intercept the lampreys as they ascend the river. If the fishermen have restricted the passage around the fishing gear, then lampreys will enter the trap, seeking an easier way upstream.⁴⁰ In the case of wide-mouthed baskets, lampreys are attracted into the basket by the eddy created by the wide entrance section.⁴¹ Cone traps, as still used in the River Narva in Estonia, function according to a different principle, namely that they attract the lampreys as a dark place of shelter during the daytime, when they interrupt their upstream migration.⁴² Depending on the characteristics of the watercourse, lamprey-catching gear may

be placed on the bed individually, attached to a trestle structure weighted down with stones or to a weir supported on poles driven into the bed, or strung onto a line stretched across the river.

Remains of fish traps made of laths, withies or netting are represented among Neolithic wetland finds from the Baltic States, and there are remains of weirs that had traps installed in them.⁴³ It is clear that the technical knowledge needed to build lamprey-catching gear was available in the region in the Stone Age, at least by the Neolithic and probably much earlier – thus, from the Sise site itself, there is evidence of a pile structure dating from the early part of the Mesolithic.⁴⁴

Even though we have no direct evidence of lamprey fishing in prehistory, it may be suggested hypothetically that at least some of the Stone Age sites located along the banks of rivers were established at places advantageous for lamprey fishing. Quite possibly, fishing for lamprey was one of the activities undertaken by the Mesolithic and Neolithic population along the lower course of the River Užava and at the Sise site itself, where the presumed lamprey representation was found, and which is a good lamprey-fishing location at the present day.

There is potentially a chance of obtaining direct evidence of lamprey fishing in prehistory, because, as already mentioned, this boneless animal does possess keratinous teeth and tooth plates. Animal parts consisting of keratin (such as horn, hoof, tortoise shell) preserve only in exceptional conditions, preservation being largely dependent on the inhibition of biodeterioration in environments unfavourable to aerobic fungal activity (e.g. lack of oxygen, low temperatures, limiting pH, very low relative humidity), the presence of biocides, or a combination of the two.⁴⁵ And even with the right soil conditions, because of the small size of the teeth, they could only be recovered by wet-sieving through a screen with a fine mesh. Indeed, some lamprey teeth have been discovered at later-period sites where preservation conditions are favourable, as at the Roman site of Lafelt in Flanders,⁴⁶ the medieval Dundrennan Abbey in Scotland,⁴⁷ and the town of York, England.⁴⁸

CONCLUSIONS

That lampreys have generally been passed over as a potentially significant food resource in prehistory is evidently due to two factors. In the first place, because of the absence of bony structures, they are all but “invisible” archaeologically, and the lack of hard evidence restricts us to hypothetical statements (as is the case with certain kinds of plant foods, etc.). Secondly, lampreys are not a regular part of the present-day diet in most of Europe, constituting – in most countries – more of a curiosity or local delicacy, and hence, at the level of personal experience, will be rather unfamiliar to a large part of the archaeological research community.

However, lamprey exploitation does merit consideration, even if only at a hypothetical level, especially since lampreys, like other anadromous fishes, constitute a seasonal resource offering the potential of mass catches along particular watercourses. Accordingly, intensive lamprey fishing may have been a significant factor connected with sedentism, territoriality, storage and delayed consumption among human communities in early prehistory.

Viewed from this perspective, we might indeed expect that the Stone Age mobiliary art of the eastern Baltic, prominently featuring artistic representations of food animals, should also include sculptural forms depicting the distinctive features of the lamprey. It is to be hoped that future zooarchaeological research will yield actual lamprey tooth remains from Stone Age sites, thus providing an empirical basis for discussing lampreys as a food source of ancient hunter-fishers in Europe.

The author is most grateful to Heidi Luik (Tallinn University) and Satu Koivisto (University of Helsinki) for their insightful comments and references to comparative material.

REFERENCES AND NOTES

- ¹ Ieva Cimermane. Atradumu vieta pie Sises ciema, 30.05.63. Archive of the Archaeology Department, National History Museum of Latvia.
- ² Ilze Loze (1966). Nekotorye mezoliticheskie nakhodki na territorii Latvii. *Materialy i issledovaniya po arkheologii SSSR*, 126, pp. 108–113; Ilze Loze (2000). Mezolīta atradumi Užavas upē. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 5.–17. lpp.
- ³ Ilze Loze. Atskaite par arheoloģiskās apzināšanas darbiem mezolīta atradumu vietā. Repository of Archaeological Material, Institute of Latvian History, University of Latvia, AA 125.
- ⁴ Agris Legzdīņš, pers. comm., July 2012.
- ⁵ Archaeologists Valdis Bērziņš (Institute of Latvian History, University of Latvia), Harald Lübke and Ute Brinker (Centre for Baltic and Scandinavian Archaeology, Schleswig, Germany) and a team of Latvian divers led by Voldemārs Rains (Jūrmala Town Museum, Latvia).
- ⁶ Valdis Bērziņš, Harald Lübke, Linda Berga, Aija Ceriņa, Laimdota Kalniņa, John Meadows, Sandra Muižniece, Santa Paegle, Mudīte Rudzīte, Ilga Zagorskā (2016). Recurrent Mesolithic–Neolithic occupation at Sise (western Latvia) and shoreline displacement in the Baltic Sea Basin. *The Holocene*, 26 (8), pp. 1319–1325.
- ⁷ VVM 31460: 1.
- ⁸ Ilze Loze (1983). *Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā*. Rīga: Zinātne, 7. att., 69.–70. lpp.
- ⁹ Martin W. Hardisty (2006). *Lampreys. Life without Jaws*. Cardigan: Forrest, p. 6.
- ¹⁰ Bērziņš et al. Recurrent Mesolithic–Neolithic occupation at Sise (western Latvia) and shoreline displacement in the Baltic Sea Basin, p. 1321, Fig. 2.
- ¹¹ Archaeology Department, National History Museum of Latvia, VI 188: 2834; Ilze Loze (1988). *Poseleniia kamennogo veka Lubanskoj niziny. Mezolit, rannii i srednii neolit*. Rīga: Zinatne, p. 137, Plate XVII: 9.
- ¹² Francis Zagorskis (2004). *Zvejnieki (Northern Latvia) Stone Age Cemetery*. Oxford: Archaeopress. (BAR International Series 1292), pp. 65–66, Fig. 25.
- ¹³ Archaeological Research Collection, Tallinn University, AI 4118: 1406. Lembit Jaanits (1957). Neue Gräberfunde auf dem spätneolithischen Wohnplatz Tamula in Estland. *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja*, 58, pp. 80–100, here Fig. 4: 9.
- ¹⁴ Lūcija Vankina (1999). *The Collection of Stone Age Bone and Antler Artefacts from Lake Lubāna. Catalogue*. Rīga: NIMS (Latvijas Vēstures muzeja raksti 4), p. 123, Fig. XLVII: 2–8, 10, 12.
- ¹⁵ Ilze Loze (1983). *Akmens laikmeta māksla Austrumbaltijā*, 76.–77. lpp., 43. att.
- ¹⁶ Vankina. *The Collection of Stone Age Bone and Antler Artefacts from Lake Lubāna. Catalogue*, p. 123, Fig. XLVII: 6.

- ¹⁷ Vladimir Lozovski, Olga Lozovskaya, Ignacio Clemente Conte, Yolaine Maigrot, Evgeny Gyria, Valentin Radu, Nathalie Desse-Berset, Ermengol Gassiot Ballbè (2013). Fishing in the late Mesolithic and early Neolithic of the Russian Plain: the case of site Zamostje 2. In: *Zamostje 2. Ozerne posele-nie dvernikh rybolovov epokhi mezolita-neolita v basseine verkhnei Volgi / Zamostje 2. Lake Settlement of the Mesolithic and Neolithic Fisherman in Upper Volga Region*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo IIMK RAN, pp. 18–45, here Fig. 11: 15, 16.
- ¹⁸ M. G. Zhilin (2014). *Preemstvennost' i transformatsii v razvitii kostianoj industrii butovskoi kul'tury*. Moskva: Institut Arkheologii, Rossiiskaia Akade-miia Nauk, Fig. 132: 5, 10.
- ¹⁹ Hardisty. *Lampreys. Life without Jaws*, pp. 4–7.
- ²⁰ Janis Birzaks, Kaspars Abersons (2011). Anthropogenic influence on the dy-namics of the river lamprey *Lampetra fluviatilis* landings in the River Dau-gava Basin. *Scientific Journal of Riga Technical University. Environmental and Climate Technologies*, 22, pp. 32–38, here p. 33; Hardisty. *Lampreys. Life with-out Jaws*, pp. 11, 125.
- ²¹ Hardisty. *Lampreys. Life without Jaws*, p. 162.
- ²² Ibid., p. 175.
- ²³ Kaspar Abersons, Jānis Birzaks (2014). River lamprey, *Lampetra fluviatilis* L., fishery in Latvia – insight into the origin of catch statistics data. *Archives of Polish Fisheries*, 22, pp. 169–179, here p. 170.
- ²⁴ Kjell Sjöberg (2013). Fishing gear used for river lamprey *Lampetra fluviatilis* (L.) catches. Documenting rivers that flow into the Baltic Sea. Part II, Fin-land, Latvia and Estonia. *Journal of Northern Studies*, 7 (2), pp. 7–74.
- ²⁵ BIOR. Pārtikas drošības, dzīvnieku veselības un vides zinātniskais institūts. Zvejas statistika. Latvijas galveno zvejas objektu nozveja iekšējās ūdeņos pa sugām, tonnās. Available at: http://www.bior.lv/sites/default/files/inline-files/Latvijas%20nozveja%20ieksejos%20udenos_2015.pdf (accessed 02.10.2017).
- ²⁶ Birzaks, Abersons. Anthropogenic influence on the dynamics of the river lamprey *Lampetra fluviatilis* landings in the River Daugava Basin, p. 33.
- ²⁷ Hardisty. *Lampreys. Life without Jaws*, p. 266.
- ²⁸ Ibid., p. 266.
- ²⁹ Kjell Sjöberg (2011). River Lamprey *Lampetra fluviatilis* (L.) Fishing in the area around the Baltic Sea. *Journal of Northern Studies*, 5 (2), pp. 51–86, here pp. 63–64.
- ³⁰ Fineli. National Institute for Health and Welfare. Available at: <https://fineli.fi/> (accessed 29.10.2017).
- ³¹ Sjöberg. River Lamprey *Lampetra fluviatilis* (L.) Fishing in the area around the Baltic Sea, p. 54.
- ³² Claude B. Renaud (2011). *Lampreys of the World. An Annotated and Illustrat-ed Catalogue of Lamprey Species Known to Date*. Rome: FAO. (FAO Species Catalogue for Fishery Purposes No. 5), pp. 3, 80.

- ³³ Lembi Lõugas (1997). *Post-Glacial Development of Vertebrate Fauna in Estonian Water Bodies*. Tartu: Tartu University Press (Dissertationes Biologiae Universitatis Tartuensis, 32), pp. 48–49.
- ³⁴ Rute Espanhol, Pedro R. Almeida, Judite Alves (2007). Evolutionary history of lamprey paired species *Lampetra fluviatilis* (L.) and *Lampetra planeri* (Bloch) as inferred from mitochondrial DNA variation. *Molecular Ecology*, 16, pp. 1909–1924.
- ³⁵ Kjell Sjöberg (2013). Fishing gear used for river lamprey *Lampetra fluviatilis* (L.) catches. Documenting rivers that flow into the Baltic Sea. Part I, Sweden. *Journal of Northern Studies*, 7 (1), pp. 49–85; Kjell Sjöberg (2013). Fishing gear used for river lamprey *Lampetra fluviatilis* (L.) catches. Documenting rivers that flow into the Baltic Sea. Part II, Finland, Latvia and Estonia. *Journal of Northern Studies*, 7 (2), pp. 7–74.
- ³⁶ Saulvedis Cimermanis (1963). Saldūdeņu zveja Vidzemē 19. un 20. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 5, 77.–114. lpp., here 89., 101. lpp.; Saulvedis Cimermanis (1964). Nēģu zveja Carnikavā 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, 6, 161.–180. lpp.; Saulvedis Cimermanis (1970). Fischsperrren in Vidzeme und Latgale (Lettische SSR) am Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts. *Jahrbuch der Museums für Völkerkunde zu Leipzig*, 25. Berlin: Akademie-Verlag, S. 99–133.
- ³⁷ Ilmari Manninen (1931). *Die Sachkultur Estlands*, I. Tartu: Õpetatud Eesti Selts, S. 226–228, 240–244.
- ³⁸ Berthold Benecke (1881). *Fische, Fischerei und Fischzucht in Ost- und Westpreussen*. Königsberg: Hartungsche Verlagsdruckerei, S. 388–389, 397–399.
- ³⁹ L. P. Sabaneev (2008 [1892]). *Ryby Rossii. Zhizn' i lovlya (uzhev'e) nashikh presnovodnykh ryb*. Moskva: AST, pp. 626–637.
- ⁴⁰ Sjöberg. Fishing gear used for river lamprey *Lampetra fluviatilis* (L.) catches. Documenting rivers that flow into the Baltic Sea. Part I, Sweden, pp. 57–58.
- ⁴¹ Hardisty. *Lampreys. Life without Jaws*, p. 256.
- ⁴² Sjöberg. Fishing gear used for river lamprey *Lampetra fluviatilis* (L.) catches. Documenting rivers that flow into the Baltic Sea. Part II, Finland, Latvia and Estonia, p. 62. Broom-like gear attached to a line, used formerly in the River Venta, Latvia, evidently functioned in a similar way. See Saulvedis Cimermanis (1998). *Zveja un zvejnieki Latvijā 19. gadsimtā*. Rīga: Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 21. att.
- ⁴³ Ilze Loze (1988). Stone Age wooden tools and devices from the multilayer habitation site of Zvidze (Latvia). *Archeologické rozhledy*, 40, pp. 361–377, 473–476, here pp. 365–366; Ilze Loze (2000). Stone Age settlements in the Lake Lubāns wetland in Latvia, and subsistence strategies of the population. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis A*, 54 (3/4), 109.–122. lpp., here 117. lpp., 11., 12. att.; Rimutė Rimantienė (2005). *Die Steinzeitfischer an der Ostseelagune in Litauen. Forschungen in Šventoji und Būtingė*. Vilnius: Litauisches Nationalmuseum, pp. 71–72. It should be noted that certain of the items made of wooden laths, originally identified as fish traps, for example those

from Sārnate in Latvia, have now been re-interpreted as remains of screens used to construct fish fences. See Valdis Bērziņš (2008). *Sārnate: Living by a Coastal Lake During the East Baltic Neolithic*. Oulu: Oulu University Press (Acta Universitatis Ouluensis B86), pp. 241–250.

- ⁴⁴ Bērziņš et al. Recurrent Mesolithic–Neolithic occupation at Sise (western Latvia) and shoreline displacement in the Baltic Sea Basin, p. 1323.
- ⁴⁵ Sonia O'Connor, Caroline Solazzo, Matthew Collins (2015). Advances in identifying archaeological traces of horn and other keratinous hard tissues. *Studies in Conservation*, 60 (6), pp. 393–417, here pp. 395–396.
- ⁴⁶ Wim Van Neer, Anton Ervynk (2010). Defining “natural” fish communities for fishery management purposes: biological, historical and archaeological approaches. In: Scott G. Bruce (ed.). *Ecologies and Economies in Medieval and Early Modern Europe*. Leiden: Brill, pp. 193–223, here p. 214.
- ⁴⁷ Ruby Céron Carrasco. Fish and crustaceans 2001. In: Ewart, G. (ed.). *Dundrennan Abbey: Archaeological investigation within the south range of a Cistercian house in Kirkcudbrightshire (Dumfries & Galloway), Scotland*. (Scottish Archaeological Internet Report 1), pp. 75–76, here p. 76. Available at: <http://www.sair.org.uk> (accessed 18.12.2017).
- ⁴⁸ Andrew K. G. Jones (1988). Provisional remarks on fish remains from archaeological deposits at York. In: Peter Murphy, Charles French (eds.). *The Exploitation of Wetlands*. Oxford: Archaeopress (British Archaeological Reports British Series, 186), pp. 113–127, here p. 117.

FIGURĀLI VEIDOTS KAULA NAZIS NO UŽAVAS UPES (RIETUMLATVIJĀ) UN AIZVĒSTURES NEREDZAMIE NĒĢI

Valdis Bērziņš

Dr. archaeol., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks. Zinātniskās intereses: Iztika un dzīvesveids akmens laikmetā, neolīta keramika, arheoloģiskā metodoloģija.

Skulpturāli veidots akmens laikmeta kaula nazis, kas atrasts Rietumlatvijā, Užavas upē pie Sises, interpretēts kā shematisks nēģa attēlojums. Upes nēģis (*Lampetra fluviatilis* L.) ir ceļotājzivju suga, kas izplatīta plašā Eiropas reģionā, tomēr nēģu komerciāla zveja mūsdienās turpinās tikai Baltijas jūras ziemeļu un austrumu krastos. Iespējams, ka nēģis bija nozīmīgs pārtikas resurss arī senatnē, bet nav pārstāvēts starp dzīvnieku kaulu paliekām, jo tā skelets ir skrimšļains un arheoloģiski nesaglabājas. Īpašos apstākļos var sagla-

bāties nēģa zobīņi, kas sastāv no raga, un šādi atradumi nākotnē varētu sniegt tiešu liecību par nēģu zveju senatnē.

Atslēgas vārdi: nēģis, akmens laikmets, zveja, māksla, kaula rīki.

Kopsavilkums

Raksts veltīts vienam no daudzajiem akmens laikmeta priekšmetiem, kas atrasti Užavas upē tās tecējuma posmā caur Sises ciemu (Ventspils novada Ziru pagastā). Figurāli veidoto kaula nazi (1. att.: 1–4; 2. att.: 1), kas glabājas Ventspils muzejā, veicot sistemātisku upes gultnes apsekošanu, līdz ar citām akmens laikmeta un dzelzs laikmeta senlietām atradis vietējais iedzīvotājs Aivars Priedoliņš. Nazis ir 22,5 cm garš, plakans, rūpīgi apstrādāts, ar noapaļotu galu un lāpstiņas veida roktura noslēgumu, kuru no pārējās daļas atdala iežmauga.

Kaut gan priekšmets sākotnēji atgādināja čūskas atveidu, tuvāk to apskatot, izrādījās, ka pārliecinošāka līdzība ir ar citu dzīvnieku, proti, ar nēģi. Ja naža roktura noslēgumu pieņemam par nēģa galvu, tad ļoti zīmīgi ir cieši kopā izvietotie robiņi gar naža malām pie iežmaugas – septiņi gar vienu malu, deviņi gar otru. Tos var atpazīt kā žaunu atveres, kas izvietotas abpus nēģa ķermenim tieši aiz galvas. Lāpstiņas veida roktura noslēgums atgādina nēģa mutes piltuvi, arī tā malas rotātas ar robiņiem, kas varētu būt ādas krokas ap nēģa mutes piltuvi vai arī piltuvē izvietotie zobīņi. Skulpturālais veidojums gan ir pārāk shematisks, lai to viennozīmīgi identificētu. Jāatzīmē, ka Ziemeļeiropas akmens laikmeta senlietu materiālā līdz šim nav zināms neviens cits nēģa atveids, bet tas nepārsteidz, jo par nēģiem netiek runāts arī akmens laikmeta iztikas kontekstā.

Šāds nazis varēja kalpot dažādām vajadzībām, bet sīkās švīkas perpendikulāri asmens līnijai liecina, ka tas izmantots, skrāpējot šādā virzienā – piemēram, atzviņojot zivis. Vēl tas varētu būt lietots nēģu gļotu notīrīšanai pirms apstrādes. Iežmauga pie roktura gala varēja kalpot auklas piesiešanai vai naža aizspraušanai aiz jostas.

Tā kā samērā trauslais priekšmets atrasts vesels, bez bojājumiem, domājams, ka tas nozaudēts ūdenī, nonācis upes gultnes dūņās un no šī slāņa izskalots, neilgi pirms tas tika atrasts.

Konkrētais priekšmets nav datēts ar radioaktīvā oglekļa metodi, toties līdz šim datēti ir četri Užavas gultnē atrasti priekšmeti. Tie attiecināmi uz laikposmu ap 6000.–4000. g. pr. Kr., kas atbilst vēlajam mezolītam/agrajam neolītam.

Formas ziņā priekšmets ir unikāls, bet stilistiska līdzība ir ar kaula nazi, kas iegūts Lubāna zemienē, Zvidzes apmetnes vidējā neolīta slānī

(2. att.: 2), kā arī ar antropomorfu figūriņu uz kaula plāksnes no Zvejnieku akmens laikmeta kapulauka pie Burtnieku ezera (2. att.: 3). Ņemot vērā minētās paralēles, Sises nazis tiešām varētu būt attiecināms uz vēlo mezolītu vai neolītu, līdzīgi kā Sises kolekcijas datētie priekšmeti. Zināma līdzība ar Sises atradumu ir arī vairākiem no kaula plāksnēm izgatavotiem nažiem un dunciem Lubāna ezera savrupatradumu kolekcijā. Diviem no tiem roktura daļa noslēdzas ar figurālu veidojumu, kas attēlo putnu, bet vēl vienam ir iegriezumi uz roktura.

Izvērtējot Sises atradumu, nonākam līdz jautājumam par nēģu zveju senatnē. Upes nēģis (*Lampetra fluviatilis* L.) ir ceļotājzivs: pieaugušie indivīdi dzīvo jūrā un ieceļo upēs uz nārstu. Pētījumos par akmens laikmeta zveju Latvijas teritorijā uzmanība gan līdz šim pievērsta galvenokārt saldūdens zivīm, jo to kauli atrasti lielā skaitā, turpretī ceļotājzivju paliekas iegūtas samērā reti, lai arī vēsturiskos laikos dažām ceļotājzivju sugām, t.sk. upes nēģim, bija ļoti liela saimnieciska nozīme. Nēģi vispār nav aplūkoti šī reģiona arheoloģiskajā literatūrā, acimredzot tāpēc, ka nav atrastas to paliekas: nēģa skelets sastāv no skrimšļiem, tam nav kaulu, kas varētu saglabāties arheoloģiskos slāņos. Līdz ar to nav arī tiešu liecību par nēģu zveju senatnē.

Mūsdienās upes nēģis izplatīts plašā Eiropas reģionā – no Īrijas un Spānijas rietumos līdz Lādogas un Oņegas ezeriem un Botnijas līcim ziemeļaustrumos (3. att.). Tomēr komerciāla nēģu zveja turpinās tikai Baltijas jūras ziemeļu un austrumu daļas reģionā – Somijā, Krievijā, Igaunijā un Latvijā. Zveja notiek ikgadējās nēģu migrācijas laikā no jūras uz nārsta vietām upēs, periodā no vasaras beigām līdz agram pavasarim.

Nēģis Ziemeļeiropā izplatījās drīz pēc pēdējā leduslaikmeta beigām, tāpēc to varbūt iztikā izmantojuši jau paši senākie iedzīvotāji. Ņemot vērā nēģu lielo saimniecisko nozīmi vēsturiskos laikos, jāņem vērā iespējamība, ka nēģis varēja būt nozīmīgs pārtikas resurss arī senatnē, sākot jau no akmens laikmeta. Atrastās murdu un zvejas aizsprostu paliekas liecina, ka akmens laikmeta iedzīvotājiem bija vajadzīgās prasmes, lai izgatavotu zvejas aprīkojumu līdzīgu tam, kāds vēsturiskos laikos izmantots nēģu zvejā. Lai arī nav tiešu liecību par nēģu zveju senatnē, hipotētiski varētu pieņemt, ka vismaz daļa upju krastos izvietoto akmens laikmeta apmetņu ierīkotas izdevīgās nēģu zvejas vietās. Tiešas liecības par nēģu izmantošanu uzturā varētu būt, ja izdotos atrast sīkos nēģu zobņus, kas sastāv no ragaina materiāla un īpašos apstākļos varētu būt saglabājušies. Līdz šim nēģu zobņi atrasti atsevišķos vēlāka laika pieminekļos Rietumeiropā.

ATTĒLU SARAKSTS

1. att. 1, 2 – kaula nazis, Užavas upe pie Sises, VVM 31460: 1; 3, 4 – roktura daļas noslēgums palielinājumā; 5 – upes nēģis (*Lampetra fluviatilis* L.)
2. att. 1 – kaula nazis, Užavas upe pie Sises, VVM 31460: 1 (A. Bērziņas zīmējums); 2 – kaula nazis, Zvidzes apmetne, VI 188: 2834 (Ilze Loze (1988). *Poseleniia kamennogo veka Lubanskoj niziny. Mezolit, rannii i srednii neolit.* Rīga: Zinatne, s. 137, tabl. XVII: 9); 3 – antropomorfa kaula figūriņa, 172. kaps, Zvejnieku kapulauks (Francis Zagorskis (2004). *Zvejnieki (Northern Latvia) Stone Age Cemetery.* Oxford: Archaeopress. (BAR International Series 1292), Fig. 25)
3. att. a – Upes nēģa, *Lampetra fluviatilis* L., mūsdienu izplatība Eiropā (pēc: The IUCN Red List of Threatened Species. Pieejams: <http://maps.iucnredlist.org/map.html?id=11206>, skatīts 17.12.2017.); b – upes nēģa mūsdienu izplatība Austrumbaltijā (pēc: Māris Plikšs, Ēriks Aleksejevs (1998). *Latvijas daba. Zivis.* Rīga: Gandrs, 38. lpp.; Evald Ojaveer, Ervin Pihu, Toomas Saat (2003). *Fishes of Estonia.* Tallinn: Estonian Academy Publishers, Fig. 8)

VĒSTURISKO KOKA KONSTRUKCIJU DENDROHRONOLOĢISKĀS DATĒŠANAS REZULTĀTU ATBILSTĪBA UN TICAMĪBA: LATVIJAS PIEMĒRI*

Māris Zunde

Dr. biol., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošais pētnieks. Zinātniskās intereses: dendrohronoloģiskā datēšana, dendroklimatoloģija, koku gadskārtu ilggadējo hronoloģiju izstrādāšana, Latvijas mežu izmantošanas vēsture.

Dendrohronoloģiskā datēšana ir šobrīd pasaulē visprecīzākā arheoloģijā lietotā datēšanas metode. Lai gan ar to pareizi iegūtais koka būvelementu datējums ir noteikts un precīzs, tas tomēr no senās konstrukcijas būvēšanas faktiskā laika bieži vien atšķiras. Nereti tas atšķiras arī no konkrētā vēsturiskā objekta iepriekš zināmā vai arī aptuveni ar citu metodi noteiktā datējuma. Šai datējuma atšķirībai var būt vairāki iemesli. Lai tos labāk izprastu, rakstā ir īsumā paskaidrots dendrohronoloģiskās datēšanas metodes princips un pamatoti tās rezultāti. Minēti vairāki Latvijas vēsturisko objektu iepriekš zināmā un dendrohronoloģiski noteiktā datējuma nesakritības gadījumi un sniegti tās iespējamie skaidrojumi.

Atslēgas vārdi: gadskārtu datēšana (dendrohronoloģija), vēsturiskās koka konstrukcijas, Latvijas teritorija.

IEVADS

Pēdējās desmitgadēs pasaulē, tostarp arī Latvijā vēstures izpētē ievērojami ir pieaugusi dendrohronoloģijas nozīme. Tā ir skaidrota kā pagātnes notikumu un dabas parādību datēšanas metode, kurā izmanto koksnes gadskārtu sniegto informāciju.¹

* Raksts izstrādāts pētniecības programmas “Latvijas vēsture: Kultūrvēsturiskā vide un sociālpolitiskās norises Baltijas jūras reģiona kontekstā” (VPP Letonika) ietvaros.

Sākot no 20. gs. beidzamajiem gadiem līdz mūsdienām dendrohronoloģija ir tik strauji attīstījusies un tās pielietojums ir tik ievērojami paplašinājies, ka pētnieki to aizvien biežāk apzīmē jau par atsevišķu zinātni, kuras pamatā ir iepriekš minētā metode.² Tā ir kļuvusi par tipiski multifunkcionālu un multidisciplināru zinātni.³

Vēsturnieki dendrohronoloģiju tomēr galvenokārt izmanto kā seno koka konstrukciju, to būvelementu, kā arī atsevišķu priekšmetu datēšanas metodi, un par to būs runa arī šajā rakstā. Dendrohronoloģiskās datēšanas procesā tiek salīdzinātas koksnes gadskārtas, tādējādi tajā iegūtais rezultāts ir pilnīgi neatkarīgs no liecībām, ko sniedz citas datēšanas metodes, kā arī līdz šim zināmie vēstures fakti vai teorijas. Metodes galvenā priekšrocība ir tās lielā precizitāte. Ar to var precīzi noskaidrot kokmateriālam izmantoto koku ciršanas gadu, dažkārt – pat gadalaiku.⁴

Taču aprakstāmajai metodei ir arī savi trūkumi. To var izmantot tikai koksnes gadskārtu datēšanai, turklāt visus koksnes paraugus neizdodas nodatēt.⁵ Lai gan ar dendrohronoloģisko datēšanas metodi pareizi iegūtais datējums ir gan noteikts, gan precīzs, tomēr no pētāmā objekta būvniecības vai izgatavošanas laika tas lielākoties atšķiras. Biežāk koka būvelementu pēdējās gadskārtas dendrohronoloģiskais datējums precīzi norāda tikai tādu attiecīgo konstrukciju izveidošanas laiku, kurās nebija nepieciešams izmantot liela izmēra un augstas kvalitātes, kā arī apžāvētus kokmateriālus. Tās bija pārsvarā mazas līdz vidēji lielas koka konstrukcijas, kuru būvelementiem kokmateriālus bija iespējams sagādāt salīdzinoši tuvā apkārtnē, piemēram, žogi, ielu posmu klājumi, nelielas pāļu konstrukcijas, saimniecības būves un piebūves, aku grodi, izbūvētās atejas bedres, klāsti u.tml. Šo konstrukciju būvniecībai paredzēto kokmateriālu sagāde faktiski varēja būt organizēta vai nu laikposmā no noskaidrotā gada maija līdz augusta sākumam, uz ko norāda nepilnīgi izveidojusies gadskārta, vai arī tikai pēc augusta, kad kokiem attiecīgā gada gadskārta bija jau izveidojusies pilnībā.⁶ Kokiem, kuri bija cirsti kalendārā gada pirmajos mēnešos, jaunā gadskārta vēl nebija izveidojusies, un šis jau ir gadījums, kad ārējās gadskārtas datējums

kalendāro gadu, kurā attiecīgie koki ir cirsti, precīzi neuzrāda. Proti, kokiem, kuri bija cirsti periodā no janvāra līdz aprīlim, dendrohronoloģisko datējumu nākas noskaidrot pēc gadskārtas, kura bija veidojusies iepriekšējā gada veģetācijas sezonā. Ar šo iespējamo atšķirību starp dendrohronoloģisko datējumu un koku ciršanas faktisko gadu biežāk jāreķinās, interpretējot iegūtos datus par liela izmēra un salīdzinoši kvalitatīvāku kokmateriālu absolūto vecumu. Šādus kokmateriālus, kurus izmantoja, piemēram, ēku būvei, parasti sagādāja ziemas, t.i., arī jaunā kalendārā gada pirmajos mēnešos.⁷ Šajā periodā, pateicoties meža augsnes sasalumam un sniegam, tos bija vieglāk izvest no meža. Turklāt ziemas laikā to koksne nesavairojās mikroorganismi un kaitēkļi, tā bija sausāka un mazāk saturēja barības vielas, kuras vēlāk – vasaras periodā vairāk piesaista mikroorganismus un kaitēkļus, tāpēc kokmateriālus varēja kādu laiku drošāk atstāt mežā vai uz lauka, vieglāk izžāvēt, zinot, ka tie gan mazāk plaisās, gan būs mazāk apdraudēti no trupes un kaitēkļiem arī to izmantošanas laikā.⁸ Jāpiebilst, ka vismaz mūsdienās meža darbinieki ņem vērā arī to, ka sniega periodā īstenoto ciršu laikā tiek mazāk bojāta meža paauga un pamežs.⁹

Vēl ilgāks var būt laikposms starp ārējās gadskārtas izveidošanās gadu, t.i., dendrohronoloģisko datējumu, un attiecīgo būvelementu iebūvēšanas vai citāda veida koka izstrādājumu praktiskās izmantošanas uzsākšanas laiku. Te jāreķinās ar iespējamu laika papildus patēriņu kokmateriālu a) nogādāšanai līdz to pludināšanai izmantojamai upei, b) glabāšanai, gaidot pludināšanai labvēlīgus apstākļus, c) pludināšanai lielā attālumā, d) slapjajai vai sausajai uzglabāšanai, e) apžāvēšanai vai žāvēšanai, f) guļbūves tehnikā būvēto sienu nosēdināšanai. Dažas no šīm darbībām, it īpaši tās kopumā, varēja aizņemt visai ievērojamu laikposmu. Piemēram, 18. un 19. gadsimtā kokmateriālus līdz Rīgai pludināja un vietām pārvietoja arī pa sauszemi jau no tik tāliem Dņepras, kā arī Volgas pieteku baseiniem, ka tos Rīgā saņēma ne ātrāk kā pēc diviem gadiem.¹⁰ Savukārt gleznu pamatnēm paredzētos dēļus žāvēja vien vismaz divus – trīs gadus, biežāk – līdz astoņiem, bet dažkārt – līdz pat 15 gadiem.¹¹

Vēl lielāka neatbilstība starp kokmateriālu absolūto datējumu un koka konstrukcijas būvēšanas laiku var būt gadījumos, ja

- a) kokmateriāliem trūkst koksnes ārējās daļas ar dendrohronoloģiskajai datēšanai nozīmīgākajām gadskārtām;
- b) konstrukcijās atkārtoti izmantoti jau senāk lietoti kokmateriāli;
- c) konstrukcija satur arī vēlāk ievietotus jaunākus būvelementus vai pat tās jaunu daļu.

Lai gan dendrohronoloģiskais datējums no objekta datējuma mēdz kaut nedaudz atšķirties, tā precizitāte parasti tomēr ir pietiekami liela, lai iegūtais rezultāts vēstures pētniekiem par pētāmo objektu sniegtu vai nu jaunu, vai vismaz precizētu informāciju. Tā savukārt var izvirzīt kādus līdz šim nebijušus, papildus risināmus jautājumus, to skaitā, iespējams, arī tādus, uz kuriem rast atbildes uzreiz neizdodas.

Šajā sakarā šo rindu autors pirms pāris gadiem bija sagatavojis un nolasījis referātu ar nosaukumu “Neērtā dendrohronoloģija: Latvijas piemēri”.¹² Tajā bija atzīmēts, ka ar problēmām, kas radušās vēsturisko norišu datējuma un to faktiskā laika neatbilstības dēļ, un ar tām saistītajiem jautājumiem pētnieki biežāk saskaras tieši tajos gadījumos, kad absolūtais datējums ir bijis noteikts ar salīdzinoši precīzāku datēšanas metodi. Pētāmā objekta aptuvenu datējumu reizēm var uzskatīt pat par ērtāku, jo, to nosakot, pastāv mazāka kļūdišanās varbūtība. Dažreiz to uzskata par pietiekami atbilstošu un precīzu, ja to uzrāda vairāku vai pat desmitiem gadu ilgā laika posmā (piemēram, senas apbūves paliekas attiecinot uz kādu konkrētu gadsimtu). Tik ilgā laika periodā attiecīgais pētītais objekts varēja būt ne vien izveidots, bet arī, iespējams, beidzis pastāvēt. Visticamāk, tas reāli bija saistīts vēl ar vairāku citu šajā laikā bijušu notikumu norisi. Vairumā gadījumu pētnieki šos pārējos notikumus, ja vien par to kādreizējo norisi ļauj uzzināt kādas saglabājušās lietiskas liecības, tāpat attiecina uz to pašu aptuveno laikposmu. Pēc šādas informācijas iegūšanas attiecīgā vēsturiskā objekta absolūtā vecuma noteikšana vai precizēšana bieži vien vairs neturpinās.

Vēsturiskam objektam uzrādītu konkrētu datējumu var uzskatīt par pareizu tikai tad, ja tas precīzi atbilst notikuma norises kalendārajam gadam vai uzrāda relatīvo vecumu ar viena gada precizitāti. Atšķirībā no aptuvenā datējuma precīzs vai vismaz precīzāks datējums var vēl negaidīti uzrādīt ar pētāmo objektu saistītas latentas, t.i., pētniekam līdz šim nezināmas, it kā slēptas vēsturiskas norises, kā arī parādīt to kādreizējo secību. Piemēram, tas var uzrādīt ne vien apbūves veidošanas kārtību, bet arī celtniecības procesā nozīmīgus pārtraukumus vai, gluži pretēji, tās izteiktas aktivitātes posmus, atklāt kādu jau senāk pastāvējušu celtnes daļu, vēlāk veiktās pārbūves vai izveidotās piebūves u. tml.¹³ Kā jau minēts iepriekš, atklājoties šai informācijai, pētniekam rodas nepieciešamība to papildus salīdzināt, apstrādāt un interpretēt. Taču ir jāatzīst: lai šiem papildus veiktajiem pētījumiem būtu atzīstama zinātniska nozīme, tad ar precīzo datēšanas metodi, tātad – arī ar dendrohronoloģisko metodi noteiktajiem datiem par konkrēto lietu absolūto vecumu jābūt patiesiem. Kā to nodrošināt, apzinoties, ka, nosakot precīzu datējumu, pastāv liela iespēja arī kļūsties?

Jāatzīst, datējot ar dendrohronoloģisko metodi, pilnīgi izvairīties no kļūdām nav iespējams. Tiesa, pateicoties būtiski uzlabotajai dendrohronoloģiskās datēšanas darba metodikai, kļūdu pieļaušanas varbūtība mūsdienās ir ievērojami samazinājusies, taču dendrohronologiem ar to iespējamību ir pastāvīgi jārēķinās un ir jāzina, kā tās savlaicīgi konstatēt un izlabot. Kļūdas un to cēloņi var būt vairāki, bet principā dendrohronoloģiskās datēšanas procesā visnevēlamākās sekas ir divām kļūdām, kuras rodas:

a) kad salīdzināmo gadskārtu datu laikrindu nejaušas līdzības dēļ datējamam objektam ir noteikts nepatiess datējums, t.i., kad nepatiess datējums tiek uzskatīts par patiesu, un

b) kad salīdzināmo gadskārtu datu laikrindu nejaušas būtiskas atšķirības dēļ objektam patiesais datējums nav noskaidrots, t.i., kad patiesais datējums tiek uzskatīts par nepatiesu.¹⁴

Tā kā šī raksta beigu daļā kā piemēri ir minēti daži Latvijas vēsturiskie objekti, kuru koka būvelementiem dendrohronoloģiski noteiktais datējums vairāk vai mazāk atšķiras no šo objektu

iepriekš zināmā datējuma, var rasties loģisks jautājums: kāda var būt ticamība atšķirīgam dendrohronoloģiskajam datējumam, ņemot vērā gan abu iepriekš minēto, gan vēl citu kļūdu samērā augsto varbūtību?

Lai lasītājs, kuram dendrohronoloģiskās datēšanas metodika ir pasveša, gūtu priekšstatu, kā ar šo metodi var noteikt senās koksnes datējumu ar precizitāti līdz vienam gadam (vai pat tā sezonai) un kādas pazīmes liecina par dendrohronoloģiskā datējuma patiesumu, raksta nākamajā daļā sniegts īss skaidrojums gan par dendrohronoloģiskās datēšanas, gan par iegūto datu pārbaudes pamatprincipiem. Šī nodaļa ir nozīmīga, lai vēstures pētnieki un citi interesenti būtu kaut nedaudz labāk informēti par dendrohronoloģisko datu interpretēšanu, kā arī varētu spriest par to patiesuma ticamības pakāpi. Minētā informācija palīdzēs arī objektīvāk novērtēt skaitliskos rādītājus, kuri minēti piemēros par dažu Latvijas vēsturisko objektu datēšanas rezultātiem.

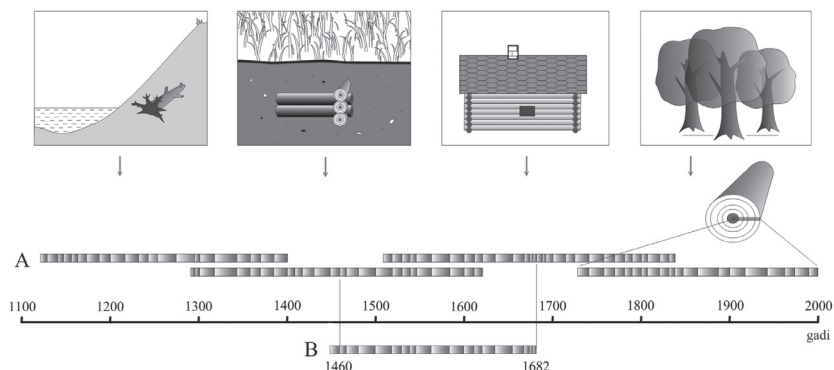
DENDROHRONOLOĢISKĀ DATĒŠANA UN TĀS REZULTĀTU PĀRBAUDE

Pēc būtības dendrohronoloģiskā datēšana ir vienkārša. Tā pamatojas uz faktu, ka Zemes teritorijās, kurās ir raksturīga periodiska gadalaiku maiņa, un to skaitā ir arī aukstais gadalaiks – kokiem salīdzinoši ilgais t.s. miera periods, tiem virzienā no stumbra, zaru un sakņu vidus uz ārpusi ik gadus veģetācijas perioda laikā veidojas vizuāli vieglāk vai grūtāk izšķirama jauna koksnes kārtiņa – gadskārta. Galvenokārt atkarībā no tā, vai konkrētā gada vides apstākļi (relatīvi nozīmīgākie ir klimatiskie faktori – gaisa temperatūra un nokrišņu daudzums) ir bijuši koka attīstībai labvēlīgi vai ne tik piemēroti, šīs sezonas koksnes gadskārta veidojas attiecīgi vai nu platāka, vai šaurāka. Vides apstākļiem pa gadiem līdzīgi mainoties lielākā teritorijā, kurā ir puslīdz vienveidīgi edafiskie jeb augsnes apstākļi, attiecīgi un turklāt samērā līdzīgi mainās arī šajā teritorijā augošo vienas sugas koku stumbra koksnes ikgadējais radiālais pieaugums. Ilgākā laika posmā katram no šiem kokiem atsevišķi, bet jo īpaši tiem visiem

kopumā veidojas tikai attiecīgajai teritorijai atbilstoša, unikāla koksnes radiālā pieauguma ikgadējo pārmaiņu dinamika. To uzskatāmi atspoguļo secīgi, atbilstoši veidošanās kārtībai ar 1/100 mm precizitāti uzņēmīto katra koka visu gadskārtu platuma datu laikrinda, bet vēl uzskatāmāk – pa gadiem aprēķināto šo datu vidējo vērtību laikrinda, it īpaši – tās grafiskais attēls. Lai šajās laikrindās ietvertā informācija būtu vieglāk uztverama un salīdzināma, iepriekš veic to vērtību īpašu matemātisko apstrādi, tā gadskārtu platuma datus pārvēršot standartizētos indeksos. Šādas rīcības nolūks ir eliminēt tādu faktoru radīto ietekmi uz koksnes pieaugumu, kuras pārmaiņām ir raksturīga zema frekvence (piemēram, gadskārtu platuma samazināšanās koku vecuma, kā arī noņojuma pakāpeniskas palielināšanās dēļ). Tādā veidā gadskārtu datu laikrindās panāk tieši ikgadēji mainīgo vides faktoru ietekmes atspoguļojuma kvalitātes uzlabošanu.

Dendrochronoloģiskās datēšanas procesā datējamās koksnes gadskārtu indeksu laikrindu pakāpeniski ar vienu gadam atbilstošu soli it kā slidina gar otru laikrindu, ikvienā savietojumā salīdzinot katram gadam atbilstošo abu laikrindu vērtību pārmaiņu raksturu. Šajā procesā cenšas konstatēt vienu noteiktu šo laikrindu savietojumu, kurā salīdzināmo laikrindu vērtības pa gadiem pēc kārtas mainās tik līdzīgi, ka ir pamats secināt, ka tām atbilstošās koku gadskārtas faktiski ir veidojušās vienlaicīgi (1. att.). Laikrindu būtiska līdzība liecina par spēcīgu t.s. dendrochronoloģisko signālu, kuru parasti mēdz uzrādīt vienas sugas koki, kuri visi vienlaikus aug līdzīgos augšanas apstākļos, kā arī salīdzinoši nelielā teritorijā. Tātad izteikti līdzīgas koku gadskārtu platuma datu laikrindas var liecināt par kokmateriālu sagādi kādā noteiktā, kopīgā ģeogrāfiskā rajonā.

Ja ir izdevies konstatēt un arī apstiprināt salīdzināmo laikrindu sinhrono savietojumu, tad galvenā uzmanība jāpievērš to pēdējai vērtībai, kura attiecas uz pētāmās koksnes relatīvi jaunāko gadskārtu. Patiesībā tā var attiekties gan uz attiecīgo koku beidzamo gadskārtu, kas ir izveidojusies vēl pirms to nociršanas vai nokalšanas, gan uz koksnes parauga ārējo gadskārtu, kura ir saglabājusies kā pēdējā pēc tai sekojošo gadskārtu zuduma. Jeb-

1. att. Dendrochronoloģiskās datēšanas un gadskārtu datu hronoloģiju sastādīšanas princips (vizuāla shēma):

A – dažāda absolūtā vecuma gadskārtu datu laikrindas to sinhronajā savietojumā (ilggadīgās hronoloģijas sastādīšanas princips);

B – datējamā laikrinda sinhronajā savietojumā attiecībā pret gadskārtu absolūto hronoloģiju

kurā gadījumā, ja sinhronā savietojumā izkārtotu gadskārtu indeksu laikrindu pēdējā vērtība novietojas iepretī cita citai, tad izriet, ka tās attiecas uz abu vai visu atbilstošo koku vienlaikus veidojušos gadskārtu. Tas nozīmē, ka attiecīgajiem koksnes paraugiem pēdējās, jaunākās gadskārtas relatīvais datējums ir savstarpēji vienāds. Ja šie koksnes paraugi satur koka stumbra visas ārējās gadskārtas, tad var secināt, ka attiecīgie koki ir cirsti gandrīz reizē vai, ilgākais, ar dažu mēnešu starpību (laikposmā līdz nākamās veģetācijas sezonas sākumam). Salīdzinoši biežāk gan var konstatēt, ka sinhroni savietoto gadskārtu indeksu laikrindu pēdējā vērtība attiecas uz gadskārtām, kuras bija veidojušās atšķirīgos gados. Gadskārtu indeksu laikrindas posma turpinājums vēl aiz otras laikrindas pēdējās vērtības norāda uz to, ka attiecīgais koks, salīdzinot ar īsākajai laikrindai atbilstošo koku, ir dzīvojis ilgāk, tātad ir bijis nocirsts vai gājis bojā vēlāk. Laikrindas turpinājumu veidojošo gadskārtu indeksu vērtību skaits atbilst abu salīdzināmo laikrindu relatīvajam datējumam. Garākajai laikrindai atbilstošā koka pēdējās gadskārtas relatīvais datējums, to salīdzinot ar senāk cirsto koku pēdējās gadskārtas datējumu, ir pozitīvs.

Gadījumā, ja senākā koka relatīvi jaunākās gadskārtas veidošanās gadu nosaka attiecībā pret vēlāk cirstā koka pēdējās gadskārtas izveidošanās gadu, tad senāk cirstā koka pēdējās gadskārtas relatīvo datējumu uzrāda ar negatīvu skaitli. Ja vien kādai no salīdzināmajām indeksu laikrindām tās vērtības jau iepriekš bija piesaistītas konkrētiem kalendāriem gadiem, tad, zinot laikrindu, t.i., to pēdējās vērtības relatīvo datējumu, ir iespējams viegli aprēķināt absolūto datējumu arī otras un līdzīgi arī pārējo salīdzināmo laikrindu pēdējai vērtībai un līdz ar to – katrai no tām.

Tāpat divu vai vairāku koksnes paraugu pēdējās gadskārtas relatīvā datējuma patiesums ir atkarīgs no to gadskārtu indeksu laikrindu sinhronā savietojuma noteikšanas pareizības. Līdz ar to dendrohronoloģijā faktiski svarīgākais un visatbildīgākais uzdevums ir gadskārtu indeksu laikrindu sinhronā savietojuma pareiza noteikšana. Tāpēc ir svarīgi veikt laikrindu savstarpējā savietojuma atbilstības to reālajam sinhronajam savietojumam rūpīgu pārbaudi. Šim nolūkam dendrohronologi parasti pēc kārtas izmanto vairākas metodes. No matemātiskajām metodēm vispirms jāmin laikrindu vērtību sakarības ciešuma rādītāja – *korelācijas koeficienta* aprēķināšana, kura būtiskumu savukārt vēl novērtē ar papildus aprēķināto *Stjudenta t vērtību*.¹⁵ Izpildot *zīmju testu*, iegūst skaitliski izteiktu divu koku gadskārtu platuma vai to indeksu laikrindu vērtību ikgadējo pārmaiņu viendabīguma novērtējumu – rindu līdzības jeb sakritības koeficientu.¹⁶ Dendrohronoloģijā pārsvarā ņem vērā šo rādītāju vērtības, kuras ir novērtētas kā statistiski būtiskas. Tās liecina par konkrētā savietojumā esošo laikrindu pa gadiem atbilstošos pāros salīdzināto vērtību ciešu, ar augstu ticamības līmeni ($p = 99,0\%–99,9\%$ vai pat vēl augstāku) raksturojamu sakarību. Šāds ticamības līmenis statistiski pieļauj ne vairāk kā vienu varbūtēju kļūdas gadījumu attiecīgi 100–1000 vai pat vēl lielākā skaitā veiktajās sinhronā savietojuma noteikšanas reizēs.

Iepriekš minētie rādītāji gadskārtu indeksu laikrindu sinhrono savietojumu apstiprina ar lielu ticamību, tomēr dendrohronoloģiskajā datēšanā tikai uz tiem vien nav ieteicams paļauties. Šāda piesardzība ir izskaidrojama ar to, ka minētos rādītājus

ietekmē samērā daudz dažādu faktoru: a) gadskārtu platumā mērīšanas precizitāte, b) viena koksnes parauga gadskārtu platumā mērīšanas atkarojumu skaits stumbra dažādos radiālos virzienos, c) matemātiskās metodes, kuras izmantotas gadskārtu standartizēto indeksu aprēķināšanas procesā, d) gadskārtu indeksu vērtību kopskaits katrā no to laikrindām, e) gadskārtu indeksu atsevišķo laikrindu skaits, kuru vērtības izmantotas indeksu vidējo vērtību laikrindas sastādīšanā, f) augšanas apstākļu viendabīgums, kuros augušo koku gadskārtu indeksu vērtības bijušas izmantotas indeksu vidējo vērtību laikrindu vai gadskārtu hronoloģiju sastādīšanā, u.c. Šo faktoru ietekmes dēļ dažreiz divu laikrindu statistiski būtiska līdzība var nejauši izpausties to nesinhronā savietojumā, kurā abu laikrindu vērtības, kuras, izkārtotas pa pāriem viena otrai pretī, patiesībā uz vienu un to pašu gadu neattiecas. Piemēram, ja divu laikrindu 80 līdz 100 vērtības saturošu posmu savstarpējā līdzība ir novērtēta ar t vērtību, kas ir lielāka par 3,4, tad Stjūdenta t vērtību tabulas dati liecina, ka abas laikrindas ir pareizi sinhronizētas ar 99,9% ticamību. Taču darba pieredze rāda, ka parasti par gadskārtu indeksu rindu sinhronitāti nav pamata šaubīties tikai tad, ja, konkrētajā laikrindu savietojumā salīdzinot vairāk nekā 50 vērtību pārus, noteiktā t vērtība pārsniedz 6,0.¹⁷ Savukārt zviedru zinātnieki ir secinājuši, ka, savstarpēji salīdzinot gadskārtu indeksu laikrindu posmus ar 80 līdz 120 vērtībām katrā no tiem, dažos gadījumos to savietojums izrādījās nepareizs pat tad, ja laikrindu līdzība bijusi raksturota ar $t = \text{vai} > 6,5$. Pilnīgi visos gadījumos laikrindu savietojums bijis sinhrons vienīgi tad, kad to līdzība bijusi novērtēta ar $t = \text{vai} > 7,0$.¹⁸

Te gan jāpiebilst, ka reizēm tik būtiski līdzīgu ikgadējā radiālā pieauguma pārmaiņu dinamiku nevar konstatēt, salīdzinot pat divu gandrīz blakus augošu vienas sugas koku gadskārtu platumā datus. Tāpēc ar iepriekš minētajām metodēm noteiktajā gadskārtu indeksu laikrindu varbūtējā sinhronajā savietojumā to līdzību ir nepieciešams vēl novērtēt arī vizuāli, savstarpēji salīdzinot šo laikrindu grafiskos attēlus. Salīdzināmajām laikrindām to kopīgajā grafiskajā attēlā salīdzina ne vien to vērtību ikgadējās (augstas frekvences), bet arī iepriekš pilnībā neeliminētās, uz

ilgākiem laikposmiem attiecināmās (zemas frekvences) pārmaiņas. Īpaša vērība tiek pievērsta to vērtību atbilstībai laika ziņā, kuras katrā no savstarpēji salīdzinātajām laikrindām būtiski atšķiras no pārējām (galvenokārt negatīvā, taču arī pozitīvā virzienā). Tās var attiekties vai nu uz t.s. notikuma, vai arī uz zīmīgajiem gadiem. Apzīmējumu “notikuma gads” lieto, lai apzīmētu gadu, kuram atbilstošā gadskārta no pārējām atšķiras ar ievērojami mazāku vai lielāku platumu.¹⁹ Zīmīgais gads ir īpašs ar to, ka tam atbilstošā gadskārta ir vai nu šaurāka, vai platāka vairumam no kādā teritorijā augošiem vienas sugas kokiem, tādējādi liecinot par attiecīgajā gadā bijušu kāda vides faktora būtisku ietekmi uz koku augšanu plašākā mērogā.²⁰ Jāatzīmē, ka laikrindu grafisko attēlu sinhrono savietojumu arī vizuāli ir vieglāk apstiprināt tad, ja tās ir garākas. Zināma nozīme ir arī dendrohronologa līdzšinējai pieredzei laikrindu grafisko attēlu vizuālajā salīdzināšanā un to sinhronā savietojuma atpazīšanā.

Laikrindu salīdzināšanas procesā konstatētās kļūdas var būt grūti novērst, ja tās ir pamanītas, salīdzinot tikai divas gadskārto indeksu laikrindas. Tāpēc gan kļūdu novēršanai, gan laikrindu pēdējai vērtībai atbilstošās gadskārtas relatīvā datējuma galīgai pārbaudei dendrohronologi vēl veic šo laikrindu šķērsdatēšanu. Tās laikā citu ar citu savstarpēji salīdzina vairākas gadskārto indeksu laikrindas vai arī vienu vai dažas laikrindas pēc kārtas salīdzina ar vairākām vai pat daudzām laikrindām. Pārbaude ir bijusi sekmīga, ja a) laikrindas salīdzinot citu ar citu, visos gadījumos (ikvienā kombinācijā) to savstarpējā līdzība pārbaudāmajā, par sinhronu uzskatītajā savietojumā ir bijusi statistiski būtiska, kā arī b) katras laikrindas pēdējā vērtība attiecībā pret visu pārējo laikrindu pēdējo vērtību konkrētajā savstarpējā savietojumā uzrāda matemātiski atbilstošu un reizē loģisku relatīvo datējumu.

Ikvienas dendrohronoloģiskās laboratorijas darbības sākuma posmā noskaidrotā datējuma pārbaudes mēdz būt mazāk efektīvas, un tā iemesls ir attiecīgajai teritorijai un gadsimtam atbilstošu absolūti datēto konkrētās sugas koku gadskārto indeksu vidējo vērtību laikrindu un to apvienojumu – t.s. gadskārto hronoloģiju vēl nepietiekamais skaits. Šādos gadījumos noteikto

dendrohronoloģisko datējumu dažreiz ir labāk pieņemt tikai par varbūtēji patiesu, taču ar augstu ticamību. Parasti šī datējuma objektivitāti iespējams apstiprināt vēlāk, kad ir izstrādātas salīdzināšanai izmantojamas jaunas gadskārtu hronoloģijas, un tādējādi ir iegūtas vēl pārliecinošākas laikrindu sinhrono savietojumu apstiprinošas liecības. Vienkāršotā veidā to var izskaidrot ar populārās puzzles spēles piemēru: jo vairāk tajā ir pareizajās vietās novietoto vai jau kopā sastiprināto saliekamā attēla gabaliņu, jo vieglāk un nekļūdīgāk var noteikt pareizo vietu arī pārējiem attēla gabaliņiem. Tas nozīmē, ka, pakāpeniski palielinoties precīzi absolūti datēto uz dažādiem vēsturiskajiem objektiem attiecināmo gadskārtu datu laikrindu skaitam, aizvien lielāka ticamība ir ikvienam turpmāk iegūtajam absolūtajam datējumam, kura noteikšanā un pārbaudīšanā iepriekš minētās laikrindas tiek izmantotas. Pieaugot to skaitam, dendrohronoloģiskās datēšanas procesā pieļauto, bet laikus nepamanīto, neizlaboto kļūdu cēlonis aizvien retāk mēdz būt objektīvs. Tad tām visdrīzāk ir subjektīva rakstura cēlonis, piemēram, nepietiekama vai pavirša laikrindu kvalitātes vai to uzrādītā datējuma pārbaude.

Iepriekš sniegtais skaidrojums parāda, ka mūsdienās dendrohronologa rīcībā jau ir pietiekami daudz līdzekļu, lai tikko noskaidrotu koksnes varbūtējo datējumu viņi paši varētu pietiekami sekmīgi savlaicīgi novērtēt kā a) patiesu, b) precīzu, taču senāku par patieso (šādu datējumu iegūst, ja koksnes paraugs nesatur koka ārējās gadskārtas. Tam nereti lieto apzīmējumu latīņu valodā – *terminus post quem*, kura nozīme ir “visagrākais iespējama” [datējums]),²¹ c) varbūtēju, bet pagaidām vēl neapstiprināmu vai d) vairāk vai mazāk kļūdainu, kuru ir nepieciešams koriģēt.

Vēstures pētnieki, protams, ir ieinteresēti uzzināt pētāmo senlaiku objektu absolūto datējumu, kurš pēc iepriekš minētā iedalījuma ir novērtēts kā patiesi vai vismaz kā precīzs. Taču tieši šāds datējums var būt iemesls jauniem risināmiem jautājumiem, par kuriem bija runa raksta sākumā. Sākotnēji šādu jautājumu var nebūt, ja vēsturiskajam objektam dendrohronoloģiski ir noteikts tā pirmreizējais datējums, par kuru iepriekš nekas noteikts nav

bijis zināms. Vismaz Latvijā šādu vēsturisko objektu koka būvelementi dendrohronoloģiski ir datēti pavisam reti. Parasti ir iepriekš zināms vismaz objekta aptuvenais datējums. To var noskaidrot pēc citām, piemēram, arheoloģijā vai arhitektoniskajā izpētē nozīmīgām vēsturisko lietu absolūto vecumu raksturojošām pazīmēm, kā arī lietojot kādas citas, taču mazāk precīzas datēšanas metodes. Patiess, precīzs dendrohronoloģiskais datējums šo sākotnēji noteikto datējumu var vai nu a) apstiprināt, b) precizēt, vai arī c) noliegt, tā dažreiz atklājot pētāmā objekta vecāku vai jaunāku daļu.

Dendrohronoloģiskās datēšanas praksē tādi gadījumi, ka vēsturisko objektu koka konstrukcijai noteiktais precīzais datējums iepriekš zināmo datējumu nedz apstiprina, nedz precizē, bet gan no tā ir visai atšķirīgs, nav retums. Šādi gadījumi ir bijuši arī Latvijā, un to uzskatāmi ilustrē tālāk minētie piemēri. Visu turpmāk aprakstīto vēsturisko objektu koku konstrukciju datēšana bija realizēta Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Dendrohronoloģijas laboratorijā.

VĒSTURISKAJIEM OBJEKTIEM IEPRIEKŠ NOTEIKTĀ UN DENDROHRONOLOĢISKĀ DATĒJUMA ATŠĶIRŠANĀS GADĪJUMI LATVIJĀ

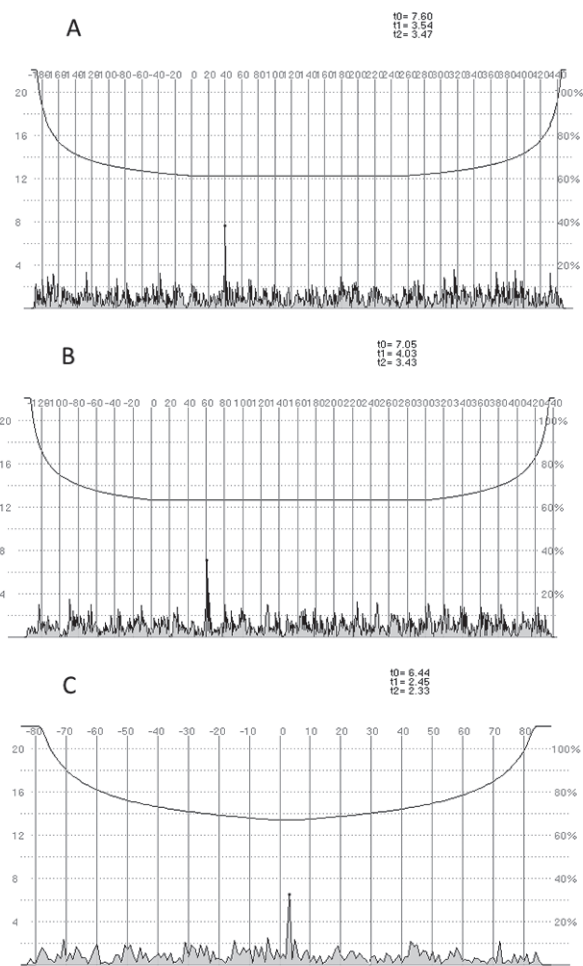
Par dažiem no vēsturiskajiem objektiem, kuriem iepriekš noteiktais vai pieņemtais būvēšanas laiks no to koka konstrukcijām dendrohronoloģiski noskaidrotā datējuma samērā būtiski atšķīrās, šo rindu autors bija jau rakstījis senāk.

Šķiet, pazīstamākais no minētajiem objektiem ir **Cēsu Jaunā pils**. Vēl joprojām dažās mūsdienās tapušajās interneta lapās ir lasāmas iepriekšējās desmitgadēs publicētās ziņas, ka Cēsu Jaunās pils ēku 1777. vai pat 1778. gadā būvējis tās toreizējais jaunais īpašnieks majors Karls Eberhards fon Zīverss (*Carl Eberhard von Sievers*, 1745–1821). Šis uzskats valdīja daudzus gadus, lai gan pastāvēja vairākas netiešas norādes, kas liecināja, ka ēka, ļoti iespējams, varētu būt senāka. Taču pēdējos gados gan internetā, gan arī vēl dažās publikācijās ir iespējams iepazīties ar atšķirīgu

informāciju, ka Cēsu Jaunās pils ēka bija uzbūvēta jau ap 1762. gadu un to veicis ģenerālmajors barons Karls fon Volfs (*Carl von Wolff*, 1706–1763), kura dēls barons Karls Ādams fon Volfs (*Carl Adam von Wolff*, 1748–1781) vēlāk Cēsu pilsmuižu kopā ar Jaunās pils ēku pārdeva majoram K. E. fon Zīversam.²² Cēsu Jaunās pils būvniecības faktisko beigu posmu sāka attiecināt uz 1761. vai 1762. gadu kopš tā laika, kad ar dendrohronoloģisko datēšanas metodi bija noskaidrots, ka starp ēkas 2. un 3. stāvu liktajām sijām koksnes pēdējā gadskārta bija veidojusies **1760.** gadā (2. att.: A), bet jumta konstrukcijas koka būvelementu pēdējā gadskārta – **1761.** gadā. Tas nozīmē, ka ēkas būvniecība bija pabeigta, visticamāk, neilgi pēc 1761. gada.²³

Gandrīz blakus iepriekš aprakstītajai ēkai, **Cēsu viduslaiku pils Dienvidu torņa** vairākās šaujamlūkās ir saglabājušies abos galos iemūrēti **āķa vai vaļņa bises balsta koka paliktņi**. To ārējai gadskārtai dendrohronoloģiski noteiktais absolūtais datējums liecina, ka šo paliktņu sagatavošanai izmantotie koki bija cirsti laikposmā **no 1538. līdz 1540.** gadam (2. att.: B). Jāatzīst, ka šis datējums zināmā mērā ir pārsteidzošs, jo tas neatbilst visai plaši izplatītajam uzskatam, ka Cēsu viduslaiku pils Dienvidu tornis ir viens no tiem torņiem, kurš Cēsīs bijis uzbūvēts ievērojamā Livonijas ordeņa mestra Voltera fon Pletenberga (*Volter von Plettenberg*, ~1450–1535) valdīšanas laikā (1494–1935). Gadījumā, ja šis uzskats tomēr atbilst patiesībai, tad ir jāsecina, ka jau nākamā ordeņa mestra – Hermaņa fon Brūģeneja (*Hermann von Brüggenei*, ~1475–1549), saukta Hāzenkamps (*Hasenkamp*), valdīšanas laikā (1535–1549) bija veikta torņa atjaunošana, pārbūve vai vismaz remonts. Mūsdienās ir atklātas jau vismaz pāris norādes – gan dokumentārs, gan arī lietisks avots, kas, iespējams, varētu būt šādas hipotēzes apstiprinājums.²⁴

Piemēri par koka konstrukciju dendrohronoloģiskā datējuma un to iepriekš par patiesu uzskatītā datējuma neatbilstību attiecas arī uz vairākiem vēsturiskiem objektiem, kuru koka konstrukciju dendrohronoloģiskās datēšanas rezultāti līdz šim vēl nebija publicēti. Šo objektu dendrohronoloģiskās datēšanas apraksts ir salīdzinājumā plašāks.

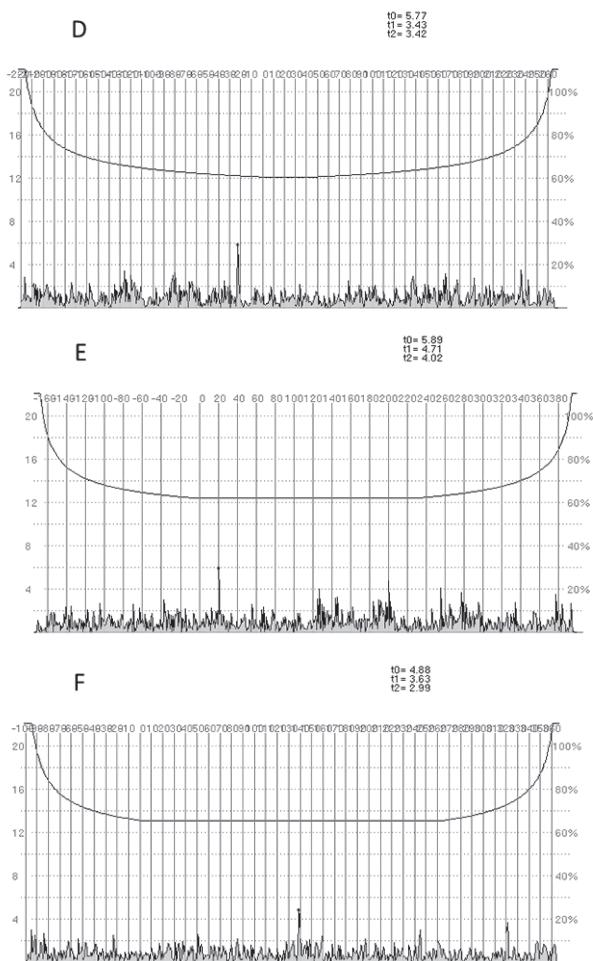

2. att. Tekstā minēto Latvijas vēsturisko objektu koka būvelementu gadskārtu indeksu vidējo vērtību (turpmāk – GIV) laikrindu un dažu konkrētu gadskārtu absolūto hronoloģiju līdzības novērtējuma (Stjudenta t vērtību) kopīgais grafiskais attēlojums. Vērtējuma augstākā vērtība (piķis) atbilst abu salīdzināmo laikrindu sinhronajam savietojumam:

A – Cēsu Jaunās pils 3. stāva siju GIV laikrinda salīdzinājumā ar Baltijas reģiona gadskārtu absolūto hronoloģiju (priede);

B – Cēsu viduslaiku pils Dienvidu tornī saglabājušos bises balsta pamatņu GIV laikrinda salīdzinājumā ar gadskārtu absolūto hronoloģiju “Baltic1” (ozols);

C – Turaidas muižas pārvaldnieka vecās dzīvojamās mājas grīdas siju GIV laikrinda salīdzinājumā ar Igaunijai izstrādāto absolūto hronoloģiju (autors A. Läänelaid; egle);

D – Ludzas Lielās sinagogas sienas pildījuma baļķu GIV laikrinda salīdzinājumā ar Lielbritānijā importēto un t.s. Dansona namā izmantoto kokmateriālu gadskārtu absolūto hronoloģiju (autore *C. Tyers*; priede);

E – “Jaunmežuļu” hernhūtiešu saiešanas nama sienas baļķu GIV laikrinda salīdzinājumā ar Latvijas 18. gs. gadskārtu absolūto hronoloģiju (priede);

F – “Poķu” kalpu rīnkas būvelementu GIV laikrinda salīdzinājumā ar Baltijas reģionam atbilstošo 19. gs. gadskārtu absolūto hronoloģiju (egle)

Viens no šādiem objektiem ir **Turaidas muižas pārvaldnieka vecā dzīvojamā māja**. 2003. gadā ēkā bija uzsākti tās fasādes un iekštelpu restaurācijas darbi. Pēc to pabeigšanas 2011. gadā ēka ar tajā iekārtoto ekspozīciju ir atvērta un aplūkojama Turaidas muzejrezervāta apmeklētājiem.

Mājas restaurācijas laikā tai arī nomainīja vai protezēja grīdas un griestu daļēji trūdējušās sijas, kā arī plankas no sienu pildījuma. Līdz ar to radās iespēja iegūt to koksnes paraugus un veikt ēkas datējuma precizēšanu, izmantojot dendrochronoloģisko datēšanas metodi. Līdz šim bija zināms, ka ēka būvēta, domājams, ap 1810. gadu.²⁵

Iegūto koksnes paraugu datēšana veikta 2010. gadā. Šim darbam sākotnēji tika sagatavoti seši zāģēti nogriežņa veida koksnes paraugi no divu telpu grīdas sijām, kā arī vēl pa vienam koksnes paraugam no kādas griestu sijas un sienas pildījuma baļķa. Viena no šīm abām telpām ir orientēta pret ēkas ziemeļu stūri, un tajā koksnes paraugi bija iegūti no 1., 2. un 6. sijas (skaitot no ziemeļaustrumu puses). Otra telpa ir vērsta pret ēkas dienvidu stūri, un tajā paraugi bija sagatavoti no 1., 2. un 3. sijas. Paraugu sagatavošanas laikā griestu sija un sienas pildījuma baļķis bija jau nomontēti. To sākotnējā atrašanās vieta ēkas konstrukcijā palika nenoskaidrota.

Visi astoņi pētītie ēkas būvelementi bija daļēji aptēsti egles baļķi. To sagatavošanai bija cirsti galvenokārt 75–85 gadus veci koki, toties sienas pildījuma baļķis bija darināts no vairāk nekā 100 gadus vecas egles.

Datēšanas gaitā noskaidrots, ka abās telpās grīdas sijas, no kurām bija iegūti koksnes paraugi, bija iestiprinātas vienā būvēšanas reizē. Par to vispirms jau liecina visām grīdas sijām noteiktais vienāda relatīvais datējums, norādot, ka visi seši būvkoki bija cirsti, visticamāk, vienā un tanī pašā gadā. Turklāt varēja secināt, ka abās šajās telpās bija ievietota pa grīdas sijai, kuras bija darinātas no viena koka stumbra. Salīdzinot gadskārtu indeksu laikkrindas, kuras attiecas uz diviem dažādiem kokiem, parasti tik augstus laikkrindu līdzības rādītājus neiegūst (Stjūdentā t vērtība = 12,38, bet zīmju kritērija koeficients = 0,84). Egles, no kuras stumbra bija

darināta griestu sija, bija cirsta divus gadus vēlāk. Savukārt sienas pildījuma baļķa pēdējā saglabājusies gadskārta, salīdzinot ar grīdas siju ārējo gadskārta, bija veidojusies septiņus gadus senāk. Šim baļķim noskaidrotais relatīvais datējums ir uzskatāms par loģisku, jo tā koksnes ārējā kārtā bija nedaudz notēsta.

Šīm egļu gadskārta indeksu laikrindām būtiski līdzinājās vēl viena cita egles gadskārta indeksu laikrinda, kas ir attiecināma uz Turaidas muižas pārvaldnieka vecās dzīvojamās mājas būvelementu otru, t.i., vēlāk sagatavotu koksnes paraugu grupu. Šie koksnes paraugi bija iegūti no ēkas koka konstrukcijas augšējās, iespējams, pat no jumta daļas. Šajā grupā vēl ietilpa piecu priedes baļķu koksnes paraugi, kuros bija 54–75 gadskārtas. Vienīgais egles koksnes paraugs saturēja 65 gadskārtas. Kā tika noskaidrots, pēdējā no tām bija veidojusies vienu gadu senāk nekā grīdas siju ārējā gadskārta. Tātad šīs dzīvojamās mājas visi relatīvi datētie egles būvelementi attiecas uz vienu būvniecības periodu, kurš, kā varēja secināt, ilga aptuveni divus gadus.

No visu egles gadskārta indeksu laikrindu vērtībām sastādītā to vidējo vērtību laikrinda uzrādīja būtisku līdzību gan ar Igaunijas egļu gadskārta hronoloģiju,²⁶ gan arī ar Latvijā izstrādātajām egles gadskārta hronoloģijām, kuras attiecas uz Āraišu evaņģēliski luteriskās baznīcas torņa, kā arī uz Brunavā (Bauska pagastā) un Jelgavā pētītām divu vēsturisku ēku koka konstrukcijām. Laikrindu būtiskākā līdzība ($t = 3,4\text{--}6,5$; zīmju kritērija koeficients $w = 0,65\text{--}0,77$) visos gadījumos bija noteikta to savietojumā, kas norādīja, ka datējamās gadskārta indeksu vidējo vērtību laikrindas pēdējā vērtība ir attiecināma uz **1833.** gadu. Konkrētajā laikrindu savietojumā attiecīgajiem kokiem kopīgā dendrohronoloģiskā signāla atspoguļojuma kvalitāte ir tik augsta, ka par laikrindu sinhronitāti nerodas nekādas šaubas. Savukārt nevienā no salīdzināto laikrindu savietojumiem, kuros aprakstāmās laikrindas pēdējā vērtība būtu attiecināma vai nu uz 1810. gadu, vai uz tam tuvākajiem gadiem, statistiski būtisku šo laikrindu līdzību nevarēja konstatēt (2. att.: C).

Interneta vietnēs, kurās parāda Turaidas muižas pārvaldnieka vecās dzīvojamās mājas īsu vēstures aprakstu, mūsdienās

joprojām var atrast informāciju, ka šī ēka ir būvēta ap 1810. gadu.²⁷ Ar informācijas pirmavotu vai citu liecību, kas apstiprinātu minētā gadskaitļa patiesumu, autoram līdz šim nav izdevies iepazīties. Ja ir pieņemts par patiesu uzskatīt ēkas senāko datējumu, tad šādam uzskatam vajadzētu būt kādam pamatojumam. Vismaz Turaidas muižas vai arī tās pārvaldnieka vecās dzīvojamās mājas būvēstures izpētes materiālos konkrēts vēsturisks avots, kas liecinātu par iepriekš minēto gadu, nav minēts vai pat ir izteikta varbūtība, ka ēka ir celta 1818. gadā.²⁸ Pieņemot, ka tā pastāv tomēr jau no ierastā 1810. gada, rodas jautājums: kā var izskaidrot, ka līdz šim ēkā ir konstatēti nevis ap minēto gadu, bet gan 19. gadsimta 30. gadu sākumā darināti koka būvelementi? Šis ir uzskatāms piemērs, ka abi gadskaitļi labi atbilst ēkas aptuvenajam datējumam “19. gadsimta sākums”, taču, tos uzrādot precīzi, tie faktiski diezgan būtiski atšķiras.

Sākotnēji raksta autors izvirzīja hipotēzi, ka ēkas grīdas sijas, liktas bez hidroizolācijas nelielā augstumā virs zemes, iespējams, pēc kāda laika sāka trūdēt un tāpēc tās jau pēc aptuveni 23 gadiem vajadzēja nomainīt. Bet šī hipotēze drīz vien tika atzīta par noraidāmu, jo a) grīdas sijām līdzīgs datējums bija noteikts arī būvelementiem, kuri ēkas koka konstrukcijā atradās visai augstu virs grīdas līmeņa, un b) šķita apšaubāmi, ka apstākļos, kuros pirmās sijas stipri satrūdēja jau aptuveni 20 gadus, atkārtoti liktās sijas varēja nokalpot gandrīz 200 gadus. Vai ēka 19. gadsimta 30. gadu sākumā bija kapitāli pārbūvēta vai atjaunota? Atbildi uz šo jautājumu arī nesniedza papildus iegūtie priedes būvelementu koksnes paraugi. Relatīvo datējumu izdevās noskaidrot četriem no tiem. Vienam no koksnes paraugiem konstatēja vienas, bet citam – trīs ārējo gadskārtu iztrūkumu, taču visticamāk tie visi pārstāvēja aptuveni vienlaikus darinātus būvelementus. Sastādītā gadskārtu indeksu vidējo vērtību laikrinda, lai tās vērtības droši sinhronizētu ar Latvijā izstrādāto priedes absolūto hronoloģiju vērtībām, tomēr izrādījās pārāk īsa. Dažas pazīmes gan liecina, ka šis laikrindas pēdējā vērtība varētu būt attiecināma uz 1902. gadu. Šādam priedes baļķu datējumam varētu būt pat visai loģisks izskaidrojums. Proti, ir zināms, ka Turaidas muižas pārvaldniekam

1901. gadā uzcēla jaunu māju, bet vecajā ēkā līdz 1919. gadam dzīvoja muižas mežzinis.²⁹ Tas būtu bijis ļoti iespējams, ka šo ēku pirms mežziņa ienākšanas vajadzēja nedaudz atjaunot vai pielāgot, šajā reizē izmantojot priedes būvelementus. Tomēr minēto varbūtējo datējumu apstiprināt pagaidām ir pārāgri.

Līdz ar to, pamatojoties uz Turaidas muižas pārvaldnieka vecās dzīvojamās mājas vairāku koka būvelementu dendrohronoloģisko datējumu, autoram ir pārliecība, ka tās līdz šim zināmā un īsumā plašāk publicētā būvvesture varētu būt vai nu neprecīza, vai ir vismaz nepilnīga. Tās koriģēšanai vajadzētu turpmāk censties iegūt gan papildus dokumentāras, gan arī dendrohronoloģiskas liecības.

Negaidīts bija arī rezultāts, kuru ieguva, dendrohronoloģiski datējot **Ludzas Lielās sinagogas** oriģinālos koka būvelementus. Arī šajā ēkā to koksnes paraugus varēja iegūt laikā, kad tika īstenota sinagogas rekonstrukcija (no 2015. līdz 2016. gadam).

Ludzas Lielo sinagogu uzskata par vecāko līdz mūsdienām saglabājušos koka sinagogas ēku Baltijas valstīs. Pēc arhīvā un vairākās publikācijās konstatētajām ziņām, tā bija uzbūvēta tieši 1800. gadā, lai gan dažās interneta vietnēs var atrast informāciju, ka sinagogas būvniecība bija pabeigta ap 1800. gadu.³⁰ Tā ir viena no retajām Ludzas ēkām, kas bija palikusi neskarta gan 1866. gada 1. augusta un 1938. gada 11. jūnija pilsētas lielajos ugunsgrēkos, gan arī Otrajā pasaules karā.³¹ Vēlāk tā tika no ārpuses apmūrēta ar māla ķieģeļiem, bet 1937. gadā – pirmoreiz rekonstruēta.³² Tād, domājams, bija veikta arī ēkas apakšējo vainagu aizstāšana ar ķieģeļu mūri, kā arī vairāku koka būvelementu nomaiņa.³³ Lai noskaidrotu, vai par sinagogas senākajiem vizuāli novērtētie koka būvelementi tik tiešām ir tie, kurus izmantoja ēkas celtniecības laikā, un līdz ar to gūtu apstiprinājumu, ka rekonstruējamā ēka tiešām ir tik sena, kā to liecina dokumentārais avots, Ludzas Lielās sinagogas rekonstrukcijas projekta izpildītāji vērsās Dendrohronoloģijas laboratorijā ar lūgumu veikt minētās ēkas vairāku oriģinālo koka būvelementu dendrohronoloģisko datēšanu.

Projekta izpildītāji paši datēšanas nolūkā no sinagogas sienu pildījuma septiņiem baļķiem bija sagatavojuši deviņus koksnes

paraugus. Divi no paraugiem bija atzāgēti kā baļķu gala nogriežņi, bet pārējie – izurbti serdeņa veidā. Kā izrādījās, pieci koksnes paraugi bija iegūti no egles, bet pārējie divi – no priedes baļķiem. No viena priedes baļķa bija iegūts nogriežņa veida, bet no otra – divi serdeņa veida koksnes paraugi.

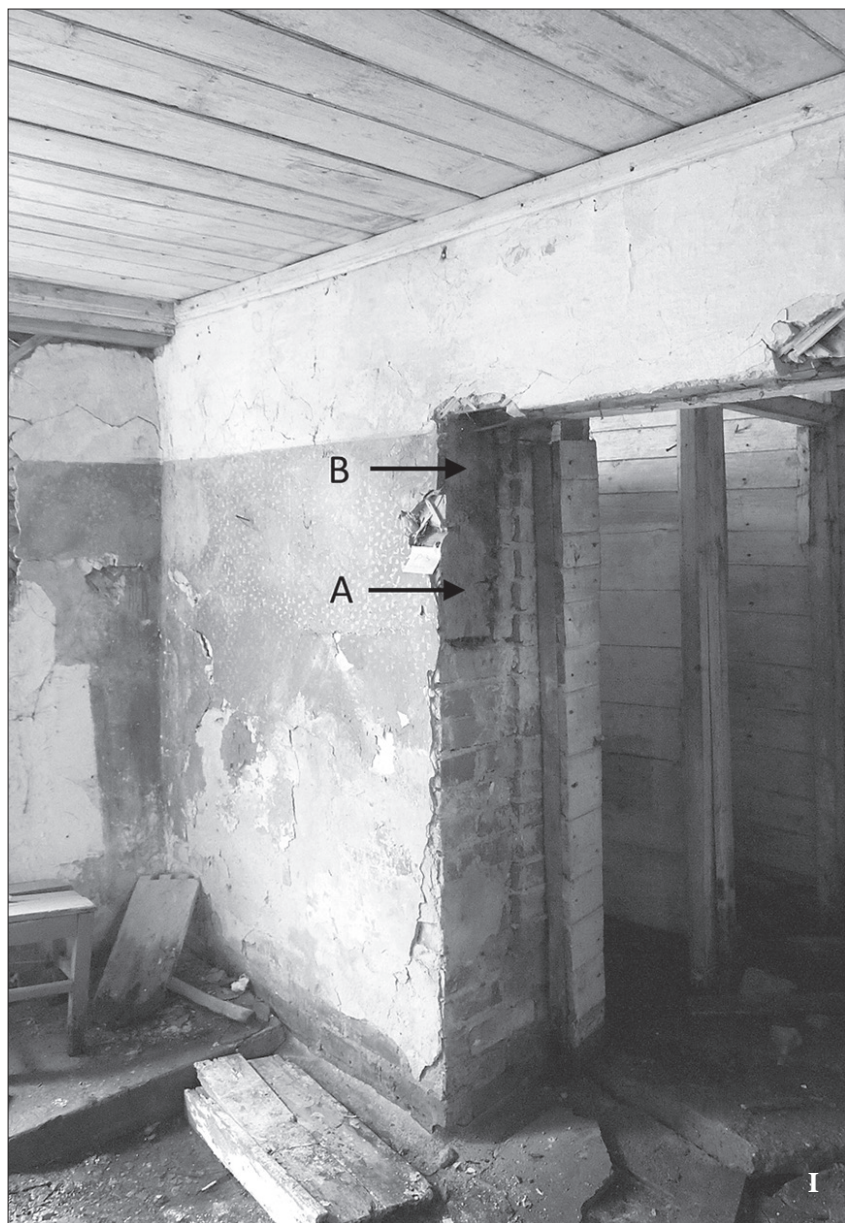
Sinagogas ēkas sienu pildījuma baļķu darināšanai izvēlēto koku vecums šķīta zināmā mērā neparasts. Baļķu sagatavošanai cirsto koku stumbrs 26–30 cm resnumu bija sasniedzis pārsvarā jau 23–48 gadu laikā, savukārt priedes stumbrs, no kura baļķa bija atzāgēts nogriežņa veida paraugs, – tikai 219 gadu laikā. Varēja secināt, ka vairums no šim kokiem bija auguši labvēlīgos augšanas apstākļos. Tie bija sasnieguši ēkas būvniecībai atbilstošos apmērus īsā laikā, tāpēc tiem koksnes gadskārtu skaits drošai dendrohronoloģiskai datēšanai ir nepietiekams. Vēlāk, pēc ēkas ķieģeļu apšuvuma noņemšanas un sienas pildījuma baļķu attīrīšanas, ēkas restauratori konstatēja, ka no ātri augušajiem kokiem bija darināti nevis ēkas oriģinālo konstrukciju veidojošie baļķi, bet gan tie, ar kuriem bija vēlāk nomainīti pirmie trūdēt sākušie baļķi. Nomainītie baļķi bija mūrлаты virs ēkas sienu apakšējās, no ķieģeļiem mūrētās daļas, kas joprojām balsta sienu pildījuma baļķu veco konstrukciju, kā arī jumta viena spāre. Tas nozīmē, ka patiesībā Dendrohronoloģijas laboratorijā iepriekš bija saņemts tikai viens ēkas celtniecības laikā iebūvēta baļķa koksnes paraugs. Tas bija iegūts no virs mūrлаты esošā pirmā baļķa ēkas ziemeļu puses sienā.

Pēc autora lūguma sagatavot vēl kādus oriģinālo būvelementu koksnes paraugus Dendrohronoloģijas laboratorija saņēma vēl tikai divus atzāgētus nogriežņa veida priedes koksnes paraugus. Vēlāk izrādījās, ka viens no tiem bija atzāgēts no tā paša baļķa, no kura bija iegūts iepriekš sagatavotais vienīgais senākās koksnes paraugs. Faktiski ēkas konstrukcijā ir iebūvētas šī baļķa divas daļas, kuras atrodas ziemeļu ārsienas durvju ailai abās pusēs. Rodas iespaids, kurš gan var būt maldīgs, ka durvju aila ir izveidota vēlāk, no šī baļķa izzāgējot vidusposmu. Otrs ēkas būvēšanas laikā izmantotās koksnes paraugs bija iegūts no īsa baļķa ēkas rietumu sienā (3. att.).

Abu būvelementu gadskārtu datu laikrindu sinhronizēšana bija veikta sekmīgi, lai gan divdaļīgā baļķa koksne netālu no ārmalas, iespējams, trūka vienas gadskārtas. Vispirms tika noskaidrots, ka divdaļīgā baļķa austrumu puses posma koksnes paraugā bija saglabājušās, domājams, visas gadskārtas, bet rietumu puses posma paraugā – par divām ārējām gadskārtām mazāk. Salīdzinot ar divdaļīgā baļķa austrumu posma datējumu, rietumu sienas īsā baļķa relatīvais datējums bija par vienu gadu senāks. Abiem būvelementiem kopīgā gadskārtu indeksu vidējo vērtību laikrinda attiecas uz gandrīz 225 gadus ilgu laikposmu. Šo pagaro laikrindu varēja samērā viegli sinhronizēt ar vairākām, galvenokārt Latvijā izstrādātām priedes gadskārtu absolūtajām hronoloģijām. Laikrindas absolūtais datējums izrādījās diezgan pārsteidzošs: tās pēdējā vērtība attiecās uz **1781. vai 1782.** gadu (otrais datējums ir pareizs tad, ja divdaļīgajā baļķa koksne tiešām trūkst vienas gadskārtas) (2. att.: D).

Līdzīgi kā Turaidas muižas pārvaldnieka vecās mājas būvelementu datējums, arī Ludzas Lielās sinagogas būvelementiem uzrādītais datējums no iepriekš zināmā tik ļoti neatšķiras, lai varētu uzreiz secināt, ka tas ir absolūti neļoģisks, līdz ar to – noteikti nepareizs. Bet tas neatbilst informācijai, ko glabā arhīva dokuments un kuru dažreiz arī publicēja, tā liecinot vai nu par kļūdu dokumentētajos vai dendrohronoloģiskajos datos, vai arī par datējuma starpības kādu citu cēloni, par kuru mēs mūsdienās vairs nezinām.

Te vispirms ir jāpaskaidro, ka, pēc rakstīto avotu ziņām, gan Ludzas Lielo sinagogu, gan tai blakus bijušo lūgšanas namu *Bet Hamidraš Hajašon* (1790. g.) par privātiem ziedojumiem bija cēlis rabīns Volfs Altšūlers (*Wolf Altschuler*).³⁴ Par šo rabīnu ir zināms, ka viņš uz dzīvi Ludzā pārcēlās 1786. gadā un tur nodzīvoja līdz pat savai nāvei 1806. gadā.³⁵ Izriet, ka sinagogā izmantotie kokmateriāli bijuši nocirsti jau vairākus gadus pirms rabīna ierašanās Ludzā... Šķiet, neļoģiski. Tāpēc, pārlicinoties, ka dendrohronoloģiskais datējums ir patiess, rodas jautājumi: a) vai Ludzas Lielās sinagogas ēka tik tiešām bija būvēta rabīna V. Altšūlera darbības laikā, b) varbūt ēkas būvniecībā bija izmantoti arī

3. att. Tekstā minētie Ludzas Lielās sinagogas koka konstrukcijas būvelementi ēkas ziemeļrietumu stūrī (pirms rekonstrukcijas (I) un tās laikā (II)) (A. Saetres un P. Blūma foto):

A – mūrlata virs, domājams, 20. gs. pirmajā pusē uzmūrētā sienas apakšējās daļas mūra;
 B un C – dendrohronoloģiski datētie sienas pildījuma oriģinālie balņi

jau iepriekš citā būvē lietoti kokmateriāli, c) vai koksnes paraugos bija ietvertas attiecīgo priežu visas ārējās gadskārtas? Aprakstītais piemērs liecina: dendrohronoloģiskais datējums ir apstiprinājies, ka sinagogas ēkas koka konstrukcijā joprojām vēl ir oriģinālie, senie baļķi, taču vienlaikus sinagogas vēstures pētniekiem ir radījis jaunus jautājumus, uz kuriem atbildes pagaidām nav rastas.

Kā pēdējos piemērus, kas ir saistīti ar šī raksta tēmu, vēl būtu īsi jāpiemin rezultāti, kuri tika iegūti, dendrohronoloģiski pārbaudot absolūto vecumu divām etnogrāfiski nozīmīgām koka celtnēm. Viena no tām ir bij. Valkas apr. Plāņu pag. “Jaunmežulōs”, domājams, 1785. gadā celtais hernhūtiešu saiešanas nams. Otra ir bij. Jelgavas apr. Sīpeles pag. “Poķos” ap 1780. gadu celtā kalpu rinka. Abas celtnes 20. gadsimta pirmajā pusē bija uzstādītas eksponēšanai Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā.³⁶

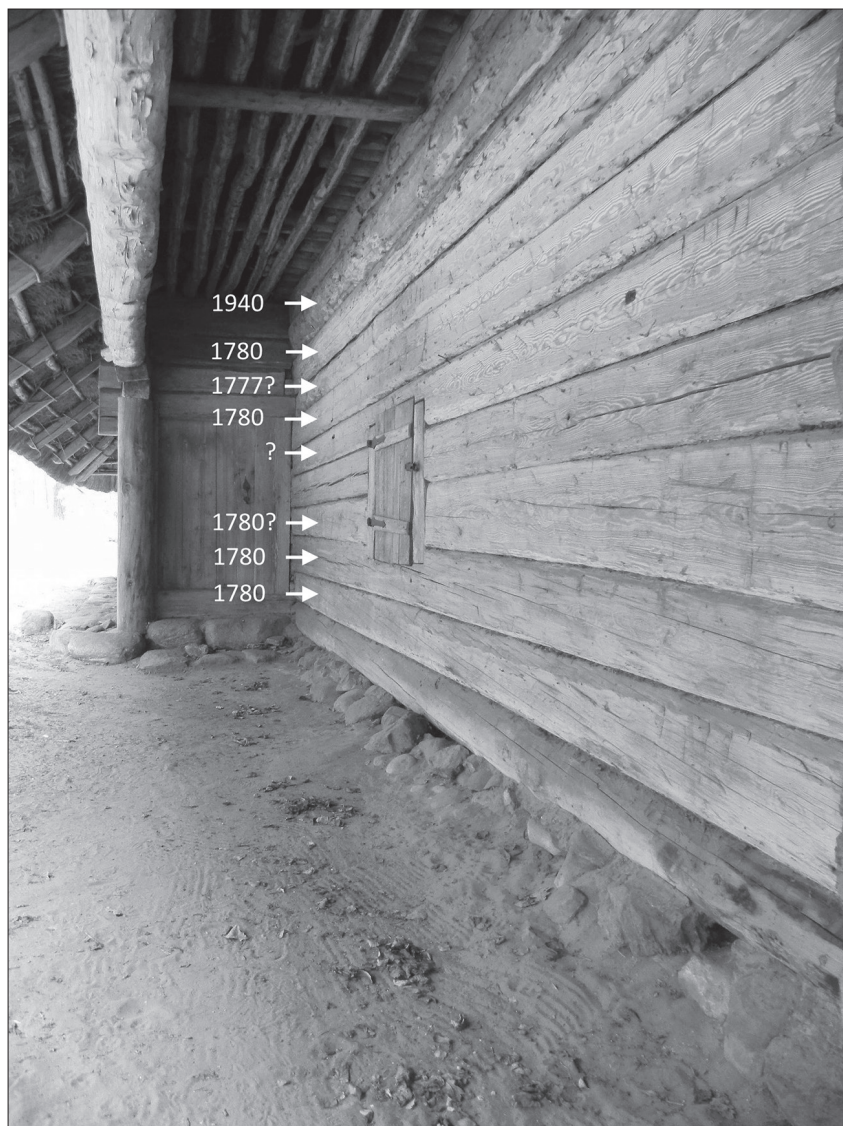
Hernhūtiešu saiešanas nama iepriekš zināmā būvēšanas gada pareizības pārbaudīšanai jau 1995. gadā no celtnes 16 būvelementiem bija sagatavoti urbtie serdeņa veida koksnes paraugi. Toreiz gaidītie datēšanas rezultāti vēl netika gūti. Cietās un trauslās koksnes paraugu biežās lūšanas, kā arī gadskārtu dabiskās izkrišanas dēļ dažās no sastādītajām gadskārtu datu laikrindām bija ieviesusies pa kādai kļūdai. Tās gan tolaik bija laikus pamanītas, taču, tā kā salīdzināšanai nepieciešamo Latvijā izstrādāto gadskārtu absolūto hronoloģiju skaits vēl bija nepietiekams, šīs kļūdas precīzi lokalizēt un izlabot vēl neizdevās.

Celtnes būvelementu gadskārtu datu laikrindu kvalitātes uzlabošana bija īstenota tikai pēc vairāk nekā 20 gadiem, kuru laikā Latvijā bija izstrādātas, kā arī no abu pārējo Baltijas valstu kolēģiem maiņas ceļā iegūtas kopumā gandrīz 100 absolūtās gadskārtu hronoloģijas. Pēc gadskārtu platuma datu laikrindu koriģēšanas un to šķērsdatēšanas gan citu ar citu, gan ar laika periodam atbilstošām vairāk nekā 20 absolūtajām gadskārtu hronoloģijām, absolūto datējumu izdevās noskaidrot ēkas 11 baļķiem. To skaitā bija arī a) vienīgais datētais būvelements, kas bija gatavots no egles: durvju aillas paloda, b) kāds ap 1940. gadu sagatavots priedes baļķis, ar kuru acīmredzot aizvietoja bojātu oriģinālo baļķi, kad veica ēkas montāžu Etnogrāfiskajā muzejā, kā arī c) divi

priedes būvelementi, kuru gadskārtu datu laikrindas ar pārējo septiņu datēto būvelementu gadskārtu datu laikrindām būtisku līdzību neuzrādīja.

Piecas no septiņām savstarpēji līdzīgākajām gadskārtu datu laikrindām uzrādīja vienādu relatīvo datējumu, bet pārējām divām laikrindām tas bija par četriem gadiem senāks. Visticamāk, ka abiem attiecīgajiem būvelementiem koksnes paraugu sagatavošanas vietā trūka pa četrām ārējām gadskārtām. No šo septiņu laikrindu šķērsdatētajām vērtībām sastādītā gadskārtu indeksu vidējo vērtību laikrinda uzrādīja būtisku līdzību ar vairākām priedes gadskārtu absolūtajām hronoloģijām, visos gadījumos norādot, ka laikrindas pēdējā vērtība attiecas uz **1780.** gadu (2. att.: E; 4. att.). Domājams, ka ap šo pašu laiku bija cirsta arī egle, no kuras stumbra bija darināta durvju aila paloda. Tās ārējās saglabājušās gadskārtas datējums ir **1775.** gads, taču koksnes parauga urbšanas vietā tai visas ārējās gadskārtas nebija saglabājušās. Iepriekš minēto laikrindu un datēšanai izmantoto gadskārtu hronoloģiju līdzību sinhronajā savietojumā raksturo šādas t vērtības: $t = 5,0$ līdz $8,2$.

Hernhūtiešu saiešanas nama vairākiem būvelementiem noskaidrotais datējums no iepriekš zināmā ēkas datējuma atšķiras pavisam maz – aptuveni par pieciem gadiem. Ļoti iespējams, ka konkrētajā gadījumā par patiesiem var uzskatīt abus gadskaitļus. Par to liecina divi apsvērumi. Pirmkārt, kokmateriāli varēja būt cirsti faktiski 1781. gada sākumā. Pēc tam to transportēšana līdz būvniecības vietai, apžāvēšana, būvelementu izgatavošana, ēkas pamatkonstrukcijas uzbūvēšana, sienu guļbaļķu nosēdināšana, ēkas būvniecības galīgā pabeigšana reāli varēja ilgt līdz pat 1785. gadam. Otrkārt, par to, ka pastāv kāda dokumentāra liecība, kas apstiprina ēkas uzbūvēšanu 1785. gadā, vismaz raksta autoram nekas nav zināms. Tādējādi visai ticams šķiet arī tāds variants, ka, iespējams, tautas atmiņā palikušais ēkas aptuvenais datējums “ap 1785. gadu” laika gaitā bija pārtapis uz noteikto datējumu “1785. gads”. Dendrohronoloģiski iegūtā informācija, ka ēku sāka būvēt pēc 1781. gada, šajā gadījumā iepriekš zināmo datējumu nevis noliedz kā nepatiesu, bet drīzāk bagātina, iespējams,

4. att. “Jaunmežuļu” hernhūtiešu saiešanas nama dievlūdžēju uzgaidāmās telpas austrumu puses siena ar tās balķu ārējās gadskārtas absolūto datējumu

veidojot pareizāku izpratni par ēkas celtniecības procesa norises laiku.

Kalpu rinkas būvelementu koksnes paraugi bija sagatavoti 1999. gadā pēc šīs celtnes daļējas nodegšanas ugunsgrēkā, kurš izcēlās tā paša gada 8. maijā. Pēc ugunsnelaimes muzeja darbinieki nolēma ēkas apdegušās paliekas demontēt. Galvenokārt tāpēc, lai nezaudētu nozīmīgu 18. gadsimta dendrohronoloģisko materiālu, tad steidzīgi tika organizēta koksnes paraugu sagatavošana (atzāgēšana) no veselajiem un mazāk apdegušajiem baļķiem. Kopā ieguva 13 egles un vienu priedes koksnes paraugu. Gadskārtu skaits egļu koksnes paraugos vērtējams kā samērā neliels: tas bija robežās no 51 līdz 105. Priedes koksnes paraugs saturēja vairāk – 118 gadskārtas.

No sastādītajām egļu gadskārtu datu laikrindām vispirms izdevās savstarpēji šķērsdatēt astoņas laikrindas. To skaitā varēja izdalīt trīs laikrindu pārus, kuros iekļautās laikrindas sastāvēja no viena un tā paša koka gadskārtu datiem. Vēl savstarpēji bija sinhronizētas divu citu egļu gadskārtu datu laikrindas, kuras ar iepriekš minētajām astoņām laikrindām nevienā no savietojumiem būtisku līdzību neuzrādīja. Kā vēlāk noskaidrojās, šīm laikrindām atbilstošo abu būvelementu pēdējā gadskārtā bija veidojusies **1844.** gadā. Savukārt vairumam būvelementu, kuru gadskārtu datu laikrindas bija iedalītas lielākajā grupā, ārējā gadskārtā bija attiecināma uz **1761.** gadu.

Kā redzams, abās grupās iedalīto celtnes būvelementu dendrohronoloģiskais datējums no iepriekš zināmā datējuma (aptuveni 1780. gads) atšķiras, attiecīgi par +66 un -19 gadiem. Konstatējot šīs datējuma atšķirības, atlika vien nožēlot, ka Kalpu rinkas būvelementu dendrohronoloģiskā datēšana nebija veikta iepriekš, pirms ugunsgrēka. Proti, atšķirību starp iepriekš zināmo un dendrohronoloģiski noteikto celtnes būvniecības laiku varētu vienkārši izskaidrot ar kļūdu iepriekš izmantotajā informācijā vai, pieņemsim, pat dendrohronoloģiskajā datējumā. Šo atšķirību vēl varētu izskaidrot ar senāk sagatavotu kokmateriālu atkārtotu izmantošanu celtnes būvniecībā. Taču celtnes apveids jeb forma rosina ideju par vēl kādu citu varbūtēju izskaidrojumu.

Kalpu rinka sastāvēja no dažādas nozīmes deviņām telpām, kuras kopā veidoja pakavam vai “U” burtam pielīdzināmas formas celtni. Veselākie būvelementi vēl bija saglabājušies tikai celtnes vienā, t.i., pret dienvidrietumiem vērstajā galā, bet citi, mazāk apdegušie baļķi jau iepriekš bija no kopīgās konstrukcijas demontēti un sakrauti kaudzē. Visticamāk, ka vairums no tiem arī bija atradušies celtnes dienvidrietumu galā, kuru uguns bija skārusi mazāk. Tas nozīmē, ka baļķu datējums celtnes citās daļās ir palicis nenoskaidrots.

Tā kā divu būvelementu datējums (1844. g.) nenoliedzami liecina par vēlāk gādātiem kokmateriāliem, rodas jautājums: vai tie bija nepieciešami noteiktu bojātu baļķu aizvietošanai vai kādu konstrukcijas elementu izgatavošanai, vai pat veselas piebūves vai, precīzāk izsakoties, celtnes posma būvēšanai? Vai nevarēja būt tā, ka šī celtnē visā savā apveidā nebija uzbūvēta uzreiz, bet gan tā savu formu ieguva pakāpeniski divās vai vairākās reizēs pēc tās jaunu daļu piebūvēšanas? Tādā gadījumā šķiet ticams arī variants, ka celtnē savus galvenos apveidus ieguva ap 1780. gadu, kad tika ievērojami paplašināta tās sākotnējā daļa – jau 18. gadsimta 60. gadu sākumā būvēta neliela celtnē. Pat tad, ja šī hipotēze neatbilst patiesībai, tā var kalpot par uzskatāmu piemēru jautājumiem un to skaidrojumiem, kādi var izrietēt, konstatējot atšķirību starp iepriekš uzskatīto un no jauna noteikto datējumu. Objektīvas atbildes iegūšanai būtu bijis nepieciešams veikt celtnes būvelementu kompleksu izpēti un detalizētu datēšanu.

SECINĀJUMI

Iepriekš minētie piemēri rāda, ka atšķirībai starp vēsturiskā objekta iepriekš zināmo un vēlāk, konkrētajos gadījumos ar dendrohronoloģisko, tātad ar precīzāku datēšanas metodi noteikto datējumu var būt vairāki, dažādi iemesli. To skaitā var būt kļūda vienā no abiem vai pat abos salīdzinātajos datējumos, var būt atšķirība starp gadskaitļiem, ar kuriem ir atzīmēti konkrētā objekta aptuvenais un precīzais datējums, bet, kā jau bija teikts raksta sākumā, datējuma atšķirība var liecināt arī par līdz šim ne-

zināmām, citādi grūti konstatējamām vēsturiskām norisēm, kas bija skārušas konkrēto objektu tā pastāvēšanas laikā. Šādos gadījumos jauniegūtā datējuma objektīva izskaidrošana var būt visai grūts uzdevums. Vieglākais solis ir jauno informāciju labākajā gadījumā vienīgi atzīmēt kā konstatētu faktu. Taču, ja vien tas ir iespējams, vēstures precīzākai izzināšanai daudz svarīgāka būtu objekta vēl pilnīgākas izpētes turpināšana, tajā ciešāk sadarbojoties gan vēstures pētniekam ar dendrohronologu, gan tajā vēl iesaistoties arī citu atbilstošu pētniecības nozaru speciālistiem. Atšķirīgajam datējumam būtu jārod kāds skaidrojums, bet, ja pastāv viedoklis, ka jaunais datējums ir kļūdainis, tad tam jābūt ļoti skaidri un nepārprotami pamatotam.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Imants Liepa (2003). Dendrohronoloģija. No: *Meža enciklopēdija*. Galv. red. Jānis Broks. 1. sēj. Rīga: Zelta grauds, 76. lpp.
- ² Piemēram: Fritz H. Schweingruber (1883). *Der Jahrring: Standort, Methodik, Zeit und Klima in der Dendrochronologie*. Bern; Stuttgart: Verlag Paul Haupt, S. 12; Christina Ceulemans (2011). Preface. In: Pascale Fraiture (dir.). *Tree Rings, Art, Archaeology*. Proceedings of an international Conference, Brussels, Royal Institute for Cultural Heritage, 10–12 February 2010. (Scientia Artis, Vol. 7). Brussels: Royal Institute for Cultural Heritage, p. 11; Stephen E. Nash (2002). Archaeological Tree-Ring Dating at the Millennium. *Journal of Archaeological Research*, 10 (3), pp. 243–275; James H. Speer (2010). *Fundamentals of Tree-Ring Research*. Tucson: The University of Arizona Press, pp. 3–4, 8, 28, 41–42, 250, 256; u.c.
- ³ Carlo Urbinati (1998–1999). R. Wimmer & R. E. Vetter (eds.). Tree-Ring Analysis: Biological, Methodological and Environmental Aspects. Book review. *Dendrochronologia*, 16–17, pp. 215–216; Nash. Archaeological Tree-Ring Dating at the Millennium, p. 243.
- ⁴ Peter I. Kuniholm (2002). Archaeological dendrochronology. *Dendrochronologia*, 20 (1–2), pp. 63–68; David Killick (2015). Using Evidence from Natural Sciences in Archaeology. In: Robert Chapman, Alison Wylie (eds.). *Material Evidence: Learning from Archaeological Practice*. London: Routledge, 159–172, here p. 166; Marek Krąpiec (1998). Oak dendrochronology of the Neoholocene in Poland. *Folia Quaternaria*, 69, pp. 5–133, here p. 5.
- ⁵ [Jennifer Hillam] (1998). *Dendrochronology: Guidelines on producing and interpreting dendrochronological dates*. London: English Heritage, 39 p., here p. 5. Pieejams: <https://content.historicengland.org.uk/images-books/publications/dendrochronology-guidelines/dendrochronology.pdf> (skatīts 22.05.2018.).

- 6 Pēteris Zālītis (2012). *Mežs un ūdens*. Salaspils: Latvijas Valsts mežzinātnes institūts "Silava", 303.–312. lpp.; Adomas Vitas (2011). Seasonal Growth Variations of Pine, Spruce, and Birch Recorded by Band Dendrometers in NE Lithuania. *Baltic Forestry*, 17 (2), pp. 197–204.
- 7 Ervins Veveris, Mārtiņš Kuplais (1989). *Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā*. Rīga: Avots, 50. lpp.
- 8 Jānis Svarāns (1956). *Zāgbaļķu pareiza uzglabāšana un pārstrādāšana zāgmateriālos*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 18. lpp.; Andrejs Ozoliņš (2005). *Praktiskā koksne*. Rīga: Jumava, 82. lpp.
- 9 Valentīns Ņesterovs (1954). *Vispārīgā mežkopība*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 488.–489. lpp.
- 10 Jānis Zutis (1953). *Latvija kļaušu saimniecības sairšanas periodā un Kauguru nemieri 1802. gadā*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 18. lpp.; Velta Pāvulāne (1975). *Rīgas tirdzniecība ar meža materiāliem XVII–XVIII gs.: No Rīgas ekonomisko sakaru vēstures ar krievu, baltkrievu, ukraiņu un lietuviešu zemēm*. Rīga: Zinātne, 82. lpp.
- 11 Kārlis Brencēns (1938). *Kā vecie lielmeistari darināja savas gleznas*. Rīga: Autora izdevums, 32.–35. lpp.; Peter Klein (1998). Dendrochronological Analyses of Panel Paintings. In: Kathleen Dardes, Andrea Rothe (eds.). *The Structural Conservation of Panel Paintings*. Proceedings of a symposium at the J. Paul Getty Museum, 24–28 April 1995. Part one: Wood Science and Technology, pp. 39–54.
- 12 Referāts nolasīts 2016. gada 14. oktobrī Latvijas Universitātes Akadēmiskās bibliotēkas un Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta kopīgi organizētajos zinātniskajos lasījumos "Viskrievijas arheoloģijas kongress Rīgā un tā ieguldījums Latvijas arheoloģijas attīstībā", kas bija veltīti 120. atceres gadam, kopš Rīgā bija norisinājies nozīmīgais 10. Viskrievijas arheoloģijas kongress.
- 13 Māris Zunde (2018). Dendrochronoloģiskās datēšanas rezultātu nozīme Rīgas arheoloģijā. No: Ieva Ose (zin. red.). *Senā Rīga, 9: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 121.–138. lpp.
- 14 Constantin Cander, Tom Levanic (1996). Comparison of t-values calculated in different dendrochronological programmes. *Dendrochronologia*, 14, pp. 269–272.
- 15 Michael G. L. Baillie, Jonathan R. Pilcher (1973). A simple cross-dating program for tree-ring research. *Tree-Ring Bulletin*, 33, pp. 7–14; Imants Liepa (1974). *Biometrija*. Rīga: Zvaigzne, 63.–64., 189.–190. lpp.
- 16 Dieter Eckstein, Josef Bauch (1969). Beitrag zur Rationalisierung eines dendrochronologischen Verfahrens und zur Analyse seiner Aussagesicherheit. *Forstwissenschaftliches Centralblatt*, 88, S. 230–250; Liepa. *Biometrija*, 84.–85. lpp.
- 17 Krapiec. Oak dendrochronology of the Neoholocene in Poland, p. 9.
- 18 Torbjörn Axelson, Lars-Åke Larsson (2013). What is a good TTest value to ensure a dating? Pieejams: <http://www.cybis.se/forfun/dendro/> (skatīts 19.04.2018.).

- ¹⁹ Fritz H. Schweingruber, Dieter Eckstein, Françoise Serre-Bachet, Otto U. Bräker (1990). Identification, presentation and interpretation of event years and pointer years in dendrochronology. *Dendrochronologia*, 8, pp. 9–38.
- ²⁰ Turpat; Didzis Elferts (2008). *Klimatisko faktoru ietekme uz parastās priedes Pinus Sylvestris L. radiālo augšanu Latvijas rietumu daļas sausieņu mežos*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 27., 55.–58. lpp.
- ²¹ Michèle Kaennel, Fritz H. Schweingruber (comp.) (1995). *Multilingual Glossary of Dendrochronology: Terms and Definitions in English, German, French, Spanish, Italian, Portuguese and Russian*. Berne: Paul Haupt Publishers, pp. 354–355.
- ²² Dainis Bruģis (2016). *Cēsu Jaunā pils*. Cēsis: Cēsu Kultūras un tūrisma centrs, 87.–108. lpp.; Gundars Kalniņš (2017). *Cēsu pils ilustrētā vēsture*. Cēsis: Cēsu Kultūras un tūrisma centrs; Agris Dzenis (2014). *Cēsu pils vēsture*. Pieejams: <http://pilsvesture.cesis.lv/vesture/12-nodala-zviedru-un-krievu-valdisanas-laiks/> (skatīts 14.08.2018.).
- ²³ Māris Zunde (2016). Dendrohronoloģiskajos pētījumos iegūtās atziņas par Cēsu Jaunās pils datējumu. No: Ieva Ose (sast.). *Latvijas viduslaiku pils, IX: Pētījumi par Vidzemes, Kurzemes un Zemgales pilīm*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 280.–300. lpp.
- ²⁴ Māris Zunde (2016). Jauni dendrohronoloģiski dati par Cēsu viduslaiku pils Dienvidu torņa būvēsturi. No: Ieva Ose (sast.). *Latvijas viduslaiku pils, IX: Pētījumi par Vidzemes, Kurzemes un Zemgales pilīm*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 260.–279. lpp.
- ²⁵ Anna Jurkāne (red.) (2011). *Turaidas vēsturiskais centrs. Turaidas muzejrezervāts: ceļvedis*. Rīga: Mantojums, 126.–137. lpp.
- ²⁶ Alar Läänelaid, Samuli Helama, Dieter Eckstein (2015). A 434-year tree-ring chronology of spruce (*Picea abies*) with indications of Estonian precipitation. *Dendrobiology*, 73, pp. 145–152.
- ²⁷ [Turaidas muzejrezervāts] (2018). Pārvaldnieka vecā dzīvojamā māja. Pieejams: <http://www.turaida-muzejs.lv/about/turaidas-muiza-2/muizas-saimnieciska-centra-apbuve/parvaldnieka-veca-dzivojama-maja/> (skatīts 27.04.2018.).
- ²⁸ Māra Caune (1989). *Turaidas pils muiža. Vēsturiskās izpētes materiāli*. Glabājas Turaidas muzejrezervāta (TMR) zinātniskajā arhīvā, Nr. TMR za-1041; Dainis Bruģis, Ina Gīle (2003). *Turaidas muižas pārvaldnieka vecās dzīvojamās mājas izpētes materiāli. Ēkas būvēstures, būvelementu un to apdares analīze*. Glabājas TMR zinātniskajā arhīvā, Nr. TMR za-739.
- ²⁹ [Turaidas muzejrezervāts]. Pārvaldnieka vecā dzīvojamā māja.
- ³⁰ Kopija no Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva (LNA-LVVA) izziņas Nr. 5-JP-6716/1, kas pamatojas uz informāciju LNA-LVVA, 1370–1–2772, 25. lpp.; Natans Barkāns (proj. aut.), Menahems Barkahans (proj. vad.), Rita Bogdanova (teksta aut. un sast.) (2004). *Latvija: sinagogas un rabīni, 1918–1940*. Rīga: Rīgas un Latvijas ebreju reliģiskā draudze “Šamir”, 120.–123. lpp.

- ³¹ [Bez aut.] (1935/1936). Ludza. No: *Latviešu konversācijas vārdnīca*. Galv. red. Aleksandrs Būmanis, Arveds Švābe, Kārlis Dišlērs. 13. sēj., Rīga: Ansis Gulbis, 24768.–24777. sl.; Milzu ugunsgrēks Ludzā. *Latgales Vēstnesis*, 13.06.1938., 4. lpp.
- ³² Iveta Leitāne (2008). RaShY tipa sinagogas Latvijā. No: Kristīne Ogle (sast.). *Sakrālā arhitektūra un māksla: Mantojums un interpretācija*. Rīga: Neputns, 94.–101. lpp.
- ³³ Pēc arhitekta Pētera Blūma autoram atsūtītajām rakstiskajām ziņām.
- ³⁴ Barkāns u.c. *Latvija: sinagogas un rabīni*, 120.–123. lpp.
- ³⁵ [Ludzas novadpētniecības muzejs] (2018). *Ludzas Lielā sinagoga*. Pieejams: <http://ludzasmuzejs.lv/ludzas-liela-sinagoga/> (skatīts 01.05.2018.).
- ³⁶ Saulvedis Cimermanis (zin. red.) (1978). *Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs*. Rīga: Zinātne, 129.–131., 207.–208. lpp.

THE RELEVANCE AND VALIDITY OF DENDROCHRONOLOGICAL DATING OF HISTORICAL WOODEN STRUCTURES: EXAMPLES FROM LATVIA

Māris Zunde

Dr. biol., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia. Research interests: dendrochronological dating, dendroclimatology, compilation of long tree ring chronologies, history of forest utilisation in Latvia.

Dendrochronological dating is the most precise dating method used in archaeology. Although a successfully obtained dating for a timber element will be accurate and precise, in many cases it will differ from the true date of construction of a historical structure. Often it will also differ from a previously known dating of the historical object concerned or an approximate dating obtained using a different method. There can be several reasons for such a difference. In order to provide a better understanding of these reasons, the article briefly explains the principle of dendro-dating and the grounds on which the results may be seen as objective. Several cases from Latvia are considered in which the previous dating of a historical object in Latvia does not correspond to the dendro-date, and possible explanations are offered.

Key words: tree-ring dating (dendrochronology), historical wooden structures, territory of Latvia.

Summary

Across the world, and in Latvia as well, the role of dendrochronology in historical studies has grown significantly during recent decades. Researchers of history mainly employ dendrochronology as a method for dating historical wooden structures, structural elements and individual objects. The method's main advantage is its high precision: it is the most precise dating method used in archaeology, permitting determination of the calendar year, and sometimes even the season, when the particular trees used as timber were felled. However, even though a correctly determined dendro-date will be accurate and precise, it will in many cases differ from the time of construction or production of the object under study. The dendrochronologically determined final annual ring of wooden structural elements more often corresponds to the time of construction of small or medium-sized wooden structures, when the timber for structural elements could be supplied from a relatively close proximity and did not have to be dried. These include, for example, fences, street surfaces, small pile structures, outbuildings and annexes, well linings, cess pits, spreads of timber, etc. In the case of trees cut in the early months of the year the dendro-date is determined from the annual ring formed in the preceding year. This potential difference between the dendro-date and the true year of felling occurs more commonly in the interpretation of absolute age data for timber of larger dimensions and higher quality. An even longer time interval may separate the year of formation of the outer tree ring, i.e., the dendro-date, and the time when the timber was incorporated as an element of a structure or when it first came into practical use as part of some other kind of wooden object. In this case we need to consider the additional time expenditure relating to: a) bringing the timber to a river used for floating, b) storage while waiting for suitable floating conditions, c) floating over a considerable distance, d) storage in wet or dry conditions, e) partial or complete drying, and f) settling of walls built of horizontal logs. Certain of these processes, and all of them taken together, could take up a very significant period of time. An even greater incongruence between the absolute date of the timber and the time of construction of the wooden structure can arise in cases where:

- a) the timbers lack the outer part of the wood with the tree rings important for dendro dating;
- b) the structure incorporates re-used timbers;
- c) the structure includes younger timbers incorporated at a later date, or even a whole new part.

Although a dendro-date will commonly differ at least minimally from the true date of the object, the precision, compared with that provided by other dating methods, is in general sufficiently high to provide history researchers with new or more precise information about the object of study, and may potentially also present additional questions to be resolved. In contrast to an approximate date, a precise or at least more precise date can reveal latent historical events relating to the object of study, i.e. events that have hitherto remained unknown, seemingly concealed, and can indicate the sequence of events. However, it has to be admitted that in order for these additional studies to have major research significance, the data regarding the absolute age of the object concerned, as obtained using the precise dating method, in this case dendrochronology, must be valid. How can this be ensured, if we know that there is greater potential for error in the determination of a precise date?

In examining this question, the article presents a brief description of the dendro dating method and the methods for checking the synchronisation of time series obtained from tree-ring data. It is concluded that nowadays the dendrochronologist has sufficient means at their disposal that they can themselves give a good assessment of whether the potential date for the wood is a) true, b) precise but older than the true date (such a date is obtained if the wood sample does not include the outer tree rings) or c) erroneous to a greater or lesser degree, requiring correction.

When a dendro-date, assessed in accordance with the above description as true or precise, is compared with a previously dating of a historical object under study or a dating obtained in some other way, then the new, more precise dating may a) confirm the original dating, b) refine or c) refute it, thus in certain cases indicating that the object of study includes an older or younger part.

Quite common in dendrochronological practice are cases where a precise dating for a wooden structure belonging to a historical object does not confirm a previously known date or refine it but rather departs markedly from it. Such cases are also known in Latvia. These are illustrated in the final part of the article, giving several examples and offering possible explanations for the differences in dating.

FIGURE CAPTIONS

Fig. 1. The principle of dendrochronological dating and compilation of tree-ring chronologies (visual scheme):

A – tree-ring time series differing in absolute age, shown in synchronous arrangement (the principle for compiling a long chronology);

B – a time series to be dated in synchronous arrangement in relation to an absolute tree-ring chronology

Fig. 2. Time series of mean values of tree-ring indexes (MTRI) for structural elements from historical sites in Latvia mentioned in the text and graphic representation of the evaluation of similarity (Student's t value) between particular absolute tree-ring chronologies. The highest (peak) value corresponds to the synchronous arrangement of the two time series being compared:

A – Cēsis Castle Manor House. Comparison of the MTRI time series for the second-storey floor beams against the absolute tree-ring chronology for the Baltic region (pine);

B – Cēsis medieval castle. Comparison of the MTRI time series for gun rests preserved in the south tower against the “Baltic1” absolute tree-ring chronology (oak);

C – former manager's house of Turaida Manor. Comparison of the MTRI time series for floor beams against an absolute chronology compiled in Estonia (author: A. Läänelaid; spruce);

D – Ludza Great Synagogue. Comparison of the MTRI time series for timbers of the wall against an absolute tree-ring chronology for wood imported into Britain and used in Danson House (author: C. Tyers; pine);

E – Jaunmežuļi Moravian Brethren's meeting hall. Comparison of MTRI time series for wall logs against an absolute tree-ring chronology for the 18th century in Latvia (pine);

F – Poķi farm labourers' barnhouse. Comparison of MTRI time series of structural timbers with an absolute tree-ring chronology for the 19th century in the Baltic region (pine)

Fig. 3. Timbers in the north-western corner of the wooden structure of Ludza Great Synagogue, mentioned in the text (before (I) and during reconstruction (II)) (photos: A. Saetre and P. Blūms);

A – wall plate along the top of the lower part of a wall thought to have been built in the first half of the 20th century;

B un C – dendro-dated original timbers of the wall

Fig. 4. East wall of the antechamber of Jaunmežuļi Moravian Brethren's meeting hall, with the absolute date of the outer ring of the timbers

TRADICIONĀLĀS PRASMES – KRĀSAUGU LIETOJUMA ZINĀŠANAS*

Anete Karlsonē

Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta vadošā pētniece. Zinātniski pētnieciskā tēma: tradicionālās kultūras mantojums mūsdienu procesos.

Zināšanas par krāsaugiem un to lietojumu kā tradicionālā prasme un pār-mantotās zināšanas ir daļa no nemateriālā kultūras mantojuma. Latvijā pēdē-jos gados par to pieaugusi sabiedrības interese. Raksts sniedz ieskatu mūs-dienu situācijā Latvijā krāsaugu lietojuma praksē un zināšanās par šo jomu. Tā pamatā ir pēdējos gados veikts pētījums, kura mērķis ir skaidrot, kāda ir interesentu motivācija izzināt un pielietot tradicionālās zināšanas un kāda ir to loma mūsdienu sabiedrībā.

Atslēgas vārdi: tradicionālās prasmes, nemateriālais kultūras mantojums, krāsaugi, etnoloģija.

IEVADS

Mūsdienās, kļūstot aizvien aktīvākai dažādas informācijas ap-ritei, savu vietu sabiedrības dzīvē turpina saglabāt arī tradicionā-lās prasmes un zināšanas. Tās ir daļa no cilvēces nemateriālā kul-tūras mantojuma, kuram UNESCO pēdējos gados pievērš pastiprinātu uzmanību. 2003. gadā tika pieņemta UNESCO Kon-vencija par nemateriālā kultūras mantojuma (NKM) saglabā-šanu.¹ Savukārt 2016. gada 1. decembrī Latvijā stājās spēkā Ne-materiālā kultūras mantojuma likums.² Atbilstoši definīcijai NKM ietver arī tradicionālās prasmes un zināšanas. Daļa no tām ir arī krāsaugu lietojums.

* Raksts sagatavots LU bāzes finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” LU LVI apakšprojekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskar-smes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (Nr. ZD2015/AZ85) ietvaros.

Pēdējos gados Latvijā pieaug sabiedrības interese par krāsošanu ar dabas krāsvielām. Par to liecina aktivitātes publiskajā vidē. Katru gadu dažādās Latvijas vietās tiek rīkotas krāsošanas meistardarbnīcas. Dabas krāsvielām veltītas arī vairākas izstādes. 2012. gadā no 25. janvāra līdz 4. martam Latvijas Dabas muzejā pirmo reizi bija apskatāma ceļojošā izstāde “Daba krāso”, kura pulcēja ļoti lielu apmeklētāju skaitu. Turpmāk izstāde bija eksponēta dažādās vietās arī ārpus Rīgas. Ar tās palīdzību interesenti tiek iepazīstināti ar dabā esošajām krāsvielām nu jau vairāku gadu garumā. Piemēram, 2016. gada vasarā izstāde bija skatāma Jaunpilns muzeja izstāžu zālē. Savukārt 2017. gada septembrī un oktobrī Limbažos varēja aplūkot citu izstādi – “Daba krāso – “Dzilna” auž”. Tā iepazīstināja ar Limbažu Tautas lietišķās mākslas studijas audēju veikumu, strādājot ar augu krāsvielās krāsotām dzijām. Interese krāsošanai ar dabas krāsvielām tiek pievērsta arī citos pasākumos, kā, piemēram, izglītojošajā, tematiskajā koncertprogrammā “Dabas koncertzāle” 2015. gadā pļavas tēmā bija ietverta krāsaugu un ar tiem krāsoto dziju ekspozīcija. Arī sociālajos tīklos (*Facebook* u.c.) domubiedru grupās notiek aktīva informācijas apmaiņa par šo tēmu.

Krāsaugi (kā arī dzīvnieku valsts dabas krāsvielas) ir tikuši un vēl aizvien tiek pētīti saistībā ar tekstiliju darināšanas tehnoloģiju vēsturi (arī ķīmijas vēsturi), profesionālo amatnieku nodarbošanos, kā arī, protams, modes attīstību. Šajā jomā atrodami gan izteikti praktiska rakstura izdevumi,³ gan kultūrvēsturiski un starpnozaru pētījumi.⁴ Dabas krāsvielu pētnieku uzmanība galvenokārt pievērsta ekonomiski nozīmīgajām dabas krāsvielām: sarkanai krāsai no rubijas *Rubia tinctorum* L. un madarām *Galium* L., kā arī no košeniles bruņutīm *Dactylopius coccus* Costa un Brazīlijas sarkankoka *Paubrasilia echinata* (Lam.) Gagnon, zilajai no krāsu mēles *Isatis tinctoria* L. un indigoferas *Indigofera tinctorum* L. u.tml.

Salīdzinoši mazāk ir pētījumu par krāsaugu lietojumu kā tradicionālo prasmi, kuras pielietojuma vide vēsturiski galvenokārt ir saistāma ar zemnieku jeb vienkāršās tautas dzīvesveidu.⁵ Šādi pētījumi iespējami tajos reģionos, kur salīdzinoši ilgi saglabājās

naturālās saimniekošanas veids un kur apģērba sagāde, tai skaitā tekstilmateriālu krāsošana, tika veikta katras saimes ietvaros. Tādējādi tur ilgāk saglabājās pārmantotās zināšanas un to lietojums, ko mūsdienās mēs saucam par nemateriālo kultūras mantojumu. Ilgu laiku vienīgā grāmata latviešu valodā par dabas krāsvielu izmantošanas iespējām bija 1990. gadā publicētais praktiskas ievirzes izdevums "Krāsošana ar augu krāsvielām".⁶ Šī izdevuma autore Ilga Madre bija rokdarbniece, tolaik sabiedriski aktīvi praktizējoša krāsotāja ar augu krāsvielām, kura piedalījās arī etnogrāfisko materiālu vākšanā. 2018. gada vasarā klajā nākusi jauna grāmata – Baibas Vaivares sastādītā "Daba krāso, "Dzilna" auž".⁷

Lai arī Latvijā sabiedriskos pasākumos mūsdienās vērojama interese par šo tradicionālo prasmju jomu, zinātnisku kultūrvēsturisku pētījumu pie mums ir maz. Līdz šim publicēti vairāki šī raksta autore pētījumi par krāsaugu lietojuma izziņas avotiem, kuri galvenokārt iekļauti Daugavpils Universitātē notikušo zinātnisko konferenču materiālu krājumos.⁸ Šis raksts ir turpinājums iesāktajiem pētījumiem un tiek veikts LU bāzes finansējuma projekta ietvaros. Līdzšinējos raksta autore pētījumos ir apkopotas ziņas par krāsaugu lietojuma tradīcijas attīstību un tās izpētes avotiem Latvijas teritorijā laika posmā no 19. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta vidum. Šeit ievietotais raksts sniedz ieskatu mūsdienu situācijā krāsaugu lietojuma praksē un zināšanās par šo jomu. Tā mērķis ir skaidrot, kāda ir interesentu motivācija izzināt un pielietot tradicionālās zināšanas, kādā veidā tās tiek pārmantotas, kāds ir to saturs, kāds ir krāsaugu lietojuma tradīcijas pastāvēšanas līmenis mūsdienās u.tml.

2016. un 2017. gada vasaras sezonā tika veikta interesentu aptauja. Tajā piedalījās cilvēki, kuri bija izrādījuši interesi par krāsošanu ar augu krāsvielām. Lielākā daļa no viņiem bija krāsošanas meistardarbnīcu dalībnieki.

Aptaujas anketā "Pētījums par krāsaugu lietojuma tradīciju" iekļauti 12 jautājumi (sākotnēji bija 11 jautājumi, kas aptaujas gaitā papildināti ar vēl vienu). Tie fiksē gan minimālo personīgo informāciju par teicēju,⁹ gan jautājumus, kas saistīti ar krāsaugu lietojuma dažādiem aspektiem. Nevienā no jautājumiem netiek

piedāvāti atbilžu varianti. Līdz ar to rezultāti iezīmē vairākas atbilžu grupas, kuras iepriekš netika prognozētas.

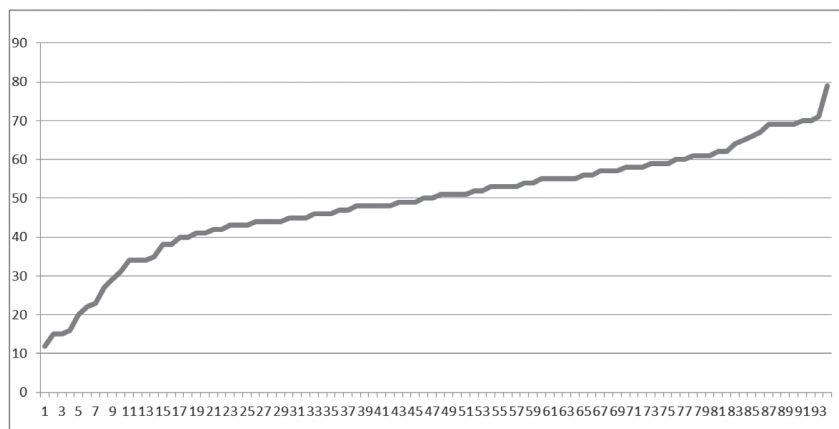
Tā kā aptauja notika specializētā interešu grupā, tad tās rezultāti nepretendē uz statistiskiem rādītājiem par norisēm Latvijas sabiedrībā kopumā. Tā kā anketēšanu paredzēts vēl turpināt, iegūtie dati uzskatāmi par sākotnējo informāciju, kura var mainīties turpmāko pētījumu gaitā.

APTAUJA PAR KRĀSOŠANU AR AUGU KRĀSVIELĀM: DALĪBNIEKU RAKSTUROJUMS

Anketas tika lūgti aizpildīt dabas krāsvielu meistardarbnīcu dalībnieki, kā arī nejauši pasākuma apmeklētāji, ja krāsošana notika muzeja (Jēkabpils Vēstures muzejs, Gulbenes muzejs) brīv-dabas teritorijā. Krāsošanas meistardarbnīcu dalībnieki ir aktīvo interesentu daļa, kuri meklē iespējas uzzināt jaunu informāciju par šo jomu. Protams, tā ir tikai daļa no visiem krāsotājiem ar augu krāsvielām. Vairums krāsotāju, kuri ar šo tradicionālo prasmi nodarbojas patstāvīgi, nav tipiski meistarklašu apmeklētāji. Kaut gan daži no krāsotājiem ar augu krāsvielām tomēr bija starp darbnīcu dalībniekiem, jo izmantoja to sniegtās iespējas, lai ļoti mērķtiecīgi papildinātu jau esošo pieredzi un uzkrātās zināšanas. Aptaujā piedalījās brīvprātīgi un dažādu apstākļu dēļ (piemēram, aizmirsa to izdarīt, neatlika tam laiks u.tml.) ne visi meistarklašu dalībnieki aizpildīja anketas. Kopējais analizēto anketu skaits šobrīd ir 94. Pēc atbilžu rezultātiem iespējams noteikt tendences krāsaugu lietojuma tradīcijas attīstībā mūsdienās.

Par krāsošanu ar augu krāsvielām interesējas un meistarklašu dalībnieces galvenokārt ir sievietes. Starp 94 aptaujas dalībniekiem bija tikai seši vīrieši. Viņi bija gan aktīvi krāsošanas darbnīcu dalībnieki, gan gadījuma rakstura pasākuma vērotāji. Tomēr kopumā viņu sniegtās atbildes pēc sava satura un rakstura pilnībā iekļāvās kopējā atbilžu masā, no citām nekādā veidā īpaši neatšķiroties.

Apkopojot datus par respondentu vecumu (1. att.), redzams, ka vairums ir vecumā apmēram no 40 līdz 60 gadiem. Tomēr jaunākajām interesentēm bija tikai 12 un 15 gadi, bet vecākajai

1. att. Aptaujas dalībnieku vecums

79 gadi. Attiecīgi respondenti vairumā gadījumu ir dzimuši no 20. gadsimta 50. gadu nogales līdz 1980. gadam.

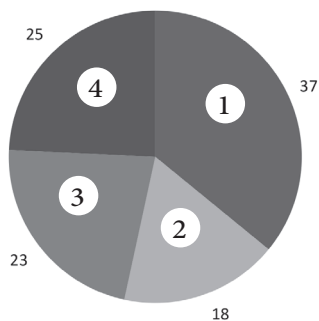
Lai arī jautājumi par izglītības līmeni un dzīvesvietu netika uzdoti, sarunās novērotais liecina, ka par krāsošanu ar augu krāsvielām interesējas gan laukos, gan pilsētā dzīvojošie, kā ar augstāko, tā ar vispārējo vidusskolas izglītību.

Viens no anketas jautājumiem bija par iepriekšējo zināšanu līmeni krāsošanā ar augu krāsvielām, lūdzot norādīt, vai ir iepriekšēja pieredze šajā jomā (2. att.). Dažkārt respondenti uz šo jautājumu deva divas atbildes. Piemēram, “priekšzināšanu nav, tikai nedaudz par to lasīts teorētiski” (anketa Nr. 7, 1962. gadā dzimusi sieviete). Līdz ar to atbilžu kopējais daudzums ir lielāks nekā respondentu skaits.

Vairāk nekā trešdaļa no aptaujātajiem, tas ir, 37, atbildēja noliedzoši attiecībā uz iepriekšējām zināšanām par krāsaugu lietojumu. Tomēr ceturtajā daļā no šīm atbildēm (9 gadījumos), norādot, ka priekšzināšanu nav, tiek piebilsts, ka vienīgā saskare ar augu krāsvielām esot olu krāsošana Lieldienās. Šī prasme tiekot praktizēta un ir pārmantota ģimenē no paaudzes uz paaudzi. Tātad zināmā mērā pieredze augu krāsvielu lietojumā tomēr ir, lai arī ne tekstilmateriālu krāsošanā.

2. att. Ziņas par iepriekšējām zināšanām par krāsošanu ar augu krāsvielām.

1 – nav priekšzināšanu; 2 – teorētiskas; 3 – iegūtas novērojumu ceļā; 4 – personīgā pieredze

Personīgā pieredze un prakse ir otrais biežāk minētais veids (25 gadījumi), kādā iegūtas zināšanas par krāsošanu ar augu krāsvielām. Dažiem respondentiem tie bija tikai atsevišķi mēģinājumi, kuru rezultāti pašus ne vienmēr apmierināja. Turpretī citiem, kuri bija patstāvīgi praktizējoši krāsotāji, ir uzkrāta dažāda apjoma pieredze. Šī respondentu grupa dalību krāsaugu meistarklasē izmanto, lai papildinātu zināšanas un precizētu neskaidros jautājumus.

Trešā atbilžu grupa (23 gadījumi) attiecībā uz priekšzināšanām liecina, ka zināšanas par krāsošanu ar augiem iegūtas vērošanas ceļā. Tie ir respondentu vērojumi bērnībā, kad dzijas ar augu krāsām krāsojusi māte, vecāmāte vai kāda cita radniece, vai arī vērojumi, piedaloties krāsošanas darbnīcās vai citos publiskos pasākumos, kad strādā kāds no krāsaugu lietojuma meistariem. Krāsošanas meistardarbnīcās to dalībniekiem ir iespēja arī pašiem piedalīties šajā procesā (ja ir tāda vēlme), tā iegūstot arī praktisko iemaņu minimumu.

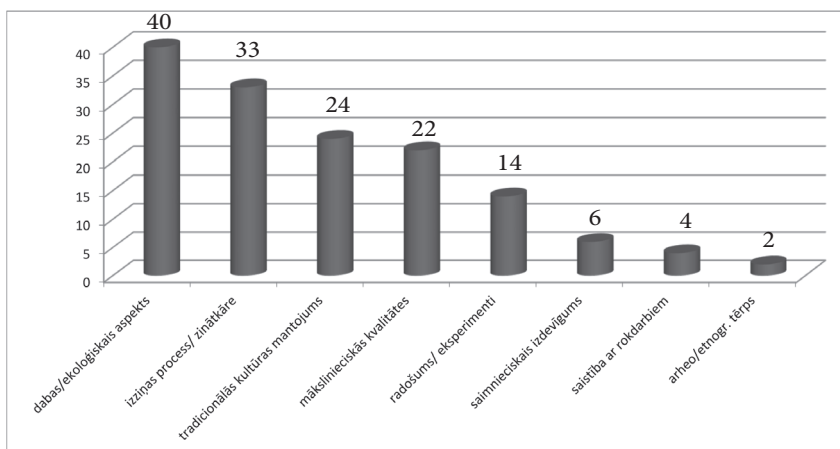
Ceturtajā vietā pēc minējumu skaita (18 gadījumi) ir atbilde, ka zināšanas esot tikai teorētiskas, jo par krāsošanu ar augu krāsvielām esot lasīts vai dzirdēts no citu stāstītā. Arī šajā gadījumā teorētisko zināšanu līmenis var būt visai atšķirīgs, sākot no ļoti vispārējas informācijas līdz ļoti konkrētām zināšanām, kuras dažādu apstākļu ietekmē līdz šim nebija pielietotas praksē.

KRĀSOŠANA AR AUGU KRĀSVIELĀM: INTERESES MOTIVĀCIJA

Veiktajā pētījumā par krāsaugu lietojumu mūsdienās visai būtisks ir jautājums par intereses motivāciju. Atbilžu analīze palīdz skaidrot intereses raksturu par tradicionālajām prasmēm mūsdienā dzīves situācijā. No saņemtajām atbildēm var izveidot vairākas tematiskās grupas (3. att.). Respondenti, ja vēlējas, varēja brīvi norādīt vairākus motīvus. Pirmajā vietā (40 atbildes) kā motivācija tam, ka krāsošana ar augu krāsvielām šķiet pievilcīga, viennozīmīgi izvirzās šīs nodarbes ciešā saikne ar dabu, tiek uzsvērts ekoloģiskais aspekts, tā tiek pretstatīta sintētisko jeb ķīmisko krāsu lietojumam. Šajā gadījumā netiek analizēts, cik pamatoti ir dažās atbildēs paustie apgalvojumi par šīs jomas pilnīgu "ekoloģiskumu". Tomēr kopumā šajā atbilžu grupā nenoliedzami saskatāms "zaļā dzīvesveida" popularitātes pieaugums mūsdienā sabiedrībā. To, ka krāsaugi kā atjaunojamais dabas resurss (īpaši, ja tiek izmantotas lakstaugu virszemes daļas) ir pamats ilgtspējīgas ekonomikas attīstībai, atzīst arī mūsdienā krāsu pētnieki citviet Eiropā.¹⁰

Otru lielāko atbilžu kopu (33 atbildes) varētu apzīmēt ar vārdu "zinātkāre". Tomēr arī šeit atbilžu spektrs ir visai plašs. Šajā grupā ietilpst tiklab atbildes, kurās tiek minēts, ka tas ir vienkārši interesanti, tā arī norādes, ka, apgūstot krāsošanu ar augu krāsvielām, ir iespējams sevi papildus izglītēt un paplašināt zināšanu loku. Tāpat šajā grupā iekļaujas to krāsotāju atbildes, kuri grib sistematizēt un papildināt savas esošās zināšanas par krāsošanu ar augu krāsvielām.

Trešajā vietā (24 atbildes) ir atbilžu kopa, kurā tiek uzsvērts, ka intereses pamatā ir kultūrvēsturiskais aspekts – tas, ka krāsošana ar augu krāsvielām ir tradicionālā prasme, kura tikusi praktizēta iepriekšējos gadsimtos. Kā kultūras mantojuma daļa tā pelnījusi plašu uzmanību, tās saglabāšanu un nodošanu tālāk nākamajai paaudzei. Tātad šīs tradicionālās prasmes vēsturiskais aspekts, tas, ka tās ir "prasmes, kuras pārzināja senči" (anketa Nr. 50, 1964. gadā dzimusi sievietē), aktuāls ir apmēram ceturtajai daļai respondentu. Interesanti, ka kultūrvēsturiskais aspekts ir

3. att. Motivācija interesēties par krāsošanu ar augu krāsvielām

aktuāls galvenokārt 40–55 gadus veciem cilvēkiem (kā sievietēm, tā vīriešiem) un arī dažiem 58, 61 un 66 gadus vecajiem respondentiem. Turklāt dažu šīs grupas respondentu darbība un intereses saistītas arī ar citām tradicionālā kultūras mantojuma jomām. Citās vecuma grupās šī motivācija netika minēta.

Ceturtā atbilžu kopa, kura ir tuvu iepriekšējai (22 atbildes), akcentē ar augu krāsvielām iegūto krāsu mākslinieciskās kvalitātes: toņu niansētība, patīkami, harmoniski toņi, no kuriem viegli veidot krāsu kompozīcijas. Vēl tiek lietoti tādi apzīmējumi kā “krāsu toņi ir neatkārtojami, silti, latviešu mentalitātei tīkami” (anketa Nr. 64, 1947. gadā dzimusi sieviete), kā arī – vienkārši “dabiskas krāsas” (anketa Nr. 35, 1973. gadā dzimusi sieviete; anketa Nr. 36, 1948. gadā dzimusi sieviete). Šīs grupas atbilžu sniedzēji pārstāv visas vecuma grupas, ieskaitot gan 2000. gadā dzimušās meitenes, gan 1938. gadā dzimušo, vecāko šīs aptaujas respondentu. Paustajam viedoklim ir gan praktisks pamatojums, gan tajā iespējams saskatīt atsauci uz publiskajā telpā starpkaru Latvijā sastopamo retoriku krāsaugu lietojuma sakarā. Īpaši akcentētas krāsaugu lietojuma rezultātā iegūstamās mākslinieciskās kvalitātes bija latviešu preses izdevumos ievietoto rakstu ievaddaļa

20. gadsimta 30.–40. gados.¹¹ Šis uzskats turpināja pastāvēt rokdarbnieku izglītībā arī vēlāk. Ar augu krāsvielām iegūstamo toņu daudzveidība tiešām nav noliedzama, un vairumā gadījumu tie arī ir savstarpēji saskanīgi. Tomēr grūtības rada cits apstāklis – ar augu krāsvielām vieglāk iegūstamie toņi parasti ir tonāli vienkārši. Tas nozīmē, ka starp tiem nav izteikta tumšā – gaišā kontrasta. Tumšus, piesātinātus krāsu toņus iegūt ir grūtāk. Ne katrai krāsotājai izdodas panākt arī pietiekamu toņu silti – vēso attiecību, kāda nepieciešama harmoniskai krāsu kompozīcijai. Salīdzinoši vieglāk iegūstama ir siltā toņu gamma.

Piektajā vietā (14 atbildes) motivācijas pamatojumā interesēties par krāsošanu ar augu krāsvielām ir atbildes, kurās kā šīs jomas kvalitāte tiek minēts tās radošums, iespēja eksperimentēt, ne vienmēr paredzamais rezultāts. Tas liekas saistoši un interesanti, piesaista šai nodarbei. Šeit gan jāteic, ka eksperimentēšana var būt divējāda: sākotnējie eksperimenti ir tad, ja bez priekšzināšanām vai ar nepietiekamām zināšanām mēģina krāsot, izmantojot augos esošās krāsvielas. Tā kā to sastopamība apkārtējās vides augos ir visai liela, tad kaut kādu rezultātu izdodas sasniegt gandrīz vienmēr. Otra eksperimentu grupa ir tad, ja krāsotājam jau ir uzkrāta pieredze un ir zināšanas. Tad eksperimentiem ir jau visai konkrēts uzdevums – pārbaudīt kādu jaunu tehnoloģiju vai krāsaugu u.tml.

Sešās atbildēs līdztekus citiem motīviem tika minēts saimnieciskais izdevīgums. Dabā esošās augu krāsvielas ir salīdzinoši viegli pieejams resurss, kas neprasa lielus naudas tēriņus. Krāsot ar augiem esot izdevīgāk nekā iegādāties veikalā nopērkamās krāsas, kuras turklāt pēdējā laikā ir reti dabūjamas.

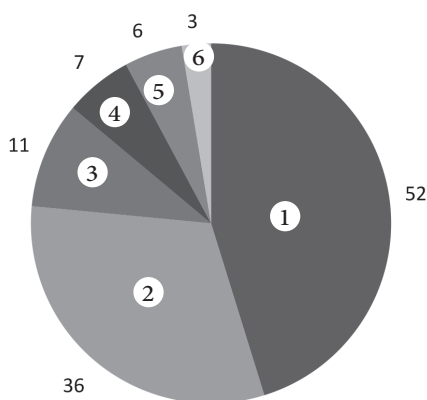
Tāpat tikai dažās (4) atbildēs motivācija interesei par krāsošanu ar augu krāsvielām bija nodarbošanās ar rokdarbiem. Vai arī šādi krāsotas dzijas bija kā daļa no tā saucamā “arheoloģiskā” tērpa jeb 9.–12. gadsimta tērpu atdarinājuma vai etnogrāfiskā jeb tautastērpa gatavošanas procesa (2 atbildes). Pēdējā atbilžu kopa saistāma ar aktivitātēm, kuras, gatavojoties Latvijas valsts simtgadei, rosinājis Latvijas Nacionālais kultūras centrs ar kopēju devīzi: “Katram savu tautastērpu!” Pēdējos gados tās guvušas atsau-

cību lielā Latvijas sabiedrības daļā un daudzas sievietes, bet ne tikai – arī vīrieši, vēlas iegūt savā īpašumā tautastērpu. Pēdējos gados dažādās Latvijas vietās tiek organizētas rokdarbu nodarbības, kurās interesenti mācās dažādas rokdarbu tehnikas, lai gatavotu savu tautastērpu. Dažiem no viņiem ļoti svarīgi šķiet tas, ka arī dzija “senajiem” tērpiem būtu krāsota atbilstoši senajām tehnoloģijām, kas tādējādi piešķirtu tērpiem lielāku “īstuma” sajūtu.

INFORMĀCIJAS IEGŪŠANAS VEIDS

Aptaujā ir iekļauts arī jautājums par informācijas avotu, no kura respondents ieguvis zināšanas par krāsaugu lietojumu (4. att.). Interesanti, ka uz šo jautājumu atbildējusi arī daļa no tiem respondentiem, kuri iepriekš norādīja, ka viņiem nav priekšzināšanu par šo jomu. Izteikti pirmajā vietā ar 52 atbildēm ir informācijas iegūšana no citu krāsotāju stāstītā vai arī kāda konkrēta meistara darbības. Šajā grupā citi krāsotāji ir gan kāds no iepriekšējo paaudžu radniekiem, piemēram, mamma vai vecāmamma, gan kolēģi rokdarbnieku kopās (audēji, adītāji). 25 atbildēs minēts, ka ziņas iegūtas no iepriekšējo paaudžu radniekiem: mammas, tantes vai, biežāk, vecāsmammas. Tātad visai lielā mērā vēl aizvien turpina pastāvēt tradicionālo zināšanu nodošana no paaudzes paaudzē mutvārdu vai tiešo vērojumu ceļā. Tomēr līdztekus informācijas pārmantošanai radnieku lokā pastāv tās aprīte interesentu vidē. Dažās atbildēs minēti konkrēti krāsotāji un krāsošanas darbnīcu vadītāji (Agita Pumpure, Janta Meža, Māris Maniņš, Anete Karlsona, Daina Ieviņa, Ieva Krūmiņa u.c.), no kuru stāstītā un rādītā iegūta informācija par krāsošanu ar augu krāsvielām. Respondentu atbildēs minētas arī piecas tautas lietišķās mākslas studijas, kuru dalībnieces šobrīd Latvijā aktīvi krāso ar augu krāsvielām. Tās ir: “Dzilna” (Limbaži), “Gundega” (Rīga), “Kalmē” (Alūksne), “Rota” (Rīga) un “Sagša” (Gulbene). Rokdarbnieku kopu skaits, kurās krāso ar augiem, ir lielāks, jo aptaujā piedalījās tikai neliela Latvijas rokdarbnieku daļa.

Otra nozīmīgākā joma, no kuras tiek iegūtas zināšanas par krāsaugu lietojumu, ir speciālā literatūra (36 atbildes). Tā ietver

4. att. Informācijas ieguves avots par krāsošanu ar augu krāsvielām.
 1 – no citiem krāsotājiem/konkrēta meistara; 2 – speciālā literatūra; 3 – internets, TV; 4 – personīgā pieredze; 5 – skola, augstskola; 6 – folklorā

gan 1990. gadā izdoto Ilgas Madres grāmatu “Krāsošana ar augu krāsvielām”, gan publikācijas presē. Dažkārt respondenti minēja šo grāmatu visai neprecīzi, nezinot ne autoru, ne precīzu nosaukumu un izdošanas laiku. Tomēr, tā kā savā laikā tā bija ļoti populāra, tika izdota atkārtotā metienā un vēl aizvien ir daudzu ģimeņu grāmatplauktos, to precizēt var diezgan nekļūdīgi. I. Madres grāmata minēta 13 atbildēs, kas ir trešdaļa no šīs grupas atbildēm. Lai arī grāmata ir izdota pirms vairāk nekā 25 gadiem un tajā aprakstītās krāsošanas receptes parasti neizdodas atkārtot, tā vēl aizvien tiek aktīvi lietota. Tas norāda uz speciālās literatūras trūkumu latviešu valodā, kur būtu sniegta krāsotājiem noderīga informācija.

Preses izdevumi tikai dažos gadījumos ir precizēti, un tie ir gan starpkaru posma sieviešu žurnāli, tādi kā “Zeltene” un “Atpūta”, gan žurnāla “Padomju Latvijas Sieviete” rokdarbu pielikums. Žurnāla “Zeltene” slejās ir atrodami vairāki raksti par krāsošanu ar augu krāsvielām,¹² bet žurnālā “Atpūta” tādi ir bijuši tikai divi.¹³ Daudz vairāk rakstu par šo tēmu publicēti tādos izdevumos kā “Latvijas Saule”, “Sievietes Pasaule”, “Zemkopju Saule”, “Mana Māja” u.c. Tomēr tieši “Zeltene” un “Atpūta” kā ļoti populāri žurnāli vairāk asociējas ar starpkaru perioda preses izdevumiem, kuros bija daudz mājsaimniecībai noderīgas informācijas. Tas varēja būt pamatā tam, ka cilvēku atmiņās tieši šie izdevumi

tiek saistīti arī ar informāciju par krāsaugiem. Padomju varas gados vienīgais vispārēja rakstura sieviešu žurnāls, kura pielikumā bija ievietota arī praktiska rakstura informācija rokdarbniecēm, bija “Padomju Latvijas Sieviete”. Šim izdevumam vairāk raksturīgi audumu, adījumu un citu tehniku rokdarbu apraksti, apģērba piegrieztnes, kā arī ēdienu gatavošanas receptes un praktiski padomi ikdienas saimniecībā. Publikācijas par krāsošanu ar augu krāsvielām atrodamas tikai piecos žurnāla pielikumos. Tās ir divas nelielas publikācijas 1979. un 1980. gadā¹⁴ un garāks raksts trīs turpinājumos 1984. gadā.¹⁵ Cilvēku atmiņā droši vien palikuši tieši Ilgas Madres raksti, jo Emmas Skujiņas publikācijā, kas ir kā atbilde uz lasītāju jautājumiem, vairāk informācija ir par krāsaugu ietekmi uz dažādām tekstilšķiedrām. Savukārt I. Madres rakstos sniegtā informācija ir līdzīga tai, kas lasāma viņas vēlāk izdotajā grāmatā par krāsošanu ar augu krāsvielām.

Pārējie anketās norādītie informācijas ieguves avoti ir internets un televīzija. Internets kā informācijas resurss krāsošanā ar augu krāsvielām aizvien populārāks kļūst pēdējos gados. Dažādās pasaules valstīs darbojas specializētas dabas krāsvielu izmantotāju un izplatītāju firmas, kā arī sociālajos tīklos ir atrodamas dažādas domubiedru grupas un individuālas sarunvietnes. Krāsotāju vidē vispopulārākās ir tās interneta lapas, kur iespējams ne tikai iegādāties dabas krāsvielas, kodinātājus u.tml., bet iepazīties arī ar izglītojošu informāciju par krāsaugiem un krāsošanas procesu, piemēram, www.wildcolours.co.uk. Savukārt televīzija mūsdienās ir visai nosacīts ziņu avots par krāsošanu ar augu krāsvielām. Tur varbūt iespējams iegūt informāciju par publiskajām aktivitātēm šajā jomā, piemēram, izstādēm, darbnīcām u.c. pasākumiem, kas krāsošanas prasmju apgūšanā palīdz visai netieši. Toties pagājušā gadsimta 80. gados Latvijas televīzijā bija skatāmi raidījumi, kuros Ilga Madre detalizēti rādīja un skaidroja krāsošanas procesu ar augiem. Tieši šī laika raidījumi, iespējams, atspoguļoja respondentu atbildēs. Arī atbildēs uz citiem jautājumiem iezīmējas I. Madres aktivitātes. Ne viena vien krāsotāja norādījusi, ka ar augiem krāsojusi apmēram pirms 20 vai 30 gadiem. Tātad apmēram 20. gadsimta 70. un 80. gadi, kas atbilst I. Madres

darbības laikam. Viņas aktīvā darbošanās radīja intereses pieaugumu par krāsošanu ar augu krāsvielām un vēlmi pašām krāsot.

Kā informācijas avots par krāsošanu ar augu krāsvielām minēts arī izglītības iestādēs apgūtais. Respondentu atbildēs tiek nosauktas gan vidējās speciālās skolas, piemēram, Rīgas Lietišķās mākslas vidusskola un skolotāja Emma Skujiņa, Smiltenes lauksaimniecības skola u.c., gan augstskolas – Latvijas Universitātes Mājturības fakultāte (Pedagoģijas un mājturības fakultāte), Rīgas Tehniskās universitātes (RTU) Tekstilmateriālu dizaina un tehnoloģiju fakultāte, Latvijas Mākslas akadēmija. Mājturības kursa vai tekstilmākslas apguves ietvaros padomju varas gados un dažviet (piemēram, Latvijas Mākslas akadēmijas Vizuālās mākslas nodaļas Tekstilmākslas apakšnodaļā) arī mūsdienās notiek studentu iepazīstināšana ar dabas krāsvielu lietojumu. Senāk tā bija mācību kursa sastāvdaļa, bet tagad šīs jomas apguve atkarīga no konkrētā pedagoga interesēm un mācību kursa iespējām. Par dabā esošajām krāsvielām māca arī LU Bioloģijas fakultātes bakalaura programmas kursā “Augu resursu bioloģija”, kā arī šai tēmai dažkārt pievēršas LU un RTU Ķīmijas fakultāšu studenti savos pētnieciskajos darbos.

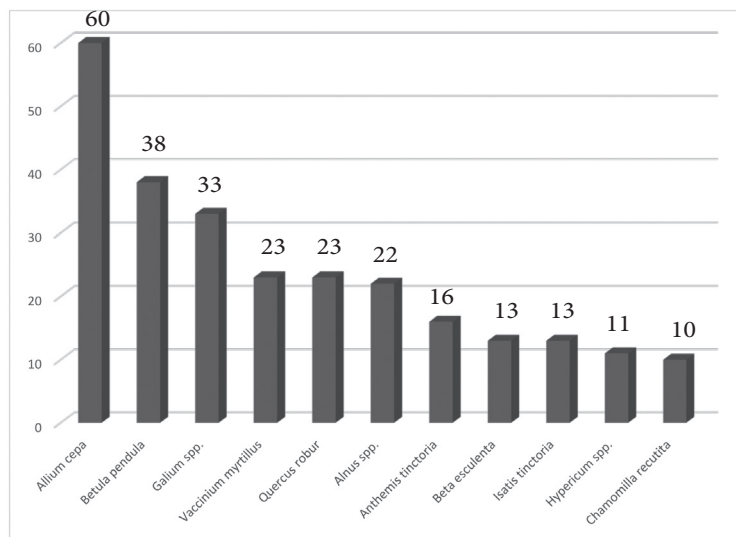
Kā neliels pārsteigums atbildēs par informācijas avotiem bija folkloras, konkrētāk – latviešu tautas dziesmu pieminējums. Dažos desmitos latviešu tautasdziesmu, kas ir tikai neliela daļa no ļoti apjomīgā folkloras apjoma, tomēr ir atspoguļota arī krāsošana ar vairākiem krāsaugiem. Turklāt 2012. gadā nāca klajā folkloras ierakstu kompaktdisks ar nelielu grāmatiņu “Saviešu mēļošana”¹⁶ par dzijas un audumu krāsošanu ar augiem.

KRĀSAUGI UN KRĀSOŠANAS PROCESS

Respondentiem tika lūgts nosaukt viņiem zināmos krāsaugus, arī tad, ja paši tos nav lietojuši. Ja ņem vērā, ka apmēram trešā daļa no aptaujātajiem bija atbildējuši, ka viņiem nav priekšzināšanu par krāsošanu ar augu krāsvielām, pārsteidzošā kārtā tikai trīs cilvēki atzina, ka nezina nevienu krāsaugu. Daudzi zināja nosaukt 3 vai 4 krāsaugus. Tie, kuri nosauca 6, 7 vai vairāk krāsaugus, bija jau ar reālu krāsošanas pieredzi, kas atklājās, kopīgi

darbojoties. Šie respondenti nenosauca visus krāsaugus, kurus zināja, bet tikai biežāk lietotos. Starp respondentiem bija arī tādi, kas nosauca 10, 11, 12, 16, 17 un 18 krāsaugus.

Kopumā tika nosaukti 76 krāsaugi un citas dabas krāsvielas, kā košeniles bruņutis (*D. coccus*) un krāsu pigmentu ekstrakti – indigo un purpurs. 44 no tiem bija minēti tikai vienu vai divas reizes. Kā krāsvielas lietots arī kanēlis (kanēļkoka *Cinnamomum* sp. miza) un kurkuma (*Curcuma longa* L.). Starp nosauktajiem augiem bija gan tādi, kas fiksēti etnogrāfiskajos avotos jau 19. gadsimta beigās, kā arī tādi, kurus krāsošanai sāka izmantot tikai 20. gadsimta otrajā pusē. Biežāk minētie krāsaugi Latvijas teritorijā ir lietoti ilgstoši un uzskatāmi par tradicionāliem. Desmit un vairāk reizi bija nosaukti tādi augi, kurus var botāniski precizēt, kā: alkšņi *Alnus* L., asinszāles *Hypericum* L., āra bērzs *Betula pendula* Roth., dzeltenā ilzīte *Anthemis tinctoria* L., galda biete *Beta esculenta* L., galda sīpols *Allium cepa* L., krāsu mēle *Isatis tinctoria* L., ārstniecības kumelīte *Chamomilla recutita* (L.) Rauschert, madaras *Galium* L., parastais ozols *Quercus robur* L. un parastā mellene *Vaccinium myrtillus* L. (5. att.).

5. att. Biežāk minētie krāsaugi

Uz jautājumu par krāsošanas procesā lietotajiem kodinātājiem atbildēja 29 respondenti. Viņi nosauca gan dabiski veidojušās vielas, gan mājsaimniecībā radītas vielas, kā: urīns, pelni (pelnu sārms), sāls, dzelzs rūsas ūdens, alus, skāba ābolu sula, skābas bērzu sulas u.tml., gan sintezētās ķīmiskās vielas: alauns, alvas sāls, dzelzs sulfāts, vara sulfāts, vīnakmens, hroma bihromāts, etiķis u.c. Tas liecina, ka tiek izmantotas gan senās, gan mūsdienu krāsošanas metodes, pārsvaru tomēr gūstot ķīmisko kodinātāju lietojumam.

Tā kā uz dažiem jautājumiem sniegtās atbildes dublējās, iespējams, jāprecizē jautājumu formulējums. Pētījumu paredzēts turpināt arī nākamajā sezonā un turpmāk.

SECINĀJUMI

Nozīmīga vieta tradicionālās prasmes – krāsaugu lietojuma – apgūvē mūsdienās Latvijā līdztekus tiešajam meistara darba vērojumam un pārmantošanai ģimenē ir informācijas iegūšanai ar latviešu valodā drukāto izdevumu starpniecību. Starptautiskā informācija, kas pieejama ar interneta starpniecību, ieņem salīdzinoši nelielu vietu.

Galvenā motivācija interesei par krāsošanu ar augu krāsvielām ir ekoloģiskie apsvērumi un tas, ka kopējā informācijas telpā šī joma ir maz zināma, tā piedāvā jaunu, saistošu informāciju, iespēju savu zināšanu pilnveidei. Līdztekus šiem motīviem nozīmīgu vietu ieņem arī kultūrvēsturiskā un radoši mākslinieciskā motivācija. Tas, ka krāsošana ar augu krāsvielām ir latviešu tradicionālās kultūras mantojuma daļa, ir būtiski salīdzinoši lielai daļai interesentu.

Zināšanas par krāsaugiem kopumā ir visai augstas, par ko liecina lielais nosaukto krāsaugu skaits. Kā arī tas, ka informācija par tiem bija arī tiem cilvēkiem, kuri uzskatīja, ka viņiem nav zināšanas un pieredzes krāsaugu lietojumā. Šo zināšanu līmeni palīdz uzturēt arī tas, ka Latvijā vēl aizvien aktīvi tiek praktizēta tradīcija dažus no krāsaugiem izmantot Lieldienu olu krāsošanā. Krāsaugu lietojuma tradīcija interesentu vidē vēl aizvien ir dzīva. Tā tiek pārmantota un turpina attīstīties.

ATSAUCES

- ¹ UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu. Pieejams: <http://www.unesco.lv/lv/kultura/nematerialais-kulturas-mantojums-6/nematerialais-mantojums-1/> (skatīts 28.11.2017.).
- ² Nemateriālā kultūras mantojuma likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/285526-nemateriala-kulturas-mantojuma-likums> (skatīts 29.11.2017.).
- ³ Dorit Berger (2011). *Färben mit Pflanzen: Färbenpflanzen. Rezepte. Anwendungen*. Stauen bei Freiburg: Ökobuch, 96 S.; Barbara Bräuer (1989). *Textilfärben für jedermann*. Leipzig: Fachbuchverlag, 164 S.; Karen Leigh Casselman (1993). *Craft of the Dyer: Colour from Plants and Lichens*. New York: Dover Publikations, 249 p.; Rita Buchanan (1995). *A Dyers Garden: From Plant to Pot. Growing Dyes from Natural Fibres*. Loveland: Interweave Press, 112 p.
- ⁴ Dominique Cardon (2007). *Natural Dyes: Sources, Tradition, Technology and Science*. London: Archetype Publications, 800 p.; Jo Kirby, Maarten van Bommel, Andre Verhecken (2014). *Natural Colorants for Dyeing and Lake Pigments: Practical Recipes and Their Historical Sources*. London: Archetype Publications, 114 p.; Susan Kay-Williams (2013). *The Story of Colour in Textiles*. London: Bloomsbury Publishing PLC, 176 p.; Michel Pastoureau (2001). *Blue: The History of a Color*. Princeton: Princeton University Press, 216 p.; Michel Pastoureau (2008). *Black: The History of a Color*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 212 p.; Michel Pastoureau (2014). *Green: The History of a Color*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 240 p.; Michel Pastoureau (2017). *Red: The History of a Color*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 216 p.; Robert Chenciner (2004). *Madder Red: A History of Luxury and Trade*. London: Taylor & Francis, 384 p.; u.c.
- ⁵ Jean Fraser (1996). *Traditional Scottish Dye*. Edinburgh: Canongate, 134 p.; Andrea Maxia et al. (2013). Dye plants: Natural resources from traditional botanical knowledge of Sardinia Island, Italy. *Indian Journal of Traditional Knowledge*, 12 (4), pp. 651–656; Kay K. Antúnez de Mayolo (1989). Peruvian Natural Dye Plants. *Economic Botany*, 43 (2), 181–191. Pieejams: <http://www.jstor.org/stable/4255151> (skatīts 12.11.2017.); Harald Böhmer (2002). *Koekboya. Natural Dyes and Textiles: A Colour Journey from Turkey to India and Beyond*. Gandekesee: REMHÖB, 300 p.
- ⁶ Ilga Madre (1990). *Krāsošana ar augu krāsvielām*. Rīga: Avots, 111 lpp.
- ⁷ Baiba Vaivare (2018). *Daba krāso, "Dzilna" auž*. Rīga: aut. izd., 230 lpp.
- ⁸ Anete Karlsonē (2014). Nemateriālais kultūras mantojums: krāsaugu izmantojuma tradīcijas atspoguļojums dažādos vēstures avotos. No: I[rēna] Sale-niece (red.). *Vēsture: Avoti un cilvēki. Humanitārās fakultātes 23. starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XVII = Proceedings of the 23th International Scientific Readings of the Faculty of Humanities. History XVII*. Daugavpils: DU akadēmiskais apgāds "Saule", 169.–176. lpp.; Anete Karlsonē (2016). Krāsaugu lietojuma tradīcijas atspoguļojums latviešu preses

- izdevumos (19. gadsimta beigās – 1940. gadi). No: I[rēna] Saleniece (red.). *Vēsture: avoti un cilvēki. Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes 25. starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XIX = Proceedings of the 25th International Scientific Readings of the Faculty of Humanities. History XIX*. Daugavpils: DU akadēmiskais apgāds “Saulē”, 125.–131. lpp.; Anete Karlsonē (2016). Rakstītie avoti par krāsaugu lietojuma tradīciju Latvijas teritorijā. 19. gs. beigās – 1944. gads. No: Andrejs Vasks, Antonija Vilcāne (red.). *Arheoloģija un etnogrāfija*, 29. laid. Rīga: Zinātne, 193.–204. lpp.; Anete Karlsonē (2017). Baltvāciete Marta Bilenšteina un viņas pētījums par latviešu tradicionālo kultūras mantojumu. No: I[rēna] Saleniece (red.). *Vēsture: Avoti un cilvēki: Humanitārās fakultātes XXVI starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli. Vēsture XX = Proceedings of the 26th International Scientific Readings of the Faculty of Humanities. History XX*. Daugavpils: DU akadēmiskais apgāds “Saulē”, 167.–173. lpp. u.c. publikācijas.
- ⁹ Aptaujas dati tiek izmantoti tikai pētnieciskiem nolūkiem un publicētas tiek tikai apkopotas un anonīmas ziņas.
- ¹⁰ Thomas Bechtold, Rita Mussak (eds.) (2009). *Handbook of Natural Colorants*. Chichester: John Wiley & Sons, 432 p., here p. XX.
- ¹¹ Piemēram: A[leksandra] Liepiņa. Krāsošana stādu vielām. *Zeltene*, 15.02.1931., 26. lpp.; M. Niedra. Krāsosim ar augu krāsām. *Zeltene*, 15.06.1938., 21. lpp.; Milda Liepiņa. Vāksim krāsaugus. *Sievietes Pasaule*, 15.07.1940., 30. lpp.; u.c.
- ¹² P. Retels. Latvijas krāsojošie augi. *Zeltene*, 01.08.1927., 25. lpp.; A[leksandra] Liepiņa. Krāsošana stādu vielām. *Zeltene*, 15.02.1931., 28. lpp.; 01.03.1931., 18. lpp.; 15.03.1931., 17. lpp.; 01.04.1931., 28. lpp.; J[ānis] Niedre. Seno latviešu krāsas un krāsošana stādvielām. *Zeltene*, 01.11.1931., 18.–20. lpp.; 15.11.1931., 16.–17. lpp.; 01.12.1931., 19.–20. lpp.; 15.12.1931., 22. lpp.; J[ānis] Niedre. Rakstu un krāsu saskaņa latvietes tērpā. *Zeltene*, 15.05.1934., 15.–17. lpp.; 01.06.1934., 15.–17. lpp.; Marija Ņeņģis. Dziju un audumu krāsošana ar indigo. *Zeltene*, 15.07.1934., 17.–18. lpp.; M. Niedra. Krāsosim ar augu krāsām. *Zeltene*, 15.06.1938., 21.–22. lpp.; 01.07.1938., 21.–22. lpp.
- ¹³ K[ristīne] Pāvuliņa. Krāsosim dabiskām krāsām! *Atpūta*, 03.05.1935., 19. lpp.; Georgs Fišers. Krāsošana ar stādu vielām. *Atpūta*, 05.04.1940., 18. lpp.
- ¹⁴ I[lga] Madre, I. Ošiņa. Augu krāsvielas. *Padomju Latvijas Sieviete. Pielikums*, 1979, Nr. 6; E[mma] Skujiņa. Novirzes krāsošanā. *Padomju Latvijas Sieviete. Pielikums*. 1980, Nr. 5.
- ¹⁵ I[lga] Madre. Krāsošana ar augu krāsvielām. *Padomju Latvijas Sieviete. Pielikums*, 1984, Nr. 7–9.
- ¹⁶ *Saviešu mēlošana* [raksti: Baiba Dumpe u.c.; zīmējumi: Ērika Māldere; salikums: Mikus Čavarts]. Rīga: Lauska, 2012.

THE TRADITIONAL SKILLS – KNOWLEDGE OF PLANT DYES USE

Anete Karlson

Dr. hist., Institute of Latvian History, University of Latvia, senior researcher. Research interests: Latvian traditional material and mental culture; history of textiles and clothing; material culture and identity; heritage of the traditional culture in contemporary processes.

Knowledge of plant dyes and their use, as a traditional skill and inherited knowledge, is a part of the intangible cultural heritage. Recently in Latvia interest in the intangible heritage by the general public has increased. The present article provides an insight into the current situation in Latvia in regard to use of plant dyes and knowledge of the field. It is based on a study performed in the recent years, aimed at finding out the motivation of the persons interested in research and use of the traditional knowledge, and what is its role in modern society.

Keywords: Traditional skills, intangible culture heritage, plant dyes, ethnology.

Summary

In the recent years, the general public in Latvia displays an increase in interest in natural dyeing. This is attested by various activities in the public space. The social media feature discussions and different groups are forming, uniting people interested in plant dyeing. There have been several exhibitions in Latvia devoted to these topics. Those interested in the matter of natural dyeing can acquire theoretical and practical knowledge through participation in dyeing workshops organised annually in various places in Latvia.

Previously the attention of researchers globally has been mainly drawn to the economically significant natural dyes. The number of studies devoted to use of plant dyes as a traditional skill is comparatively smaller, as the application environment of that skill is mainly historically related to the lifestyle of peasants. Such studies are possible in the regions where the natural economy was retained comparatively lately, meaning that procurement of clothing, including dyeing of yarn and fabric, was performed within each particular household. Thus the inherited knowledge – these being parts of the intangible cultural heritage – were retained longer. The territory of modern-day Latvia is one of such regions.

The previous studies by the author of the present article summarise data on the development of the tradition of plant dye use and the sources for its study in the territory of Latvia in the period between the end of the 19th century and the mid-20th century. The present article is a part of the continuation of the previous study. The article provides an insight into the modern situation of the practice of plant dye use and the knowledge of the field.

In the summers of 2016 and 2017, a survey was carried out among the persons interested in the field. The people having displayed interest in plant dyeing took part in this survey. Most of them were participants of the dyeing workshops. As the survey was carried out in a specialised interest group, its results lay no claim to statistic indicators characterising the processes in the Latvian society as a whole. As the survey is to be continued, the acquired data shall be viewed as initial information that can change in the course of future research.

The persons interested in plant dyeing and participating in workshops are mainly females. Among 94 participants of the survey there only were 6 males. They were both active participants of the dyeing workshops and observers of the accidental events. Still in general the responses provided by them fit into the mass of the responses by their content and character, displaying no difference from other responses in any way.

The age range of the respondents was between 12 and 79 years, whereas the majority were aged between 40 and 60 years. Interest in plant dyeing was displayed by both countryside and city/town dwellers, and also – people with both higher and secondary education.

In modern Latvia an important role in learning the traditional skill of using plant dyes – along with direct observation of a master's work, or inheritance in a family – is played by obtaining information from special literature in Latvian. The ones used mainly are publications from the Latvian press of both 1920s–30s and 1970s–80s, along with the book by Ilga Madre, *Krāsošana ar augu krāsvielām* (Plant Dyeing), published in 1990. International information available on the Internet occupies a comparatively small place.

The main motivation behind the interest in plant dyeing include ecological considerations and the fact that within the common information space this field is rather little known. It offers new, attractive information and provides an opportunity for self-improvement. Along with these motives also the cultural historic and creative artistic ones occupy an important place. The fact that plant dyeing is a part of the Latvian traditional

culture heritage is significant for a substantial number of the persons interested in it.

The level of knowledge about the plant dyes is generally quite high, as attested by the great number of the plant dyes listed. In total 76 plant dyes were named. Of these the following plants were named 10 and more times: *Allium cepa* L., *Alnus* L., *Anthemis tinctoria* L., *Beta esculenta* L., *Betula pendula* Roth., *Chamomilla recutita* (L.) Rauschert, *Galium* L., *Hypericum* L., *Isatis tinctoria* L., *Quercus robur* L. and *Vaccinium myrtillus* L. Also persons believing themselves to have no knowledge of plant dyeing still were in possession of some information on plant dyes and their use. This can be explained by the fact that in Latvia it is a still actively practiced tradition to use some dyeing plant in dyeing eggs on Easter.

The tradition of plant dye use is still alive in the environment of the people interested in it. It is being inherited and continues to develop.

Translated by *Aldis Pūtelis*

FIGURE CAPTIONS

- Fig. 1.* The age of the respondents
- Fig. 2.* Data regarding the previous knowledge of plant dyes:
1 – none such; 2 – theoretical; 3 – obtained through observation; 4 – personal experience
- Fig. 3.* The motivation behind the interest in plant dyeing
- Fig. 4.* The source of information regarding plant dyeing:
1 – from other dyers/particular master; 2 – special literature; 3 – the Internet, TV; 4 – personal experience; 5 – school, university; 6 – folklore
- Fig. 5.* The most frequently listed plant dyes

PAŠNĀVĪBU KULTŪRA LATVIJĀ: LATVIJAS ARMIJAS 1928. GADA PIEMĒRS*

Inna Gīle

Mg. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta zinātniskā asistente.
Zinātniskā tēma: 20. gadsimta Latvijas vēsture, militārās medicīnas vēsture.

Mērķis ir izpētīt pašnāvību kultūru Latvijā, ņemot par piemēru Latvijas armijā veiktās pašnāvības un to mēģinājumus 1928. gadā. Šis gads nav izvēlēts nejauši, bet aplūkots tādēļ, ka 20. gadsimta 20. gados Latvijā strauji pieauga pašnāvību skaits un 1928. gadā tas sasniedza augstāko punktu – tika izdarītas 633 pašnāvības, no kurām vīrieši veica 397, sievietes – 236. Kara sanitārās pārvaldes publicētajās Kara medicīnas statistikas grāmatās, kuras tajā laikā bija slepenas, ir pašnāvību uzskaitē par 1929.–1931. un 1932.–1934. gadu (nav zināms mēģinājumu skaits), bet 1927. un 1928. gads ir apkopots, taču nav publicēts. Rakstā apskatīti vairāki pašnāvību kultūru raksturojoši aspekti – pašnāvnieku vecums, izglītība, dienesta pakāpe, pašnāvību izdarīšanas iemesli un veids, vai pašnāvība izdarīta reibumā vai skaidrā prātā, kā arī aplūkotas pēcnāves vēstules.

Atslēgas vārdi: pašnāvības, mirstība, Latvijas armija.

Pašnāvība ir kompleksa parādība, kas saistīta ar vairākiem būtiskiem faktoriem, piemēram, ekonomiskajiem, psiholoģiskajiem, bioloģiskajiem, apkārtējās vides u.c.¹ Pētnieki, kuri pēta pašnāvību iemeslus, norāda, ka liela nozīme, kādēļ cilvēks izšķiras par pašnāvību, ir bērnībā un jaunībā piedzīvotajām traumām – fiziskai (tai skaitā seksuālai) un emocionālai vardarbībai. Par lielāko daļu gadījumu netiek ziņots. Tāpat liela nozīme ir garīgi slimiem ģimenes locekļiem (arī ar neadekvātu uzvedību), ģimenes locekļiem ar tieksmi uz pašnāvībām, sliktiem sadzīves apstākļiem un daudziem citiem faktoriem. Šādas traumas izraisa arī dusmas,

* Raksts sagatavots LU bāzes un snieguma finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” apakšprojekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (Nr. ZD2015/BO60) ietvaros.

depresiju u.c. psiholoģiskus traucējumus. Bieži vien tieši bērnībā gūto traumu ietekme uz pašnāvību veikšanu ir nepietiekami novērtēta.²

Var izdalīt vairākus pašnāvību veicinošus faktoros. Liela nozīme ir gan mentālajiem (garīgas slimības, mentāli traucējumi u.c.), gan sociālajiem apstākļiem (bezdarbs, migrācija, negatīvi dzīves notikumi, traumas, ģimenes apstākļi, tuvinieka vai mīļotā cilvēka zaudējums, šķiršanās un attiecību problēmas u.c.), bet visbiežāk pašnāvība tika un arī mūsdienās tiek veikta vairāku apstākļu ietekmē. Riska grupas ir alkoholiķi, narkomāni, cilvēki ar ēšanas un personības traucējumiem u.c.³ Salīdzinot mūsdienu klasifikāciju ar tā laika ārstu viedokli par pašnāvību veicinošiem faktoriem, tie sakrīt. Ar jēdzienu “pašnāvību kultūra” šajā pētījumā tiek saprasts ar pašnāvības izdarīšanu saistīto apstākļu kopums, piemēram, pašnāvības cēloņi un iemesli, veids, kādā izdarīta pašnāvība, reibinošu vielu klātbūtne un atstātās pēcnāves vēstules.

Pirms pievēršamies laikam pēc Pirmā pasaules kara, jāsniedz neliels ieskats šajā jautājumā mūsdienās. 21. gadsimta otrajā desmitgadē, pēc Pasaules veselības organizācijas (*World Health Organization*) datiem, vairāk nekā 800 000 cilvēku pasaulē katru gadu izdara pašnāvību.⁴ Arī Eiropas valstu vidū pašnāvību rādītāji ir augsti. Latvija ierindojas to Eiropas Savienības valstu vidū, kur pašnāvības tiek veiktas procentuāli visvairāk attiecībā pret iedzīvotāju skaitu. Veselības organizācijas uzskata, ka šie rādītāji Latvijā ir kritiski un nepieciešami pasākumi, lai samazinātu izdarīto pašnāvību skaitu.⁵

Šobrīd Latvijā pašnāvību skaita palielināšanās bieži saistīta ar dažādiem sociāliem aspektiem, tādiem kā, piemēram, finanšu krīzes. Tā 2010. gadā, finanšu krīzes (2008–2010) nogalē, Latvijā kā pastāvīgie iedzīvotāji reģistrēti 2 120 504 cilvēki. Šajā gadā reģistrēti 30 040 mirušie (14 561 vīrieši, 15 479 sievietes), no kuriem 436 (375 vīrieši, 61 sieviete)⁶ izdarījuši pašnāvību, kas veido koeficientu 20,56 uz 100 000 iedzīvotājiem.⁷ 2010. gada otrajā pusgadā tika veikti 865 pašnāvības mēģinājumi, no kuriem 739 bija unikāli – 126 reizes pašnāvību tika mēģināts izdarīt atkārtoti.⁸

1928. gadā Latvijā bija 1 884 000⁹ iedzīvotāji, no tiem miruši 27 299 (14 335 vīrieši, 12 964 sievietes). No tiem savukārt 633 (397 vīrieši, 236 sievietes) nāves cēlonis bijusi pašnāvība, kas veido koeficientu 33,60 uz 100 000 iedzīvotājiem. No visām pašnāvībām 3,79% jeb 24¹⁰ izdarītas armijā (diemžēl nav pieejami dati par to, cik pašnāvības mūsdienās izdarītas armijā).¹¹ Salīdzinot abus koeficientus, redzams, ka pašnāvību skaits 1928. gadā krietni pārsniedz 2010. gada rādītājus.

Nenoliedzami, tāda mēroga militārā konflikta kā Pirmā pasaules kara iespaids uz sabiedrību un individu kā tās daļu bija graujošs. Būtiska nozīme pašnāvību izdarīšanā bija tieši emocionālajam faktoram un arī tam, ka kara laikā daudzi bija gājuši bojā un cilvēki bija *pieraduši* pie nāves. Bieži cilvēki piedzīvoja smagus emocionālus pārdzīvojumus, uztvēra tos asāk un vēlējās tos atrisināt radikālāk. Pašnāvības iemesls varēja būt neatbildēta mīlestība, tuvinieku un apkārtējo cilvēku zaudējumi, bieži arī dzīvesvietas zaudējums, kara postījumi, rekvizīcijas, bēgļu gaitas u.c. Plašāk sāka izplatīties tādas slimības kā alkoholisms un narkomānija, īpaši karavīru vidū, kas arī ietekmēja izvēli izdarīt pašnāvību.¹² Nereti pašnāvības bija cieši saistītas ar mentāliem traucējumiem, piemēram, depresiju. Plaši izplatījās tāda garīgā slimība kā progresīvā paralīze,¹³ kas attīstījās apmēram 10–15 gadu laikā pēc sifilisa, kura izplatība kara laikā bija strauji pieaugusi, iegūšanas. Visiem minētajiem faktoriem bija būtiska nozīme pašnāvību skaita pieaugumā.

Iepriekš minētā sakarā jāatzīmē arī ārstu skaita pieaugums 20. gadsimta 20. gados, kuri specializējās tieši nervu slimībās un psihiatrijā. Tā 1925. gadā Rīgā bija 23 praktizējoši ārsti nervu slimībās un psihiatrijā, bet ar katru gadu to skaits palielinājās un 1928. gadā bija jau pieaudzis līdz 33.¹⁴ Jāatzīmē, ka pirmskara laikā Krievijas impērijā, tai skaitā Baltijas guberņās, trūka ārstu, kas specializējās šajās slimībās. Salīdzinot ar Rietumeiropu, Krievijas impērijā diezgan vēlu sākās šīs medicīnas nozares attīstība – Tērbatas Universitātē tikai 1881. gadā izveidoja psihiatrisko klīniku. Liela nozīme psihiatrijā bija 1919. gadā dibinātās Latvijas Augstskolas (vēlāk Latvijas Universitātes) Medicīnas fakultātei,

kurā atklāja Psihiatrijas katedru, un tam, ka pēckara laikā mājas aprūpi nomainīja ārstēšana stacionārā.¹⁵

Kristīgajā ticībā dzīvības atņemšanu sev vai kādam citam uztvēra kā grēku, tādēļ arī nereti pašnāvības apzīmēšanai lietoja terminu “pašslepkavība”. 20. gadsimta 20.–30. gados sabiedriskā doma pašnāvību turpināja nosodīt, bet to arī ietekmēja sabiedrībā notiekošie sociālie procesi, kuru rezultātā pašnāvību sāka saukt par “brīvo nāvi”. Tiesībsargājošās iestādes pievērsa uzmanību, vai pašnāvības veikšanā nav iesaistīta vēl kāda persona. Cilvēku, kurš bija pierunājis veikt jaunieti līdz 21 gada vecumam pašnāvību vai piegādājis līdzekļus, lai to varētu izdarīt, sodīja (līdz 1933. gadam ar spaidu darbiem līdz 8 gadiem, pēc tam – ar noteiktu laiku pārmācības namā). Visi pašnāvību gadījumi tika izmeklēti, lai pārliecinātos, vai tā tiešām bijusi pašnāvība, un noskaidrotu citu personu lomu tajā. Tika lēsts, ka pašnāvību skaits armijā neesot vidēji lielāks par pašnāvību skaitu valstī.¹⁶

20. gadsimta 20. gados pašnāvību skaits pieauga, tomēr tikai 1928. gadā tas bija sasniedzis pirmskara (1913. gada) līmeni, jo kara laikā pašnāvību skaits bija samazinājies. 20. un 30. gadu mijā pašnāvību skaits samazinājās un 30. gadu pirmajā pusē atkal nedaudz palielinājās. Tomēr prese 30. gados runāja par pašnāvību *sērgu* un tās izplešanos. Tā kā presē bieži rakstīja par veiktajām pašnāvībām, tad varēja rasties iespaids, ka tās notiek daudz vairāk nekā patiesībā.¹⁷

Latvijas armijas Kara sanitārā pārvalde statistikas datus sākusi apkopot 1929. gadā par diviem iepriekšējiem gadiem – 1927. un 1928. gadu. Statistika apkopota līdz 1934. gadam, bet publicēta tikai par 1929.–1931. un 1932.–1934. gadu.¹⁸ Šie statistikas dati bija domāti iekšējai lietošanai un bija slepeni. Tajos atrodama arī informācija par mirstību armijā un tās cēloņiem. Raksta mērķis ir izpētīt, kāda bija pašnāvību kultūra Latvijā, ņemot par piemēru Latvijas armijā veiktās pašnāvības un to mēģinājumus 1928. gadā.¹⁹

Latvijas armijai ziņas par pašnāvību skaitu citu valstu armijās šajā laikā bija nepilnīgas un fragmentāras. 1935. gadā publicētajā kara medicīnas statistikā (sk. 1. tabulu) redzams, ka laika posmā

no 1932. līdz 1934. gadam visvairāk pašnāvību izdarīts 1932. gadā Igaunijas armijā – koeficients uz 1000 karavīriem bija 1,32. Latvija turpretim ieņēmusi otro vietu – tai šajā gadā koeficients bija 0,83, pēc tam Somija ar 0,5, bet vismazākais pašnāvību skaits uz 1000 karavīriem bija Lietuvai – 0,48. Diemžēl par Somijas armiju 1933. un 1934. gadā nav datu, tāpat par Lietuvas un Igaunijas armijām 1934. gadā. Pēc visiem zināmajiem datiem, vismazāk pašnāvību izdarīts Lietuvas armijā 1933. gadā – 0,3. Latvijai šajā laikā koeficients bija 0,47, bet Igaunijai 1,17. Kopumā var novērot, ka Igaunijas armijā koeficients ir visaugstākais, pēc tam ierindojas Latvija un tad Lietuva (Somijai ir pārāk maz datu, lai novērotu tendences).

1. tabula

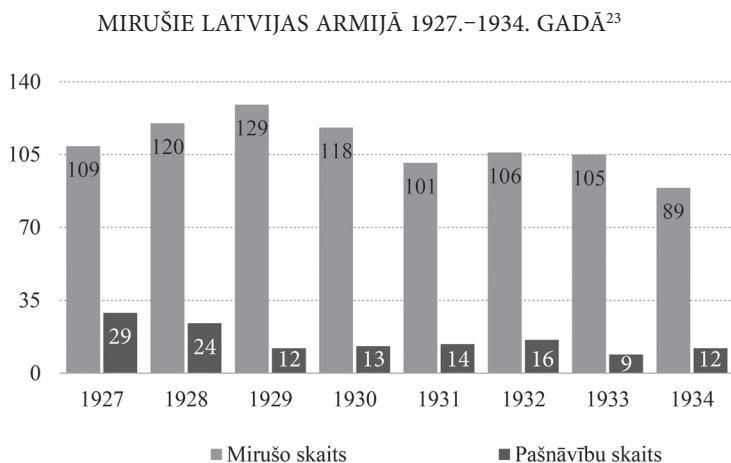
PAŠNĀVĪBAS UZ 1000 KARAVĪRIEM LATVIJAS, IGAUNIJAS,
LIETUVAS UN SOMIJAS ARMIJĀS 1932.–1934. GADĀ²⁰

	1932	1933	1934
Latvija	0,83	0,47	0,61
Igaunija	1,32	1,17	Nav datu
Lietuva	0,48	0,3	Nav datu
Somija	0,5	Nav datu	Nav datu

Aplūkojot pašnāvību skaitu armijā no 1927. līdz 1934. gadam (sk. 2. tabulu), redzams, ka visvairāk pašnāvības izdarītas 1927. gadā – 29, bet vismazāk 1933. gadā – deviņas. 1928. gadā izdarītas 24 pašnāvības, bet pārējos gados to skaits svārstās no 12 līdz 16. Igaunijas armijā 1927. gadā pašnāvību mēģinājuši izdarīt vai izdarījuši 23, 1928. gadā – 30, 1929. gadā – 19, 1930. un 1931. gadā – katrā pa 25, bet 1932. gadā 16 cilvēki. Tātad Latvijas armijā laika posmā no 1927. līdz 1932. gadam pašnāvības izdarīja (nav iekļauts mēģinājumu skaits) 108 cilvēki, bet Igaunijas armijā izdarīja vai mēģināja izdarīt – 138 cilvēki.²¹ Tā kā 1928. gadā apzināti 10²² pašnāvību mēģinājumi Latvijas armijā, tad kopā ar pašnāvību gadījumiem (no 1927. līdz 1932. gadam) tie veido

skaitli 118. Ņemot vērā apstākli, ka turpmākajos gados Latvijas armijā pašnāvību skaits samazinājās, domājams, ka abās armijās pašnāvību un to mēģinājumu gadījumu skaits šajā periodā varētu būt līdzīgs.

2. tabula

Pētniecības stāvoklis. Jautājumu par pašnāvībām Latvijā 1918.–1940. gadā pētījusi vēsturniece Ineta Lipša promocijas darbā,²⁴ kur šim tematam veltīta apakšnodaļa. Pētījumā izmantota plaša avotu bāze, un I. Lipšas darbs šobrīd ir plašākais pētījums par šo tēmu. Šis darbs izmantots arī šī pētījuma tapšanā – tas dod izpratni par vispārējo situāciju valstī, par to, kā pašnāvības uztvēra sabiedrībā, kādi bija pašnāvību iemesli, riska grupas, kā arī skaidro citus jautājumus.

Pētījumā izmantoti arī publicētie un nepublicētie statistikas dati. Pie publicētajiem pieskaitāmi statistikas dati par iedzīvotāju skaitu,²⁵ pašnāvībām valstī mūsdienās²⁶ un armijā²⁷ no 1929. līdz 1934. gadam, kā arī nervu ārstu un psihiatru skaitu Latvijā.²⁸ Pie nepublicētajiem – par pašnāvību skaitu armijā 1927. un 1928. gadā.²⁹ Statistikas dati dod izpratni par pašnāvību apmēriem valstī un armijā un to izmaiņām dažādos laika periodos.

Salīdzinājumam izmantoti arī nepublicētie statistikas dati par Igaunijas armijā veiktajām pašnāvībām.³⁰

Diemžēl 20. gadsimta 20. un 30. gados nav veikta uzskaitē par pašnāvību mēģinājumiem un to iemesliem, līdz ar to šādi dati precīzi nav zināmi. Tādēļ 1928. gadā 24 izdarītajās pašnāvībās nav iekļauti dati par pašnāvību mēģinājumiem. Precīzs to skaits nav zināms, tomēr šobrīd ir atrodami izmeklēšanas materiāli par 10 pašnāvību mēģinājumiem.³¹ Iespējams, bija vairāk, jo Pasaules veselības organizācija norāda, ka vienmēr uz katru pašnāvību ir vairāki pašnāvības mēģinājumi,³² tomēr to droši apgalvot nevar. Pētījumā apskatīti arī pašnāvību mēģinājumi, jo, neskatoties uz to, ka karavīrs izdzīvoja, arī šī rīcība raksturo pašnāvības.

No 24 Latvijas armijā 1928. gadā veiktajām pašnāvībām tikai par 13 gadījumiem saglabājušies izmeklēšanas materiāli. Darbā pētītas 13 pašnāvību (no 24) un 10 pašnāvību mēģinājumu izmeklēšanas lietas (kopā 23 gadījumi).³³ Apskatot izmeklēšanas materiālus, redzams, ka lietas nesatur viena veida informāciju. Piemēram, ir lietas, kurās var uzzināt tikai pašnāvnieka vārdu, uzvārdu un izmeklēšanas slēdzienu, bet nav norādīts ne dzimšanas gads, ne tēva vārds, ne arī karaspēka daļa. Tas apgrūtināja trūkstošās informācijas iegūvi, un tādēļ nevarēja visus aplūkojamās aspektus izpētīt par katru ierosināto izmeklēšanas gadījumu. Aplūkojot jauniesaukto pieņemšanas formulārus³⁴ nolūkā iegūt trūkstošo informāciju, bija jākonstatē, ka tur glabājās tikai Hermana Pēča (pašnāvības mēģinājums) formulārs,³⁵ bet pārējo pašnāvnieku formulāri tur neatradās. H. Pēcis pēc pašnāvības mēģinājuma dienestu turpinājis vēl vairākus gadus, iespējams, tieši tādēļ viņa formulārs ar ierakstiem saglabājies.

Tāpat izmantoti tā laika medicīnas darbinieku zinātniski pētījumi,³⁶ kas saistīti ar pašnāvību tematiku, un presē³⁷ publicētie raksti. Zinātniskie pētījumi ļāva izprast medicīnas darbinieku redzējumu par šo jautājumu. Savukārt preses izpēte ļāva ielūkoties sabiedrības attieksmē pret pašnāvībām, kā arī iezīmēja mentālos un sociālos aspektus, kas iespaidoja pašnāvību skaita pieaugumu.

PAŠNĀVNIĒKU RAKSTUROJUMS

Dzimšanas dati. Līdzīgi kā mūsdienās, arī 20. gadsimta 20.–30. gados pašnāvību riskam vairāk pakļauti bija jauni iedzīvotāji.³⁸ 20. gadu otrajā pusē Latvijā riska grupa bija jaunieši un jauni pieaugušie, kuri dzimuši 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. 1927. gadā laikrakstā *Latvijas Kareivis*³⁹ kāds virsnieks norādīja, ka armijā pašnāvības beigsies tad, kad tajā iestāsies “miera laika prece”. 20. gadsimta sākumā dzimušos dēvēja par “šaubīgo paaudzi”, “vājo paaudzi” vai “nervozo jaunatni”, kas pie vismazākajām grūtībām (neatbildētas mīlestības, slimības, trūkuma u.c. apstākļiem) bija gatavi izdarīt pašnāvību.

1928. gada 15. februārī studentu atturībnieku biedrība Melngalvju manā rīkoja disputu par pašnāvībām Latvijā, jo tolaik izdarīto pašnāvību skaits bija palielinājies. Uztājās vairāki ārsti, kuri norādīja, ka liela nozīme pašnāvību skaita pieaugumā bijusi karam. Šie cilvēki esot auguši “nenormālos” apstākļos un piedzīvojuši pārvērtību laika kļūdas – karu, bēgļu gaitas, revolūcijas utt. Laikrakstā teikts: “Šādos apstākļos dzimusi jaunatne pilna it kā sprāgstošu vielu, kas pirmā dzīves neveiksmē sprāgst un aiznes jauno dzīvību nāvē.”⁴⁰ Liela loma bija arī kara laikā valdošajiem zemajiem morāles standartiem, kuri negatīvi ietekmēja “nenobriedušus prātus”.

1928. gadā kara ministrs izveidoja īpašu komisiju, kuras uzdevums bija noskaidrot pašnāvību cēloņus armijā 1926. un 1927. gadā. Komisija uzskatīja, ka pašnāvības esot tā laikmeta sabiedrībā pastāvoša parādība un tādēļ arī armija nevarot no tās būt brīva.⁴¹ Tātad komisija secināja, ka pašnāvības nebūs izbēgamas un tās tiks īstenotas arī turpmāk.

Minētā komisija atklāja, ka pašnāvnieki galvenokārt dzimuši laikā no 1904. līdz 1906. gadam.⁴² Šī pētījuma gaitā par 1928. gadu dzimšanas datus izdevās noskaidrot 12 no 23 pašnāvību un to mēģinājumu gadījumiem. No tiem seši vīrieši bija dzimuši 1907. gadā, divi – 1906., pa vienam – 1898., 1899., 1903., 1905. gadā. Tātad pašnāvnieku vecuma kategorija šiem karavīriem bija no 21 līdz 30 gadiem. Šie dati apstiprina sabiedrībā un

medicīnas personāla vidū valdošo uzskatu, ka tieši jauni pieaugušie visvairāk izdara pašnāvības.

Jāņem arī vērā tas, ka 1923. gadā izdotajā karaklausības likumā bija teikts, ka visiem vīriešiem vecumā no 17 līdz 50 (kara ierēdņiem un virsniekiem līdz 55) gadiem jāpiedalās valsts aizsardzībā (kara gadījumā varēja mobilizēt jaunākus vai vecākus). Vidēji obligātajā dienestā Latvijas pilsoņi iestājās 20–21 gada vecumā. Ja pieteicās brīvprātīgi, tad varēja sākot ar 17 gadiem, taču visbiežāk tika pabeigta skola un tad ap 20 gadu vecumā devās uz armiju. Ja mācījās ilgāk, dienestu varēja atlikt līdz 30 gadiem.⁴³ Iespējams, šī iemesla dēļ arī pašnāvnieku starpā nav jauniešu, bet tieši jauni pieaugušie.

Aplūkojot presi, redzams, ka sabiedrību šokēja pašnāvības kā tādas, tomēr jānorāda arī uz kādu niansi, runājot par tām jauniešaukto un kara veterānu starpā. Sabiedrībā lielāku sašutumu izraisīja kara veterānu izdarītās pašnāvības, īpaši tās, kuras bija veikusi ar ordeņiem apbalvoti cilvēki. Kara veterāni bija cīnījušies par Latvijas neatkarību, bieži gūto ievainojumu rezultātā kļūstot par invalīdiem un tādēļ nespējīgi strādāt. Dažkārt ar invalīda pensiju nebija iespējams pieklājīgi dzīvot, un tādēļ nereti kara invalīds – kā presē rakstīja – bija trūkuma upuris.⁴⁴

Izglītība. Arī nepietiekama izglītība atstāja pēdas karavīru morālajā stājā. Jauniesaucamo vidū izglītības līmenis bija samērā zems – piemēram, uzreiz pēc kara, 1921. gadā no 19 309 jauniesaucamajiem 1586 bija analfabēti, tādi, kuri neprata rakstīt, bet tikai lasīt – 95. Pēc vēsturnieku Valda Bērziņa un Aināra Bambala⁴⁵ domām, šie dati parāda, ka jauniesaucamo vidū izglītības līmenis bija diezgan augsts, kam nevar piekrist, jo daudz bija tādu, kuriem bija pašmācību vai nepabeigta pamatskolas izglītība. Kaut gan pie karaspēka daļām analfabētu apmācībai izveidoja speciālus kursus (kas apliecina, ka armijas vadība arī uzskatīja, ka izglītības līmenis ir nepietiekams), kuros mācīja rakstīt, lasīt un rēķināt, tomēr karavīru morālo stāju tik niecīgs izglītības lielums jau vairs neietekmēja. Būtiska nozīme bija arī garīgai audzināšanai, ne tikai izglītībai.

Aplūkojot obligātā dienesta karavīru izglītību, redzams, ka 1933. gadā no visiem obligātā dienesta karavīriem (13 956) ar pabeigtu vai nepabeigtu augstskolas izglītību bija 4,7% (663 karavīri), ar nepabeigtu pamatskolas izglītību – 50,8% (7097), pašmācību – 2,8% (409), bet analfabēti – 1,6% (227).⁴⁶

Latvijas armijā 1928. gadā pašnāvību vai tās mēģinājumu izdarījušo 23 cilvēku vidū seši bija ar nepabeigtu pamatskolas izglītību, no kuriem divos gadījumos tās bija attiecīgi viena un trīs klases, trīs gadījumos tā bija 1. līmeņa pamatskolas, kas ir pirmās četras klases, vienā gadījumā – pagastskolas (četrās vai sešas klases), vienā gadījumā – 2. pakāpes pamatskolas (sešas klases). Ar pabeigtu pamatskolas izglītību bija viens karavīrs (virsdienesta seržants Miķelis Lāčkokis), kurš arī bija izgājis Elektroniskā divīziona Sakaru dienesta instruktoru kursus. Seržantam Jānim Statkevičam bija pagastskolas izglītība, un nav līdz galam skaidrs, vai pabeigti 1923. gada 4. oktobrī iesāktie armijas Instruktoru kursi. 14 gadījumos iegūtās izglītības līmenis nav zināms.⁴⁷

Dienesta pakāpes. Pēc oficiālajiem Latvijas armijas Kara sanitārās pārvaldes statistikas datiem, no 24 pašnāvībām 22 veikuši karavīri un instruktori, 2 virsnieki, nevienu pašnāvību nav veikuši brīva līguma darbinieki.⁴⁸ Izpētot izmeklēšanas lietas, noskaidrojās, ka no pētījumā iekļautajiem 23 gadījumiem visvairāk – 16 pašnāvības mēģinājuši izdarīt vai izdarījuši kareivji un instruktori – 6, par vienu gadījumu nav skaidrības, bet pēc dokumentiem noprotams, ka tas nav bijis virsnieks. Aplūkojot tuvāk kareivju dienesta pakāpes, redzams, ka visvairāk ir kareivji (13) – no tiem viens matrozis un 12 kareivji, tad trīs instruktori ar dienesta pakāpi kaprālis un divi ar dienesta pakāpi seržants, kā arī divi jaunkareivji. Tātad kopumā visvairāk pašnāvību vai to mēģinājumu izdarījuši zemāko pakāpju karavīri.⁴⁹

PAŠNĀVĪBU KULTŪRU RAKSTUROJOŠI ASPEKTI

Pašnāvību izdarīšanas cēloņi un iemesli. Tā laika presē varēja lasīt vairākus pašnāvību izdarīšanas cēloņus. Vēsturniece Ineta Lipša tos apkopojusi – alkohols, izvirtība, modernā dzīve,

vēlme apmierināt dzīvnieciskās dziņas, bezdarbs, reliģijas trūkums, slikti materiālie apstākļi, politiskā nestabilitāte, nepiemērotas izglītības iestādes, prese, modernā literatūra, teātris, kinematogrāfs u.c. Bija pilsoņi, kuri uzskatīja, ka pašnāvību skaits samazināsies, ja aizlieds alkoholu un slēgs izpriecu namus, ieviešīs preses cenzūru, stiprinās reliģiju un uzsāks citus preventatīva rakstura pasākumus. Tāpat uzskatīja, ka pašnāvnieku bēres jāriko nopietnā vienkāršībā un tajās nevajadzētu izpildīt militāras ceremonijas.⁵⁰

No 1926. līdz 1928. gadam pašnāvību iemesli Latvijā 50% gadījumu nebija zināmi, 14% – slimības, 13% – romantiski iemesli, 12% – nesaskaņas ģimenē, 11% – sociāli cēloņi (trūkums, bezdarbs u.c.).⁵¹ Aplūkojot pašnāvības izdarīšanas iemeslus Latvijas armijā, redzams, ka izmeklēšanas lietās daudzos gadījumos nosaukti vairāki, jo bieži vien tas bija vairāku apstākļu kopums, tādēļ tabulā (sk. 3. tabulu) uzskaitīti visi izmeklēšanas lietās nosauktie iemesli. Visbiežāk nosauktie ir “dzīves apnikums” un “romantiskas dabas”, četros gadījumos iemesls nav noskaidrots. Fiziskās veselības problēmas kā iemesls minēts trīs gadījumos, bet divos gadījumos – garīgās veselības problēmas. Ir arī sadaļa “sodīts vai baidījies no soda par pārkāpumiem”, kas atzīmēta trīs gadījumos, kā arī divos gadījumos “neapmierināts ar priekšniecību”.⁵²

1928. gada 4. februārī laikrakstā *Latvijas Kareivis* publicēts ziņojums⁵³ par pašnāvību iemesliem armijā. Tajā rakstīts, ka viens no pašnāvību iemesliem esot negatīva izturēšanās pret dienestu, kā arī bailes no soda par pārkāpumiem, kas daudzos gadījumos nav bijis lielāks par disciplinārsodu vai cietumsodu. Tomēr galvenais pašnāvību iemesls esot bijusi slima nervu sistēma – no tā arī izrietējis, ka pie niecīgākajiem dzīves sarežģījumiem karavīrs izšķīrās par pašnāvību.

Igaunijas armijā 1928. gadā starp 30 pašnāvību un to mēģinājumu gadījumiem nosauktie iemesli ir šādi: 12 gadījumos nav zināms vai skaidrs, sešos gadījumos sodīts vai baidījies no soda par pārkāpumiem dienestā (no tiem viens gadījumus par to, ka pazemināts dienestā), piecos gadījumos iemesls bijis romantiskas

dabas, četros – garīgās veselības problēmas, trīs – dzīves apnikums, divos – ģimenes apstākļi un pa vienam – fiziskās veselības problēmas, grūtsirdība, garīgi nepietiekami attīstīts, pārmērīga dzeršana, narkomānija.⁵⁴

3. tabula

PAŠNĀVĪBU IZDARĪŠANAS IEMESLI LATVIJAS ARMIJĀ,
1928. GADS⁵⁵

IEMESLS	SKAITS
Dzīves apnikums	7
Romantiskas dabas	5
Fiziskās veselības problēmas	3
Sodīts vai baidījies no soda par pārkāpumiem dienestā	3
Garīgās veselības problēmas	2
Neapmierināts ar priekšniecību	2
Ģimenes apstākļi	2
Grūtsirdība	2
Garīgi nepietiekami attīstīts	1
Prāta aptumšošanās	1
Pārmērīga dzeršana	1
Nav zināms/nav skaidrs	4

Aplūkosim tuvāk dažus piemērus Latvijas armijā. Smagās artilērijas pulka 4. baterijas kareivis Pēteris Arājs pašnāvību izdarījis 29. novembrī plkst. 6.20 no rīta, baterijas telpās iešaujot no karabīnes sev lodi krūtīs. Pašnāvības īsto iemeslu noteikt nav izdevies, bet izziņā norādīts, ka kareivis P. Arājs slimojis ar grūtsirdību, sūdzējies par dzīves apnikumu; sevišķi nospiestā garstāvoklī viņš novērots pēc viņa sodīšanas dienu pirms pašnāvības izdarīšanas. Viņu sodīja pulka komandieris ar trim dienām stingrā arestā par priekšniecības maldināšanu.⁵⁶

9. Rēzeknes kājnieku pulka kaprālis Leons Adiēns raksturots kā priekšzīmīgs karavīrs, bet esot nokļuvis zem “nelabu kolēģu iespaida” un sācis lietot alkoholu un dzīvot vaļīgāku dzīvesveidu,

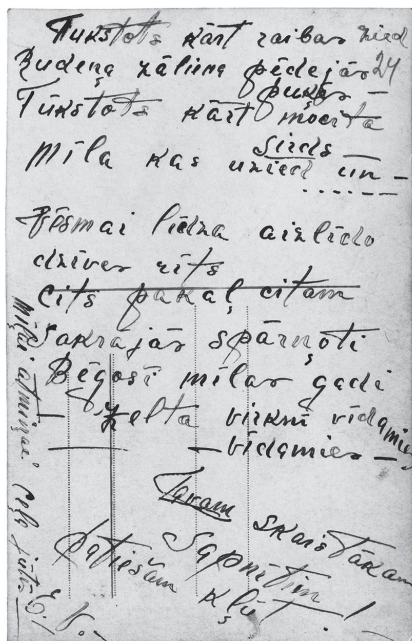
kā rezultātā saslimis ar venerisku slimību, kuru, iespējams, pielaidis arī savai līgavai. Tā visa rezultātā 13. maijā ap plkst. 19.45 apmēram 250 m no stacijas Rēzekne I izdarījis pašnāvību, iešaujot sev mutē.⁵⁷

30 gadus vecā Jāņa Sokolovska 1928. gada 27. novembrī izdarītās pašnāvības izmeklēšanas gaitā noskaidrots, ka pašnāvība izdarīta “ģimenes apstākļu un dzīves apnikuma dēļ”.⁵⁸ Izmeklēšanas materiālos atrodama informācija, ka J. Sokolovska tēvs miris pirms vairākiem gadiem, bet māte pirms dažiem mēnešiem. Viena māsa izdarījusi pašnāvību pirms 4–5 gadiem trūkuma dēļ, bet otra māsa bijusi precējusies, un J. Sokolovskis pēdējā laikā pie viņas dzīvojis.⁵⁹

Aplūkojot izmeklēšanas materiālus, redzams, ka pašnāvība izdarīta ne tikai šo iemeslu, bet arī romantisku apsvērumu dēļ – J. Sokolovskim bija sieva, ar kuru viņš bija salaulājies piecus gadus pirms pašnāvības izdarīšanas, tomēr laika gaitā sākušās nesaskaņas un, pārvācoties dzīvot pie māsas, J. Sokolovskis sācis pastiprināti lietot alkoholu un jau kādu laiku saticies ar citām sievietēm. Kādas Elzas Voicehovičas dēļ pašnāvība arī izdarīta. Šai sievietei J. Sokolovskis arī atstājis pēcnāves vēstuli, un pašnāvnieka mājās atrastas trīs šīs sievietes fotogrāfijas, kurām otrā pusē viņa ierakstījusi romantiskus dzejoļus. Viens no tiem bija rakstīts 1927. gada 20. maijā un skanēja šādi: “Riti un trūksti mans dzīvības pavedien! Spēka nav dzīvot! Spēka nav sirdī, kas mīl... Apslēpt – Un bēdināt... Jā! Šī ir Tava mazā – Ar skūpstu Elvucīts –”⁶⁰ Sieviete parakstījusies kā “Garausīte”, bet pārējās fotogrāfijās – “E.V.” un “No kaķīša priekš zaķīša ar skūpstu”⁶¹ (1. att.).

Iespējams, oficiālajos pašnāvības izdarīšanas iemeslos nav pieminēts, ka tā izdarīta aiz romantiskiem apsvērumiem, lai pasargātu ģimenes godu, jo J. Sokolovskis bijis precējies, bet sieva neesot vēlējusies dot šķiršanās atļauju. J. Sokolovskis esot precējies aiz aprēķina – sievai bijuši nedaudz labāki materiālie apstākļi kā viņam, un ar precībām viņš vēlējis uzlabot savus dzīves apstākļus.⁶²

Savukārt Vidzemes artilērijas pulka jaunkareivja Pētera Feldmaņa pašnāvības mēģinājums raksturo karavīru vidū pastāvošo attieksmi pret cilvēkiem ar runas defektiem. Naktī no 11. uz

1. att. Elzas Voicehovičas fotogrāfija ar Jānim Sokolovskim veltītu ierakstu, 1928. gads.

Avots: LNA-LVVA, 5192-1-1124s

12. aprīli Pēteris Feldmanis gribējis izdarīt pašnāvību pakaroties. Notiekošo pamanījis feldšeris un ar aktīvu rīcību izglābis karavīru – nocēlis no cilpas un veicis visas atdzīvināšanas procedūras, kuras bijušas veiksmīgas, un karavīrs izdzīvojis. Pašnāvības iemesls – biedru izsmejošās piezīmes un “slimošana ar nerviem”, kura, iespējams, radusies tā iemesla dēļ, ka citi viņu bieži apsmējuši, kā arī tas, ka valodas raustīšanās dēļ viņam esot bijis grūti sekot līdzi mācībām. Kā viņš pats rakstīja: “.. esmu kroplis ar valodu un dienestā citiem par izsmieklu negribu būt, lai citi mani apsmej un izmēda kā seržantu Krievīņu.”⁶³ Ārstu komisija P. Feldmaņa veselības stāvokli pārbaudīja 1928. gada 16. maijā un pēc slimību saraksta lit. C 16. panta “Neirozes un neirastēnija, kas netraucē kara dienesta izpildīšanu ārrindā, pēc pārbaudes slimnīcā”⁶⁴ viņu ieskaitīja zemessargos un atsvabināja no dienesta.

Pašnāvības izdarīšanas veids. No 1926. līdz 1928. gadam populārākie pašnāvību izdarīšanas veidi Latvijā bija pakāršanās – 34%, noindēšanās (visbiežāk indēties mēdza sievietes un galvenokārt ar ziepjakmeņa atšķaidījumu, kuru izmantoja ziepju ieguvē) – 24%, nošaušanās – 22%, noslīcināšanās – 9% un citos veidos 11%. Vīriešu starpā dominēja pakāršanās un nošaušanās, bet sieviešu – pakāršanās un noindēšanās.⁶⁵ Pakāršanās bija izplatīts pašnāvības veids, jo bija viens no vienkāršākajiem veidiem, kā to izdarīt. Savukārt vīriešu starpā izplatītā nošaušanās bija saistīta ar to, ka armijā bija pieejami ieroči.

No visiem 23 zināmajiem izmeklētajiem pašnāvību un to mēģinājumu gadījumiem armijā 1928. gadā visvairāk – 15 pašnāvību mēģināts vai izdarīts nošaujoties – 4 gadījumos šauts galvā, 8 – krūtīs, 2 – mutē, 1 – vēderā, un 9 gadījumos iznākums bijis letāls. 4 izdarīti pakaroties, 1 saindējoties, 1 slīcinoties un 1 nav zināms kādā veidā.⁶⁶ Karavīriem bija pieejami šaujamieroči, tieši tādēļ visvairāk pašnāvību un to mēģinājumi izdarīti ar šaujamieroci.

Bija arī pašnāvnieki, par kuriem bija aizdomas, ka tie nemaz nav vēlējušies mirt, bet pašnāvību veikuši tā, lai izdzīvotu. Šāds piemērs bija kareivis Jānis Vītols, kurš pašnāvību mēģināja izdarīt 1928. gada 4. decembrī, iešaujot sev lodi kreisajā plecā. Pēc kareivja paša izteicieniem, viņš nolēmis nogalināties no dusmām par to, ka vada seržants 4. decembrī uz mācībām esot pavēlējis viņam vienam vilkt mīnu metēju apmēram 300 metrus. Notika izmeklēšana, kuras rezultātā ģenerālis Mārtiņš Peniķis ziņoja kara ministram: “Pašnāvības mēģinājumam nekāda dibināta pamata nav. Kareivis Vītols garīgi vāji attīstīts, ar nenosvērtu raksturu un kara dienestā sevi pierādījis par slinku un nolaidīgu dienesta pienākumu pildīšanā.”⁶⁷

Latgales divīzijas komandieris ģenerālis Krišjānis Berķis raksturoja kareivi Jāni Vītolu ar neglaimojošiem izteicieniem: “Darbā un vispār dienesta pienākumu izpildīšanā slinks un nolaidīgs, kamdēļ kara dienests tam izlicies grūts un sakarā ar to radušās domas par pašnāvību. Pielaižama varbūtība, ka viņš nemaz nav gribējis nogalināties, bet tikai sevi ievainot, lai tādā kārtā atsva-

binātos no dienesta pienākumu izpildīšanas un arī it kā atriebtos saviem priekšniekiem, kuri, pēc viņa ieskatiem, pāri tam darījuši.”⁶⁸

Aplūkojot pārējos lietas materiālus, redzams, ka J. Vītolam nav liegti atvaļinājumi un vadība uzskata, ka pret viņu izturējusies tāpat kā pret pārējiem, protams, nevar izslēgt iespēju, ka kāds pret J. Vītoli armijā slikti izturējies, tomēr šī situācija – ar pašnāvības mēģinājumu radīt savai priekšniecībai nepatīkšanas – ir amorāla no jebkāda viedokļa un liecina par zemām morāles normām. Lietu izbeidza, un J. Vītola mēģinājums sagādāt nepatīkšanas vadībai cieta neveiksmi.⁶⁹

Savukārt 1. Liepājas kājnieku pulka 1. ložmetēju rotas virsdieneņa seržantam Jānim Statkevičam pašnāvības mēģinājums beidzies ar iestrēgušu lodi pakausī. Viņš pašnāvību mēģinājis izdarīt, ar Mauzera sistēmas revolveri iešaujot mutē, bet palicis dzīvs. Pašnāvības iemesls nosaukts kā “dzīves apnikums izsaukts no pārmerīgas alkohola lietošanas”,⁷⁰ viņš bijis disciplināri sodīts un rupjš pret saviem padotajiem. Dzīves apnikums saistīts ar romantiskām jūtām pret Liepājā esošās “Ziemeļu” viesnīcas īpašnieka meitu. Pašnāvību mēģinājis izdarīt “Ziemeļu” viesnīcas tualetē.⁷¹

Alkohola loma. Runājot par alkohola lietošanu pašnāvnieku starpā, jāsaprot, ka bija karavīri, kuri pašnāvību veica vai mēģināja to veikt alkohola reibumā. Tomēr uzreiz jānorāda, ka nav skaidrs, vai domas par pašnāvību karavīriem radušās skaidrā prātā un alkohols lietots, lai *saņemtu drosmi* izdarīt pašnāvību, vai spontāni alkohola reibumā. Šādu informāciju būtu neiespējami arī uzzināt, jo pat tā laika izmeklēšanas materiālos nav skaidras atbildes uz šo jautājumu.

Pēc izmeklēšanas materiāliem redzams, ka no visiem 23 izmeklētajiem gadījumiem dzērumā mēģinātas vai izdarītas sešas pašnāvības (4 pašnāvības, 2 mēģinājumi). Par pārējiem nav īsti skaidrs, jo izmeklēšanas materiālos nav dota šāda informācija, bet, ja būtu atklāta alkohola klātbūtne, tad tādas ziņas lietas materiālos būtu norādītas. Tomēr šeit arī jāpiebilst, ka citās lietās ir ļoti maz informācijas vispār, tādēļ pilnībā droši to apgalvot nevar. Šī grupa veido lielāko gadījumu skaitu, un tie ir 14 (7 pašnāvības,

7 mēģinājumi). Par trim gadījumiem skaidri minēts, ka karavīri tās veikuši skaidrā prātā.⁷²

3. Jelgavas kājnieku pulka 1. ložmetēju rotas kareivis Alberts Grīnvalds pašnāvību mēģinājis izdarīt 4. jūnijā ap plkst. 11.30, ielecot Driksnas upē⁷³ no liellaivas, kura bijusi piestiprināta pie krasta, bet pašnāvnieku izglāba aculiecinieki. Izmeklēšanas lietā nav norādīts, vai kareivis to darījis reibumā vai skaidrā prātā, bet lietas materiālos atrodama kāda interesanta zīmīte/solījums sev, kuru Alberts Grīnvalds rakstījis divas dienas pirms pašnāvības, un tajā teiktais liek domāt, ka tā rakstīta reibumā. Līdz ar to karavīrs alkoholu bija lietojis neilgi pirms pašnāvības mēģinājuma.⁷⁴

Atklātnes, kuras vienā pusē attēlota kailas sievietes statuja, otrā pusē Alberts Grīnvalds uzrakstījis:

“Solījums uz visiem pamatiem

1. Nemaucoties
2. Nedauzīties ar aukām
3. Nedzert šnabi nedzert
4. Uz balli neiet” (2. att.).⁷⁵

Šādu zīmīti Alberts Grīnvalds varēja rakstīt pēc kāda atgadījuma, kurā visticamāk viņš darījis visu to, ko ierakstījis savā solījumā vairs nekad nedarīt.

Ložmetēju rotas komandieris uzskatīja, ka A. Grīnvalds dienesta pienākumus izpilda labi un nav sodīts, ierindas apmācības novērtētas ar “labi”, bet galvas – ar “slikti”. Rakstīts, ka fiziski attīstīts labi, bet garīgi – vāji. Lietas materiālos teikts, ka Alberta Grīnvalda vecāki esot reliģiozi, bet pats alkoholu lietojot ierobežoti. Kara laikā dzīvojis Latvijā, nav devies bēgļu gaitās, tēvs miris 1915. gadā, bet māte piecus gadus vēlāk ar sirdstrieku.⁷⁶

Bieži vien alkohola reibumā karavīri uzvedās neadekvāti un nereti tika sodīti par pārkāpumiem. Ne visos gadījumos, bet lielākoties izmeklēšanas materiālos norādīta sodāmība par dienesta laikā veiktajiem pārkāpumiem. Viens no visvairāk sodītajiem karavīriem pašnāvniekiem bija 5. Cēsu kājnieku pulka saimniecības komandas dižkareivis Johans Paleions (pašnāvība). Viņa tēvs bija kalps, alkoholiķis. J. Paleions bērnībā dzīvojis trūcīgi, arī kara laikā no 1915. līdz 1920. gadam bijis bēglis un dzīvojis

Solijums uz visiem pamatiem
1. Ne ~~darīt~~ maucēt
2. Ne darīt ar maucam
3. Ne darīt parali nedzert
4. uz lodi neizt. Svinīgais.
5. Jūnij. 1928gad. Solijums:
A. Grīnvalds

2. att. Alberta Grīnvalda solijums sev, 1928. gada 2. jūnijs.
Avots: LNA-LVVA, 5192-1-1114

grūtos apstākļos. Līdz iesaukšanai strādājis par laukstrādnieku. J. Paleions bieži lietojis reibinošus dzērienus un reibuma laikā veicis pārkāpumus. Kopumā bijis sodīts ar 30 dienām aresta, kā arī sodīts ar saimniecības darbiem.⁷⁷

Kapteini Frici Reinvaldu, kurš savā dzīvoklī nošāvis, Ventspils kara apriņķa priekšnieks dienesta laikā bija sodījies trīs reizes – pa vienai 1924., 1925. un 1926. gadā. 1924. gadā kapteinis sodīts ar piecām dienām stingrā arestā par degvīna dzeršanu pārvaldes telpās un lampas kupola sadauzīšanu, 1925. gadā – ar stingro rājienu pavēlē par parādīšanos uz ielas iereibušā stāvoklī, bet 1926. gadā – ar 10 dienu stingro arestu un atgādinājumu, ka tamlīdzīga atkārtotāšanās tiks stingri sodīta par piedzeršanos un trokšņošanu.⁷⁸ Arī oficiālais pašnāvības iemesls bija saistīts ar pārmērīgu alkohola lietošanu.

Pēcnāves vēstules. No visām zināmajām pašnāvībām un to mēģinājumiem kopumā 10 cilvēki atstājuši pēcnāves vēstuli vai zīmīti (pašnāvības – 7, mēģinājumi – 3). Četri karavīri vēstules nav atstājuši un par deviņiem gadījumiem nav zināms, bet visticamāk vēstules nav atstātas, jo parasti izmeklēšanas dokumentos tās uzrādījās, tomēr dažās lietās ir tikai slēdziens, iespējams, izmeklēšanas materiāli glabājās citur, tādēļ pilnīgi precīzi to apgalvot nevar.⁷⁹

Vēstules adresētas tuvākajiem cilvēkiem, ģimenes locekļiem, mīļotajām vai kādam biedram/virsniekam. 7. Siguldas kājnieku pulka 9. rotas kareivis Pēteris Ozols (pašnāvība) vēstulē uzrakstījis, ka nošausies. Daži karavīri atstāja vairākas vēstules – Miķelis Lāčkokš (pašnāvība) vienā zīmītē lūdzis, lai viņu apglabā ar militāru godu, bet otru vēstuli adresējis kādai Otilijai. Johans Paleions (pašnāvība) un Ansis Šulcs (pašnāvība) atstāja katrs pa trim pašnāvības vēstulēm. Jānis Sokolovskis, Pēteris Ozols, Jānis Grāvelsiņš, Leons Adiens (pašnāvības), Alberts Grīnvalds un Pēteris Feldmanis (mēģinājumi) – katrs pa vienai. Visvairāk pašnāvības vēstuļu uzrakstījis Artilērijas noliktavas sardzes rotas kareivis Artūrs Plēpis (mēģinājums) – kopā septiņas.⁸⁰

Par dienesta pārkāpumiem nesodītā Anša Šulca vēstules rakstītas glītā rokrakstā un ir samērā garas. Tās viņš atstājis Latgales

divīzijas virsdienesta instruktoru kursu kaprālim, to pašu kursu priekšniekam un šiem kursiem piekomandētam virsseržantam Robertam Znatnajam. A. Šulcs ar R. Znatnaju dzīvojuši vienā dzīvoklī Cēsīs, Raunas ielā 3, dz. 2. Virsseržants pēcnāves vēstuli saņēmis pa pastu.⁸¹ Tajā A. Šulcs izteicis novēlējumus citiem kursantiem, lūgumu par apbedīšanas vietu un atstājis norādījumus par personisko lietu nodošanu sievai, kurai vēstuli nebija atstājis:

“Ardievu, Robi! Ardievu visi 7. Sig. kājn. pulka kursanti un visi kursi! Novēlu Jums visiem laimīgi beigt kursus un priecīgi atgriezties savās mājās, man tas nebija nolemts, jo man liktenis bija taisījis citādāku lēmumu. Pateicos par to laipnību, ko Jūsu starpā tiku baudījis, novēlu 7. pulka instruktoriem kā maniem tuvākiem kolēģiem uzturēt stipras korporācijas saites, lai būtu visi kā viens. Lai nebūtu Jums tāds stāvoklis, kad stāvētu katrs atsevišķi. Es aizeju no šīs dzīves, jo mana dzīves stunda ir jau situši. Mana vēlēšanās būtu, lai mani guldītu manas dzimtenes Kurzemes smiltājā pie Sabiles Brinķ-Pedvāles kapos un, ja nē tas iespējams, tad Alūksnes kapos. Robi, esi tik labiņš un savāc visas manas lietišas un sapakā kastē. Veļas mazgātāji ir jāmaksā 140 rubļi, es naudu atstāšu ko samaksāt 40 rubļi un 100 rubļi dabūsi no Turčinska. Garā spiežu Jūsu rokas. A. Šulcs.”⁸² Otrā pusē vēstulei uzraksts: “Mantas lai sūta uz 3. rotu, tur mazais manas privātmantas aizsūtīs manai sievaiņai. Ansis.”⁸³

A. Šulcam esot bijušas naudas problēmas, pēc virsseržanta R. Znatnaja teiktā, viņš neesot pratis dzīvot taupīgi, dzīvojis pāri līdzekļiem – pircis konfektes un smaržu udeņus. Tāpat esot redzēts pastaigājoties ar svešām sievietēm, kas, pēc R. Znatnaja teiktā, “ģimenes cilvēkam nepiedienētu”.⁸⁴ A. Šulcs vēstulēs lūdza nevainot nevienu savā nāvē. Izmeklēšanas lietā teikts, ka A. Šulca pašnāvības iemesls neesot bijis saistīts ar dienestu, bet viņa paša dzīves apstākļiem, psihiskajām un rakstura īpašībām.⁸⁵

Septiņu pēcnāves vēstuļu rakstītājs Artūrs Plēpis dzimis 1907. gadā un 1928. gada 8. februārī iesaukts aktīvajā karadienestā. Dienesta laikā nav bijis sodīts. Pašnāvību mēģinājis izdarīt dzērumā 8. oktobrī, pakaroties mežā, Šeimaņu muižas rajonā,⁸⁶ bet nodoms nav īstenojies, jo pārplisusi siksna. A. Plēpis

ievietots Rīgas kara slimnīcā. Nākamajā dienā pēc pašnāvības mēģinājuma A. Plēpis slimnīcā atradies bezsamaņas stāvoklī. Turpmākajās dienās uz Galvenās artilērijas noliktavas virsleitnanta V. Frišmaņa jautājumiem vai nu nav atbildējis vispār, vai atbildējis ar “varbūt”. Pašnāvības mēģinājumam esot bijuši romantiski iemesli un “dzīves apnikums aiz alkohola lietošanas”.⁸⁷

Pašnāvnieka kabatās atrastas pēcnāves vēstules, papīra strēmele ar Emīlijas Preimanes adresi Sakaņā ielā 2, dz. 19, personas un atvaļinājuma apliecības, kā arī atslēgas, nauda un daži citi priekšmeti. Vēstules rakstītas sliktā rokrakstā un ar daudz kļūdām, salīdzinoši daudz isākas nekā, piemēram, Anša Šulca atstātās vēstules. A. Plēpis vēstules adresējis: Galvenās artilērijas noliktavas vlt. V. Frišmanim; laikrakstam *Jaunākās Ziņas*; kādai T. Ragovskai Viļānu ielā 1, dz. 16, Galvenās artilērijas noliktavas saimniecības komandas karavīriem un ģimenes locekļiem – mātei Annai Plēpis, mātai Almai Plēpis un brālim Valdim Plēpis, kuri dzīvojuši Tulas ielā 16, dz. 45.⁸⁸

V. Frišmanim A. Plēpis rakstījis šādi: “Frišmaņ kungs! Neprasiet man paskaidrojumus kamdēļ, bet es domāju, ka cilvēks ir brīvs un dara ko grib. Ar cienību, Plēpis.”⁸⁹ Bet Galvenās artilērijas noliktavas saimniecības komandas karavīriem: “Kolēģi! Nebrīnāties, kad es šķiros no dzīves, jo es dzīvi esmu izbaudījis! Plēpis.”⁹⁰

Ģimenei adresētās vēstules bija nedaudz garākas. Mātei Annai vēstulē rakstīti šādi vārdi: “Mīļā, māmiņ! Tu saproti, un es saprotu. Tamdēļ es no dzīves šķiros ar vieglu sirdi. Ceru, ka tas kungs man piedos. Artūrs.” Mātai Almai bija veltīti šādi pēdējie vārdi: “Rudens sveiciens! Alma, neskumsti, dzīve ir sapnis, es viņu izsapņoju ātri. Mīlēt ir ļoti jauki, bet nemīlētam būt, tad labāk nedzīvot. Manas ģimietnes turi priekš sevis par piemiņu. Ar smaidu uz lūpām, Artūrs.”⁹¹

Brālim Valdim adresētajā vēstulē bija teikts: “Halo, cāli! Nesikumsti, kad es ar vieglu sirdi šķiros no dzīves, jo dzīve nav nekas, tikai viegls flirts. Esi tik laipns, Cāli, un paziņo mūsu orķestrim, lai kādu dienu saspēlē priekš manis sēru maršu. Ar smaidu Tavš brālis Artūrs. Mans pulkstenis pāriet Tavā īpašumā.

Sveiciens draugiem.” Otrā pusē lapiņai uzraksts: “Neseko manās pēdās, tad tu tiksi dzīvē tālu.”⁹² A. Plēpis no Rīgas kara slimnīcas izrakstīts 16. oktobrī – astoņas dienas pēc pašnāvības mēģinājuma kā izveseļojies. Pēc šī notikuma viņu neatbrīvoja no dienesta.⁹³

Jaunākajām Ziņām A. Plēpis atstājis īsu vēstuli: “No dzīves šķiros ar smaīdu uz lūpām, jo pasaulē nav taisnības un nebūs. A. P.”⁹⁴ Savukārt T. Ragovskaī, pret kuru A. Plēpis izjutis mīlestību un kuras dēļ arī gribējis izdarīt pašnāvību, jo pēc vēstules noprotams, ka sieviete nav izjutusi to pašu pret viņu, rakstījis: “Tonīt! Ja Tu līdz šim manu mīlu nevarēji saprast, tad Tu tagad viņu saproti, līdz pēdīgai elpai Tevi mīlu. Artūrs. Tu vari dabūt manu ģīmetni, ja gribi, pie manas māsas Almas Tulas ielā 16, dz. 45.”⁹⁵

Kapteinis Fricis Reinvalds (pašnāvība), kurš savā dzīvoklī nošāvis, savukārt nav atstājis pēcnāves vēstuli, bet savā dienasgrāmatā pieminējis kādu Martas jaunkundzi (Martu Špilks), pret kuru viņam esot bijušas romantiskas jūtas. Nav īsti saprotams, vai mīlestība bijusi abpusēja un vai ar to bija saistīts iemesls pašnāvības izdarīšanai. F. Reinvalds esot mēģinājis pierunāt arī minēto sievieti izdarīt pašnāvību, bet viņam tas nav izdevies. Izmeklēšanas materiālos teikts, ka pašnāvības iemesls esot bijis “dzīves apnikums izsaukts no pārmērīgas alkohola lietošanas”.⁹⁶

Vēstules atsedz gan sociālās, gan katra pašnāvnieka iekšējās problēmas un sniedz ieskatu apsvērumos, kuri ietekmēja lēmumu izšķirties par tādu radikālu soli kā pašnāvība.

SECINĀJUMI

Pēc Pirmā pasaules kara pašnāvību skaits palielinājās, jo iedzīvotāji bija mazāk nekā iepriekš sociāli aizsargāti, kā arī kara iespaidā cieta no mentāliem traucējumiem, piemēram, nenosvērtības, depresijas un garīgām slimībām (progresīvās paralīzes u.c.). Neatkarīgi no tā, ka pašnāvību skaits tikai 20. gadu beigās sasniedza pirmskara līmeni, tas tik un tā bija ļoti augsts, jo, salīdzinot 1928. (33,60) un 2010. gada (20,56) pašnāvību koeficientu, kad Latvija

bija viena no Eiropas Savienības valstīm, kurā visvairāk izdarītas pašnāvības, redzams, ka tas ir krietni augstāks (+13,04). Tātad pašnāvību statistika pirms un pēc Pirmā pasaules kara Latvijā bija ļoti augsta. Pašnāvību skaita palielināšanās bija visa reģiona problēma pēckara laikā, jo pašnāvību skaits 1928. gadā Latvijas un Igaunijas armijās ir līdzīgs.

Pašnāvību cēloņi kā armijā, tā valstī meklējami arī pašnāvnieku vecumā, jo tie galvenokārt dzimuši 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā un bērnībā/jaunībā piedzīvojuši karu un bieži migrāciju (bēgļi). Armijā nebija pašnāvnieku bērnu, jo dienestā varēja iestāties, sākot no 17 gadu vecuma. Armijas vadība pamatoti uzskatīja, ka nepietiekama izglītība atstāja sekas uz karavīru morālo stāju, tātad iespaidoja arī pašnāvnieku daudzumu armijā, jo pašnāvību veicēji galvenokārt bija ar niecīgu, nereti nepabeigtu pamatskolas izglītību. Pašnāvnieki galvenokārt bija tieši zemāko pakāpju karavīri, jo izglītības neesamība vai tas, ka tā bija pārāk zema, traucēja uzdienēt.

Pēckara apstākļos liela nozīme pašnāvību skaita pieaugšanā bija tieši mentālajiem traucējumiem un garīgajām slimībām, jo, aplūkojot pašnāvību izdarīšanas iemeslus armijā, redzams, ka lielākā daļa no zināmajām pašnāvībām izdarīta nevis sociālu iemeslu, bet gan mentālu traucējumu dēļ. Igaunijas armijas noskaidrotie pašnāvību iemesli ir līdzīgi, tādēļ var uzskatīt, ka tie lielākajā daļā gadījumu saistīti ar kara radītajiem mentālajiem traucējumiem un garīgām slimībām.

Lielākā daļa pašnāvību armijā izdarītas ar šaujameroci, jo tie karavīriem bija pieejami. Otrs izplatītākais pašnāvības izdarīšanas veids armijā – pakāršanās – ieņēma valstī pirmo vietu, jo to varēja viegli izdarīt un tam nebija nepieciešami kādi speciāli līdzekļi vai vielas. Bija arī pašnāvnieki, kuri nevēlējās mirt, bet tikai sevi ievainot, lai ieriebtu priekšniecībai, tādēļ par katru gadījumu izmeklēšanas gaitā centās noskaidrot priekšniecības atbildību, ko darīja arī tādēļ, lai izvērtētu un novērstu patvaļīgu dienesta pilnvaru izmantošanu.

Pašnāvnieku vidū bija izplatīta alkohola lietošana, tādēļ izmeklēšanas materiālos izdarītas atzīmes par “attiecībām ar alko-

holu”, ziņas par alkohola klātbūtni organismā, kā arī izraksti par pārkāpumiem dienestā, kuri bieži bija pastrādāti tieši alkohola reibumā. To, vai pašnāvība bija ar iepriekšēju nodomu vai spontāna ideja, kas radusies alkohola reibumā, nav iespējams precīzi pateikt, jo izmeklēšanas materiālos šādas informācijas visbiežāk nav, tomēr pēc liecinieku liecībām redzams, ka tikai retais par pašnāvību bija runājis iepriekš, tādēļ var uzskatīt, ka biežāk doma par pašnāvību dzima spontāni, kādas situācijas iespaidā.

Daudzos gadījumos pēcnāves vēstules raksturo pašnāvnieka emocionālo stāvokli, jo ļauj izprast pašnāvnieka tā brīža emocijas, piemēram, skumjas, dusmas, vilšanos u.c. Tās atspoguļo pašnāvnieku individuālās rakstura īpašības, jo vieni tās rakstījuši steigā, nepārdomāti, ar daudzām kļūdām un nevīžīgi, savukārt citi tām veltījuši laiku un rakstījuši glītā rokrakstā. Pēcnāves vēstulēs var novērot pašnāvnieka vēlmi pēc uzmanības, jo daži atstājuši vairākas, katru adresētu citam cilvēkam, Artūra Plēpja gadījumā no septiņām vēstulēm viena adresēta laikrakstam *Jaunākās Ziņas*. Kopumā pašnāvību kultūra armijā raksturo pašnāvību kultūru valstī, jo armijā atspoguļojās tās pašas problēmas.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Māris Taube, Aija Pelne, Toms Pulmanis (2011). *Garīgā veselība Latvijā 2010. gadā. Tematiskais ziņojums*. Rīga: Veselības ekonomikas centrs, 33. lpp. Pieejams: <http://www.vmnvd.gov.lv/uploads/files/4ec52feb739cd.pdf> (skatīts 28.10.2017.).
- ² Amresh Shrivastava, Megan Kimbrell, David Lester (2012). *Suicide from a Global Perspective: Psychosocial Approaches*. New York: Nova Science Publishers Inc., pp. 47–48.
- ³ Komisijas atzinumi par pašnāvību iemesliem. *Latvijas Kareivis*, Nr. 28, 04.02.1928., 1. lpp.; Shrivastava, Kimbrell, Lester. *Suicide from a Global Perspective: Psychosocial Approaches*, pp. 43–51.
- ⁴ Suicide. Fact Sheet. Pieejams: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs398/en/> (skatīts 22.01.2018.).
- ⁵ Taube, Pelne, Pulmanis. *Garīgā veselība Latvijā 2010. gadā. Tematiskais ziņojums*, 32. lpp.
- ⁶ Turpat, 37. lpp.
- ⁷ Publiski nav pieejami dati, cik pašnāvības izdarītas Latvijas armijā 2010. gadā.

- ⁸ Taube, Pelne, Pulmanis. *Garīgā veselība Latvijā 2010. gadā. Tematiskais ziņojums*, 39. lpp.
- ⁹ Marģers Skujenieks (1928). *Latvija 1918.–1928. gados*. Rīga: J. Pētersona spiestuve, 5. lpp.
- ¹⁰ Šajā skaitlī nav iekļauti pašnāvību mēģinājumi.
- ¹¹ Jānis Kocers. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā, pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados. *Latvijas Ārstu Žurnāls*, Nr. 7–8, 01.07.1930., 160.–175. lpp.; Centrālās statistikas pārvaldes datubāze. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__mirst/IM0011.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 26.09.2017.).
- ¹² Hermanis Budulis (1938). *Latvijas galvas pilsētas Rīgas Sarkankalna slimnīcas vēsture 1862.–1937*. Rīga: Pilsētas valdes izdevums, 190.–194. lpp.; Kādēļ dzērāji un narkotīki liekami darbanamā. *Brīvā Zeme*, Nr. 39, 16.02.1939., 2. lpp.
- ¹³ Progresīvā paralīze (latīņu val. *paralysis progressiva*) – viena no smagākajām psihiskajām slimībām, kas saistīta ar sifilisa izraisītiem galvas smadzeņu, galvenokārt garozas, bojājumiem. Tai raksturīgi progresējoši psihiskas dabas traucējumi, kam seko dziļa plānpratība. Rodas 10–15 gadus pēc inficēšanās ar sifilisu. (No: A. Bļugers (atb. red.) (1984). *Populārā medicīnas enciklopēdija*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija.)
- ¹⁴ *Latvijas medicīnas adrešu grāmata* (1925). Rīga: ARGUS, 15. lpp.; *Latvijas medicīnas adrešu grāmata* (1926). Rīga: ARGUS, 20. lpp.; *Latvijas medicīnas adrešu grāmata* (1927). Rīga: ARGUS, 24. lpp.; *Latvijas medicīnas adrešu grāmata* (1928). Rīga: ARGUS, 26. lpp.
- ¹⁵ Ieva Libiete (2014). *Psihiatrijas attīstība Latvijā no 1918. līdz 1940. gadam*. Promocijas darbs. Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte, 24.–25., 68. lpp.; Buduļu ģimenes stipendija. Pieejams: <http://www.vitolufonds.lv/stipendijas/privatpersonu/budulu-gimenes-stipendija> (skatīts 05.02.2015.).
- ¹⁶ Ineta Lipša (2009). *Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918–1940*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 143.–144. lpp.
- ¹⁷ Turpat, 151.–152. lpp.
- ¹⁸ *Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs* (Rīga, turpmāk: LNA-LVVA), 3413–1–350 (Latvijas armijas medicīniski statistiskais gada pārskats par 1927. gadu), 352 (Latvijas armijas medicīniski statistiskais gada pārskats par 1928. gadu), 354 (Latvijas armijas medicīniski statistiskais gada pārskats par 1929. gadu), 356 (Latvijas armijas medicīniski statistiskais gada pārskats par 1929.–1931. gadu), 357 (Latvijas armijas medicīniski statistiskais gada pārskats par 1930. gadu), 358 (Latvijas armijas medicīniski statistiskais gada pārskats par 1932. gadu), 360 (Latvijas armijas medicīniski statistiskais gada pārskats par 1933. gadu); *Kara medicīnas statistika, 1928–1931* (1933). Rīga: Kara sanitārā pārvalde, 30. lpp.; *Kara medicīnas statistika, 1932–1934* (1935). Rīga: Kara sanitārā pārvalde, 34. lpp.
- ¹⁹ Šajā rakstā nav aplūkotas pašnāvības kara veterānu, kas neatradās dienestā, un kara invalīdu vidū. Kaut gan šajā grupā bija daudz pašnāvību, tā neatradās aktīvajā armijā, un šai grupai jāvelta atsevišķs pētījums.
- ²⁰ *Kara medicīnas statistika, 1932–1934*, 52. lpp.

- ²¹ *Igaunijas Nacionālais arhīvs (The National Archives of Estonia, Tallina, turpmāk: ERA)*, 499–2–63, 27.–48. lp.
- ²² *LNA-LVVA*, 5192–1–1112 (Andrejs Augurskis), 1114 (Alberts Grīnvalds), 1115 (Teodors Bērtulis), 1116 (Pēteris Feldmanis), 1121 (Jānis Statkevičs), 1122 (Artūrs Plēpis), 1123 (Herманis Pēcis), 1126 (Jānis Vītols), 1129 (Jermijs Ivanovs), 1131 (Filips Ivanovs).
- ²³ *LNA-LVVA*, 3413–1–350, 352, 354, 356, 357, 358, 360.
- ²⁴ Lipša. *Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918–1940*.
- ²⁵ Centrālās statistikas pārvaldes datubāze. Pieejams: http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/Sociala/Sociala__ikgad__iedz__mirst/IM0011.px/?rxid=cdbc978c-22b0-416a-aacc-aa650d3e2ce0 (skatīts 26.09.2017.).
- ²⁶ Taube, Pelne, Pulmanis. *Garīgā veselība Latvijā 2010. gadā. Tematiskais ziņojums*, 39. lpp.
- ²⁷ *Kara medicīnas statistika, 1928–1931; Kara medicīnas statistika, 1932–1934*.
- ²⁸ *Latvijas medicīnas adrešu grāmata (1925)*, 15. lpp.; *Latvijas medicīnas adrešu grāmata (1926)*, 20. lpp.; *Latvijas medicīnas adrešu grāmata (1927)*, 24. lpp.; *Latvijas medicīnas adrešu grāmata (1928)*, 26. lpp.
- ²⁹ *LNA-LVVA*, 3413–1–350, 352, 354, 356, 357, 358, 360.
- ³⁰ *ERA*, 499–2–63, 27.–48. lp.
- ³¹ *LNA-LVVA*, 5192–1–1112 (Andrejs Augurskis), 1114 (Alberts Grīnvalds), 1115 (Teodors Bērtulis), 1116 (Pēteris Feldmanis), 1121 (Jānis Statkevičs), 1122 (Artūrs Plēpis), 1123 (Herманis Pēcis), 1126 (Jānis Vītols), 1129 (Jermijs Ivanovs), 1131 (Filips Ivanovs).
- ³² Suicide. Fact Sheet. Pieejams: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs398/en/> (skatīts 22.01.2018.).
- ³³ *LNA-LVVA*, 5192–1–1112, 1114, 1115, 1116, 1121, 1122, 1123, 1126, 1129, 1131; *Kara medicīnas statistika, 1928–1931*, 30. lpp.; *Kara medicīnas statistika, 1932–1934*, 34. lpp.
- ³⁴ *LNA-LVVA*, 5601–4.
- ³⁵ Turpat, 5601–4–106, 4.–5. lp.
- ³⁶ Kocers. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā, pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados; Zinātnieki par pašnāvībām Latvijā. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 38, 16.02.1928., 4. lpp.
- ³⁷ Virsnieks. Par pašnāvībām armijā. *Latvijas Kareivis*, Nr. 141, 30.06.1927., 2. lpp.; I. A. Kādu iemeslu dēļ armijā notikušas pašnāvības. *Pēdējā Brīdī*, Nr. 27, 03.02.1928., 3. lpp.
- ³⁸ Zinātnieki par pašnāvībām Latvijā. *Jaunākās Ziņas*, Nr. 38, 16.02.1928., 4. lpp.
- ³⁹ Virsnieks. Par pašnāvībām armijā, 2. lpp.
- ⁴⁰ Zinātnieki par pašnāvībām Latvijā, 4. lpp.
- ⁴¹ I. A. Kādu iemeslu dēļ armijā notikušas pašnāvības, 3. lpp.
- ⁴² Turpat.
- ⁴³ Kara klausības likums. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 154, 20.07.1923., 1. lpp.
- ⁴⁴ Invalidu balsis. *Lāčplēsis*, Nr. 10, 11.11.1928., 40. lpp.; Grs. Kara invalidu dzīve. *Lāčplēsis*, Nr. 14, 11.11.1932., 24. lpp.
- ⁴⁵ Valdis Bērziņš, Ainārs Bambals (1991). *Latvijas armija*. Rīga: Zinātne, 57. lpp.

- ⁴⁶ Turpat, 104. lpp.
- ⁴⁷ *LNA-LVVA*, 5192–1–1109 (Ansis Jordans), 1110 (Miķelis Lāčkokis), 1111 (Johans Paleļions), 1112 (Andrejs Augurskis), 1113 (Fricis Reinvalds), 1114 (Alberts Grīnvalds), 1115 (Teodors Bērtulis), 1116 (Pēteris Feldmanis), 1117 (Pēteris Ozols), 1118 (Egons Fiks), 1119 (Leons Adiens), 1120 (Teodors Šimansons), 1121 (Jānis Statkevičs), 1122 (Artūrs Plēpis), 1123 (Hermanis Pēcis), 1124 (Jānis Sokolovskis), 1125 (Pēteris Arājs), 1126 (Jānis Vītols), 1129 (Jeremijš Ivanovs), 1131 (Filips Ivanovs), 1131 s (Ansis Šulcs), 1132 (Jānis Grāvelsiņš un Pēteris Liepiņš).
- ⁴⁸ *LNA-LVVA*, 3413–1–352, 5.–6. lp.
- ⁴⁹ Turpat, 5192–1–1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1129, 1131, 1131 s, 1132.
- ⁵⁰ Lipša. *Sabiedriskā tikumība Latvijā, 1918–1940*, 146.–148. lpp.
- ⁵¹ Kocers. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā, pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados, 162. lpp.
- ⁵² *LNA-LVVA*, 5192–1–1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1129, 1131, 1131 s, 1132.
- ⁵³ Komisijas atzinumi par pašnāvību iemesliem. *Latvijas Kareivis*, Nr. 28, 04.02.1928., 1. lpp.
- ⁵⁴ *ERA*, 499–2–63, 27.–48. lp.
- ⁵⁵ *LNA-LVVA*, 5192–1–1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1129, 1131, 1131 s, 1132.
- ⁵⁶ Turpat, 5192–1–1125, 1.–14. lp.
- ⁵⁷ Turpat, 1119, 1.–22. lp.
- ⁵⁸ Turpat, 1124. s. l.
- ⁵⁹ Turpat.
- ⁶⁰ Turpat, 23. lp.
- ⁶¹ Turpat, 23., 24., 25. lp.
- ⁶² Turpat.
- ⁶³ Turpat, 5192–1–1116, 1.–16. lp.
- ⁶⁴ Slimību un fizisku trūkumu saraksts: Lit. C. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 15, 20.01.1938., 1. lpp.
- ⁶⁵ Kocers. Pašnāvības statistika Latvijā un Rīgā, pirms kara, pa kara laiku un pēckara gados, 162. lpp.
- ⁶⁶ *LNA-LVVA*, 5192–1–1109, 1110, 1111, 1115, 1117, 1118, 1119, 1121, 1123, 1124, 1125, 1126, 1129, 1131 s.
- ⁶⁷ Turpat, 5192–1–1126, 1. lp.
- ⁶⁸ Turpat, 1.–66. lp.
- ⁶⁹ Turpat.
- ⁷⁰ Turpat, 5192–1–1121, 1.–37. lp.
- ⁷¹ Turpat.
- ⁷² Turpat, 5192–1–1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1129, 1131, 1131 s, 1132.

- ⁷³ Lielupes atteka Jelgavas teritorijā.
⁷⁴ *LNA-LVVA*, 5192-1-1114.
⁷⁵ Turpat, 10. lp.
⁷⁶ Turpat, 1.-29. lp.
⁷⁷ Turpat, 5192-1-1111, 1.-33. lp.
⁷⁸ Turpat, 5192-1-1113, 10. lp.
⁷⁹ Turpat, 5192-1-1109, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1129, 1131, 1131 s, 1132.
⁸⁰ Turpat, 5192-1-1110, 1111, 1114, 1116, 1117, 1119, 1122, 1124, 1131 s, 1132.
⁸¹ Turpat, 5192-1-1131 s, 50. lp.
⁸² Turpat, 49. lp.
⁸³ Turpat.
⁸⁴ Turpat, 50. lp.
⁸⁵ Turpat, 7., 51. lp.
⁸⁶ Rīgas rajonā, Šķirotavā.
⁸⁷ *LNA-LVVA*, 5192-1-1122, 1.-41. lp.
⁸⁸ Turpat, 4. lp.
⁸⁹ Turpat, 23., 24. lp.
⁹⁰ Turpat, 17., 18. lp.
⁹¹ Turpat, 25., 26. lp.
⁹² Turpat, 14. lp.
⁹³ Turpat, 39. lp.
⁹⁴ Turpat, 21., 22. lp.
⁹⁵ Turpat, 27., 28. lp.
⁹⁶ Turpat, 5192-1-1113, 1.-10. lp.

SUICIDE CULTURE IN LATVIA: EXAMPLE OF YEAR 1928 IN THE LATVIAN ARMY

Inna Gīle

Mg. hist., scientific assistant, Institute of Latvian History, University of Latvia.

Research interests: 20th century history of Latvia, history of military medicine.

The aim is to investigate suicide culture in Latvia, taking as an example the suicides and attempts of them in the Latvian Army in 1928. This year has not been chosen by accident, but has been considered because of the rapid increase of suicides in Latvia in the 1920s, reaching the highest point in

1928 – 633 suicides were performed (unknown number of attempts), of which 397 were made by men, and 236 – by women. In the books of the War Medical Statistics published by the Military Sanitary Administration, which were secret at that time, suicide records are summarized for years 1929–1931 and 1932–1934 (unknown number of attempts), years 1927 and 1928 have been summed up, but were not published for some unknown reason. For the purpose of reaching the objective, several aspects are considered – suicide birth dates, education, grade of service, reasons for suicide and if the suicide is committed while sober or drunk, as well as post-mortem letters.

Keywords: suicide, mortality, Latvian Army.

Summary

Suicide is a complex phenomenon associated with several key factors, such as economic, psychological, biological, environmental and others. The influence on the mental health of the community of such military conflict as the First World War was undeniable, because suicides were often closely linked to mental disorders, such as depression.

During the First World War, the number of suicides decreased, rising again in the 1920s, but only in 1928 it reached pre-war (1913) levels. The number of suicide attacks in the end of 1920s and beginning of 1930s declined, slightly increasing again in the first half of the 1930s. At the end of the 1920s, the press wrote about suicide *disease* and the spread of it. Since the press talked about suicides often, it might have seemed that they happened even more often than it actually did, although it must be acknowledged that, irrespective of the exaggeration of the press, data confirm, that the number of people killed in suicide was high at that time.

Of all the suicides committed in 1928, 3.79% or 24 were committed in the army. Between 1927 and 1934, the most suicides were committed in 1927 (29), but the least (9) were committed in 1933; in other years the number of suicides varies from 12 to 16. So, in the Latvian Army, during this time, 108 people committed suicide. Thirteen (from 24 suicides committed in 1928) suicides and ten suicide attempts are being investigated in the thesis (a total of 23 cases).

In the second half of the 1920s, the suicide-risk group in Latvia was comprised of young people and young adults born in the late 19th century and early 20th century, who had experienced war and revolution. The phenomenon was also reflected in the army – for 12 cases it was pos-

sible to find out the birth data and they showed that the age category for wilful suicides was between 21 and 30 years. These data confirm the dominant opinion at that time, that mostly young adults committed suicide.

Among the recruits, the level of education was rather low – for example, in 1933, the percentage of all compulsory military soldiers (13 956) with completed or incomplete higher education was 4.7% (663 soldiers), but with incomplete primary education – 50.8% (7097), with self-education – 2.8% (409), and illiterate – 1.6% (227). In the Latvian Army, in 1928, of 23 people, suicide or attempted suicide was carried out by six persons with unfinished elementary school education, of which in two cases it was one and three classes, in three cases it was the 1st level elementary school education (first four classes), in one case it was parish school (four or six classes), one case – 2nd grade elementary school (six classes). Only one soldier had completed primary school education. The majority of suicides were carried out by lower-level soldiers – 22 of 24 suicides were committed by soldiers and instructors, and two by officers.

Suicide culture is characterized by several aspects, one of which is the cause of suicide, which often was a combination of several circumstances. The most commonly named are “being tired of life” and “romantic issues”, in four cases the cause has not been clarified. Physical health problems are mentioned in three cases, and in two – mental health problems. Interestingly, there is a section called “Fear of punishment of penalties for violations”, which has been the cause in three cases, as well as “dissatisfied with the leadership” in two cases.

In general, the most common type of suicide in Latvia was hanging, then poisoning, but only third – shooting. In the army the most – fifteen suicides or attempts – have been done by shooting, four by hanging, one by poisoning, one by drowning and one – not known. Soldiers had the access to weapons, which is why most suicides and attempts were carried out with a gun.

According to the materials of the investigation, it is obvious that of all 23 cases investigated, six suicides were attempted or committed while drunk (four suicides, two attempts). The others are not clear, as the investigation materials do not contain relevant information. In three cases it is mentioned that the soldiers were sober. Often under the influence of alcohol soldiers behaved inadequately and were frequently punished for violations. Several investigation materials show conviction for offenses committed during the service, which in some cases had also led to suicide.

A total of ten people have left a post-mortem letter or a note (seven suicides, three attempts). Four soldiers have not left letters, but for nine soldiers, it is not known. Letters were addressed to the closest people, family members, loved ones or a fellow member / officer. Most of the soldiers left one post-mortem letter or a note, but some others – Johans Paleions (suicide) and Ansis Šulcs (suicide) left three each. The most suicidal letters were written by Artūrs Plēpis, Artillery Warehouse guard soldier (attempt) – a total of seven.

VĒSTURES AVOTI

VĀCBALTIETES LUĪZES MEIJERES ATMIŅAS PAR 1919. GADA NOTIKUMIEM LATVIJĀ

Atmiņu autore Adeline Jozefine Luīze Meijere¹ (dz. fon Elca, 23.09.1888. Rīga – 12.12.1968. Getingene, Vācija) piederēja Rīgas izglītoto vācbaltiešu aprindām, viņas tēvs Hugo Francs Jozefs fon Elcs² (17.04.1854. Aleksejevka, Jamburgas apriņķis – 21.06.1932. Ezermuiža pie Spāres muižas Kurzemē) bija Vidzemes bruņniecības atbalstītās Rīgas vācu privātģimnāzijas direktors Baltijas guberņu pastiprinātas rusifikācijas laikā no 1893. līdz 1910. gadam.

Luīze bija uzaugusi pārtikušā ģimenē, apprecējusies ar jauno zinātnieku, meteorologu Rūdolfu Hansu Vilhelmu Meijeru³ (11.08.1880. Rīga – 01.02.1966. Getingene, Vācija). Ģimenē jau auga divi bērni un Luīze bija trešā bērna gaidībās tieši 1919. gada visdrūmākajā laikā, kad Rīgā plosījās sarkanais terors un bads. Luīzes Meijeres tēvs 1900. gadā bija iegādājies nelielo Ezermuižu (*Seehof*) Kurzemē, kur ģimenei atpūties vasarā. Lai būtu drošībā un paēduši, Luīze viena ar bērniem pēc trešā bērna piedzimšanas pārceļas uz Ezermuižu, bet arī tur mainās varas pārstāvji un valda jukas. Šīs atmiņas, ar laipnu Luīzes Meijeres pēcteču atļauju pārtulkotas, sniedz ieskatu Rīgas vācbaltiešu iedzīvotājas cilvēciskajos pārdzīvojumos, bet reizē sniedz arī personīgu šī mainīgā un sarežģītā vēstures posma tēlojumu, kur saucas 1. pasaules kara, 1917. gada revolūcijas un Latvijas Republikas dibināšanas laika notikumi.

Atmiņas⁴ saglabājuši Luīzes Meijeres mazbērni, tās dāvinātas mazmeitām iesvētību dienā. Tā kā atmiņas domātas ģimenei, tās skaudri un atklāti vēsta par tā laika notikumiem Rīgā un Kurzemē. Luīzes mazmeitas Gesīnes vīrs mācītājs Kajs Vehteršteins⁵ atmiņas mazliet saīsinājis, atmetot lielākus dabas un izjūtu

aprakstus, bet, pateicoties sarakstei, esmu saņēmusi arī pilnīgu atmiņu eksemplāru un ģimenes fotogrāfijas. Apjoma dēļ atmiņas iespējams publicēt tikai daļēji.

Tulkojusi *Indra Čekstere*

Visdziļākā pateicība par uzticēšanos un atbalstu: Kajam un Gesīnei Vehteršteiniem, Knudam Vehteršteinam, Arnoldam fon Hiršheidtam, Hansam Betheram, Hansam Verneram Karlhofam, Robertam fon Hiršheidtam, baronam Mihaelam fon Grothusam, Klausam Bossem. Tāpat tulkotāja izsaka sirsnīgu pateicību Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes prof. Ērikam Jēkabsonam un Dr. hist. Jānim Šiliņam par palīdzību zinātnisko komentāru sagatavošanā.

MĀCĪTĀJA KAJA VEHTERŠTEINA PRIEKŠVārds

Mana sieva Gesīne Vehteršteina⁶, dzimusi Torvarta, ir Luīzes Meijeres (dzimusi fon Elca 1888. gadā Rīgā, mirusi Getingenē 1968. gadā) mazmeita. Kad Rūdolfs Meijers un Luīze fon Elca 1908. gada 12. oktobrī Rīgā apprecējās, viņš bija Rīgas Politehniskā institūta meteoroloģijas docents. Viņa mācīja Elca ģimnāzijas sagatavošanas klasēs. Turpmākajos gados viņš ir mācījis dažādās skolās. 1913. gadā viņš iegūst maģistra grādu Varšavas Universitātē. 1910. gada 29. augustā Rīgā piedzimst Hildegarde⁷, 1912. gada 23. septembrī – Heinrihs⁸. 1919. gada sākumā, kad boļševiki ir ieņēmuši Rīgu, Luīze Meijere ir trešā bērna gaidībās, un viņa vēsta par šo gadu. Tēlojumi (pieraksts) ir apmēram no 1940. gada, tātad uzrakstīti pēc vācbaltiešu izceļošanas Poznaņā.

Tad 50. gadu beigās Getingenē viņa atmiņas diktējusi savam vīram, tolaik jau emeritētajam meteoroloģijas profesoram, uzrakstīšanai ar rakstāmmašīnu un veltījusi saviem mazbērniem. Es esmu šos tēlojumus saīsinājis, atmetot daudzus privātus tēlojumus, daudzus neapvaldītus dabas attēlojumus. Stāsti no Rīgas attēlo bailes un badu, pārvietošanās atļaujas sarūpēšanu grūtniecei un tad atkal dažādas kuriozitātes. Tēlojumi no Ezermuižas rāda

mainīgo rakstītājas attieksmi pret latviešiem, kas uz viņu paļaujas: vai viņa vēl ir muižniece, vai viņa ir (tikai) kaimiņiene?

Viņa rāda vācu augstākās kārtas nemainīgo tēlu, to, kā dzīvoja uz laukiem 1919. gadā, arī dažādu veidu zaldātus no ļoti personīga autores skatījuma, kā arī savu dziļo, nesatricināmo ticību.

Kajs Vehteršteins, pensionēts mācītājs

1919. GADA PRIEKŠPAVASARA DIENA

Svaigs vējš pūš pa manas dzimtās pilsētas Rīgas ielām, tas nav ledainais vējš, kas dzīvi sastindzina, tas ir pavasara vējš⁹, kas modina dzīvi un darbošanās spēku. Arī pie Daugavas tecējuma jūt pavasari. Spēcīgās ūdens masas ir salauzušas ledus segu. Straume ir brīva un lepna un spēcīga plūst pretī Baltijas jūrai. Straume ir brīva, bet mēs, senās Hanzas pilsētas Rīgas iedzīvotāji, kuras augstie baznīcu torņi atspoguļojas ūdenī, mēs atrodamies vēl sarkano varas turētāju apspiestībā un pakļautībā. Bads, trūkums un nāve ir zīmes, zem kurām mēs dzīvojam, kopš vācu karaspēka daļas pēc reiha sabrukuma¹⁰ ir pametušas viņu iekarotās baltiešu zemes.

Pilsēta un zeme ir pārplūdusi ar Sarkano armiju.¹¹ Visas cerības uz pievienošanu mātei – vācu zemei – ir garām. Simti no mums ir ieslodzīti aiz cietuma mūriem, simti ir nošauti uz ielu malām, Biķernieku mežā vai cietuma pagalmos,¹² simti ir aizrauti prom ar badu un atsavināšanām. Un tomēr, un tomēr – dzīvotgriba paliek uzvaroša. Neņem vērā nāvi un velnu! Pazūdi, nāve un velns! Jau dzied pirmie strazdi, uz notekām un koku galotnēm sēdot, dzīves rašanās un augšanas dziesmu. Arī mūsu sirdīs skan atbrīvošanas cerību dziesma uz mūsu jauniešu, Baltijas landesvēra¹³, atbrīvošanu. Čuksti klejo apkārt, vai nemanāt, ka boļševiki pastiprina savu spiedienu, tie jūt, ka viņu dienas ir skaitītas. Vai nedzirdat tālo lielgabalu dunoņu, brīvības priekšvēstnesi? Nu ielas un ceļi ir sausi un izejami, nu nāks mūsu zēni! Par landesvēra uzvaru neviens nešaubās. No cerības top uzticība: “Jo Tu mūs ved caur dziļākajām briesmām. Tu pacel roku un spēj pamodināt no nāves.”

BADS

Līdz ar sarkanajiem varas turētajiem Rīgā ir ievācies grūti iztēlojams bads. Nav iespējams iedomāties, cik ātri ir iztukšojušies visi pārtikas veikali.¹⁴ Uz putekļu klātajiem plauktiem redzami tikai nelieli stikla trauki ar piparu graudiem vai lozberlapām¹⁵. Tikai mazie bērni vēl saņem pienu. Mūsu lielās, skaistās tirgus halles ir pamestas. Vari būt pateicīgs, ja dabū mazu trauciņu ar 2 cm gariem stagarīņiem¹⁶. Kur palikuši zeltainie žāvēto reņģu, zušu un sviesta kalni? Kur sviesta un siera grēdas, kur šķiņķi un teļa cepeši? Pirmajās nedēļās vēl bija pagrabā kartupeļi un krājumi pieliekamajos kambaros, bet cik neaptverami ātri tas viss pazūd, ja nekas nepienāk klāt. Arī maize kļūst arvien retāka. Toties tiek atvērtas zupas virtuves, ak, šīs plānās zupas, bet tā tomēr ir kāda palīdzība. Parādās zirgu gaļa. No sākuma visiem ir pretīgums pret šo gaļu, vēlāk divreiz nedēļā stāv garas rindas pie šī veikala. Sākumā bija gaiša, bieza gaļa, ja nebūtu saldenā pēcgārša, to varētu noturēt par teļa gaļu. Vēlāk mēs bijām apmierināti ar sīksto, zilgansarkano veco kleperu gaļu. Mēs to iesālījām un cepām kā gardu kumosu plānās šķēlītēs ar sāli. Cilvēki kļuva ļoti radoši. Svētīta tā māja, kuras īpašumā, kā mums, ir laba gaļas maļamā mašīna. Tā sasmalcina mums kaņepju sēklas un auzas, kartupeļu mizas un stagarus. Auzu zupas ir patiešām barojošas.

Rūdi¹⁷ māca vairākās skolās, tāpēc ka tur ap pulksten 12 saņem šķīvi auzu zupas. Viņš ļoti steidzas nokļūt no vienas skolas uz otru, lai pagūtu notvert vēl otru šķīvi. 1. maijā viņš nāk uz mājām starojošs ar gaļas zupas kannu un īstu baltmaizi¹⁸ – vēl ir prieki! Minna, manu vecāku agrākā istabmeita, katru sestdienu nes man maisu ar kartupeļu mizām, kuras viņa ir savākusi pa nedēļu. Viņa ir virēja zupas virtuvē. Pēc daudzām mazgāšanām no šīm mizām tiks ceptas pankūkas, kas garšo riebīgi. Pavasarī Rūdi un Heincs¹⁹ smagi saslimst. Mēs nezinājām, ka kartupeļu asni ir indīgi. Bads kļūst arvien nepanesamāks. Kad es Rīgas vecmammai kādu dienu aiznesu maisiņu ar kartupeļu mizām un vienu glāzi bērnu piena, viņai acīs ir asaras. Viņa saka: “Lai Dievs tevi svētī.” Es to nekad neaizmirsīšu. Vecajiem cilvēkiem klājās visgrūtāk.

Kādu dienu zupā ir milzīgas, cietas un sīkstas gaļas bumbas. Mēs neticam savām acīm. Katru dienu mēs saņemam tikai šīs kotletes – katru dienu tās ož vēl mazliet sliktāk. Bērni ir izmisuši. Tās patiešām un ticami ir ziloņa kotletes. Zoodārza zilonim vajadzēja tam noticēt. Kādu svētdienu mēs ar Rūdī slēpojam tuvējā “Ķeizarmežā”²⁰. Cik brīnišķīgi ir slidēt cauri bagātajam mežam pa mirdzošo sniegu. Pie kādas vecas priedes mēs taisām pusdienas pārtraukumu. Mēs ēdam dažus aukstus kartupeļus ar sāli – tas ir augstākais baudījums. Slēpju sliedes zilgani mirdz baltajā sniegā.

Mēs kļūstam pavisam pārgalvīgi. Rūdī ienāk prātā apmeklēt zoodārza vadītāju, kas te kādā villā dzīvo. Štolla papiņš²¹, kā viņš visur tiek saukts. Viņš nāk, roku sniegdams, starodams mums pretī: “Tikai iekšā, tikai iekšā, lauvas cepetis stāv uz galda!” Tas ir kā pasakā, un patiesi tas ir lauvas cepetis no zoodārza līdzās karsti kūpošai skābu kāpostu bļodai. Zupas virtuve ar sašutumu bija noraidījusi jaunā lauvas gaļu. Tas garšo kā tītara cepetis. Tā ir priecīga maltīte – sirsnīgi pasniegta un pateicīgi pieņemta.

Sarkanā laika pēdējās nedēļās mēs dzīvojam gandrīz tikai no pārdošanas. Slepēnās iebrauktuvēs un slepenos dzīvokļos par saglabāto naudu tumsas aizsegā par neiedomājami augstām cenām pārķ auzas, rudzu miltus, jā, šur un tur pat gabaliņu speķa. Tā Rūdī ar milzīgu enerģiju savāc dārgumus, ar kuriem es vēlāk klīnikā tikšu paēdināta. Lauvas cepeša gan nebija vairs nekad.

PĀRVIETOŠANĀS ATĻAUJA

Aprīļa sākums. Brīžiem gaisā pavasara nojausmas, brīžiem sniegpuenis. Vēl nav sītusi atbrīvošanas stunda. Vēl mums dienu pēc dienas jācīnās par visnepieciešamāko dzīvei un pārtiku.

Vēl mums vajag nakti pēc nakts gulēt nomodā – sāpēs un rūpēs – un klausīties sarkanarmiešu dimdošajos soļos. Vai tie ir ceļā māju pārmeklēšanai? Vai tie paliks, stāvot pie mūsu durvīm? Nē, tie dodas tālāk, šoreiz tie vēl iet tālāk. Lielākoties šādas naksnīgas māju pārmeklēšanas beidzas ar apcietināšanu. Prom, prom bez žēlastības, prom no mājām un bērniem. “Cietumā jūs, revolūcijas pretiniekus, jūs, nolādētos vāciešus!”

Atkal soļi dimdoņa tumšās nakts lielajā klusumā – skan daudzi soļi. Šoreiz troksnis nāk no Aleksandra ielas²² puses, no ielas, kas ved ārā no pilsētas. Tas ir ceļš no dzīves nāvē: meža malā tiek uzsākta nošaušana, pēc tam, kad nolemtie ir izrakuši sev kapu. “Dievs Kungs, dod nelaimīgajiem spēku – mierini, mierini viņu dvēseles!”

Viņi dodas nāvē. Mēs gaidām jaunu dzīvību. Jau nākamajās dienās vai naktīs mūsu trešais bērns var meklēt ceļu uz savu zemes dzīvi. Dzīve rit tālāk. Maiguma un laimes vilnis pārpludina manu sirdi. Nu es vairs nedrīkstu atbīdīt tālāk uz priekšu smago gājienu, man vajag sagādāt pārvietošanās atļauju, lai izietu uz ielas nakti.²³ Tikai ar pūlēm es pierunāju Rūdī nenākt man līdzī. Ikviens gājienus uz boļševistisko komisariātu katram kungam varēja nozīmēt apdraudējumu. Mūsu mīlā, jaunā mājas palīdzē Herta Krēgere²⁴ mani pavadīs. Kad mēs no rīta izejam pa mājas durvīm, mums sejas pātāgo lietus. Vienu mirkli es šaubos un paskatos mākoņos. Garais un slaidais gotiskās Ģertrūdes baznīcas tornis, kam līdzās mēs dzīvojam, ir pazudis miglā un pelēkumā. Skats augšup uz mūsu logiem. Rūdī stāv tur pie loga un uzmundrinoši man pamāj. Mēs ejam. Komisariāts ir šaura, pustumša telpa. Aiz gara galda vāļājas bezdarbībā pļāpājoši boļševistiskie ierēdņi. Viņu skatieni, kas man sadzen asinis vaigos, pārslīd vērtējoši un nicīgi manam augumam. Es saņemu visu savu drosmi un izsaku savu pieprasījumu. Pretīga ņirgšana ir atbilde: “Pārvietošanās atļauja aizliegta! Kas man par daļu, ka jums būs bērns, vai es esmu pie tā vainīgs?” Dārdoši smiekli. Dīvaini, neviens nekaunīgais vārds neskar manu sirdi, tie aizslīd man garām tukšumā. Es lūdzu vēl vienu reizi. “Ejiet pie velna! Aizliegums ir aizliegums – jūs varat bērnu dabūt ārā dienā.” Atkal smiešanās. Te mans skatiens krīt uz kādu vēl jaunu ierēdņi telpas otrā galā. Sarkanbrūna seja ar spēcīgiem vaigu kauliem, savēlušies, gaiši mati. Viņš izskatās gandrīz kā latviešu zemnieks, kas atgriežas no tūruma. Viņa skats ir pievērstis pārlieku biežam, mirdzošam lauļību gredzenam uz viņa rokas. Iekšējas sajūtas vadīta, es ātri dodos pie viņa. Nepaskatoties viņš uzkrīcēlē pāris vārdu uz papīra gabala. Zīmogs virsū, viņš pabīda man cedeli klāt. Vienu se-

kundi mūsu skatieni sastopas, tad viņš atmetas krēslā atpakaļ un izplūst mežonīgos smieklos. Es saprotu, viņa biedriem jādodomā, ka viņš mani ir izjokojis. Uz ielas mani pārņem drebuļi. Vienu

1. att. Luīzes Meijeres vecāki Anna Vera Augustina un Hugo Francs Jozefs fon Elci. Precējušies Rīgā 23.06.1881. No Vehteršteinu ģimenes arhīva

acumirkli man jāatbalstās uz Hertas rokas. Lietus ir mitējies, gaiss ir mierinoši maigs. Saulesstars liek sudrabaini iemirdzēties mazaļai lietus peļķei mūsu priekšā. Tikai tad, kad mēs no komisariāta esam attālinājušās krietnu gabalu, es izlasu zīmi. Jā, tā ir pārvietošanās atļauja. Es par to nešaubījos ne mirkli. Ar vieglām sirdīm mēs steidzamies uz mājām. Te – tieši tad, kad mēs gribam šķērsot Elizabetes ielu, tuvojas ieslodzīto gājiens. Viņi iet pa ielas vidu,

cieši sarkanarmiešu, kam plecā ieroči, ielenkti. Visi vācu kungi, tas redzams ar pirmo skatienu. Bāli, savaldīgi vīrieši, kam liegts katrs draudzīgs skats un vārds, katra palīdzīga roka. Sasniedzami tikai lūgšanai: “Kungs, apžēlojies!”

BENITA²⁵, SVĒTĪBU NESOŠAIS BĒRNS

Kādu vakaru Hildleina²⁶ un Heincī no metas uz celišiem uz mūsu guļamistabas loga palodzes un priecājas par krāsaino saulrieta izrādi. “Heincī,” sauc Hildī²⁷, “uzmani labi un skaiti zilos un rozā mākonīšus! Ja ir vairāk zilo, būs brālītis, ja vairāk rozā – tad ir māsiņa. Es labāk gribētu māsiņu,” viņa ātri piebilst. Tā bija māsiņa. Naktī piesakās viņas nākšana, bet tik kautrīgi, ka mēs varējām gaidīt, līdz beidzās nakts pārvietošanās aizliegums. Jau ar cepurēm galvā un mēteļos, ar koferīti rokās mēs pieejam pie baltajām bērnu gultiņām un pamodinām viņus. Hildī ir augšā vienā rāvienā: “Kas ir?” Viņas acis kļūst pavisam tumšas un dziļi mirdzošas no uztraukuma: “Vai nāk māsiņa?” Es pamāju. Te viņa saliek abas rokas man ap kaklu: “Es tā priecājos, es tā priecājos!” Līdzās mūsu mazā Heinca laimīgā smiešanās. Māsiņa nesteidzas. Klīnikā ļoti norūpējusies un mīļuma pilna mani apmeklē Rīgas vecmamma.²⁸ Viņa ir ģērbusies pilnīgās sērās. Pirms dažām nedēļām boļševiki viņas vecāko dēlu, Rūdī vienīgo brāli Uno²⁹, ar citiem ieslodzītajiem kādā naktī dzinuši tālo ceļu no Jelgavas uz Rīgu un daudzus no kungiem vēlāk cietuma pagalmā nošāvuši. Nabaga, nabaga mamma. Rūpes un raizes par viņa jauno sievu Alisi³⁰ nospiež mūs visus. Viņa Jelgavā ir viena ar diviem maziem bērniem – mums visiem nesasniedzama. Nē, māsiņa nesteidzas. Ap pulksten vieniem Hildī un Hertī Hiršheidta atnes man plānu zupu no tautas virtuves un – ļoti lepnas par gardumu – dažas pankūkas, izceptas no rudzu miltiem. Klīnika vairs neuzņemas pacientu paēdināšanu. Hildī ir ļoti ieinteresēta par lielajām pudeļēm ar krāsainiem šķidrumiem un stikla skapi ar mirdzošajām knaiblēm un instrumentiem, kurus es pavisam nelabprāt uzlūkoju. Cerību pilns atkal ierodas Rūdī un aiziet vīlies un norūpējies. Pienāk vakars, ir nakts. Ārsts un māsa ir pārguruši. Mani spēki izšķirošajā brīdī trīsreiz atsaka. Pa pusei sapnī es dzirdu

Dr. Keilmanu sakām: “Viena glāze šampanieša, viena tase stipras pupiņu kafijas, un bērns būtu te.” Es esmu tik pārgurusi, ka, tiklīdz sāpes pierimst, iemiegu un tieku atkal uzrauta augšā ar jaunām sāpēm. Pirmā rīta krēsla. Kas tur stāv pie manas gultas, ap galvu staru aplis no rīta gaismas? Mana māte? Bet viņa taču ir tālu prom, Vācijā, mūs šķir vesela pasaule, pilna ar karu. Tomēr – tā ir mana mīļā māte. Viņas no asarām mitrās acis pievērstas man bezgalīgā mīlestībā. Cik zilās ir viņas acis. Viņas lūpas dreb, bet mute smaida. Viņa noliecas pie manis un saka manu seno bērnu dienu mierināšanas teicienu: “Tev jau iet labāk, tev iet jau daudz labāk, manu Luthen³¹.” Es pamostos brīnišķīgi stiprināta. Pēc dažām minūtēm atskan mana bērna pirmais kļiedziens. “Trausla, maza meitenīte” – mūsu svētības bērns ir piedzimis. Kad mazais mīļumiņš tiek man parādīts, es saucu pavisam pārbijusies: “Bērnam ir divi deguni!” Nakts sasprindzinājums izzūd gaišos smieklos. Medmāsa piespiež mazulīti pie sirds: “Nāc, mēs iesim tagad savā siltajā groziņā, mūsu māmiņa mūs apvaino. Nabaga galviņa ir tikai ļoti saspiesta ilgajās dzemdībās – rīt meitiņai droši būs tikai viens vienīgs mazs deguntiņš.”

ĪPAŠI JAUKS BĒRNIŅŠ

Tas ir Rīgas vecmammās izteiciens, un tā domāju arī es, kad man mazā tiek atnesta uz pirmo maltīti. Es esmu vēl ļoti piekususi, vēl vienmēr izsalkusi un pēcdzemdību sāpju mocīta. Neviens nedomā, ka man būs pietiekoši daudz piena pēc ilgajiem bada mēnešiem un daudzajām izbailēm, un uztraukumiem no dienas uz dienu. Bet priekš svētības bērniņa notiek brīnums kā ar lilijām uz lauka. Tās nesēj un tās neievāc ražu, bet viņu Debesu Tēvs tomēr tās paēdina. Mātišķie avoti strūkloja tik bagātīgi kā nevienam citam no maniem bērniem. Tas bija brīnišķīgs laiks, 14 dienas klīnikā. Es biju tik tālu atbīdīta no cietās īstenības. Saule, mēness un zvaigznes netraucēti spīd iekšā pa logu. Klīnika atrodas augstas mājas pēdējā stāvā. Ielu troksnis, sarkanarmiešu naksnīgie soļi nesniedz te augšā pie manis. Rūdī un bērni stundām ilgi ir pie manis. Neviens nerunā par karu, apcietināšanām, nošaušanām. Katru dienu es saņemu caur Annhenu

fon Hiršheidtu puslitru pilnpiena. Viņa rosās un iet katru dienu, pārgērbusies par dienestmeitu, tālo ceļu pār dzelzceļa tiltu, garām posteņiem, kuri nevienu, kas nes pārtikas līdzekļus, nedrīkst laist cauri. Annhena smaida, un viņi nolaiž ieročus. Šajās dienās un nedēļās notiek daudzi brīnumi. Pienu, ko Annhena pērk no zemniekiem, viņa pārdod slimajiem un vārgajiem ģimenē. Tas ir kluss varoņdarbs.

BĒRNU TRAGĒDIJA

Lieldienas stāv pie durvīm, es vēl esmu klīnikā. Lieldienu sestdienā Rūdī atslēdz savas darbistabas durvis. Viņš grib slepeni atnest savu dārgumu, tūtu ar žāvētiem augļiem, ko viņš ieguvis pirms ilga laika, lai Lieldienu svētdienā iepriecinātu savus bērnus. Tūta ir tukša. Viņš sēž ar tukšo tūtu rokā pie sava rakstāmgalda un gudro. Viņš pats nav atļāvies paņemt pat vienu vienīgu gabaliņu. Kas ir našķojies ar augļiem – bērni? “Hildī, Heinc!” Skats no tukšās tūtas uz bērniem: “Vai jūs varbūt paņēmt žāvētos augļus?” Divi klusām izčukstēti: “Jā.” Rūdī neļauj tam pārplūst no sirds. Viņš zina, cik bieži bērni pieceļas no galda izsalkuši, izsalkuši iet gultās. “Kad jūs paņēmt augļus?”

“Katru dienu vienu gabaliņu,” čukst Hildī. “Pēkšņi tūta bija tukša,” izdveš Heincs. Rūdī pārvelk roku pār pieri: “Es gribēju tos jums dāvināt Lieldienās, tagad man nav nekā priekš jums.” Maigi viņš pastumj bērnus laukā pa durvīm: “Ejiet, man ir jāstrādā.” Bet tad viņš vēl paver durvis spraugu: “Mamī mēs neko nestāstīsim, mēs negribam viņu apbēdināt.”

KRISTUS IR AUGŠĀMCĒLIES

Lieldienu svētdiena. Viss ir citādāk nekā parasti. Nekādas Lieldienu lūgšanas uz zilās sofas³², nekādu Lieldienu puķu visās vāzēs. Nav pašu krāsoto, raibo Lieldienu olu, nav nevienas Lieldienu kūkas ar balto cukura pārlējumu, rotātu ar sarkanām, zilām un dzeltenām cukura oliņām. Nevienās vācu mājās nav kā citās reizēs, arī baznīcā nav. Lielākā daļa mācītāju ir ieslodzīti vai noslepkavoti, bet, neskatoties uz to, Lieldienu vēsts: “Kristus ir augšāmcēlies” sirdīs staro īpaši gaiši. Mana istaba klīnikā ir saules

2. att. Rīgas privātģimnāzijas direktora fon Elca ģimene. Pirmajā rindā no kreisās bērni: Luīze, Robins un Anna fon Elci. Aizmugurē Anna un Hugo fon Elci. No Vehteršteinu ģimenes arhīva

pārpludināta. Saulē mirdz pašu uzzielinātās sarkanās pīrmulas zaļajā puķu kastē manas gultas kājgalī un pūpolu aitiņas, ko Rūdī man ir uzdāvinājis, jo arī puķes nav nopērkamas. Medmāsa pēc mana lūguma ir atnesusi man mūsu svētības bērniņu. Benithena rozīga cieši guļ manās rokās. Heincs un Hildī savas spoži nospodrinātās kurpes ir novilkusi un glīti tīrīgi ir nolikuši rindā. Tad viņi maigi, maigi ir ierāpušies manā gultā, guļ, omulīgi ieritinājušies pa labi un pa kreisi no manis, un spēlējas ar krāsainajām, koši lakotajām Lieldienu olām un zaķiem, ko labā Klāras tante³³ ir viņiem uzdāvinājusi. Rūdī atvieglots klusi sēž blakus manai gultai. Pavisam klusi es teicu mūsu Lieldienu dziesmu: “*Wandle, leuchtende und schöne Ostersonne deinen Lauf, denn dein Herr und mein Versöhner, stieg aus seinem Grabe auf. Als das Haupt er sterbend neigte, bargst du dich in nächtchen Flor, doch nun kom hervor und leuchte, denn auch er trat langst hervor. – Erde breite*

dich in Frieden unter deinem Himmel aus...” (“Pagriezies, spilgtā un skaistā Lieldienu saule, savā gaitā, jo tavs Kungs un mans mierinātājs iznācis no sava kapa. Kad galva bija mirstot noliekta, tu arī slēpies naksnīgajā dusā, bet tagad nāc ārā un spīdi, jo viņš arī ilgi jau ir piecēlies. – Zeme, pleties mierā zem savām debesīm ...)”)

Kluss troksnis liek mums pacelt acis. Mēs neesam sadzirdējuši doktoru Keilmanu³⁴, viņš stāv durvīs. Es dodu bērniem mājienu, lai rāpjas lejā no gultas, bet doktors Keilmans sauc: “Ļaujiet bērniem mierīgi spēlēties tālāk, nekur nav Lieldienu – tikai šeit, jūsu istabā, ir!”

PIRMĀ MAIZE

Kad mūsu “rožpumpuriņš”, kā brālis un māsa sauc Benithenu dēļ viņas apaļajiem, rozīgajiem vaidziņiem, ir 14 dienas vecs, visa ģimene ierodas, lai vestu mani mājup. Rūdī ar laimīgu seju no savas aktu somas izvelk mazu rupjmaizi, nogriež katram mazu šķēlīti. Mēs svētku noskaņā sēžam ap mazo apaļo galdu un košļājam, kā teiktu Leberehts Hīnhens³⁵. Tā bija pirmā maizes šķēlīte, ko es ēdu pēc Benithenas piedzimšanas – neviena torte nevarētu garšot lieliskāk. Nākamās nedēļas aizrit tā lielā prieka zīmē, kas pie mums ir ievācies ar svētības bērniņu. Bērni vienmēr noskatās, kad es māsiņu pārtinu, un apbrīno katru viņas kustību. Visjaukākās ir viņas slaidās rozā pēdiņas. Rodas daudzas mīļumdziesmas: “pārtišanas dziesma, kaķīša dziesma, smaidu dziesma”. Viegļāk panesamas rūpes un bads, kad tāds sargeņģelītis ir mājās.

DIEVS BIJA CITĀDI GRIBĒJIS

Pēkšņi visas bēdas ir atkal te. Tās stāv kā draudoša, melna ēna cieši, cieši pie mūsu durvīm. Sarkanarmieši atņem Rūdī pasi. Tiek teikts, ka viņš saņemšot jaunu. Bet mēs zinām, ka tas ir pirmais solis uz cietumu vai arī pavisam nāvē. Nu dienas ir pilnas ar pastāvīgām bailēm un naktis pilnas ar nemieru. Atkal mēs naktī klausāmies sarkanarmiešu dimdošos soļus – vai tie apstāsies pie mūsu durvīm? Nē, tie iet tālāk, šoreiz tie vēl iet tālāk... Vairākas nedēļas vēlāk Rūdī brālēns Ernī Ports³⁶ pie boļševistiskā komisariāta sakopšanas atrada aktu vākus ar Rūdī pasi un sarakstu, kur

blakus Rūdī vārdam bija atzīme: “Sodīt ar augstāko soda mēru.” Nāves spriedums. Dievs bija gribējis citādi.

1919. GADA 22. MAIJS. ATBRĪVOŠANA

“O Tag, der Tod und Leben bracht, voll Hassen und voll Lieben, Du bist mit heißer Feuerschrift in unser Herz geschrieben.” (“Ak, diena, kas nāvi un dzīvību nes, pilna naida un pilna mīlestības, tu esi mūsu sirdīs ierakstīta ar karstu uguns rakstu”.)

Ir jau maijs. Vēl plīvo sarkanie karogi pār veco Rīgu. Vēl vienmēr valda sarkanais terors. Dienas nāk, un dienas iet. Briesmās un nāves agonijā sirds dziļumos aug ticība, kas kalnus pārceļ. No landesvēra zēniem un jauniņajiem, pastāvīgi sajūtot ienaidnieku un arvien pieaugošajās rūpēs par visiem tuviniekiem, jaunie vīrieši nobriest lielajam atbrīvošanas uzdevumam. Vēlreiz gars uzvarēs masas. Jau švirkst olis no Dāvida lingas, ir dots spēks pār tumsas spēkiem. Asaras ir saskaitītas, un laiks ir piepildījies, diena, kas nes nāvi un dzīvību, ir klāt – 1919. gada 22. maijs.³⁷

Pirmajā rītausmas blāzmā parādās priežu galotnes Kalnciema mežos 40 km pirms Rīgas. Trieciengrupa³⁸ – kolonna pēc kolonnas steidzīgā gājienā maršē Rīgas virzienā. Visi ceļi pilni ar uz priekšu šturmejošiem jauniem vīriešiem zirgos un kājām. Sastapšanās ar ienaidnieka grupām – daudzas īsas, asas, uzvarošas cīnīšanās. Tālāk. Katrs vīrs, katra minūte ir no svara. Katra apstāšanās var būt liktenīga. Tikai tad, ja boļševiki pilnīgi tiks pārsteigti, var izdoties garā Lībekas tilta³⁹ pāriešana un aizsargāšana, apcietināto atbrīvošana, pilsētas atbrīvošana.

Maigi zilas plešas debesis pār pilsētas jumtiem, ielām un dārziem. Gaišā maija saule ļauj zem mūsu logiem zeltainā zaļumā mirdzēt jaunajām liepu lapām. Vēl mūsu sirdīs nav nekādas nojausmas par lielo notikumu. Katrs dodas savos darbos. Rūdī jau sen ir augstskolā⁴⁰. Agrāk nekā parasti, vēl pirms pulksten 11, saules spīdēšanas vilināta, es eju ar Hildī un Heincu uz labo zupas virtuvi, kas nesen ir atvērta augstskolas mācību spēku piederīgajiem paviljonā pie kanāla, Strēlnieku dārza⁴¹ malā. Strēlnieku dārzs ar saviem plašajiem zāliena laukumiem, skaistajām koku grupām, rotaļu un tenisa laukumiem jau paaudzēm ilgi ir paturēts vācu iedzīvotājiem. Tagad, maijā, dārzs ir kā ziedu jūra. Smaržo

pēc zāles un ziediem. Citronzeltenie un brūnraibie tauriņi plivnās pār zālāju. Hildī un Heincs lēkā un spēlējas līdz dvēseles dziļumiem apmierināti šajā pavasara pasaulē. Arī mana sirds kļūst viegla. Kad es ar piepildītu zupas kannu iznāku no paviljona stiklotās verandas, mana blondīnīte skrien man pretī smiedamās: “Skaties, mammī, skaistas apaļas eņģeļu galviņas skatās no zilajām debesīm – skat tik, skat!” Mākonīši izirst, parādās jauni, vienmēr atkal jauni. Es nevaru izprast to nozīmi un rašanos. Bērniem ir līdzīgi krāsaini trauciņi un karotītes, viņi priecājas, ka var no tiem ēst dārzā. “Vai mēs nepaliksim taču verandā?” – “Ak, nē, nē.” Mēs ejam. Te stāv ilgotais sols sānceliņā, zem ziedošiem krūmiem pa pusei apslēpts; taču eņģeļu galviņas ir sākušas mani darīt nemierīgu, gaisā ir arī dīvaina knakšķēšana. Tiem vajag būt šāvieniem, kas augstu pār mums rodas zilgmē. Tie ir domāti lidmašīnām, kas riņķo virs Rīgas, – vai tie būtu vācu lidotāji? Vai mums varbūt vajadzētu meklēt aizsardzību raibajā templītī alejā? Jaunas eņģeļu galviņas, jauni sprakšķi. Pirmā nedrošā nojausma par lielo pārdzīvojumu, vairāk sapnis nekā īstenība. “Nē, bērni, tik ātri, cik vien iespējams, uz mājām!” Stikla veranda un templītis drīz vien ir šāvienu trāpīti un stipri sabojāti. Bet mēs tagad steidzamies, tauriņus un ziedus neievērojot, uz izeju no Strēlnieku dārza, kas ved uz Nikolaja ielu⁴².

Šajā stundā bija sācies Rīgas atbrīvošanas brīnums. Jau trieciengrupas priekšgals bija sagrābis un aizstāvējis pāreju pār Lībekas tiltu un, pastiprinājumu gaidot, ātri izveidojis aizsargu tilta galā pret neizmērojamo sarkano pārspēku, kas bija pamodies no sākotnējā pārsteiguma un apbēra viņus ar ložu lietu. Arvien vairāk lauku pelēkie plūda pār tiltu: Eilenburga vienība⁴³, Dzelzdivīzijas brīvprātīgie. Jau 12 brīvprātīgie, starp kuriem arī trieciengrupas vadītājs barons Hanss fon Manteifels⁴⁴, šturmeja Citadeli, galveno cietumu. Simtām reižu viņi riskēja ar savu dzīvību. Lodes svilpoja no namiem un sānielām. Sāka rībināt rokas ložmetēji. Vai glābšana izdosies? Otra brīvprātīgo grupa mēģina rast un izcīnīt ceļu uz tālu atrodošos Centrālcietumu. Tik pilnīgi ir izdevies pārsteidzošais uzbrukums, ka dzīve pilsētā un priekšpilsētās gandrīz visur rit savu ikdienišķo gaitu.

Kad es ar bērniem no Strēlnieku dārza pavasara pasaules uzeju uz platās, uz Daugavu vadošās Nikolaja ielas, man liekas uzkrītošs neparasts nemiers. Sarkanarmieši ar ieročiem rokās skrien šurp, blakus matrožiem, kas skrējienā nes ložmetēju. Heincs, mans mazais Heincs, satver manu roku, neiet ne soli tālāk, grib visu caur un cauri noskatīties. Arī pārējie gājēji paliek stāvēt. Pēkšņi viens boļševiks burkšķ karstā uztraukumā: “Prom, vai prom, prom, prom!”

Gaviļu vētra traucas caur manu dvēseli: “Vai tas ir iespējams? Šodien? Vai šodien ir diena, kas var nest glābšanu? Vai patiesi nāk mūsu landesvērs? Viņi nāk šodien?” Ceļš pāri Esplanādei pāri plašajam laukumam, ko nesargā ne koki, ne mājas, liekas bezgalīgs. Virs mums riņķo lidotāji. Mēs jau skrienam. Ausīs visu laiku knakšķošais, dārdošais, plikšķošais tonis. Gandrīz kā ķermeniskas sāpes es sajūtu rūpes par bērniem. Beidzot Baznīcas iela. 4. numura mājas vārtos es iemetos kā vecāku rokās. Šajā mājā agrāk bija mana tēva privātģimnāzija. Te es nodzīvoju daudzus savas bērniības un jaunības gadus. Šo vārtu priekšā gaidīja kāzu pajūgs ar baltiem zirgiem, kam mani un Rūdī vajadzēja vest uz laulībām Jēkaba baznīcā. Šeit es jutos kā pasargāta. Tikai tad, kas viss ir mierīgs, es ar bērniem steidzos uz mājām. Vai tā bija aklā trauksme? Iela un baznīcas laukums ir mierīgi. Nedaudzie garāmgājēji savās gaitās iet acimredzami mierīgi. Herta paņem no manis zupas kannu, viņa nav ne dzirdējusi, ne redzējusi kaut ko ārkārtēju: pie tālās lielgabalu dārdoņas mēs esam pieraduši. Benithena smaida man pretim. Vai tas bija tikai sapnis? Es kaunos par savu karsto prieku un šņukstošajām bailēm. Kad Rūdī drīz pēc tam pārnāk mājās, es viņu nesāku apbērt un apgrūtināt ar jautājumiem un pieņēmumiem, bet jau pie apsveicināšanās es sajūtu satraukumu, kas viņu pārņēmis. Arī viņam licies uzkrītošs nemiers Nikolaja ielā. “Jā, tās bija daudzas vācu lidmašīnas pār pilsētu. Var būt, ka viņi izpētīja situāciju, var būt, ka mums priekšā stāv ļoti nopietnas dienas.” Kad viņš atkal grib doties uz augstskolu, lai noturētu priekšlasījumu, es metos pie viņa, lūdzu palikt mājās. Nē, viņš paliek nepielūdzams. “Kritiskās dienās ikvienam ir patiešām atbildīgi jāizpilda pienākums – tu taču redzi pati – ielas ir klusas.”

Viņš aiziet. Es pieeju pie loga un noraugos viņam nopakaļ. Ir smagi, ja ir vīrs, kas vienmēr un ikvienā situācijā seko savas sirdsapziņas balsij – arī tad, ja tas viņa sirdij pie tam dara sāpes: “Vai tas patiešām ir smagi?” – “Jā, smagi, bet taču arī skaisti, ļoti skaisti.” Viņa sirdsapziņa ir kā magnēta adata, kas vienmēr norāda uz “labs”, vienmēr uz labo. Rūdī atskatās un pamāj man. Mierināta es novēršos no loga un lēnām ieeju baltajā bērnistabā. Abi bērni guļ: Heincs saritinājies kā ezītis, deguns spilvenā. Hildī brīnišķīgi atbrīvotā pozā, sejiņu ieskauj gaišie mati. Arī sārtā Benithena šņākuļodama guļ. Herta virtuvē noskalo traukus. Ir tā, it kā laiks būtu apstājies. Es nespēju šo bezdarbīgo gaidīšanu vairs ilgāk izturēt. Es varētu aizskriet uz uzpirkšanas un pārdošanas veikalu Aleksandra un Stabu ielas stūrī, varbūt mans lielais, skaistais damasta galdauts, kāda kāzu dāvana, ir pārdots. Tas jau ir tikai 5–10 minūšu ceļš. Es dodos. Kā es no Baznīcas ielas iegriežos uz Stabu ielu un pārskatu vienu gabalu no Aleksandra ielas, man gandrīz apstājas elpa. Ietve un braucamā daļa ir sakusušas vienā kopīgā straumē: sarkanarmieši, lielgabali, sievišķi ar sarkanām lakatiem dārgās kažokādās un skrandās, vīrieši, bērni, augstu pielādēti rati, zirgi, jātnieki. Te nav neviens pats par sevi, tā ir ar bailēm kopā sakususi masa. Tā neatturami plūst tik visaptveroši, bez skaņas, virzienā uz Aleksandra vārtiem, ārā no pilsētas. Bēdas tam, kas ierauts šajā straumē. Es metos iekšā veikalā. Resnais, apaļīgais īpašnieks apgalvo: “Nē, jūsu galdauts nav pārdots, varbūt rītdien...” Te uz sāniem tiek atgrūsts aizkars. Liela, sarkanmataina sieviešu kārtas persona metas uz vīra pusi: “Vai tad jūs neredzat, kas notiek, visi bēg, mums vajag bēgt – bēgt... mēs pakojamies, mums jāglābj mantas, mums sevi jāglābj...”

Ā, es domāju, jūs esat boļševiki, priekš jums mans galdauts būtu pārāk liela skāde. “Lūdzu tikai manas lietas, un es tūdaļ eju prom.” Viņa norauj paku no plaukta, pasviež to man. Es jau esmu ārā pa durvīm. Tās aiz manis tiek aizslēgtas un aizbultētas. Steidzīgā solī uz mājām. Pavisam lēnām, apkopojot savas domas, augšup pa trepēm.

Paldies Dievam, Rūdī ir atpakaļ. Nikolaja ielā bija uzstādīts vieglais ložmetējs, sarkanie nav laiduši cauri nevienu civilistu. At-

ceļā svilpjošas lodes ieurbušās mājas sienā Rūdī tieši priekšā. Noteiktība! Noteiktība! – Notiks cīnīšanās! Šīs noteiktības satricinājums ir tik spēcīgs, ka Rūdī mājās pamet spēki un viņš iekrīt gultā un guļ nedaudzas minūtes. Kad es pārnāku mājās, Rūdī ir jau

3. att. Luīze un Rūdolfs Meijeri kā jauns laulāts pāris Rīgā ap 1909. gadu. No Vehteršteinu ģimenes arhīva

augšā, ļoti nopietns, ļoti mierīgs. Mūsu apkārtnē joprojām ir klusa. Mēs gaidām, gaidām. Šīs dienas pārdzīvoto nav iespējams izmērīt ar parasto laika mēru. Minūtes top par stundām, stundas – par minūtēm. Iela pēcāk, tāpat kā iepriekš, ir kā izmirusi. Mēs gaidām, gaidām. “Es aizskriešu uz vienu acumirkli pāri pretī pie Hiršheidtiem, tas jau ir tikai šķērsām pāri ielai. Varbūt viņi zina ko vairāk.”

Rūdī piekrītoši pamāj. Nē, arī viņi neko nezina. Trīs dēli un brālēni ir trieciengrupā. Viņi dreb no satraukuma un tomēr ir pilni uzticības. No Julinkas tantes staro miers. Viņa ir savus dēlus no-devusi Dieva rokās. Neko vairāk viņa nespēj priekš viņiem darīt. Es eju, Gustelas un Lili pavadīta, tūlīt atkal atpakaļ. Pie Krēgeru Peld- un dziedniecības iestādes vārtiem, kuras īpašnieks un vadošais ārsts ir onkulis Ernsts fon Hiršheidts, mēs apskatāmies apkārt. Iela ir kā izmirusi. Bet nu mūsu ausīs, nē, mūsu sirdī ietriecas sauciens: “Durvis ciet, logus ciet, notiks cīņšanās.” Viens vienīgs ļoti garš jauns vīrietis landesvēra apģērbā, seja nokvēpusi ar pulvera dūmiem, soļo ar līganiem, spēcīgiem soļiem augšup pa Baznīcas ielu. Tādā pašā ritmā kā kājas šūpojas rokas un plaukostas, kas nes revolveri un rokasgranātas. Viens vienīgs vīrietis, kas mums šķiet kā ķerubs. Soļi un sauciens izskan. Garām. Māsīcas un es pamosamies kā no sastinguma un krītam viena otrai rokās. Tad tomēr es traucos ārā uz ielas, mana vienīgā doma ir – piedzīvot šo stundu kopā ar Rūdī. Viņš stāv pie loga – zem katras rokas, izspraukusies ārā, šurp raugās gaiša bērna galviņa. Viņa skatiens sastop manu – mirdzošs skatiens –, bet viņš ļoti enerģiski māj man, lai palieku. Mēs aizslēdzam vārtus un ievēlāmies atpakaļ pagalma aizmugures šaurajā daļā. Te ir mazas neuzkrītošas durvis, stāvas, šauras trepes ar 10 pakāpieniem, kas uzved augšā pie fon Hiršheidtu ģimenes slēptuves. Māsīcas metas pie vecākiem un brāļiem un māsām. Es ar pukstošu sirdi nogaidu dažas minūtes. Lili, mana īpašā, jaunā sešpadsmitgadīgā draudzene, piedzīvojumu kārē un ilgās pēc brāļiem, brālēniem un draugiem trīcot, jaunā, skaistā Lili saprot manu nepacietību, viņa sakustas, ātri ar mani dodas uz priekšu, atslēdz vārtus. Es skrienu šķērsām pāri ielai, gribu izgāzt mūsu mājas stikla durvis. Aizslēgtas. Es trīcot atspiežos pret durvīm – ko nu? Bet Rūdī ir mani skrienot redzējis, lieliem lēcieniem viņš nāk lejā pa trepēm, atslēdz un satver mani rokās, velk iekšā. Trepju telpas krēslainajā gaismā, kur mūs no ielas vairs nevar redzēt, viņš apskauj mani ar abām rokām: “Viņi ir šeit!” Klusums – mūsu sirdis deg vienā liesmā.

Vēlāk mēs sēžam ar mūsu 3 bērniem un Hertu cieši cits pie cita uz zilās sofas dzīvojamā istabā. Arī bērni jūt, ka šis ir liktenī-

gās stundas. Viņi sēž, cieši mums pieklāvušies. Es turu Benithenu klēpī. Rūdī ir man aplicis roku. Šad un tad kāds pieceļas un paskatās pa logu – visu laiku tā pati aina bez dzīvības. Vai svāri vēl līgojas starp būt un nebūt – starp dzīvību un nāvi? Pēkšņi ielas ir cilvēku pilnas. Durvis un vārti atveras. Kaimiņi krata cits citam rokas, draugi apskaujas. Mēs dzīvojam stūra mājā, varam pārskatīt ielu uz trīs pusēm, visur viena un tā pati aina. Atbrīvošana, prieks, cerības uz visiem stūriem. Arī mēs vairs nespējam noturēties mājās. “Aiziesim īsi pie mammas un Klāras, apskatīsimies, kā viņām iet,” Rūdī ierosina un vēršas pie bērniem: “Hildī un Heinc, jūs varat nākt līdzī.” Pa ceļam mēs ieskatāmies pie Hiršheidtiem. Lielie vārti uz peldiēstādi ir plaši vaļā, tāpat arī mazās durvis iekšpagalmā. Uz trepju augstākajiem pakāpieniem stāv onkulis Erni un tante Julinka – roku rokā, augšā un aizmugurē viņu piecas jaunās meitas un Helmut, vecākais dēls. Tā ir kā sena glezna, uzgleznota uz zelta pamatnes, kurā mēs visi aizgrābti noraugāmies. Viņi gaida savus trīs dēlus. Viens jau šeit bijis. Visi ir piedalījušies uzbrukumā Rīgai – visi ir dzīvi! Valters bija kā viens no pirmajiem pie Citadeles cietumiem. Ieslodzītie ir brīvi⁴⁵ – vīrieši, sievietes, zēni, vecie, slimie un veselie – brīvi, brīvi! – Mēs ejam tālāk. Arī Baznīcas ielas mājā Nr. 4 vārtu ejas, kurā mēs ar bērniem priekšpusdienā radām paslēptuvi, durvis ir plaši vaļā. Gari izstiepies, izplestām rokām savās asinīs vārtejā guļ sarkanarmietis. “Lai Dievs ir viņa dvēselei žēlīgs. Nāciet, bērni, mēs ejam tālāk.” Pēc nepilniem simt soļiem mēs atkal redzam vienu mirušu boļševiku. Viņš guļ tieši te, kur pirms dažām nedēļām apcietinātie vācu kungi tika dzīti man garām, toreiz, kad es ieguvu pārvietošanās atļauju. Esplanādē kūp elku templis – tā mēs saucām ar sarkanu audumu apstītas tribīnes, ko boļševiki te tika uzbūvējuši 1. maija svinībām. Dūmi velkas pāri pār laukumu, šur un tur augšup paceļas pa sarkanai liesmai – ašā braucienā pa Elizabetes ielu traucas militārie auto. Tiem uzgavilē. Visur starojošas sejas – prieka un pateicības pārpilnība.

Vēl mūsu sirdis ir tik pārņemtas ar gavilēm, mūsu acis tik pārpildītas ar gaismu, ka mēs neredzam dzīves, kurai mēs uzgavilējam, tumšo brāli – neredzam nāvi. Mūsu skatieni mīloši klejo

pār atbrīvotās pilsētas ielām, dārziem, mājām. Visam pāri pret debesīm izslejas slaidais Pētera baznīcas tornis: “Kad tas Kungs atbrīvos Cionas ieslodzītos, tad mēs būsim kā sapņojot. Tad mūsu mute būs pilna smiekliem un mūsu mēle pilna ar lepnumu.” Vai mēs visi neesam kā sapņojošie?

DZĪVES TUMŠAIS BRĀLIS

Nākamā rīta agrumā mēs pamostamies kā no jauna piedzi-
muši, taču drīz mūsu mājās sēru ziņa seko sēru ziņai. Kur vakar
tika gavilēts, šodien valda dziļa nopietnība. Trieciengrupas jau-
nais komandieris barons Hanss fon Manteifels, kura varonīgais
gars apdvēseļoja visu armiju, ir kritis. Lode no aizmugures viņu
noņļāva skrējienā, šurmējot Citadeli. Kādas manas draudzenes
brālis tika nāvīgi ievainots – viņa acis vēl paguva skatīt dzimtās
pilsētas torņus. Tā ir gara rinda kritušo un noslepkavoto, ko dzī-
ves tumšais brālis pēc tam ir izkliedzis. “Cienīpilnās sērās” (*In
stolzer Trauer*), šie vārdi ir daudzās sirdīs pilsētā un laukos. Arī
starp maniem radniekiem plīvo melnais sēru karogs pār izdzēsto
dzīves laimi. Mana māsiņa Merī fon Rozena, dzimusi fon Kieter,
ļoti mīlētā un daudzu apbrīnotā ainavu gleznotāja barona Ger-
harda Rozena sieva, ir starp Centrālcietumā nonāvētajiem upu-
riem. Kad Gerhards fon Rozens ar saviem trim dēliem Bengtu,
Klausu un Jirgenu 23. maija rīta pirmajā agrumā stāvēja pie cie-
tuma vārtiem, lai sagaidītu savu sievu ar ziediem, vārti paliek aiz-
slēgti un tiek apsargāti. Ne jau dzīvajiem veltītas šīs rūpes. Tiek
apsargāti nonāvētie. Šeit glābēji ieradušies par vēlu. Pēdējā acu-
mirkli, kad sarkanie neģēļi bēga, ieslodzītie pagalmā tika noņļauti
ar ložmetēju. Neviens nedrīkst savu mīļoto mirušo ņemt līdzi, vēl
ir jāizdara fotouzņēmumi, lai pasaulei parādītu, kas šeit ir noticis.
Daudz asinis ir plūdušas, daudzas sirdis raud, bet lielais Rīgas at-
brīvošanas uzdevums ir izpildīts. Gars uzvarēja masas.

SARUNA NAKTĪ

Stāvoklis dzimtenē vēl joprojām ir ļoti nopietns. Landesvēram
nepieciešams pastiprinājums. Piesakās brīvprātīgie, vairāk jauni
vīrieši, bet arī ģimeņu tēvi.⁴⁶ Es zinu, kāpēc Rūdī miegs ir tik ne-

mierīgs, kāpēc viņš izvairās no mana jautājošā skatienu. Es zinu, bet es negribu to zināt. Vēl nē, vēl nē! Kādā naktī mūsu rokas sastopas. “Es zinu, ko tu domā, vai tam jābūt, vai tam patiesi jābūt?” es čukstu. “Es domāju, ka tam jābūt.” – “Mūsu bērni vēl ir tik mazi, Benithena vēl nav divus mēnešus veca, vai tu nevari domāt par mūsu bērniem?” – “Arī par viņiem es domāju, viņi nedrīkst kaunēties par savu tēvu, kad reiz tiks runāts par landesvēru.” – “Kas aizsargās bērnus, kad viņu tēvs būs prom?” Rūdī balss atbild klusi, bet ļoti silti: “Mēs abi viņus sargāsim, cik vien tas ir mūsu spēkos – katrs savā vietā, tu mājās pie viņiem, es – frontē.” Lēmums ir pieņemts, nu mums abiem ir vieglāk ap sirdi. Vēl Rūdī abiturientiņiem viņš pāris nedēļas ir nepieciešams, tad viņš pieteiksies kā brīvprātīgais pie raidītājiem.

KRISTĪBAS

Brālēns un mācītājs Otto Ports⁴⁷ 23. jūnijā Benitu nokrista sviņģi izpušķotajā vecāku dzīvoklī. Vēlāk Otto Ports Benitu Poznaņā laulās. [Kaja Vehteršteina piezīme]

Pirms Rūdī iestājas landesvērā, mēs vēlamies mūsu svētību nesošo bērniņu kristīt viņas Ezermuižas vecvecāku fon Elcu kāzu dienā. 23. jūnijs pie mums vienmēr tiek svinēts ar daudziem puķu vainagiem un pušķiem kā vasaras augstākais punkts. Nu šīs dienas spožumam vēl pievienosies kristību prieka gaišais mirzdums. Mēs ļoti priecājamies par to, ka brālēns Otto Ports labprāt ir gatavs mūsu bērnu kristīt. Mēs abi augstu vērtējam viņa garīgi bagātās un vienmēr dziļumā ejošās lūgšanas. Mūsu mājās sākas priecīga apspriešanās un gatavošanās. Par vārdu mēs esam vienojušies jau sen: Benita Elizabete, Benita dēļ skaistās nozīmes – “svētītā”, Elizabete – par prieku Rūdī mātei un atcerei par viņu. Mūsu kristāmā bērna solījums un uzdevums. Ar savu blondīnīti es jau varu visu pārrunāt. Viņa sēž tik mundra un satraukta man blakus un nepavisam par visu nesaka “jā”. Viņai ir savas pašas vēlēšanās, domas un priekšlikumi, un viņa var tik jauki sajūsmiņāties par maniem plāniem.

Noteikti ir jādabū bērziņš, noteikti bērziņš, jo bērziņi piederas katriem mūsu vasaras svētkiem. Mēs gribam cept dzeltenmaizi,

istu zeltaini dzeltenu dzeltenmaizi ar daudzām rozīnēm un korintēm. Pupiņu kafija? Es jau manu, ka mūsu vēlmes pārsniedz mūsu līdzekļus, un Rūdī piekrīt, ka es pārdodu zelta rokassprādzi, kas nav mantota. Mana sirds nav pieķērusies šai rotai, un zeltam ir augsta vērtība. Ar abiem bērniem es apmierināta dodos iepirkties. Visjautrāk ir puķu tirgū. Mēs sapērkam pilnas rokas ar ziediem, īpaši daudz baltās margrietiņas, kuras izskatās tik svinīgi mūsu tumši pelēkzilajā dzīvojamajā istabā un uz garā kafijas galda ēdamistabā. Zem skaistā gaiši zaļā bērziņa 23. jūnijā stāv apaļš galdiņš ar Biblii un kristāla bļoda kristāmajam ūdenim. Tas ir ļoti skaists trauks – brālēna Dr. Paula Pretoriusa⁴⁸ kāzu dāvana. Blakus bērziņam zils, dziļš atzveltnes krēsls – goda vieta mūsu krustmātei. Rūdī saņem mūsu viesus. Klusi kā baznīcā visi gaida kristību istabā. Es esmu pabarojusi Benithenu un tagad ātri sapošu savas abas mazās meitas. Herta man ļoti uzmanīgi palīdz. Gatavi, lēnām es atveru flīģeldurvis uz “zāli”. Mūsu gleznā blondīnīte smaržīgā baltā kleitiņā ar baltu peoniju vainadziņu ar zelta kausiņiem vaļējos gaišos matos ļoti sargājoši nes māsiņu uz abām rociņām. Benithenas spilventiņš no šveiciešu mežģīnēm ir viscaur izrotāts ar rozā rozītēm. Visrozīgākie ir viņas mazie, apaļie, sārtie vaidziņi. “Baltrozīte un Sārtrozīte” man iesaujas prātā. Tā mēs viņas abas arī vēlāk bieži saucām. Pavisam lēnām un svinīgi Hildī iet caur viesu rindām un ieliek savu mežrozīšu māsiņu rokās viņas krustmātei tantei Klārai. “Es tevi svētīšu, un Tu būsi svētība” (1. Mozus 12, 2) ir kristību teiciens – mūsu kristāmā bērna solījums un uzdevums. Mūsu mīļais, mazais svētības bērns. Kad kristāmais bērniņš atkal guļ savā rozīgajā groziņā aiz marles aizkariem un mēs ar saviem viesiem priecīgi sēžam pie puķēm rotātā kafijas galda, Hildī un Heincī ieslid kristību istabā. Te stāv vēl mirdzošais kristāla trauks zem bērza – vai arī kristāmais ūdens mirdz tik brīnumaini. Hildī ir Heincam stāstījusi, ka tas ir brīnumūdens un dara labu katram, kas no tā dzer. “Vai tu to gribi, Heincī?” Viņš pamāj. Te viņi abi dziļi noliecas pār trauku un izdzer visu kristāmūdeni. 40 gadus viņi abi glabāja šo noslēpumu – tagad pirms dažām dienām Hildī man to izstāstīja. Tagad mēs varam saprast, kāpēc mums bija tik labi bērni.

DZĪVE RIT TĀLĀK

Rīga turpmāk ir no pilsoņu kara neaizsargāta pilsēta, ir pārāk maz ko ēst. Luīze paliek ar bērniem turpat. Tomēr tad, kad grānāta tiek iesviesta dzīvokļa tuvumā, viņa nolemj pamest Rīgu un doties uz Kurzemi, uz Ezermuižu. Ezermuiža ir maza muiža pie Spāres Kurzemē, kuru Luīzes tēvs bija ieguvis 1900. gadā.

No Kurzemes sarkanie bija padzīti.⁴⁹ Tur stāv landesvērs un brīvkorpus.⁵⁰ Tur rādās, ka valda miers. Pagaidām dzelzceļa satiksme ir pārtraukta, bet ar tvaikoni var aizbraukt pa upi (Lielupi) līdz Jelgavai, Kurzemes galvaspilsētai. No turienes jau kursē vilcieni uz ostas pilsētu Ventspili, un tieši šajā posmā atrodas Tukums, kur droši vien būs Rūdī, un arī Spāres stacija.

No Spāres stacijas līdz Ezermuižai ir tikai 5 kilometri. Ada, patiesībā tante Ada⁵¹, ceļo līdz un Hertī fon Hiršheidta (13), kaimiņu bērns⁵². Viņa ir strauji izstiepusies un nepaēdusi. Bez tam Herta Krēgere, mājas meita, viņa apsargā bagāžu. Ceļojums turpinās no agra rīta līdz vēlam vakaram. Vilciens vienmēr atkal apstājas kādā brīvā gabalā. Tiek plūktas puķes – un zemenes.

Luīze Meijere: “Es saskaitu savu mīļo galvas. Visas ir te. Brauciens iet tālāk. Izsalkums, karstums, mušas ir atkal klāt. Es mierinu bērnus ar stāstiem par visiem jaukumiem, kas tos gaida Tukuma bufetē: kafija, cepumi, sviestmaizes, limonāde. Bet arī Tukums ir vilšanās. Ar grūtībām es sagādāju katram vienu tasi tējas bez cukura un mazu sviestmaizi. Pēc manām iespējām šī maltīte maksā vai veselu īpašumu – es neuzdrošinos pasūtīt kaut ko vairāk. 2–3 stundās mēs jau būsim Spārē. Par daudz gribēts. Krēsli jau sedz laukus un mežus, bet mēs joprojām braucam. Visi apātiski raugās sev priekšā. Arī Benithena pēc siltās tējas ir iemigusi – vienādā, lēnīgā riteņu ritēšana iedarbojas tik ieaijājoši. Grūdiens – es pielecu kājās: Spāre – Spāre. Bērni, mēs esam klāt! Ak, balzāmiskais, smaržu pilnais, vēsais vakara gaiss – tevī ir ietverts viss: mežs, lauki, ezera ūdens, pļavas un miers, brīnumainais miers. Stacijas uzraugs latvietis apsveic mūs acīmredzami izbiedēts: “Jūs taču negribēsiet vēl tagad naktī doties uz Ezermuižu?” Bagāža varētu šeit palikt, bet ceļi tumsā nepavisam nav pilnīgi droši. Es pārdomāju: “Vai barons Grothuss ir Spāres muižā?”

“Viņš jau ir, ģimene vēl ne.”

Spāres muiža ir tikai 2 km tālu no stacijas – lielceļš neved caur mežu.

“Vai mēs varētu aiziet līdz Spārei?”

“Jā, to jau droši vien varētu, ja es jums dotu līdz apbruņotu vīru.”

Ejot mana sirds daudzās: vai es neesmu uzņēmies par daudz? Par daudz, pārāk daudz uzņēmies? Trīsreiz ceļš iet kalnup un lejup. Pa kreisi jau pamirdz muižas baltā kapela. Te ir aleja. – Ar katru soli mana sirds kļūst vieglāka.

Barons Grothuss sēž uz sola blakus mājas durvīm – platas trepes ved lejup līdz piebrauktuves zālājam. Viņš acīm redzami nemierīgs piesedz acis ar plaukstu, lai varētu labāk saskatīt. “Kas tā par cilvēku grupu tik vēlu vakarā, ko grib apbruņotais cilvēks ar šauteni plecā?” Mēs nākam tuvāk. Barons Grothuss skrien pa trepēm lejup man pretim ar izstieptu roku – viņš ir atpazinis mūs, ir pati rūpība un draudzīgums. “Jūs patiesi esat iedrošinājušies nākt šurp, nakti jums, dabiski, jāpaliek pie mums – visas viesu gultas ir brīvas. Ezermuižā jūs esat salīdzinoši droši – tā nav tik liela muiža kā Spāre – un arī neatrodas lielceļa malā. Jums man daudz kas jāizstāsta.” Es jūtos tik pasargāta. Meitas jau guļ. Es pati varu lielajā, tikai vāji apgaismotajā virtuvē uzvārit Benithenai pienu – skaistu, tīru lauku pienu. Barons Grothuss izveido no sēdekļiem mazu gultiņu mūsu mazulītei. Cik viņa ir sīciņa! Mūsu eņģelītis nekliedz, viņa acīmredzot zina, kas piedienas, ja esi ciemos. Drīz mēs visi sēžam ap lielo ēdamgaldu. Ragu trofejas, daudzu paaukdžu mednieku prieks, rotā sienas. Lielas piena krūzes un vairākas bļodas, pilnas ar milzīgām skaistas, pašceptas rudzu rupjmaizes šķēlēm, biezi apzīestām ar sviestu, stāv uz galda. Mums liekas, ka esam zemē, kur piens un medus tek. – Kā smaržo šī maize! Nekad dzīvē nav iespējams aizmirst šo smaržu. Tā ir tā maize, par kuru mēs lūdzam Tēvreizē: “Mūsu dienīšķo maizi dodī mums šodien.” Mēs daudz dzirdam par landesvēra kaujām un uzvarām Kurzemē, par latviešu lauku ļaužu noskaņojumu, par vāciešu stāvokli lielajā muižās. Barons Grothuss uzskata stāvokli vēl par ļoti nopietnu, arī es kļūstu arvien domīgāka. Lēnām piesakās milzīgs

nogurums. Mīkstajās viesu gultās mēs iegrimstam dziļā miegā. Nākamajā rītā dēļ manām ilgām man viss liekas ritam pārāk lēni. Barons Grothuss visu jau ir priekš mums sakārtojis.”

Nākamajā dienā ekspedīcija sasniedz Ezermuižu. Mazā muižas ēka stāv pamesta, bet prieks un atvieglojums, to atkal ieraugot, ir spēcīgs.

EZERMUIŽA 1919

Līdz 1919. gada Ziemassvētkiem Luīze Meijere, toreiz trīsdesmitgadīga sieviete ar trim bērniem, Hildegardei astoņi gadi, Heinricam seši un Benitai 2 mēneši, paliek Ezermuižā. 1919. gads ir sabrukuma gads. Latvija kļūst patstāvīga. Valstī atrodas svešu armiju daļas, vācu brīvprātīgie, igauņu armijas daļas, kas kopā ar latviešiem cīnījās pret komunistiem un vāciešiem, landesvērs. Latviešos ir augusi pavisam jauna brīvības un nacionālās pašapziņas sajūta. Kā viņi izturēsies pret vācbaltiešiem, kurus līdz šim uztvēra kā zemes augstāko slāni un kas latviešiem daudz neuzticējās? [Kaja Vehteršteina piezīme]

IRBIN⁵³

Luīze Meijere, kas cēlusies no “literātiem”⁵⁴, pēc profesijas skolotāja, tagad nonāk mazā muižā, par mazu, lai tā piekristu drīzajai muižu atsavināšanai. Muižā, ko pārvalda latviešu nomnieks. Viņai ir pilnībā jāpaļaujas uz šo nomnieku ģimeni. Kā tā izturēsies? Gesīnes vecmāmiņa raksta: “Pēc pirmā gaviļainā atkalredzēšanās prieka ar māju, dārzu un ezeru es apzinājos savus pienākumus. [...] Virtuve, pagrabs, pieliekamais kambaris bija tukši. Daudz kas atkarīgs no tā, vai Ezermuižas latviešu nomnieks Irbe ir gatavs mums maksāt nomu, kuru viņš maniem vecākiem ir parādā natūrā. Tas, ka neviens no nomnieku mājas nav atnācis mūs sagaidīt, nav nekāda labā zīme. [...] Irbem ir 5 zirgi un 5 bērni kā darbaspēks, ar to pietiek, lai tādu muižu kā Ezermuiža apsaimniekotu. Viņš, Irbe, saprot kaut ko no zirgiem un lauksaimniecības. Viņa, Irbene, saprot valdīt. Nekad nedzird viņu kliezdam vai lamājamies, bet visi pavedieni viņas rokās satek kopā, viņa bez skaņas satur visu un visus.

Viņš ir milzis kurzemnieku veidā, stūrainš, ar ērgļa degunu un klusējošu muti; viņa – vidēji liela, kalsna, vienmēr pelēkā pašautā vilnas audumā – vadmalā ģērbusies, balts lakatiņš cieši apsietš ap galvu, gudra – viņas acis raugās zemnieciski šķelmīgi un viltīgi. Kad es pie viņas ienāku virtuvē, viņa ir citāda nekā agrāk un patiesi atturīga. Karš ir cilvēkus pārvērtis, padarījis viņus neuzticīgus un piesardzīgus. Irbin' meklē pēc atrunām: “Ko, visu nomu jūs gribat dabūt, visu nomu uzreiz tik sliktos laikos! Neviens nedod pārtikas līdzekļus prom; kā mēs varam zināt, cik ilgi karš turpināsies? Drīz viens ir augšā, drīz atkal otrs! Kaut ko jau es varbūt varu iedot, bet visu – nē! Laiki ir tik nedroši!”

“Jā, laiki ir nedroši, bet ar ūdeni un zāli es nevaru paēdināt savu ģimeni, man vajag tūlīt maizi, putru, kartupeļus un miltus – noma arī ir jau ilgi izpalikusi.”

Viņa skatās uz mani vērojoši: “Un Emīlija un Ādolfs no jūsu Kašīņu mājām (*Kasching*), vai viņi jau ir savu nomu samaksājuši?” Tālākā sarunas gaitā es arvien vairāk manu, ka pastāv liela greizsirdība starp latviešu un vācu nomnieku sievietēm, nebūs viegli abām būt pa prātam.

Kamēr mēs pārrunājam, divdesmitgadīgais nomnieku dēls Ernests stāv klusēdamš, rokas bikšu kabatās, atspiedies pret durvju stenderi. Viņš ir sava tēva līdzinieks, tikai pārvērties draudzīgā – zilacains, blonds un sapņains. Tagad viņš ķer pēc savas cepures: “Māt, kas te ir ko gari runāt? Jaunajai sievietei vajag ēdienu saviem bērniem; mums kartupeļi un labība tik un tā jāpiegādā, agrāk vai vēlāk, tas taču ir vienalga.” Viņš aiziet. Irbenes acis iemirdzas mātes lepnumā: “Tāds ir Ernests, viņš nerunā daudz, bet tas, ko viņš saka, ir prātīgi. Vai jums ir klēts atslēgas?” [...] Vēl uzticība attiecībās starp vācu kungiem un latviešu nomniekiem ir tik maz satricināta, ka Irbin' ne ar vienu vārdu nejautā, vai man ir pilnvara no vecākiem, nevienam arī nenāk prātā domas izrakstīt vai pieprasīt kvīti [...]. Nu palīdz nomnieku ģimenes. Ir kartupeļi, maize un sviests. Attīstās labas kaimiņu attiecības.

PRIECĪGA VASARA

Būs priecīga vasara: Mūsu dzīve norit aplaimojošā ritmā – ar darbu, rotaļām un prieku. Kaut arī nav regulāras pasta satiksmes un mēs nesaņemam nekādus laikrakstus, tomēr no saviem braucieniem uz staciju nomnieku dēli Fricis un Ernests atved mums vēstules un pastkartes no Rūdī vai Adas trīs dēliem. Landesvērs vēl stāv Tukumā. Kaujas norišu arī tāpat nav. Viss vēl ir līdzsvarā. Mēs esam veseli, zeme pilna ar ziediem un augļiem, laiks pilns svētības, katru priekšpusdienu mēs uzvelkam peldkostīmus un ar grāmatām dodamies pie ezera [..]. Daudz peldamies, plunčājamies, trašķāmies ar ūdeni. Beidzot Hertī un Hildī laiski guļ uz lielajiem peldu dvieļiem un sauļojas. Ada un es lasām paēnā. Heincs rok pie ūdens dīķus, kurus viņš citu ar citu savieno ar kanāliem [..]. Noguruši no saules un ūdens un izsalkuši mēs katru dienu priecājamies par mūsu lauku ēdienkarti: grūbu biezputra ar speķa mērci, kartupeļi ar svaigiem spinātiem un mīksti vārītām olām, speķa pankūkas ar salātiem, putrainu biezputra ar rūgušpienu un cukuru, kartupeļi ar biezpienu un sviestu, rudzu miltu biezputra ar cukuru un pienu utt. Saldo ēdienu: zemenes, jāņogas vai ķiršus lielākoties katrs atnes sev pats. [..]

Ir arī viens zirgs, Juko (*Jucko*), sākumā noguris, stīvs un vecs, bet Hertī kopšanā viņš atkal atkopjas. Tiek spēlēts arī teātris niedrēs pie ezera. Kādu dienu, pavisam pārsteidzoši, ierodas Rūdī, tēvs: viņš nav ieradies viens, viņam līdzī paņemts vecāks, ļoti cienīts draugs, botānikas profesors Karls Kupfers⁵⁵ [..]. Kupfers ir dedzīgs, gudrs un temperamenta pilns cīnītājs par vācietības tiesībām un uzdevumiem zemē. Pie galda daudz tiek debatēts par politiku un degošajiem nākotnes jautājumiem. Bieži mums nopietni liekas, ka daudz kas rādās pavisam citādi attīstāties, nekā mēs cerējām lielajās Rīgas atbrīvošanas dienās. “Par tiem mēs cīnāmies,” reiz saka Kupfers un norāda uz bērniem, kas spēlējas. “Viņiem mēs gribētu paturēt Dzimteni un likumīgajām tiesībām atbilstošu vietu.”

EZERMUIŽA VAI RĪGA

[..] Rūdī sava otrā apciemojuma laikā ir ļoti nopietns. Tukumā ir lielas pārmaiņas priekšā. Valstsvācieši, kas cīnījās uzticīgā ieroču brālībā ar landesvēru, atvadās no daļas, jo landesvēru pārņems latviešu valdība. Landesvērs drīz tiks pārcelts robežu apsardzībai uz Latgali. Tā mums ir smaga doma, ka visas vācu daļas pamet Kurzemi. Vai es varu uzņemties atbildību, palikt ar bērniem Ezermuižā, vai arī mums vajag doties atpakaļ uz Rīgu? [..] Rīgā mēs stāvam bez nekā priekšā, jo visas rezerves tika izsmeltas posta dienās boļševiku laikā. Bet vai šeit uz laukiem nedraud citas briesmas? Kā latvieši brīvības vējos izturēsies pret vāciešiem, tiklīdz vācu karaspēka daļas pametīs Kurzemi un jaundibinātā Latvijas valsts būs vienīgā pie varas? No pašu ļaudīm es nebaidos. Bet vai nebūs atkal – kā 1905. gadā un boļševiku laikā – radušās bandas, kas slepkavodamas un laupīdamas klīdīs pa zemi?⁵⁶ Dienu no dienas mūs nodarbina šie jautājumi. Ada pēc savu dēlu vēlēšanās brauc uz Tukumu, viņi domā, ka drīzāk tur varēs parūpēties par savu māti. [..] Mūsu vienīgais vācu kaimiņš, barons Grothuss, nolemj pamest savu skaisto Spāres muižu un doties uz Jelgavu pie savas ģimenes. Rūdī ierodas, viņš runā ar abiem nomniekiem un ar mūsu kaimiņu Jēci (*Jeze*). Vakarā, kad mēs vēlreiz pārrunājam un izsveram visus par un pret, Herta piesaka Irbin', viņa vēloties runāt ar mani vienu pašu. Ko viņa grib? Es eju ar viņu uz augšu Annis⁵⁷ klusajā istabā. Tikko mēs esam vienas, viņa pārlicinot saka: “Jaunā cienītā kundze, palieciet jūs pie mums, mēs esam pārklaušinājuši visus kaimiņus un cits ar citu apspriedušies, nebaidieties, palieciet ar mums Ezermuižā. Neviens jums neko nedarīs, un mēs visi jums palīdzēsim, kur mēs varēsim.” Tiklīdz viņa pamana manu priecīgo aizkustinājumu, viņa vēl steidzīgāk pierunā mani palikt: “Nebaidieties ne no kā, šeit jums ir jumts virs galvas, govys stallī, maize priekš jūsu bērniem, un,” tagad viņa smejas, kā mātes smejas par jauniešu pārģalvību, pa pusei izsmejot, pa pusei apbrīnojot, “mans Ernests liek jums pasacīt, ka viņš jums zvēr pie krusta, ka viņš nepieļaus, ka jums kas slikts notiek.” Nāk smaga atvadīšanās no Rūdī, kurš ar zaldātu vilcienu atgriežas landesvērā. Nē, nedomāt – stingrāk

satveru grožus un rikšos uz mājām. Juko zviedz stallim pretī. Ir taču skaisti savos ratos braukt pār savu zemi, bērniem un savai mājvietai pretī. Vēl mēs neesam aizvējoti ar vēju, esam mājās Ezermuižā!

KULŠANAS SVĒTKI. APKŪLĪBAS

Dienu no dienas gaiss ir piepildīts ar rudens melodiju, nepārtrauktu, dziļu kuļmašīnas dūkoņu. Latvieši to sauc īsi – mašin'. Viņi lieto vēl tik maz lauksaimniecības mašīnu, ka kuļmašīna viņiem vispār ir mašīnas iemiesojums. Mašīna ceļo no sētas uz sētu. Seši zirgi, gareniski iejūgti, divi un divi vienmēr blakus, tā viņi velkas pa nelīdzenajiem lauku ceļiem, skan "Hi! Ho!" un pātagas plikšķi. Grupa pārdošu, nedaudz iekarsušu jaunu vīru klieudzot un smejojot pavada ar krāsainām ģeorgģinēm un zaļiem zariem nopuškoto mašin'. Tagad jaunais "mašinmeistars" ir liels vīrs, viņam vienīgajam paklausa milzu nezvērs, lokomobile⁵⁸. Katru rītu mēs ļoti agri pamostamies no asā, gari stieptā mašīnas svilpiena. Viņa sauc savus palīgspēkus, zemnieku puīšus. [...] Vispirms mašīna bija Mazspārē, tad pie mežsarga Martnieka. Šovakar viņa nāk uz Ezermuižu. Irbin' nezina, kur viņas galva. Tas ir katras mājasmātes lepnums – visus palīgspēkus bagātīgi un labi pacienāt. Puīši un meitenes uz palīdzību pie mašīnas tiek ielūgti kā uz lieliem svētkiem. Labākie strādnieki un dejotāji dodas no sētas uz sētu. Vecais Irbe jau ir izbrūvējis mašīnalu – smago saldo un vieglo gaišo [...] Arī es nepalieku bez mašīnas alus. Lielā, zaļi glazētā kausā Irbin' pati atnes to pāri pie manis. Viņa lepni stāsta: "Mēs nokāvām vienu aitu un vienu cūku." – "Kas, cūku arī?" – "Jā, pie Martnieka deva cūkas gaļu, te mēs nedrīkstam skopoties." Viņa viltīgi smejas: "Protams, es izvēlējos klibojošo cūku, tā slikti ēda un nebūtu nekad kļuvusi pietiekoši trekna." [...] Grīdas ir jau izmazgātas un apkaisītas ar baltām smiltīm. Lielais iemūrētais katls, kurā citādi tiek gatavots cūkēdiens, ir mirdzoši spoži izberzts, tajā rītdien tiks vārīta pusdienu zupa: daudz trekna gaļa, kartupeļi un grūbas. Kopš agra rīta tiks cepts. Lielas plātes, pilnas ar raušiem tiks iešautas krāsnī: apakštases lieluma kūkas no rudzu miltiem, ar biezu maisījumu no sarīvētiem burkāniem un

pārziestas ar saldu krējumu. Visa nomnieku māja smaržo pēc raušiem un biezpienkūkām. Ēdamkambarī guļ, apklāti ar baltiem lakatiem, daudzi apaļi, tumši rupjmaizes kukuļi. “Saldskābmaize”, kas tikai uz visaugstākajiem svētkiem tiek cepta [...]. Ugunssarkana noslīd saules bumba aiz miglaini zilās mākoņu sienas pār ezeru.

Dzirdiet, tur skan no meža malas saukšana, smiekli, lamas un pātagu plīkšķi. Irbes visi iznāk no mājas. Kā ķēniņiene, ietverta ar savu svītu, ar puķēm rotātā mašīna notur savu ienākšanu. Tā tiek brīvi un augsti celtajā šķūnī, rijā, uzstādīta. Lokomobile atrodas ārpusē, dzensiksnas sasaista viņu ar kuļmašīnu piedarbā. [...] Ar garām dakšām labība tiek jaunu puišu ar augstu vēzienu pasniegta meitenēm, kas ar plīvojošiem priekšautiem stāv augšā uz kuļmašīnas un paņem pretī lielos kūļus. Tas ir grūts darbs. Sviedri lāso vīriešiem pa pieri un ievēl gaišas līnijas pāri pār putekļiem klātajām sejām. Katrs vēlas parādīt savu spēku. Kas pie mašīnas kļūdās, tiek izsmiets visā apkārtnē.

Mašīna dreb, zeme dreb, stiprs vilkmes vējš velk slaukot pār piedarbu, putekļi un pelavas piepilda gaisu [...]. Pret vakaru darba ritms kļūst ātrāks un ātrāks. Prieks par pacienāšanu un dejām dubulto spēkus. Tagad izskan gari vilkts svilpiens pār laukiem un pļavām. Mašīnmeistars ļauj dampim apstāties, darbs ir padarīts, sākas svētki. Kad es naktī pamostos un ieklausos, līdz rītausmas krēslai es dzirdu ermoņiku spalgos toņus. Sestdienā atkal ir dejas pie Irbin'. Viņa pati atnāk šurp un ielūdz Luīzi Meijeri: “Jūs taču arī esat vēl jauna un vienmēr tik viena, vai negribat atnākt pie mums un mazliet paskatīties? Un [...] vīrieši nav piedzērušies, jūs varat mierīgi nākt.” Luīze Meijere var pavērot, kā mīlas attiecības stabilizējas un attīstās mīlas traģēdijas. Pēdīgi Fricis, pasaulei atvērtais, lūdz viņu uz deju. “Es skatos izbīla pilna uz savām kājām – vai man vajadzētu tās ātri novilkt? Bet Irbes Fricis ir jau aplicis man roku, mēs dejojām. Es speru pēc iespējas mazākus soļus, lai neuzkāptu uz viņa neapautajām kājām. Irbes Fricis dejo labi. Viss beidzas laimīgi.” [...]

ZIEMAI TUVOJOTIES

Rudens vējš pātāgo lietus strūklas pret logu stikliem. Ezera viļņi ir skumīgi pelēkbrūni un šalkdami veļas pret krastu [...]. Vakaros no viļņojošās miglas jūras, kas mūs ieslēdz no visām pusēm, saskatāmas tikai uz pakalna esošās Ezermuižas celtnes. Man tad ir tā, it kā mēs būtu pavisam vieni uz šīs pasaules, un bailes ielien manā sirdī. Bet, kad mēs vakaros aizveram logu slēģus, krāsnī sprakšķ malka, Benithena rozīga un smejoša guļ manās rokās un Hildī un Heincs man pieglaužas un lūdz kādu stāstu, es jūtos atkal bagāta un pasargāta savā iemīlētajā Ezermuižā. Šādiem lietus periodiem vienmēr seko mirdzoši skaidras rudens dienas, kurās mēs steidzīgi papildinām ziemas krājumus. Lieli akmens podi ar sālītām sēnēm un gurķiem pieliekamajā kambarī stāv blakus daudziem podiem un burkām, pilnām ar brūklenēm. Pie siltās virtuves sienas karājas maisiņi un sainīši ar dažādu tēju šķirnēm: liepziediem, mežrozīšu augļiem, meža avenēm, pelašķiem, melnajām jāņogām, kumelītēm, ķīmenēm, vērmelēm, pret katru kaiti ir savs dzērieniņš. Liels sīpolu vainags, Mari prasmīgi nopīts, karājas virs pavarda. Sīpoli un mazliet speķa ir mūsu gaļas aizvietotājs.

Visvairāk pūļu sagādā daudzie augļi dārzā. Dienu no dienas Herta, Hildī un Heincs, un es vācam slapjajā zālē zem kokiem lielos kartupeļu grozus pilnus ar kritušajiem augļiem un stiepjam augšā kalnā, baltajā verandā. Stundām ilgi mēs mizojam un griežam ābolus un bumbierus žāvēšanai. Darbs ir knapi pieveicams, bet es dārzu neiznomāju, kaut gan man atkal un atkal tiek izteikti piedāvājumi. Augļi ir mana bagātība un mans maiņas objekts. Par naudu neviens vairs neko negrib zināt. “Šodien nauda – rīt tikai papīrs,” saka ļaudis. Kādu dienu es revidēju graudu krājumus klētī. Sev par lielām šausmām es redzu, ka rudzu miltu krājums drīz būs beidzies. Ko darīt? Mēs “pastiepjam” skaistos rudzu miltus jau ilgi ar zaļu rīvētu kartupeļu vai miežu miltu pievienošanu, bet, neskatoties uz to, ilgi vairs nepietiks. Irbin’ un Emīlija – abas apgalvo, ka nav iespējams dot prom rudzu miltus, viņām knapi pietiekot pašām. Smagu sirdi es nolemju doties lūgšanas gājienā pie mūsu latviešu kaimiņa Jēces. Pa ceļam es vairākkārt gribu

griezties atpakaļ – tad es tomēr sakopāju visu enerģiju vienkop. Būtu man vismaz kāds maiņas objekts vai ļoti daudz naudas, bet es nāku ar tukšām rokām. Pēc mana lūguma par miltiem seko nogaidošs klusums. Tad tomēr milzīgais saimnieks – Jēces Fricis – uzsit ar kulaku uz galda. “Lai iet!” viņš sauc. “Mēs rīt jums atnesīsim miltus.” Tas bija labs darbs. Rūdi viņam vēlāk pateicās un piedāvāja daudz naudas, bet viņš paņēma tikai pieticīgo, uz laukiem parasto cenu.

Saimnieks Jēce vienkārši vēl ir īsts “pelēkais barons”. Tā Kurzemē tika saukti bagātie latviešu zemes saimnieki sava pelēkā, pašautā apģērba un konservatīvās izturēšanās dēļ. [...] Mājās, kad es eju pāri malkas laukumam, mani aptur Irbin’: “Jaunā cienītā kundze, malkas vairs ilgi nepietiks. Vai jums jau ir ziemas krājumi?” – “Nē”, es saku bezrūpīgi, “kad mana malka būs beigusies, es palūgšu Maris vīru, lai nogāž mūsu mežā dažus kokus.”

“Slapja malka nedeg.”

“Nav jau taisni lietus dienā jāgāž.”

Satriekta par manu lielo neziņu, Irbin’ sasiņo rokas. “Mitrums taču ir kokā iekšā. Tā ir sula stumbrā un zaros. Paiet mēneši, kamēr koksne ir tik sausa, ka ar to var kurināt.” Irbēm ir milzīgi malkas krāvumi, bet no tiem kaut ko dot prom – tas ir par daudz prasīts – katrs pats sev ir tuvākais!

Atkal viens gājienis ar lūgumu, šoreiz pie spāreniešu mežsarga (meža uzrauga) Martnieka. No sākuma viņš apjucis purina galvu, bet es neatlaižos vaļīgāk, es nezinu citas izejas. Tad viņš man palīdz tikt ārā no ķezas. “Samaksāsi, kad barons atkal būs šeit. Tā taču nav mana malka.”

Jā, tagad rudenī ir daudz citādāk nekā idilliskajās vasaras dienās, arī ar mūsu vieglo apģērbu vairs nepietiek. Manai četrgalvīgajai ģimenei steidzīgi vajadzīgas siltas lietas. “Vecais kļūš jauns” – tāda tagad ir mana devīze. [...] No biežajām, platstrīpotajām vilnas segām rodas gara jaka Hertai un mēteļi abiem bērniem. Hildī un Heincs izskatās kā zebras. Visi smejas, bet bērniem ir silti. Vai kāds pilsētnieks nojauš, kam visam ir jānotiek ar aitas vilnu, lai no tās rastos zeķes un cimdi? Cik daudzi gājieni, cik daudz pierunāšanas mākslas, cik daudz gaidīšanas, cik daudzus augļu grozus tas

maksā, līdz katram bērnam ir divi pāri garu, biezu, brūnu zeķu un divi pāri cimdu! Viena garnitūra vienmēr karājas izžāvēšanai pie krāsns, otra ir lietošanā. Un tad apavi! Tās gandrīz ir vislielākās rūpes. Ar plānajām vasaras kurpēm un zābaciņiem bērni nevar brist pa dziļo sniegu. Arī Hertai ir tikai plānas kurpes. Atkal daudzi pazemojumi, lūgšanās, pierunāšanas. Bet beidzot kādu dienu virtuvē stāv četri pāri baltu koka tupeļu no liepas koka, no augšas apsistas ar biezu, zaļu audumu, ko es esmu nogriezusi no manas mammas dīvāna segas. Maris vīrs ir mākslinieks, visa apkārtnē pie viņa pasūta koka kurpes. Jā, viņiem ir viegli, viņi var maksāt natūrā, ko es pasūtu, tas tiek ierakstīts garajā parādu sarakstā, kas man jau ir pie viņa... [..] Viss mans ziemas aprīkojums atrodas mana tēva istabā: vieglas un siltas zaļās rupjvilnas vīriešu virsjakas, vilnas zeķes, zābaki ar gumijām abās pusēs, tā sauktie “stulpiņi” no mīkstas ševroleta ādas. Kā raizējās mans tēvs, kad viņam tie izrādījās par maziem, man tie derēja kā uzlieti. Mans pūrs ir pilnīgs. Baltās blūzes un zilie svārki man nepietrūkst.

MĀCĪBAS

Daudzajās lietus dienās bērni vairs nevar visu dienu spēlēties laukā, tas ir īstais laiks sākt mācības. Ja arī es nevaru adīt zeķes, tad mācīt es varu. Kopā mācīties – tas mums visiem trijiem sagādā prieku. Hildī sākās trešais skolas gads, Heincam pirmais. Grāmatu mums nav, bet var arī tā. Viegli, kā spēlējoties, mans mazais Heincs iemācās rēķināt. Jā, drīz viņš jau sauc Hildī priekšā iznākumus rēķināšanai galvā, vēl ilgi pirms viņa ir pārkodusi cieto riekstu. “Null, null, tu esi krikسادull!” viņš murmina pie sevis rakstīdams. Rodas daudzi krikسادulli, līdz skaitļi un burti kļūst atpazīstami.

Līdz rēķināšanai Hildī mācās visu viegli un pilna intereses, bet, tiklīdz spīd saule, neuzmanīgi kļūst abi bērni. “Burtnīcas ciet, skrieniet ārā spēlēties!” Mēs taču esam paši sev kungi, pār mums nav nekādu stingru uzraugu. Kad bērni pēc Ziemassvētkiem nonāk skolā, abi savās klasēs ir priekšgalā.

DZĪVE UN PIEREDZE

Ziemā ap pulksten sešiem Herta iet virtuvē, lai sagatavotu vakariņas. “Herta, taisi ātri, tad man nevajadzēs tik ilgi mācīties dzejoļus,” Heincs sauc viņai nopakaļ. Istabā jau patiesi ir tumšs, kaut kā man ir bērni jānodarbina, pirms Herta nāk ar ceptiem kartupeļiem un lampu. Es ar viņiem mācos no galvas balādes, ko mēs tik jautri uzvedām vasarā. Beidzot nāk ilgotā lampa. Tā ir ar petroleju piepildīta marmelādes burka, augšā cieši noslēgta ar biezu korķi. Caur korķi ir izurbts caurums, kurā ir iebāzta šaura stikla caurulīte ar dakti. Liesma ir tik liela kā svecei. [...] Korķus un caurulītes, ja laimējas, dabū aptiekā. Tā izlieto ļoti maz petrolejas un izplata dzeltenīgu, mājīgu gaismu. Priekšā lasīšanai mēs izmantojam lampiņu ar divām caurulītēm. Visi priecājas par vakariem. Katram ir sava iemiļotā vieta. Es ielienu gultā. Hildī un Heincs ieritinās pa kreisi un pa labi no manis. Herta sēž, ietinusies siltā lakatā, otrpus naktsгалdiņam mīkstā sofas stūrī. Īstenība nogrimst, uzplaukst pasaku valstība. [...] Kad bērniem acis krīt ciet, es vēl ilgi lasu Hertai priekšā, līdz arī mēs aizslīdam sapņu valstībā.

Ģimene atgriežas ar kamanām no iepirkšanās Spārē. Ziemas vētra gaudo un dzen sev pa priekšu sniega mākoņus. Spāres alejā mēs zināmā mērā vēl atrodamies pasargāti no vēja, bet kā mums klāsies brīvā laukā? Vēl mūsu ragavas viegli slīd pa cieto un spožo iebraukto ceļu. Hildī un es esam silti ietinusās, aukstums netieki mums klāt. Mana blondīnīte ir vislabākais biedrs visos pasākumos. Pie mūsu kājām, labi iepakota, stāv kannā ar tik vērtīgo petroleju. Mēs braucam no veikala pie stacijas. Tas ir moderno, lielo iepirkšanās veikalu miniaturizdevums. Piecu kvadrātmetru laukumā var dabūt visu, ko lauku iedzīvotāja sirds kāro, sākot ar ratu smēri un petroleju un beidzot ar krāsaini musturotu “katūnu” priekšautiem un blūzēm. Citām lietām – bez cukura, sāls, petrolejas, zīmuļiem un burtnīcām – mūsu mantas jau sen vairs nepietiek. Bet šodien mēs esam izšķērdētājas – mēs esam atļāvušās sev baranku virteni – mazus, apaļus riņķus, kas uzvērti uz lūku šņores. Tās garšo pēc miltiem un lūkiem, tas ir pietiekami,

4. att. Luīze un Rūdolfš Meijeri ar mazbērniem – meitas Benitas Torvartas bērniem ap 1953. gadu. No kreisās: Gesīne, Elke, Luīze, Rūdolfš, priekšā mazdēls Jirgens. No Velteršteinu ģimenes arhīva

lai aplaimotu mūsu sirdis. Nu mēs dabūjam trūkties! Sniegputenis ir piepūtis dziļos grāvjus abpus ceļam tik pilnus ar sniegu, ka vairs nav iespējams atpazīt, kur beidzas ceļš un sākas grāvis. Es turu grožus vaļīgi rokās un pilnīgi paļaujos uz Juko instinktu. Arī viņam šī situācija ir nepierasta, un viņš apstājas te un tur, neapmierināts dusmīgi pieglauž ausis atpakaļ, it kā gribētu sacīt: “Es neko neredzu, kāpēc man vienam jānes visa atbildība!” Tad tas notiek. Arī Juko instinkta vairs nepietiek. Kamanas iegāžas grāvī. Hildī izripo pirmā, atrauj kamanu segu, viņas māte rāpo caur sniegu. Man sāp plecs. Ar mokām kamanas tiek atkal uzdabūtas uz ceļa. Bez tālākiem starpgadījumiem nonākam mājās. Bet plecs sāp. Mari, latviešu palīdzē, aizved Gesīnes vecmāmiņu pie “vecās

Līzes”: meža malā ir maza, pelēka māja zem baltiem bērziem. Mēs ieejam iekšā. Vecā Līze rīkojas pustumšajā virtuvē, izspūruši, nekārtīgi sirmi mati apņem tās galvu, rokas, kas tur mazu vārāmo katliņu, ir sarkani apgaismotas ar pavarda uguni. Viņa vispār nepiegriež mums nekādu vērību, ir acīmredzot pieradusi pie šādiem apmeklējumiem. Mari man dod mājienu apsēsties istabā uz sola pie krāsns – viņa pati dodas virtuvē. Pārrunas velkas ilgi, es kļūstu nepacietīga. Te Mari parādās starodama: “Cienītā kundzīte, viņa jūs dziedinās. Viņa ir manteļskurstenī un lūdza pār ūdens pudeli.”

“Vai viņa neapskatīs manu roku?” es vīlusies čukstu. – “Tas viņai nav vajadzīgs,” drošina Mari, “viņa visu zina pati no sevis. Viņa ir nometusies ceļos uz zemes blakus mazajai atklātajai ugunij un lūdž par jums. Pelēkie dūmi caur skursteni (garām speķim un desām) paceļas debesīs. Tā arī Līzes lūgšanas paceļas pie Dieva.” Pēc laba brīža parādās vecā Līze, viņa ir pieglaudusi savus matus, apsējusi tīru, zilu priekšautu un nomazgājusi savas rokas. Draudzīgi viņa ieskatās man acīs un iespiež man rokās lielu pudeli: “Ar šo ūdeni lieciet visu vakaru un visu nakti aukstas kompreses – no rīta jūs būsiet vesela.” Es pateicos un prasu, cik es esmu parādā. Te viņa saīgusi pakrata galvu un pazūd virtuves tumsā. Mari velk mani uz durvīm: “Vai, lielmātiņ, ko jūs izdarījāt? Tiklīdz jūs dodat naudu, lūgšana zaudē spēku. Bet Līze to nepaņēma, jūs redzēsiet, rīt jūs būsiet vesela.”

Protams, roka nākamajā rītā ir izārstēta, sāpes ir prom. Kas mani izdziedināja? Garais ceļš ziemas aukstumā? Kompreses? Vecās sieviņas lūgšana tumšajā, šaurajā skurstenī? Lai kas tas arī nebūtu, pateicības pilna es dodos pie saviem dienas darbiem.

Varētu būt tik skaisti, ja nebūtu kara... Mums ir visjaukākais ziemas laiks. Gaiss ir mierīgs, sniegs dzirkstī saules staros. Tūlīt pēc pusdienām Hildī un Heincs uzvelk garās, biežās, no Ezermuižas vilnas adītās zeķes un savas mazās koka tupeles un slidinās pa Annas taku lejup uz ezeru. Cik priecīgi mirdz viņu sarkanās jaciņas! Es aprūpēju Benithenu un omulīgi ieritinos ar grāmatu manas mātes gultā. Kad es pieceļos, pār dārzu jau sapņo zilganā ziemas dienas nokrēsla [..]. Bērnu balsis skan man pretī

no mežmalas. Viņi spēlējas pie aizsalušā alkšņu strautiņa. Hildi traucas ar kvēlojošiem vaidziņiem man pretī: “Mammī, mammī, mēs atradām dārgumus, skaties, skaties, brīnišķi mirdzošas kristāla vāzes, trauki un lodes. Heincī un es tās nositām nost no sarkandzeltenajiem vītolu zariem.” Patiešām, tie ir mākslas darbi, ko uzbūrusi ziema [..]. Sāk snigt, sākumā tās ir atsevišķas, lielas, baltas pārslas. Tās svētsvinīgi lidinās lejup, vairāk, arvien vairāk. No šūpošanās rodas deļa. Tā ir kā melodija ap mani, melodija, kas gūst iedvesmu no manas dvēseles. Gandrīz neapzinoties, ko es daru, es iekrītu valša solī, griežos, pagriežos – deju, deju, ietinusies baltajā, plīvojošajā plīvurā, ligojošas, šūpojošas laimes sajūtas nesta, laiku un telpu aizmirstot, uz tālāk spoguļojošo sudrabaino laukumu. Suņu rejas krasta mežā. Brīnums ir saplēsts. [..] Īstenība ir atkal te: karš, vientulība, atbildība. Izbailes piepilda manu sirdi. Atkal suņu rejas, sirdīga, saniknota riešana. Vai mežā ir sveši zaldāti un tie ir redzējuši mani dejojām? Varbūt tie pat ir marodieri, kam tiesības uz katru laupījumu? [..] Joprojām ļaudis atkal dzird runas par Sarkanās armijas dezertieriem, kas tagad, aukstuma un izsalkuma vajāti, vakaros kļīst māju tuvumā, uzbrūk cilvēkiem un pavardiem un aplaupa [..]. Bet bērni ir mājās un stāsta par saviem piedzīvojumiem. Ledains vējš slauka gar lielā lopu staļļa stūri un ķeras pie salmu klēpjiem, kurus Ernests pieved ar kādu ķerru. Tieši pie aizslēgtās cūku kūts viņš izkrauj salmus. Tiklīdz ķerra ir tukša, tūlīt Heincs un Kārlītis rāpjas iekšā un ļauj Ernestam braukt. Tā tas turpinās kādu stundu vai ilgāk. Ernests brauc piesardzīgi – vienreiz ar salmu klēpjiem, vienreiz ar mazajiem puikām. Salmu kaudze pie cūku staļļa aug un aug, drīz jau tā sniedzas līdz staļļa jumtam. No durvīm vairs nekas nav redzams. Pie pusdienu galda mēs ar Hertu runājam, ka Ernests ir izvēlējies nepiemērotu vietu salmu kaudzei. “Nepavisam nē,” pēkšņi Heincs paziņo, “Ernests, protams, ar nodomu tur ir uzcēlis salmu kaudzi. Kārlītis saka, drīz nāksot atkal sveši zaldāti, tie zog vistas, aitas un cūkas. Tagad viņi nevarēs atrast staļļa durvis.” – “Bet kā tad cūkas dabūs savu barību?” – “To man arī Kārlītis parādīja. Pavisam aizmugurē zirgu stallim ir divi dēļi vaļā, tos pabīda uz sāniem. Mēs abi līdām pa caurumu, tas labi izdodas.”

Herta skatās uz mani pavisam izbiedēti. Arī man kļūst neomulīgi [..]. Es iegalvoju Hildī un Heincī nevienam nestāstīt par slepenajām durvīm. “Spēlējieties labāk dārzā un netālu no mājas.” Pēcpusdienā atnāk Irbin’, viņa izskatās bāla un vienmēr atkal slauka ar vienu lakatiņa stūri pār acīm. “Jaunā cienītā kundze, sirds sāp.” Ja latvietim ir kādas raizes, viņš vienmēr saka: “Sirds sāp.”

“Jā, mums ir lielas rūpes par mūsu nobaroto cūku. Tā taču ir mūsu gaļa un speķis priekš visas ziemas. Kā vīrieši varēs strādāt bez speķa un gaļas?” – “Vai baroklis⁵⁹ ir slims?” – Irbin’ pakrata galvu: “Nē, bet kur mēs to varētu paslēpt?” Čukstus tonī viņa stāsta, ka Ernests vakar stacijā dzirdējis, ka viena naidīga armija tuvojoties. Tie varētu būt krievi, vācieši, poļi un čigāni, un tie laupot un postot, kur vien atnākot. Stacijas priekšnieks sacījis, ka viņi gribot maršēt uz Pēterburgu un patriekt sarkanos, un savu ģenerāli Bermontu iecelt par Krievijas ķeizaru. Taču man šīs baumas liekas piedzīvojumu stāsti, bet Irbin’ neļaujas sevi nomierināt un enerģiski mēģina nodrošināt sava pašas mērķa sasniegšanu: “Neņemiet ļaunā, jaunā cienītā kundze, bet es domāju, vai es nevarētu cūku noslēpt peldmājā jūsu dārzā. Tur neviens nemeklēs cūku.” Nu viņa smejas atkal viltīgi un pārliecināti. Mūsu gaiši zaļi krāsotā peldmāja “Heilbronna”⁶⁰ stāv pie egļu dzīvžoga pie viena no dārza sānceļiem. [..] Ko teiks mans tēvs, kad es viņa iemīļoto “Heilbronnu” degradēšu par cūku kūti? Bet, kad es Irbin’ seņ atkal lasu rūpes un bailes, es ātri un sirsnīgi saku – jā, nemaz ne-nojaušot, ka es ar šo “jā” pasargāju daudz ko vairāk nekā tikai barokļa dzīvību. Vakara tumsā resnais, milzīgi lielais dzīvnieks gar mūsu virtuves durvīm tiek dzīts uz “Heilbronnu”. Tas ir tik smags, ka tikai lēnām un ar pūlēm spēj pāiet. Rukšķēdams tas ievācas savā jaunajā mājvietā un tūlīt noguļas mīkstajos salmos. Alid’ pakasa aiz auss, Irbin’ to apsedz. Durvis tiek aizslēgtas. Dārgums ir noglabāts.

ZALDĀTI. OFICIERI

Viss paliek mierīgi, baroklis rezidē “Heilbronnā”. Neviens no mums nedomā par satraucošajām baumām. Tā kā petrolejas knapi pietiek vēl vienam vakaram un kamanu ceļš ir labs, es no-

lemju ātri aizbraukt līdz stacijas veikalam, lai izdarītu iepirkumus. Spāres alejā pēkšņi man priekšā iznirst divi jauni oficieri vācu uniformās uz labi koptiem, brīnišķīgiem, zeltītiem zirgiem. Priecīgs izbīlis! Vācieši! Vai vācu karaspēks atkal ir Kurzemē⁶¹? Oficieri jau sveicina ar mīļu cieņu. “Vai jūs, lūdzu, nevarētu pateikt, kur atrodas Spāres muiža?” Es norādu uz veco lielo, drukno māju, kas starp kokiem pavīd pretī. [..] “Vai īpašnieki ir mājās?”

“Nē, viņi ir aizceļojuši.” – “Slikti,” iesaucas gaiši blondais oficiers, “lai kur mēs nonākam, nekur nav muižu kungi mājās. Bet jūs varbūt zināt, vai Spārē ir daudz vietas, mums ir jāapmetas.” – “Te jūs esat īstajā vietā, jūs atradīsiet daudzas viesu gultas.” Es pievelku grožus. Juko sāk rikšot. Oficieri jāp kreisi un pa labi no manām kamanām. “Kā goda sardze,” es domāju, tas man dara lielu prieku.

“Visām vācu daļām taču jau pirms vairākiem mēnešiem vajadzēja pamest Kurzemi, kā tas nāk, ka pēkšņi esat šeit, vai notikumu gaitā mainījusies situācija?” Oficieri smejas. “Mēs tagad piederam pie ģenerāļa Bermonta armijas; viņš nedara to, ko vajag, bet gan to, ko viņš grib. [..] Vai atļaujat, ka mēs nākošajās dienās jūs apmeklētu?”

Es priecīgi viņiem pamāju. “Labprāt. Jums tad vajadzēs mums izstāstīt, kas notiek pasaulē. Mēs šeit dzīvojam bez laikrakstiem un vēstulēm, tikai no baumām.” – “Ko tad stāsta baumas?” – “Piemēram, ka ģenerālis Bermonts vēlas kļūt par Krievijas ķeizaru.”

Skanīgi smieklī. “Baumās ir patiesības graudiņš. Balto krievu armijas daļu ģenerālis Bermonts grib nogāzt boļševistisko valdību. Viņam ir palaimējies savākt ap sevi karaspēku, arī vācu formācijas ir viņam pievienojušās, un daudzi jūsu Dzimtenes biedri sveic viņu Jelgavā un tic, tāpat kā mēs, viņa uzvarai.” Es pārlietu, vai es drīkstu Irbēm stāstīt par šo satikšanos. [..] Mani pēc tam kaitina, cik nicīgi Irbin’ runāja par Bermonta armiju. Kad tur klāt ir tādi vācu oficieri, tad taču nevar būt kaudze laupītāju un zagļu. Es nolemju klusēt un nevienam nestāstīt par to.

ZALDĀTI: PAGRIMUŠI

Nākamajā priekšpusdienā gaitenī dimd asi soļi. Klauvē. Nesa-gaidot “iekšā”, durvis tiek atrautas. Trīs zaldāti apskretušās vācu uniformās, rokās ieroči šaušanas gatavībā, stāv mums priekšā. Ar mežonīgiem, taču biedējošiem skatiem viņi spiego uz visām pusēm, it kā katrā likumā būtu paslēpies ienaidnieks. Viņi ierauga mani, es eju tiem tuvāk. “Es priecājos pie sevis redzēt vācu zaldātus. Šeit jūs esat pie vāciešiem, nāciet iekšā un sasildieties. Vai es drīkstu jums piedāvāt tasi karstas rudzu kafijas?” Divi zaldāti īgni gaida kafiju, trešais garais, blondais ir dziļi noliecies pār Beniternas baltajiem bērnu ratiņiem. Viņš saka lēni un redzami aizgrābts: “Mazs bērns un uzsmaida man.” – “Jums pašam mājās varbūt ir mazs bērns?” Viņš dusmīgi smejas. “Man mazs bērns? Ko jūs domājat? No skolas uz karu, bez sievas, bez bērna, bez tēva un mātes, ne mājas, ne dzimtenes, tikai mans ierocis.” Zaldāti apklausiņa par apstākļiem. Kur ir īpašnieks? Vai ir vīrieši? Zaldāti iet prom. Herta pavada tos laukā. Hildī un Heincī skrien tiem nopakaļ. Bet bērni jau nāk atpakaļ. “Mammī, iedomājies, mazais, tumšais zaldāts gribēja dabūt mūsu sviestu un medu. [..] Bet lielais saķēra viņu aiz rokas: “Neko jūs neņemsiet, viss priekš mazā bērna – tas man uzsmaidīja.” Mammī,” saka mans blondinītis, “man šie zaldāti nemaz nepatika. Kad tu biji virtuvē, viens rāva vecmammās kumodes aizslēgtās atvilktnes, un tumšais lēca kā kaķis pie vecpapa rakstāmgalda un krāmējās atvilktnē.” Es trīsreiz apgriežu gaitenā durvju atslēgu: “Nāc, mēs gribējam mācīties.” Tikko mēs esam apsēdušies, no nomnieku mājas šurp pāri pie mums atskan skaļš tracis. Es steidzos ārā. Kliezot skriešus nāk Herta. “Viņš nošaus mani, viņš nošaus mani!” [..] Kas ir noticis? Marodieri pieprasījuši no Irbin’ cūku. Kad viņa atteikusies vienu dot, viņi atrāvuši kambarī skapi, nolaupījuši visu naudu, trīs kabatas pulksteņus un meiteņu gredzenus. Herta mēģinājusi lūgt par gredzeniem. “Turi žaunas, vai es tevi nošaušu,” norūcis melnais [..] Es acumirkli aizklāju seju ar abām rokām. Es kaunos, es kaunos tik ļoti bērnu un latviešu priekšā. Marodieri taču nēsā vācu uniformas, viņi ir vācieši kā mēs.

ZALDĀTI: AKURĀTI

[..] Pēcpusdienā es ar Hertu virtuvē cepu viena veida sausmaizītes – kraukšķmaizītes – apaļus kraukšķus no rudzu miltiem, ūdens, sāls un ķimenēm. Te klauvē pie loga. [..]

Divi jauni vīrieši nevainojamās vācu uniformās man uzsmaida un rāda uz slidām, ko tie nes rokās. “Frics Erle, feldfēbelis⁶², Hanss Šmidts, feldfēbelis [..] mēs nākam no Spāres. Ezers bija tik valdzinoši zils, ka mēs no diviem zēniem, kas tur riņķī slidinājās, aizņēmāmies viņu slidas. Viņi ļoti raudāja. Mēs teicām, ka mēs slidas atstāsim augšā pirmajā mājā [..]. Vai jūs nebūtu tik laipni, zēniem tik ātri, cik iespējams, viņu slidas atkal atdot, lai viņi vairāk par to neskumst un par mums slikti nedomā?”

Zaldāti tiek lūgti iekšā. Viņi tūlīt ir labos draugos ar bērniem, smejas un jokoja. Pavisam negaidīti Heincs pārdomājot spriež: “Jūs esat pavisam citādi nekā citi zaldāti, kas te bija vakar.” Tiek pastāstīts par vakardienu. Frics Erle ir kļuvis nopietns. “Lūdzu, vai jūs negribētu mums izstāstīt visu. Tā tas tālāk neiet. Oficieri enerģiski iesaistīsies. Vai jūs atpazītu marodierus?” – “Es domāju gan.” – “Tad man jūs jālūdz braukt uz Lodes ezeru, uz lielo pulcēšanās nometni. Kad jūs mums marodierus uzrādīsiet, tie tūlīt tiks nošauti.” Es izbīstos. Ak, karš, karš, ko tu izdari ar cilvēkiem?

Tikko te jokojās divi jautri, lieli jaunieši un jau atkal ir cieti vīrieši. [..] Es esmu ļoti nospiesta un nelaimīga. Cik viegli es varētu kļūdīties – nometnē droši vien ir simtiem zaldātu vienādās uniformās. Pēkšņi man ir tā, it kā es dzirdētu garā, blondā vīrieša, kas noliecās pār Benitas ratiņiem, vārdus: “Mazs bērns un man uzsmaida!”

“Nē, es to nespēju, lūdzu, neuzkraujiet man vēl šo atbildību!”

Tad uznirst kāda cita doma. Priekš zaldātiem taču ir lauku pasts. Vai ar viņiem es nevarētu aizsniegt vecākus Vācijā? Varētu. Zaldāti vakarā atnāks atkal, lai paņemtu vēstuli. Tiks sagatavotas vakariņas. Ātri es pārrunāju ar Hertu ēdienkarti: daļa šķiņķa speķa, daļa sīpolu, smalki sakapāta un pannā apcepta. Daļa melnās rudzu maizes, sagriezta kubiciņos un īsi pirms pasniegšanas piemaisīta šķiņķa speķim. Bagātīgi klāt kartupeļi un brūkleņu ievārījums. Vēlāk ābolu tēja un kraukšķmaizītes. Viņi atnāk vēlu,

bet tomēr atnāk. Visi izbauda ēdienu un apciemojumu. Noskaņojums aug un aug. Mēs spēlējam: “Visi, kam spalvas, lido augsti!” [...] Mēs saskandinām ar ābolu tēju uz priecīgu atkalredzēšanos. “Jā, ja karš tiks pabeigts ar uzvaru, visi Kurzemes cīnītāji saņems šeit zemi, lai apmestos. To ģenerālis Bermonts ir apsolījis. Varbūt mēs kļūsim par kaimiņiem. Hildī un Heinc, nāksiet tad ciemos pie mums?” Līdz tam nenonāca. Tikai daudz vēlāk es uzzināju par kauna pilno galu. Bermonta pasākums bija nožēlojami neizdevies.⁶³

ZALDĀTI: LATVIEŠI

Pēc Bermonta armijas daļu aiziešanas Kurzemē aizveļas satraukuma vilnis. Tā kā man ir darīšanas Mazspārē, kādā pēcpusdienā es dodos ceļā [...]. Apbrīnojams miers guļ pār kluso, mierpilno ziemas ainavu. Tāla riteņu ripošana – es izbīstos: aulekšojošu zirgu pakavu klaboņa, plinšu šāvieni! Jau es redzu tālumā uz lauku ceļa ražas vedamos ratus, pielādētus pilnus ar aurojošiem vīriešiem. Tie tuvojas straujā braucienā. [...] Nu tie pazuduši ceļa likumā. Ko darīt? [...] Paslēpties? Bet kur? Es paeju sāņus un rāpjos uz ceļa nogāzes [...] “Dievs Kungs, palīdzi man, viņi ir te!” Momentā, kad rati man aiztraucas garām, pēkšņi viens zaldāts norauj cepuri no galvas un noliecas tik dziļi, ka gandrīz izkrīt no ratiem. “Fric!” es atvieglota iekliedzos. Tas ir Irbes Fricis, vecākais nomnieka dēls, mans valša deļotājs atvadu ballē rudenī.

Garām. Vēl es stāvu kā pārakmeņojusies. Rati drebinoties un ar šāvieni sprakšķiem pazūd aiz pirmajiem meža kokiem. Nu, man rādās, viss skaidrs. Tie bija jaunnodibinātās Latvijas valsts zaldāti, kuriem tagad pieder mūsu Dzimtene. Pēc Bermonta daļu aiziešanas viņi ieņēma Kurzemi. Trakais brauciens bija viņu triumfa gājiens. Šāvieni nozīmēja: uzvara, brīvība, uzvara! Latvieši nu ir varas turētāji zemē, mēs, vācieši, beztiesisks mazākums. Kāda būs jaunā valdība, kā zaldāti un tauta izturēsies pret mums? Es tikpat kā neko nezinu par pasaules gaitu, kā es varu pieņemt slēdzienus, kā pasargāt savu bērnu dzīvi? Ko darīt? Varbūt tik ātri, cik vien iespējams, slepeni bēgt uz kādu noslēptu

siena šķūnīti mežā. Benithena, dažas segas, maize, sērkociņi, vārāmais katls, ūdens, tēja – iepakot bērnu ratos un ar bērniem un Hertu tik ātri, cik iespējams, pazust uz dažām dienām. Bet tādā aukstumā! Pa šauro kājnieku taku mežmalā, paslēpta no zaldātu skatieniem, es steidzos uz mājām.

Hildī traucas man pretī, iemetas manās rokās: “Beidzot tu nāc! Daudzi piedzērušies latviešu zaldāti ir nomnieku mājā, Fricis arī. Mēs bijām tieši pie Irbēm virtuvē, kad rati klāt piebrauca. Bija lieli prieka kliegzieni. Pēkšņi viens zaldāts rūca: “Mēs uz ceļā satikām vienu cienīgo – tūlīt nošaut.” Irbin’ tūlīt piegāja viņam klāt un čukstēja: “Ko, mūsu jauno cienīgo kundzi, kas manu lielo nobaroto cūku no Bermonta paslēpa savā pašas peldmājā? Nē!” – “Ak tā,” sacīja zaldāts. Te tieši nāca nomnieks ar alus pilnu spaini. Visi metās ap viņu, dzēra un kliezda. Heincī un es ātri skrējām uz mājām, bet tevis te nebija.” [...] Te klusu klauvē pie mana tēva loga [...] Tur nokrēslas gaismā stāv mazs stāvs, pavisam ietinies lielā villainē – mana Mari! Viņa čukstoši murmina: “Jūs nebaidieties! Neviens jums neko nedarīs. Zaldāti gribēja jūs pavisam nošaut, bet Irbin’ to neatļauj. Rīt viņi brauc prom. Es eju, neviens nedrīkst zināt, ka es šeit biju.” Es aizveru logu. Mani zobi sitas cits pret citu kā drudzī. Man trīc viss ķermenis. Dīvaini, tagad es baidos.

ZALDĀTI. POLICISTI

Pēdējās nāves bailes atnes divi dīvaini uniformās tērpti vīrieši ar ieročiem, tie nestādās priekšā, bet gan pieprasot paziņo nepielūdzamā tonī: “Vai jūs esat cienīgā? Nāciet šurp lejā!” Mari paslēpjas bēniņaugšā. Luīze Meijere iet lejup un domā: nu viņa tiks nošauta. Bet pēc tam, kad abi vīrieši ir izbaudījuši savu jauno varu un bailes, ko tie var izplatīt, viņi dodas pazīstami: “Mēs esam jaunā policija.” Viņi nomaina veco pasi pret jauno, latviešu. “Paldies Dievam!” es izsaucos un ātri piemietinu, “ka mums atkal ir policija. Tad jau drīz viss būs pilnīgā kārtībā, arī pasts un dzelzceļš.”

“Dabiski,” atbild policisti un glaimoti piesit pie krūtīm. “Mēs visu savedīsim kārtībā!”

ADVENTS

[..] Ir decembra vidus, vilcieni posmā Rīga–Ventspils atkal kursē, ne katru dienu, ne regulāri, bet sākums ir. Arī pasts strādā. Kādu dienu es turu rokā Rūdī vēstuli. Es lasu atkal un atkal [..]. Viņš vairs nav landesvērā, bet gan Rīgā un strādā Latvijas Augstskolā⁶⁴. Mēs drikstam ierasties tik ātri, cik iespējams. Bet tā taču neiet! Bērni grib Ziemassvētkus svinēt Ezermuižā. Vilcieni nav apkurināti. Kā es drikstu ar Benithenu 5–12 stundas ceļot neapkurinātā lopu vagonā, man nav arī naudas braucienam.

Astoņi tītari, ko Irbes man atkal un atkal ir piegādājuši, rudzi pie Jēces, arī garie rēķini pie Mari un viņas vīra nav apmaksāti. Nesamaksātus rēķinus es šeit nepametišu [..]. Pie nākamās pasta izdevības es atbildu šādā sajūtā. Mana vēstule noslēdzas: “Es vēlos ar godu tikt aizvesta.” Atbilde liek uz sevi mazliet gaidīt. Bet tas mani arī neuztrauc. [..]

Kādu pēcpusdienu Ernests atnes Rūdī atbildi. Mazliet vilusies tā skan, bet viņš apsola, ka 24. no rīta viņš ieradīsies Ezermuižā ar maisu, pilnu ar naudu, lai savu ģimeni atbrīvotu. Nu prieks ir liels. Desmitais un pēdējais tītars tiek pasūtīts uz pirmo svētku dienu. Bet ko es dāvināšu savam mīļajam vīram? Ak – viņš saņems trīs veselus, priecīgus bērnus, es domāju, viņš var būt apmierināts.

ATKALREDZĒŠANĀS ZIEMASSVĒTKOS

Hildī metas no dārza istabā: “Viņi nāk, viņi nāk!” Es skrienu sarkanajā verandā. Te es redzu kamanas nomnieku mājas priekšā, tagad tās ir pazudušas aiz klēts, bet drīz pēc tam viņš brauc rikšos, zvārguļiem skanot, pa plaši atvērtajiem dārza vārtiem ap zālāja apli un pietur verandas priekšā. [..] Vienā rāvienā Rūdī ir ārā no kamanām, viņa rokas apskauj mani. Kad es atkal atveru acis, es redzu, ka visas sievas un meitenes no nomnieku mājas stāv apsnigušā zālāja pretējā pusē. Visas raud. Ernests ir pa pusei aizgriezies un atkal un atkal novelk ar piedurkni pār acīm. “Pateicieties viņiem,” es pačukstu Rūdī, “viņi visi bija labi pret mums.” Roku rokā mēs ejam pāri pie ļaudīm. Rūdī katram paspiež roku, visiltāk mūsu uzticīgākajam Ekehardu Ernestam. Tikko mēs esam

iegājuši mājās un apskatījušies apkārt, te Rūdī ķircinot čukst man ausī: “Tu, viltiece, tu ļāvi man tik ilgi gaidīt, tu gribot ar godu tikt aizvesta.” Ar vienu rāvienu es atbrīvojos no viņa rokām. Lepnums uzliesmo. “Jā, to es gribēju.” Asaras man aizžņaudz balsi. Vai viņš patiesi nav mani sapratis, nav varējis sajust, cik bieži bijis smagi, vienmēr un vienmēr, atkal un atkal vajadzēt lūgt palīdzību, vienmēr atkal nevarēt samaksāt dienestnieku pakalpojumus, būt bez miltiem un malkas, ja ļaudis nebūtu vienmēr atkal palīdzējuši, ar viscietāko ticību, ka Rūdī samaksās pilnīgi visu, kad viņš atgriezīsies mājās? Rūdī labinot glāsta manu roku: “Es esmu ieradies, pavisam paklausīgi es esmu ieradies ar naudas pilnu maisu kabatā [...], lai savu ģimeni atsvabinātu.” [...] Nu ir klāt nepacietīgie bērni. Viena trūkst. Rūdī skatās uz visām pusēm apkārt. “Es domāju, mums ir trīs bērni?” Es pabīdu gaišo priekškaru uz sāniem. [...] Te sēž sniegbalts eņģelītis ar loku vainadziņu ap galviņu. [...] Rūdī sagumst, viņš bija gaidījis bērni bērnu ratiņos. [...] “Benita?” Es pamāju. Viņš jau nometas ceļos pie dīvāna. Mīlestības pilns viņš uzlūko savu meitiņu, līdz tā apmulsusi nodur galviņu. Te viņš sniedz savu lielo rādītājpirkstu sveicienam. Vienu acumirkli mūsu maziņā šaubās, tad ar abām rociņām satver pirkstu un tur to pavisam stingri. Šajā acumirkli noslēpumainā veidā sasaistās saikne, kas Benitu un viņas tēvu visas dzīves garumā saista īpaši cieši. Satumst. Bet bez Ziemassvētku dievkalpojuma nav Ziemassvētku. Mēs ejam zosu gājienā ar degošām stalla laternām līdz paviljonam. Laternu gaisma met zeltainu mirdzumu uz baltā sniega. Brīnišķīgākas par jebkuru domu, celtu no meistara rokas, pār mums velvējas tumši zilās vakara debesis. Es runāju Ziemassvētku evaņģēliju. “Un bija šajā naktī gani tajā apvidū uz lauka, kas naktī sargāja savus ganāmpulkus.” Cik pašsaprotami šie vārdi skanēja lauku apvidū. Tālumā rej suns. Otrs atbild. Atkal dziļš klusums. “Un redzi, tā Kunga eņģelis parādījās viņiem un tā Kunga gaišums mirdzēja ap viņiem un tie baidījās ļoti. Un eņģelis runāja uz viņiem: Nebīstieties. Redziet, es jums pasludinu lielu prieku, kas visām tautām taps zināms. Jo šodien jums ir dzimis Pestītājs. [...]” [...] Atpakaļ siltā mājā [...]. Rūdī ir atvedis sveces. Sveču mirdzumā staro Ziemassvētku eglīte. “O, du fröhliche, O du

selige, gnadenbringende Weihnachtszeit...” (Ak tu priecīga, ak tu svētīga, Ziemassvētku dieniņa!)

BRAUCIENS MĀJUP

Otrajā Ziemassvētku dienā notiek došanās uz Rīgu. Irbin' saņem Ezermuižas atslēgas savās drošajās rokās. Ar divām kamanām brauc 5 km uz Spāri. Rūdī brauc pa priekšu, Ernests pēc tam. Tad mēs stāvam uz perona un gaidām. Vējš izpūš mūs caur un cauri. Beidzot garš vilciens! Vēl bez padoma mēs stāvam pretī vienveidīgajai sarkanu bezlogu vagonu fronteī, bet palīgā jau nāk stacijas šefs. Viņš pabīda smagās bīdāmās durvis vaļā. Šeit! Siltums sitas mums pretī. Mazās dzelzs krāsniņas kvēle vagona vidū met drebošas gaismas strēles uz primitīvi sasistajiem koka soliem kravas vagonā. “Lūdzu, esiet taupīgi ar kurināšanu, vairāk malkas jūs nesaņemsiet.” Ernests sniedz iekšā mūsu daudzās lietas: lielās ābolu kastes, koferi, mugursomas. Īss, sirsnīgs paldies un atvadas, tad jau pārskrien drebēšana caur garo vilcienu, riteņi ripo, mēs braucam [...]. Mēs esam vieni pustumšajā vagonā, Herta un bērni omulīgi iekārtojas pie mantām. Tiek izcelta lielā ēdienu pauna [...]. Rūdī aprūpē krāsni. Ir neizsakāmi skaisti zināt sevi atkal aprūpētu un apkalpotu. Ļoti sargājoši un maigi Rūdī tur savu meitiņu uz ceļiem. Mēs sarunājamies čukstus, mēs esam tik maz runājuši vienatnē, mums vēl ir dalāms tik daudz iekšēji un ārēji pārdzīvotā. Par notikumu gaitu plašajā pasaulē es tikpat kā neko nezīnu. Nav daudz iepriecinoša ko pavēstīt. Mēs, vācbaltieši, tagad esam minoritāte jaunajā Latvijas valstī, kas lepmi paceļ savu galvu. Mums der cīnīties par mūsu tiesībām zemē un kalpot Dzimtenei, kur un kā mēs varam [...]. Tikai Tukumā soli piepildās ar svešiem cilvēkiem. [...] Tad uzreiz riteņi ripo skaļāk, vilciens lēni brauc pa garo dzelzceļa tiltu pāri Daugavai/Dūna. Rūdī atver spraugu durvīs. Pāri ziemīgajai straumei, māju jūklim un likumotajām ieliņām mūs sveicina mūsu baznīcu labi pazīstamie torņi. Vēl pilsētas skatā ir vācu pagātnes nospiedums. Vilciens pietur. Mēs esam klāt.

5. att. Laimīgā pāra – Luīzes un Rūdolfa Meijeru zelta kāzas bērnu un citu radu pulkā 1959. gadā Getingenē, Vācijā. Pirmajā rindā 4. no kreisās mazmeita Gesīne, otrajā rindā 2. no kreisās Luīzes māsa Anna fon Elca, 4. – dēls Gerds, 6. – Luīze Meijere, 7. – Rūdolfs Meijers, 9. – dēls Heincs, 10. – meita Benita, 13. – meita Hildegarde. No Vehteršteinu ģimenes arhīva

LAI SLAVĒTS DIEVS DEBESĪS

Ceļā no Ezermuižas uz Rīgu nemanāmi ir notikušas izmaiņas. Ezermuižā es biju kundze, savu vecāku pārstāve, pēdējā instance par bērnu un nomnieku lūgumiem. Rīgā Rūdī pilnībā ir mājas kungs, ģimenes galva. Viņa mīlestība un darbaprieks ir balsti, uz kuriem mūsu dzīve atkal nodrošināti atdusas. Pilsētas dzīvokļa augstās istabas pēc Ezermuižas mazajām istabām mums liekas ļoti lieliskas, bet tas ir auksts lieliskums. Centrālpakure tiek sildīta tikai dažas stundas priekšpusdienā. [...] Arī lielajā virtuvē nav silta pavarda – gāzes liesmas [...] Ēdamistabā mūs gaida mazs Ziemassvētku kociņš [...] Drebēdami no aukstuma, mēs četri sēžam ap ēdamgaldu. Mēs esam uz dzelzceļa tā pārsaluši, ka arī karstā kafija mūs nesilda. Priecīgs noskaņojums nekādi negrib

ierasties. “Rūdī, Rūdī, Heincī, es esmu kaut ko jauku izdomājusi. Šeit aukstumā ir tik neomulīgi, vienkārši ievāksimies visi guļamistabā. Ziemassvētku kociņu mēs, dabiski, ņemsim līdz, papa to iestādīs spraugā starp mūsu lielajām gultām. Tad mēs piesardzīgi ielidīsim zem mīkstajām, siltajām segām un papī iededzinās gaismaņas (svecītes) eglītē.” Bērni jau ir pielēkuši kājas: “Jā, jā!”

Rūdī apdomīgi purina galvu: “Degošas sveces gultā, un ja jūs aizķersiet un koks apgāzīsies?”

“Mēs neķerstīsimies, mēs gulēsim klusi kā peles. Lūdzu, lūdzu, papī, saki jā!” Kurš miļošs tēvs te var sacīt nē! Viņš patiešām nes kociņu uz turieni un iestāda to starp mūsu gultām [..]. Drošībai Rūdī tomēr noliek pie savas gultas lielu krūzi ar ūdeni. Tad viņš aizdedzina sveces. Tās deg klusi un mierīgi. [..] Lielais gada pārdzīvojums vēl vienreiz pieskaras mūsu dvēselēm un izskan debešķīgajos slavinājuma vārdos: “Gods Dievam augstībā, miers virs zemes un cilvēkiem labs prāts!” (*“Ehre sei Got in der Höhe, Frieden auf Erden, und den Menschen ein Wohlgefallen!”*)

PIEZĪMES

- ¹ Adeline Jozefine Luīze Meijere (*Adeline Josephine Luise Meyer*, dz. fon Elca (*von Eltz*), 23.09.1888. Rīga – 12.12.1968. Getingene, Vācija), vācbaltiete, skolotāja fon Elca privātgimnāzijā.
- ² Hugo Francs Jozefs fon Elcs (*Hugo Franz Joseph von Eltz*, 17.04.1854. Aleksejevka, Jamburgas apriņķis – 21.06.1932. Ezermuiža), Luīzes Meijeres tēvs, vācbaltietis, pedagogs. Tērbatas Universitātē studējis politekonomiju un jurispudenci. Precējies Rīgā 23.06.1881. ar vācbaltieti Annu Veru Augustīnu Sodofski (*Anna Vera Augustina Sodoffsky*, 26.06.1857. Rīga – 12.09.1944. Lodž ciems pie Poznaņas). Ģimenē 3 bērni. Vidzemes bruņniecības atbalstītās privātgimnāzijas dibinātājs un direktors (1910–1915), vācu ģimnāzijas direktors Lodzā. No 1900. gada Ezermuižas īpašnieks Kurzemē.
- ³ Rūdolf Hans Vilhelms Meijers (*Rudolf Hans Wilhelm Meyer*, 11.08.1880. Bolderāja pie Rīgas – 01.02.1966. Getingene, Vācija), vācbaltietis, studējis matemātiku Tērbatas Universitātē, studējis arī Berlīnes Universitātē, Varšavas Universitātē aizstāvējis maģistra grādu meteoroloģijā. Precējies Rīgā 12.10.1908. ar Luīzi fon Elcu. Ģimenē 4 bērni. Strādājis par pedagogu vairākās skolās, arī Rīgas Politehniskajā institūtā, bijis Baltijas landesvēra kareivis, docents, vēlāk profesors LU. Paralēli darbam LU strādājis arī Herdera institūtā. Pēc vācbaltiešu izceļošanas no Latvijas strādājis Poznaņas, Frankfurtes un Getingenes universitātēs.

- ⁴ Luise Meyer "Erinnerungsbilder aus unserem großen Erleben vor 40 Jahren unserer lieben Gesine gevidmet zum Tage ihrer Konfirmation dem 8 März 1959 von Großmami" (Atmiņu ainas no mūsu lielā pārdzīvojuma, veltītas mūsu miļajai Gesīnei viņas iesvētību dienā 1959. gada 8. martā no grossmami), manuskripts, 27 lpp., Vehteršteinu ģimenes īpašums; Luise Meyer "Bilder aus unserem großen Erleben 1919 Teil II. Unserer lieben Großtochter Elke zu ihrer Konfirmation am 27 März 1960 gevidmet von ihren Großeltern" (Ainas no mūsu lielā pārdzīvojuma 1919. gadā. II daļa. Veltītas mūsu miļajai mazmeitai Elkei viņas iesvētību dienā 1960. gada 27. martā no viņas vecvecākiem), manuskripts, 61 lpp., Vehteršteinu ģimenes īpašums.
- ⁵ Kajs Vehteršteins (*Kaj Wechterstein*, dz. 14.01.1940. Gotenhäfenē), Igaunijas vācbaltiešu pēctecis, pensionēts mācītājs, Luīzes Meijeres mazmeitas Gesīnes vīrs, atmiņu sakārtotājs.
- ⁶ Gesīne Vehteršteina (*Gesine Wechterstein*, dz. Torvarta (*Thorwart*), dz. 04.04.1943. Poznaņā), Luīzes un Rūdolfa Meijera jaunākās meitas Benitas meita, Kaja Vehteršteina dzīvesbiedre.
- ⁷ Hildegardē Anna Helēne Bosse (*Hildegard Anna Helene Bosse (Meyer)*, dz. Meijere, 29.08.1910. Rīga – 19.05.2003. Bodenfelde, Lejassaksija, Vācija), vācbaltiete, Luīzes Meijeres vecākā meita. Precējusies ar vācbaltieti Hansu Jirģenu Bossi (*Hans-Jurgen Bosse*, 04.05.1909. – 24.02.1945. *Magyarorszag* (kritis)).
- ⁸ Heinrihs Meijers-Elcs (*Heinrich Meyer-Eltz*, 23.09.1912. Rīga – 01.04.2006. Vedela pie Hamburgas), Luīzes Meijeres dēls.
- ⁹ 1919. gadā Latvijā sals saglabājās līdz marta beigām. Tātad šo fragmentu varētu datēt ar marta pašām beigām vai aprīļa sākumu.
- ¹⁰ Vācijas impērija (*Deutsches Kaiserreich*) tika nodibināta 1871. gada 18. janvārī, bet beidza pastāvēt 1918. gada 9. novembrī, kad pēc revolūcijas sākšanās imperators Vilhelms II atteicās no troņa un devās trimdā uz Nīderlandi.
- ¹¹ Krievijas Sarkanā armija iebruka Latvijas teritorijā 1918. gada novembra beigās. 1919. gada 3. janvārī Sarkanās armijas sastāvā esošās latviešu strēlnieku vienības ieņēma Rīgu. Līdz janvāra beigām gandrīz visu Latvijas teritoriju, izņemot Liepājas apkārtni, bija ieņēmuši boļševiku spēki. 1919. gada marta beigās pēc pretboļševistisko spēku ofensīvas fronte stabilizējās Lielupes līnijā.
- ¹² Masveida nāvessodi Rīgas cietumos sākās 1919. gada 14. martā. Pavisam līdz marta beigām nošāva gandrīz 300 cilvēkus. Sk.: Jānis Šiliņš (2013). *Padomju Latvija 1918–1919*. Rīga: Vēstures izpētes un popularizēšanas biedrība, 122. lpp.
- ¹³ Baltijas landesvērs (*Baltische Landeswehr*), 1918. gada novembrī galvenokārt no vācbaltiešiem saformēta karaspēka vienība. 1919. gada aprīlī Baltijas landesvēra sastāvā bija ap 4000 karavīru. Landesvēra operatīvā pakļautībā atradās arī 1. Latviešu atsevišķā brigāde un firsta Anatola Līvena krievu nodaļa.
- ¹⁴ Boļševiki Latvijā īstenoja radikālu, bet nesekmīgu pārtikas politiku, kuras rezultātā iedzīvotāji sāka ciest badu. 1919. gada 25. janvārī padomju vara ieviesa pārtikas monopolu, bet 15. februārī Rīgā nolēma iedzīvotājus sadalīt

trīs kategorijās efektīvākai pārtikas sadalei. Pirmajā kategorijā ietilpa padomju darbinieki, miliči, smaga fiziska darba darītāji, ārsti, ugunsdzēsēji un grūtnieces. Otrajā kategorijā iedalīja lielāko daļu strādnieku un intelīģences pārstāvjus, kuri sadarbojās ar režīmu. Trešajā kategorijā nonāca visi pārējie iedzīvotāji. Pilnvērtīgu uzturu varēja saņemt tikai pirmās kategorijas iedzīvotāji.

- 15 Lozberlapas (novec.) – lauru lapas.
- 16 Stagarus izmanto zivju eļļas iegūšanai.
- 17 Rūdi – Rūdolf Hanss Vilhelms Meijers (sk. 3. piezīmi).
- 18 1. maijā Rīgā risinājās plašas svinības, kuru organizēšanā boļševiki bija ieguldījuši vairākus miljonus rubļu. Šajā dienā pilsētas zupas virtuvēs, kurās katru dienu ēda lielākā daļa Rīgas iedzīvotāju, izsniedza pēc īpašas svētku receptes pagatavotu zupu, kuras sastāvā bija iekļauta gaļa.
- 19 Heincs – Heinrihs Meijers-Elcs (sk. 8. piezīmi).
- 20 Ņeizarmežs (*Kaiserwald*) – senais Mežaparka nosaukums.
- 21 Ferdinands Erdmans Štolls (*Ferdinand Erdmann Stoll*, 21.09.1874.–15.09.1966.), vācbaltietis, dzimis mācītāja ģimenē. Mikologs un ornitologs. Studējis “Linnaea” institūtā Berlīnē. Kopš 1911. gada Rīgas zooloģiskā dārza direktorijas (*Directorium*) līdzstrādnieks, tās uzdevumā apmeklējis citas dabas pētīšanas iestādes. Kihelkonnā Sāmsalā dibinājis bioloģisko izpētes staciju un putnu rezervātu Vaikas rifā. Piederējusi “Dermoplastiskā laboratorija” Rīgā, bijis Dabas muzeja Ornitoloģijas nodaļas vadītājs. No 1917. gada dabaszinātņu skolotājs Latvijā un Vācijā. Arī Vācijā pēc izceļošanas dibinājis putnu pētniecības stacijas. Apbalvots ar Atzinības krustu (*Bundesverdienstkreuz*).
- 22 Aleksandra iela – tagadējā Brīvības iela.
- 23 Rīgā bija ieviesta komandantstunda. Lai pārvietotos tumšajās diennakts stundās pa ielām, bija nepieciešamas speciālas “nakts atļaujas”. Personas, kurām nebija attiecīgās atļaujas, apcietināja un pat varēja ieslodzīt cietumā.
- 24 Herta Krēgere (*Kroeger*), iespējams, ārsta fon Hiršheidta sievas mātes radniece.
- 25 Benita Torvarta (*Benita Elisabeth Thowart*, dz. Meyer, 11.04.1919. Rīga – 10.01.2014. Hamburga), vācbaltiete, Luīzes Meijeres jaunākā meita, Gesīnes Vehteršteinas (dz. Thorwart) māte.
- 26 Hildleina – Hildegarde Anna Helēne Bosse (sk. 7. piezīmi).
- 27 Hildi – Hildegarde Anna Helēne Bosse (sk. 7. piezīmi).
- 28 Rīgas vecmamma – Rūdolf Meijera māte Elizabete Matilde Sofija Porta (*Elisabeth Mathilde Sophie Pohrt*, 26.09.1847. Rīga – 15.11.1921. Rīga).
- 29 Uno – Uno Karls Ports (*Uno Karl Pohrt*, 07.11.1876.–20.03.1919.), boļševiku noslepkavots Rīgā, vācbaltietis, Rūdolf Meijera brālis.
- 30 Alise – Alise Porta (*Alice Pohrt*, dz. Meyer, mirusi 05.08.1968. Firstenavā (*Fürstenuau*), Vācija), vācbaltiete, Rūdolf Meijera brāļa Uno dzīvesbiedre.
- 31 Luthena (*Lutthen*) – Adelīne Jozefīne Luīze Meijere (sk. 1. piezīmi). Luīzes vārda mīlināmā forma vācu valodā.
- 32 Sofa – zems, plats dīvāns.

- ³³ Tante Klāra – Klāra Porta (*Clara Pohrt*, 24.11.1881.–?), vācbaltiete, Rūdolfa Meijera māsa, Benitas krustmāte.
- ³⁴ Dr. Aleksandrs Keilmans (*Alexander Keilmann*, 12.07.1863. Rīga – 24.12.1919. Rīga), vācbaltietis, Rīgas ārsts – ginekologs, studējis medicīnu Tērbatas Universitātē, strādājis universitātes privātklinikā, ieguvis medicīnas doktora grādu. No 1898. gada Rīgā ginekologs privātklinikā un pilsētas slimnīcā. Dibinājis un vadījis vecmāšu skolu (1902) un medmāsu biedrību (1908) Rīgā. Atbalstījis un propagandējis sociālo palīdzību dzemdībās.
- ³⁵ Leberehts Hinhens (*Leberecht Hünchen*) – vācu rakstnieka Heinriha Zeidela (*Heinrich Seidel*, 1842–1906) literārais tēls.
- ³⁶ Ernī Ports – Ernsts Eduards Ports (*Ernst Eduard Pohrt*, 12.02.1871. Nītaure – 28.11.1943. *Ostrowo/Wartheland*, Polija), vācbaltietis, Rūdolfa Meijera brālēns, mātes brāļa Johana Eduarda Porta dēls.
- ³⁷ 1919. gada 22. maija rītā pretboļševistiskie spēki (Baltijas landesvērs ar tam pakļautajām latviešu un krievu vienībām, kā arī Vācijas armijas Dzelzsdivīzija) uzsāka uzbrukuma operāciju, kuras rezultātā Rīga tika atbrīvota no boļševikiem. Rīgas lielāko daļu atbrīvoja līdz 22. maija vakaram.
- ³⁸ Domāta Trieciennodaļa, kura bija Baltijas landesvēra kaujasspējīgākā vienība. Tās komandieris Hanss fon Manteifels krita ielu cīņās Rīgā 22. maijā.
- ³⁹ Lībekas tilts bija 1917. gadā uzbūvēts koka tilts pār Daugavu Rīgā. Tas pastāvēja tikai septiņus gadus un tika nopostīts pavasara palos 1924. gadā.
- ⁴⁰ Domāta Latvijas Augstskola, kuru dibināja boļševiki un kurā studēja daļa no vācu okupācijas varas izveidotās Baltijas Tehniskās augstskolas studentiem.
- ⁴¹ Strēlnieku dārzs – tagadējais Kronvalda parks.
- ⁴² Nikolaja iela – tagadējā Valdemāra iela.
- ⁴³ Domāts Baltijas landesvēra 3. vācbaltiešu kaujas bataljons. To mēdza dēvēt arī bataljona komandiera rotmistra Boto Vendta Eilenburga (*Botho-Wendt Graf zu Eulenburg*) vārdā par Eilenburga bataljonu.
- ⁴⁴ Barons Hanss Joahims Pauls Ādolfs fon Manteifels-Cēģe (*Hans Joachim Paul Adolph Baron von Manteuffel-Szoëge*, 19.01.1894. Kapsēde – 22.05.1919. Rīga), vācbaltietis, muižnieks, studējis jurisprudenci Heidelbergā. Vācbaltiešu virsnieks, kas dienēja Vācijas impērijas armijā 1. pasaules kara laikā un Baltijas landesvērā Latvijas brīvības cīņu laikā. 1919. gada sākumā iestājās Baltijas landesvērā kā štāba virsnieks, jau 1919. gada 6. janvārī kļuva par 1. vācbaltiešu kaujas bataljona (Trieciengrupas – *Stoßtruppe*), ko veidoja 1. pasaules karā dienējušie virsnieki un instruktori, komandieri. 1919. gada 22. maijā Hanss fon Manteifels Rīgā pie Citadeles tika nāvējoši ievainots, mēģinot atbrīvot tur ieslodzītos gūstekņus. Vācbaltieši viņu uzskatīja par savu spējīgāko karavadoni. Apbedīts Landesvēra karavīru kapos II Meža kapos Rīgā.
- ⁴⁵ Baltijas landesvēra Trieciennodaļa kā pirmo 22. maija pēcpusdienā sasniedza Citadeles jeb Gubernas cietumu, kurā tika turēti politiskie ieslodzītie. Straujais uzbrukums liedza boļševikiem izrēķināties ar cietumniekiem, kuru skaits 20. maijā sasniedza 663 cilvēkus. Sk.: Jānis Šiliņš (2009). Rīgas cietumi un

- lielinieku terors, 1919. gada janvāris–maijs. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3, 124. lpp.
- ⁴⁶ Pēc Rīgas atbrīvošanas Baltijas landesvērs uzsāka brīvprātīgo pieņemšanu. Līdz 1919. gada 7. jūnijam pieteicās 1894 brīvprātīgie, no kuriem 1194 bija derīgi dienestam. Sk.: *Baltijas Ziņas*, 11.06.1919.
- ⁴⁷ Otto Eduards Ports (*Otto Eduard Pohrt*, 26.03.1876. Ropaži – 05.02.1945. Cvikava, Vācija), vācbaltiešu mācītājs, baznīcas vēsturnieks un pedagogs. Rūdolfa Meijera brālēns. Studējis teoloģiju Tērbatas Universitātē, strādājis par mācītāju, arī cietuma mācītāju un reliģijas skolotāju, bijis profesors un dekāns Herdera institūtā, vēlāk baznīcas vēstures profesors Marburgā un Rostokā. Pēc pensionēšanās dzīvojis Pozenē/Poznaņā.
- ⁴⁸ Pauls Pretoriuss (*Paul Prätorius*), Luīzes Meijeres brālēns.
- ⁴⁹ Ezermuižas apkārtni Padomju Latvijas armija pameta 1919. gada marta otrajā pusē.
- ⁵⁰ Brīvkorpusi bija no agrākajiem Vācijas armijas karavīriem (Vācijas pavalstniekiem) saformētas brīvprātīgo vienības. Tās ietilpa gan Baltijas landesvēra, gan Dzelzsdivīzijas sastāvā. Brīvkorpusi darbojās Latvijā līdz pat 1919. gada novembrim.
- ⁵¹ Adeline Karolīne Amālija Mirama (*Adeline (Adda) Karoline Amalie Miram*, dz. Buša (*Busch*), 24.07.1866. Rīga – 08./09.12.1946. Veimāra), baņķiera Emila Mirama (*Emil Miram*) atraitne, Luīzes Meijeres tante. Vācbaltiete.
- ⁵² Hertī – Herta Hiršheidta (*Hertha Frieda Ernestine von Pistohlkors*, dz. von *Hirschheydt*, 06.01.1907. Rīga – 21.03.1997. Baringshauzena, Lejassaksija, Vācija), vācbaltiete. Meijeru kaimiņi – vācbaltiešu fon Hiršheidtu ģimene: ārsts Ernsts Fridrihs fon Hiršheidts (*Ernst Friedrich von Hirschheydt*, 08.11.1858. Valga – 03.08.1919. Rīga), sieva Jūlija Marija Emilija (*Julie Marie Emilie von Hirschheydt*, dz. Krēgere (*Kröger*), 12.08.1861.–1937.). Ģimenē bija 11 bērni – *Elleonore (Elly)*, *Anna*, *Auguste*, *Renate*, *Hellmuth*, *Walter Gustav*, *Karin*, *Hermann Gustav*, *Lilly Sophie*, *Hans Gustav*, *Hertha Frieda Ernestine*.
- ⁵³ Irbin' jeb Irbene – Irbes sievas Irbenes uzvārda saīsinātā forma jeb Kurzemes tāmnieku dialekta forma.
- ⁵⁴ Literāti – vācbaltiešu izglītoto ļaužu slānis (profesori, rakstnieki, advokāti, mācītāji, ārsti un skolotāji), bieži ar aristokrātisku izcelsmi, kas strādāja algotu darbu, nepārtiekot no dzimtas īpašuma laukos.
- ⁵⁵ Karls Reinholds Kupfers (*Carl Reinhold Kupffer*; 1872. Stavčeni, Besarābija – 14.11.1935. Rīga), vācbaltiešu izcelsmes botāniķis. Tērbatas Universitātē studējis botāniku un matemātiku, Rīgas Politehniskā institūta profesors, 1922. gadā Jēnas Universitātē ieguvis filozofijas doktora grādu, Rīgas Dabaspētnieku biedrības prezidents un muzeja vadītājs, Moricsalas rezervāta dibinātājs un monogrāfijas par Moricsalas veģetāciju autors. Savas dzīves laikā savācis Baltijas floras herbāriju (vairāk nekā 50 000 vienību), tagad *Herbarium Balticum* (apmēram 30 000 herbārija lapu) glabājas Latvijas Universitātes Bioloģijas fakultātē.
- ⁵⁶ Domāta Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas organizēto kaujinieku grupu un mežabrāļu kustības dalībnieku darbība 1905.–1906. gadā.

Šajā laikā gāja bojā 82 vācbaltiešu muižnieku ģimeņu locekļi un nodedzinātas 449 muižu ēkas.

- ⁵⁷ Tante Anni – Anna fon Elca (*Anna von Eltz*, 12.10.1889. Rīga – 1967., Getingene, Vācija), vācbaltiete, pedagoģe, Luīzes Meijeres māsa.
- ⁵⁸ Lokomobile – pārvietojams tvaika dzinējs, ar ko darbināja lauksaimniecības un citu nozaru mašīnas.
- ⁵⁹ Baroklis – kaušanai speciāli nobarota cūka. Iepriekš tekstā par to stāstīts, cik tas resns un milzīgs.
- ⁶⁰ Heilbronna ir grezna Luīzes Meijeres tēva vasaras lapene, uzcelta kūrorta paviljonu stilā.
- ⁶¹ Atbilstoši 1919. gada 3. jūlijā noslēgtajam Strazdumuižas pamieram Vācijas armijas vienībām bija jāatstāj Latvijas teritorija. Tomēr tās nepakļāvās pamiera noteikumiem un augusta beigās–septembrī iestājās Pāvela Bermonta komandētajā Rietumkrievijas brīvprātīgo armijā.
- ⁶² Feldfēbelis – apakšvirsnieka jeb instruktora pakāpe Vācijas armijā.
- ⁶³ Rietumkrievijas brīvprātīgo armija 1919. gada novembrī piedzīvoja sakāvi cīņā ar Latvijas armiju un līdz mēneša beigām pameta Latvijas teritoriju.
- ⁶⁴ Latvijas Augstskola – Latvijas Universitātes nosaukums līdz 1922. gadam.

ZINĀTNES DZĪVE

KERAMIKAS PETROLOĢIJAS BIEDRĪBAS IKGADĒJIE ZINĀTNISKIE LASĪJUMI 2017

2017. gada 10. novembrī Londonas Universitātes koledžas Arheoloģijas institūtā Lielbritānijā norisinājās ikgadējie Keramikas petroloģijas biedrības (*Ceramic Petrology Group* – CPG) zinātniskie lasījumi. Šoreiz tie bija veltīti dažādu reģionu un laikposmu arheoloģiskās keramikas izpētei, lietojot dažādas analītiskās metodes. Kopumā lasījumos tika prezentēti 10 ziņojumi.

Ievadrunā lasījumu galvenais organizators Patriks Šons Kvinns (*Patrick Sean Quinn*) stāstīja par Keramikas petroloģijas biedrības izveidi un attīstību. Biedrību dibināja 1988. gadā britu akademiķi un muzeju pētnieki, kuri izmantojuši petrogrāfiskās analīzes, lai pētītu seno keramiku (sīkākai informācijai sk.: P. S. Quinn, I. Freestone (2017). *A Potted History of the Ceramic Petrology Group. The Old Potter's Almanac*, 22, pp. 26–29).

Arheoloģiskās keramikas pētnieki Silvija Amikone (*Silvia Amicone*), Kails Friends (*Kyle Freund*) un Paola Mančīni (*Paola Mancini*) iepazīstināja ar jaunākajiem pētījumiem par keramikas trauku izgatavošanas tradīcijām vara laikmetā Tavolaras salā Sardīnijā. Prezentācijas autori koncentrējās uz veidmasas sastāvu un tā izcelsmi (lokāls vai imports). Kopumā petrogrāfiskās analīzes tika veiktas 28 paraugiem. Rezultātā konstatētas astoņas veidmasas grupas, no kurām lielākā daļa sastāvēja no materiāliem, kas lielos daudzumos sastopami Ziemeļsardīnijā, tātad veidoti lokāli uz vietas: 1. Plutoniskie ieži (granīts); 2. Laukšpats un smalki saberzti plutoniskie ieži; 3. Šamots un kvarcs (polikristalīns), laukšpats un piroksēni; 4. Piroksēni, vulkāniskie ieži; 6. Metamorfie ieži. Divas veidmasas grupas – 5. Krama liesinātājs un 7. Smalki vulkānisko iežu paraugi – pētnieki uzskata par importētiem, jo Sardīnijā nav sastopams krams (tuvākais reģions Arzakīna), bet vulkāniskie ieži konstatējami citā Sardīnijas reģionā. Savukārt 8. grupā sastopami dēdējušie ieži, tādējādi nav iespējams noteikt, vai tie lokāli vai importēti.

Britu pētnieks Ādams Satons (*Adam Sutton*) raksturoja vēlā dzelzs laikmeta (400./300.–150./50. g. p.m.ē.) ripas keramikas tehnoloģiskos paņēmienus Hārtfordšīrā Anglijā. Kopumā analizēti 184 keramikas paraugi. Veidmasas tekstūra lielākajā daļā gadījumu ir smilšaina-aleirītiska, atsevišķos gadījumos konstatēti gliemežvāki. Izmantots arī šamota (sasmalcinātas keramikas) liesinātājs, kurš apdedzināts augstākā temperatūrā nekā

trauks, kuram tas pievienots. Izmantojot radiogrāfijas metodi, pētnieks secinājis, ka 27,7% gadījumu keramikas trauki izgatavoti gan ar podnieka ripu, gan arī ar kārtu sastiprināšanas metodi. Šīs abas tehnikas kopā izmantotas, lai izgatavotu traukus ar līdzīgām fiziskajām īpašībām. Pētnieks noslēgumā aktualizēja jautājumu: ja dažādi podnieki izmantoja dažādas trauku izgatavošanas tehnikas, vai tas norāda uz sociālo diferenciāciju vai arī uz praktiskiem nolūkiem?

Pētnieki Šana Huangā (*Shan Huang*) un Īans Fristouns (*Ian Freestone*) stāstīja par baltā porcelāna izcelsmi Ziemeļķīnā. Vispirms viņi aprakstīja baltā porcelāna fizikālās īpašības – bagātīgs alumīnija oksīda piejaukums, pamatā gatavots no kaolīna, kas apdedzināts vairāk nekā 1200 °C temperatūrā. Glazūra parasti bijusi balta vai caurspīdīga. Pētnieki akcentē, ka baltais porcelāns Ziemeļķīnā parādījās pēkšņi, bez pakāpeniskas pārejas, 6. gadsimtā. Sākotnēji tas pārsvarā konstatēts apbedījumos (piemēram, Zhao Mingdu (537.–577. g.), Fan Cui (575. g.) u.c.). Izdalot vairākas baltā porcelāna grupas, kuras sastopamas Ziemeļķīnā, autori secina, ka daļa (ar pelēku vai zaļu glazūru, izgatavošanai izmantots porcelāna akmens), iespējams, nākusi no Dienvidķīnas reģiona. Savukārt kaolīnīta izmantošana baltā porcelāna darināšanai šajā reģionā ir jauns lokāls elements.

Kopenhāgenas Universitātes pārstāve Liza Pelošeka (*Lisa Peloschek*) prezentēja seno keramikas trauku izpētes iespējas caur mūsdienu podniecības tradīcijām. Pētniece koncentrējās uz mūsdienu Arhangelas podniekiem Rodas salā Grieķijā. Šo podnieku trauku izgatavošanas tehniskos aspektus viņa salīdzināja ar hellēnisma-romiešu keramiku (4. gs. p.m.ē. – m.ē. 2. gs.). Pētniece izšķir divas arheoloģiskās keramikas māla grupas: 1) amforu veidmasa (balta); 2) ēdiena trauku masa (sarkana, raupja un smilšaina). Savukārt mūsdienu podnieki Arhangelā izmanto trīs veidu (krāsu) mālus: 1) sarkano, 2) zaļo un 3) balto. Pēc iegūtajiem datiem L. Pelošeka secina, ka Rodas salā ir pieejams keramikas izgatavošanai atbilstošs māls; māla veidmasa atkarīga no paredzētā trauka un keramikas darbnīcas paražām (tādējādi mazā reģionā sastopamas dažādas veidmasas); viņa arī konstatējusi individuālu un vienas ģimenes keramikas darbnīcu “tīklu”. Taču nepieciešama turpmāka izpēte, lai šos datus būtu iespējams korekti salīdzināt ar arheoloģisko keramiku.

Savukārt Berlīnes Universitātes pārstāvji Džūlija Ruso (*Giulia Russo*), Silvija Amikone (*Silvia Amicone*), Kristofs Bertholds (*Christoph Berthold*) un Paola Skonco (*Paola Sconzo*) stāstīja par keramikas izgatavošanu Tell el Abjadā Sīrijā agrajā bronzas laikmetā (4. gs. beigās – 3. gs. sākums p.m.ē.). Pētnieki konstatējuši, ka keramikas izgatavošanā bijusi liela standartizācija, kas liecināja par podniecības kā amata mākslas augstu

attīstību. Trauku izgatavošanai izmantoti divi liesinātāju veidi: 1) minerāli un 2) augu sēklas. Lai noskaidrotu apdedzināšanas temperatūru, pētnieki pielietoja M-XRD² (rentgenstaru difrakcija) analīzes. Secināts, ka augstā temperatūrā apdedzināti trauki, kuri viendabīgi krāsoti vai apgleznoti ar ģeometriskiem vai citiem ornamentiem, savukārt zemākā – trauki, kas paredzēti ēdiena gatavošanai (raupja veidmasa). Kopumā secināts, ka: 1) šī reģiona trauki gatavoti lokāli – uz vietas; 2) viena veidmasas recepte izmantota dažādiem traukiem; 3) praktiski nav dažādu variāciju trauku formās un veidmasas receptēs.

Tibingenes Universitātes (Vācija) pārstāvji Kristofs Bertholds (*Christoph Berthold*), Anna Katrīna Fecere (*Ann-Katrin Fetzer*), Klaus Bente (*Klaus Bente*), Katrīna Cimmere (*Kathrin Zimmer*) un Klaus Nikels (*Klaus Nickel*) stāstīja par Atēnu “baltā fona” keramiku (530.–400. g. p.m.ē.). Īpaša uzmanība tika pievērsta ģipša materiālam kā baltās glazūras aizvietotājam uz keramikas trauka virsmas. Pielietojot rentgenstaru fluorescences, rentgenstaru difrakcijas, kā arī 3D skenēšanas metodes, noskaidrots, ka ne tikai kaolinīts, bet arī ģipša materiāls ticis izmantots, lai radītu keramikas traukam baltu fonu/virsmu. Autori skaidro, ka ģipsis uzklāts uz virsmas tūlīt pēc trauka apdedzināšanas, pēc tam ornamentējot to ar melnu glazūru.

Latvijas Universitātes pārstāve Vanda Visocka raksturoja liesinātāju pievienošanas tendences Latvijas teritorijas vēlā bronzas un senākā dzelzs laikmeta pilskalnu keramikas materiālā. Pēc petrogrāfiskajām analīzēm bija izdalāmas trīs liesinātāju grupas – granītiskie ieži, organika un šamots. Pētniece konstatējusi vēl vienu piejaukumu, kurš, iespējams, varētu tikt identificēts kā liesinātājs, – dzelzs savienojumi. Tomēr šī jautājuma noskaidrošanai nepieciešami papildus pētījumi. Kopumā visos analizētajos pieminekļos vērojamas līdzīgas tendences gan dominējošajā materiālā (granītiskie ieži), gan arī piejaukumu daudzumā, izkārtojumā, kā arī izmantotajās māla variācijās. Šāds rezultāts norāda uz zināšanu pārnesi un līdzīgu izpratni par podniecības izgatavošanas tehniskajiem aspektiem šajā reģionā.

Londonas Universitātes koledžas pārstāve Beatrijsa de Grota (*Beatris de Groot*) stāstīja par keramikas trauka izgatavošanas tehnoloģisko aspektu saistību ar tā funkciju. Viņa analizējusi senākos – neolīta keramikas traukus ziemeļrietumu Anatolijā, Bardžin-Hejikas (*Barcin Höyük*) pieminekli. Petrogrāfiskajās analīzēs tika konstatēti divi piejaukumu veidi: 1) kalcīts un 2) slāneklis. Noskaidrots, ka kalcīta piejaukums palielina trauka izturību pret termālo šoku, tas labāk vada siltumu, kā arī to vieglāk ievieidot, tomēr galaprodukts nav izturīgs. Savukārt filīta/slānekļa piejaukums pa-

dara trauku izturīgāku, tomēr visas iepriekšminētās īpašības tas nenodrošina. Tādējādi pētniece nonākusi pie secinājuma, ka trauki, kuri paredzēti ēdiena gatavošanai, darināti no tādas veidmasas, kurai piejaukts kalcīts. Autorei liekas savdabīgi, ka traukiem ar plānām sienām Bardžin-Hejikas pieminekli paralēli izmantota gan veidmasa ar kalcītu, gan ar slānekli. Pētniece norāda, ka tālākām interpretācijām nepieciešami papildus pētījumi.

Bornmutas Universitātes (Anglija) pārstāve Greisa Džonsa (*Grace Jones*) prezentēja pētījumu par dzelzs laikmeta keramikas darbnīcām dienvidaustrumu Dorsetā Anglijā. Pētījuma mērķis bija noskaidrot keramikas trauku izgatavošanas vietas. Veicot apzināšanas darbus, paņemti 150 māla paraugi no 27 vietām Dorsetas reģionā un tie apdedzināti 600–1000 °C temperatūrā. 135 māla un apmēram 300 keramikas paraugiem veiktas petrogrāfiskās analīzes, atsevišķiem paraugiem arī SEM-EDX (energodispersijas rentgenstaru spektroskopija) un PCA (pamatelementu) analīzes. Pētniece izdalīja piecas māla grupas pēc to ķīmiskā sastāva. Pēc iegūtajiem rezultātiem viņa secināja, ka Dorsetas podnieki dibinājuši keramikas darbnīcas aptuveni 700.–600. g. p.m.ē. Savukārt vidējā dzelzs laikmetā viņi pārcēlušies savas darbnīcas tuvāk dienvidu piekrastei.

Pēdējo ziņojumu prezentēja Ungārijas Zinātņu akadēmijas pārstāvji – D. Ģerkeša (*D. Györkös*), B. Bajnoči (*B. Bajnóczy*), Ģ. Sakmāni (*Gy. Szakmány*), M. Sabo (*M. Szabó*), L. Balogs (*L. Balogh*) un M. Tots (*M. Tóth*). Viņi stāstīja par viduslaiku krāsns podiņiem, kuri atrasti Banska Bistricas pilsētā. Pētnieki koncentrējās uz krāsns podiņu izgatavošanas tehnoloģiskajiem aspektiem, piemēram, vai tie gatavoti vienā vai vairākās darbnīcās, vai no viena materiāla vai dažādiem? Kopumā autori analizējuši 84 krāsns podiņu paraugus no dažādām vietām Ungārijā (Sečena, Salgo, Egera), kā arī Banska Bistricas Slovākijā. Izmantotas trīs metodes – polarizējošā mikroskopija, rentgenstaru difrakcija un rentgenospektrālā mikroanalīze. Pēc iegūtajiem datiem pētnieki izdalīja trīs krāsns podiņu grupas: 1) karbonātiska illīta masa, kurai kā liesinātāji izmantoti vulkāniskie, metamorfiskie ieži un kaļķakmens. Apdedzināta ~650–700 °C. Konstatēta tikai Banska Bistricā; 2) pamatā illītiska/kaolīnītiska masa. Šai grupai pētnieki izdalījuši trīs apakšgrupas: A) nav liesinātāju. Apdedzināta ~650–700 °C. Konstatēta Salgo un Sečenā; B) granītisko iežu liesinātājs. Apdedzināta ~700–850 °C. Konstatēta Salgo, Egerā un Banska Bistricā; C) nav liesinātāju. Apdedzināta ~800–850 °C. Konstatēta tikai Sečenā; 3) karbonātiska illīta masa, ar zaļu glazūru krāsoti vīnogulāju elementi. Nav liesinātāju. Apdedzināta ~650–700 °C. Konstatēta tikai Egerā. Noslēgumā prezentācijas autori secināja, ka izdalāmas vismaz divas krāsns podiņu izgatavošanas darbnīcas.

Lasījumu noslēgumā notika diskusija, kas aptvēra visas iepriekšminētās tēmas, kā arī perspektīvas un problēmjautājumus, kas ar tām saistīti. Piemēram, nozīmīgs aspekts ir nedestruktīvu analīžu (rentgenstaru difrakcija, rentgenstaru fluorescence, radiogrāfija) izmantošana keramikas trauku ornamenta un glazūras izpētē. Tāpat diskusijas laikā tika akcentēts, cik svarīgi ir izmantot vairākas analītiskās metodes keramikas izpētē, lai iegūtu pēc iespējas precīzāku rezultātu. Arī māla paraugu ievākšana un salīdzināšana ar arheoloģiskās keramikas materiālu, izmantojot gan petrogrāfiskās, gan arī ķīmiskās analīzes, spēj sniegt lieliskus rezultātus, piemēram, par keramikas darbnīcu novietojumu, izmantoto resursu attālumu, kas ir nozīmīgs aspekts zināšanu pārneses un savstarpējo kontaktu kontekstā.

Tika akcentēti arī divi problēmjautājumi: 1) kultūras procesu skaidrošana, izmantojot tikai keramikas petrogrāfiskās analīzes reģionā, kurā ir homogēna ģeoloģiskā vide, respektīvi, kā ir iespējams noteikt keramikas izgatavošanas tradīciju maiņu un kopienu podnieku veidmasas atšķirības, izmantojot lokālos resursus, ja tie ir tādi paši visā reģionā; 2) liesinātāju identificēšanas problemātika, respektīvi, kurā brīdī piejaukumu ir iespējams identificēt kā liesinātāju un kurā brīdī tā ir nejaušība (šajā gadījumā bija runa par slānekli un dzelzs savienojumiem kā iespējamajiem liesinātājiem māla masā).

2018. gada Keramikas petroloģijas biedrības zinātniskie lasījumi notiks Tībingenes Universitātes Arheometrijas kompetences centrā Bādenē-Virtembergā (*Competence Centre Archaeometry Baden-Wuerttemberg*) Vācijā.

Vanda Visocka

STARPTAUTISKA KONFERENCE “VIENA
VĒSTURNIEKA TRĪS DZĪVES: ROBERTS VIPERS
(1859–1954) KRIEVU, LATVIEŠU UN PADOMJU
HISTORIOGRĀFIJĀ”

2018. gada 23. un 24. martā Latvijas Universitātes (LU) Bibliotēkā norisinājās konference *Viena vēsturnieka trīs dzīves: Roberts Vipers (1859–1954) krievu, latviešu un padomju historiogrāfijā*. Robertam Viperam veltītajā konferencē 12 priekšlasījumos pētnieki no Latvijas, Krievijas un Vācijas ieskicēja vēsturnieka profesionālās un privātās gaitas trīs atšķirīgos varas režīmos, kas attiecīgi sadalījuši arī paša Vipera dzīvi trīs vis-

notaļ neatkarīgos posmos. Konferences atklāšanā Vācu vēstures institūta Maskavā (*Deutsches Historisches Institut Moscow*) direktors profesors Dr. Nikolauss Kacers (*Nikolaus Katzer*) salīdzināja Vipera mūžu ar vienreizēju iespēju dzīvot gandrīz kā datorspēlē, kur, izvēloties sev vienu tēlu, var izdzīvot scenārijus trīs dažādu noteikumu, valstu un notikumu pasaulēs. Lai gan vēsturnieks daļēji pats izvēlējās savas trīs dzīves, lielā mērā viņu uz to nenoliedzami piespieda straujās politiskās, sociālās un ideoloģiskās pārmaiņas 19./20. gs. mijā un 20. gs. pirmajā pusē.

Konferenci atklāja LU Vēstures un filozofijas fakultātes dekāne asociētā profesore Valda Kļava, kas uzsvēra šīs tikšanās nozīmi divos aspektos. Pirmkārt, Roberta Vipera personība iemieso ļoti sarežģītu un ideoloģiski piepildītu laiku. Otrkārt, pateicoties šīs vēsturiskās personības izpētei, ir izveidojusies jauna profesionāla sadarbība ar Vācu vēstures institūtu Maskavā. V. Kļava savu runu noslēdza ar domu, ka ir pienācis laiks uzdot aktuālus jautājumus un rast jaunas atbildes ne tikai par Roberta Vipera personību, bet arī darbu metodoloģiju un to ideoloģisko kontekstu. Turklāt to darīt, atceroties konferences galvenā varoņa aicinājumu – vienmēr pārskatīt jau izpētītus vēstures jautājumus, atgriežoties pie to kodola. Tika sacīts paldies arī galvenajam konferences idejas autoram vai, kā tika teikts, *ideju ģeneratoram* profesoram Ilgvaram Misānam, pēc kura ierosinājuma tapusi ne tikai pati konference, bet arī virtuāla izstāde. Izstādi *Akadēmiķis, vēstures profesors Roberts Vipera (02.04.1859.–30.12.1954.)* veidojusi LU Bibliotēkas informācijas speciāliste Irina Buša, to iespējams aplūkot LU mājaslapā.¹

Konferences darbs noritēja divas dienas un bija sadalīts sešās sekcijās. Referātos tika ieskicēti Roberta Vipera personīgās dzīves pavērsieni un to ietekme uz vēsturnieka profesionālo darbību. Darba valodas bija krievu un vācu, ko zināmā mērā var minēt kā visnotaļ ekskluzīvu niansi – konferences laikā vairākkārt tika uzsvērtā šo valodu nozīmība visu trīs valstu vēstures izpētē.

Pirmā diena

Pirmā sekcija

Pirmās sekcijas priekšlasījumi tika veltīti laikmeta ietekmei uz Roberta Vipera personības veidošanos.

Profesors Dr. Jans Kusbers (*Jan Kusber*) no Maincas Universitātes atzīmēja, ka viņa pirmā saskarsme ar Vipera darbiem bijusi, lasot monogrāfiju *Ivans Bargais*. Tā kā minētais darbs bijis spēcīgi ideoloģizēts,

¹ Sk.: <https://www.biblioteka.lu.lv/izstades/virtualas-izstades/roberts-vipers/>

referentu šis pētījums nav uzrunājis, un nākamā iepazīšanās ar Vipera vārdu un darbiem notika tikai pēc sadarbības uzsākšanas ar LU un profesoru Ilgvaru Misānu. Kusberu īpaši ieinteresēja Roberta Vipera pedagoģiskā darbība. Referents uzsvēra arī Vipera sievas lomu akadēmiķa izaugsmē – tieši viņa bija galvenā padomdevēja un atbalstītāja. Pēc viņa domām, pētot Vipera darbus un personību, būtu jāpatur prātā vairākas lietas – Vipers bija savam laikam revolucionāri domājoša personība, kas ar saviem publicistikas darbiem un lekcijām spēja aizraut ikvienu. Pozitīvi vai negatīvi vērtēts, bet par viņu turpināja runāt. Gan Krievijā, gan Latvijā viņš savus studentus aicināja skatīties ne tikai vietējo historiogrāfiju, bet iepazīties arī ar Francijā un Anglijā izdotiem darbiem, kas ne vienmēr patika citiem mācībspēkiem un pastāvošajai varai. Vipers bija universālvēsturnieks, kas spēja atrast unikālo jebkurā periodā, bet nespecializējās vienā konkrētā jautājumā. Tomēr galvenokārt jāpievērš uzmanība tam, vai Vipera darbu nav ietekmējuši personīgās dzīves notikumi un otrādi. Galu galā jāatceras paša Vipera izteiktā tēze: *Vēsture jāraksta, kāda tā ir, nevis tāda, kā vajag.*

Klātesošajos īpašu interesi izraisīja Krievijas kolēģes Dr. Antoņinas Šarovas (*Antonina Sharova*) ziņojums par Roberta Vipera kā vēsturnieka fenomenu. Referāta sagatavošanā izmantoti līdz šim neapzināti Maskavas Universitātes personu lietu dokumenti, kuri glabājas dažādos Krievijas vēstures arhīvos, piemēram, Vipera vēstule Staļinam. Galvenais jautājums, ko izvirzīja referente, – kā bija iespējams, ka Vipers, kurš aizbrauca no Krievijas 20. gados kā bezpartejisks, Iņņina kritizēts vēsturnieks, tad 17 gadus uzturējās buržuāziskā Latvijā un rakstīja pētījumus atbilstoši politiskajai iekārtai, vēlāk spēja atgriezties PSRS galvaspilsētā? Maskavā viņa darbus lasīja un atzina gan Staļins, gan daudzi komunistiskie līderi. Vai iemesls bija tas, ka daudzi studenti, kuri bija mācījušies pie Vipera Maskavas Universitātē, 40. gados ieņēma augstus amatus sociālistiskajā nomenklatūrā? Viņa darbi intelektuālajā sabiedrības slānī padomju varas laikā nebūt nebija zuduši. Lai arī domas raisījās un viedokļi bija dažādi, viennozīmīgu atbildi uz izvirzītajiem jautājumiem konferences dalībniekiem neizdevās rast.

Otrā sekcija

Pētnieks Detlefs Henings (*Detlef Henning*) no Hamburgas Universitātes vērsa klausītāju uzmanību uz vēstures zinātņi starpkaru periodā un Roberta Vipera lomu tajā. Viena no galvenajām izvirzītajām atziņām – brīdī, kad Vipers pievienojās Latvijas vēsturnieku elitei, pēkšņi mainījās līdzšinējā viendimensionālā vācbaltiešu historiogrāfija. Lai gan mūsdienās jau zināmā mērā novecojusi, monogrāfija *Lielās vēstures problēmas*

tomēr savā laikā bija pirmais vēstures teorijas – filozofijas darbs, kas kā pionieris arī ir palicis vienīgais līdz mūsdienām. Roberts Vipers bija pirmais, kas mēģināja arī Latvijas vēsturi no lokālas padarīt par globālu, uzsverot, ka nav iespējams pilnībā nodalīt kādas vienas valsts vēsturi, turklāt tā vienmēr ir jāpēta kontekstā ar citu valstu un reģiona norisēm. Pēc viņa domām, Otrā pasaules kara priekšvakarā vēstures izpētei bija atkal jāmainās, jo Latvija vairs nebija perifērija, bet robežšķirtne, kur satikās divas lielvaras.

Dr. Maike Zaha (*Maike Sach*) no Maincas Universitātes savā referātā pievērsās jautājumam par Roberta Vīpera gatavotajiem materiāliem Latvijas Universitātē lasītajam Latvijas vēstures lekciju kursam. Tie glabājas Latvijas Universitātes Akadēmiskajā bibliotēkā un līdz šim nav publicēti vai tulkoti. Referente informēja, ka nākamgad kursa materiāli tiks pilnībā pārtulkoti un publicēti vācu valodā ar zinātniskiem komentāriem. Viņa ieskicēja arī būtiskākās šo lekcijas kursu atziņas – tiek konsekventi turpināta ideja par vēstures pētniecību, iekļaujot izpētāmās tēmas kopīgā kontekstā, neatraujot tās no kopējiem, globāliem notikumiem. Vipers pirmais pievērsa uzmanību laika posmam, kad Baltijas valstīs ienāca kristīgā ticība, salīdzinot ar tās attīstības ceļu citās Eiropas valstīs. Materiāli ir gana interesanti un vērtīgi gan no historiogrāfijas, gan metodoloģijas viedokļa. Caur šo lekciju kursu Vipers saviem studentiem modelēja globālu skatījumu uz viduslaiku vēsturi un aicināja atteikties no lineāras vienvirziena pieejas, kas atrauti iztīrātu kādu vienu Latvijas nacionālās vēstures tēmu.

Pēc otrās sekcijas noslēguma referenti devās uz Latvijas Universitātes Akadēmisko bibliotēku, kur galvenās bibliotekāres Aijas Taimiņas pavadībā bija iespēja klātienē ieraudzīt materiālus, ar kuriem Vipers strādāja, veicot savus pētījumus par Latvijas vēsturi. Tika dota iespēja aplūkot arī paša Vīpera, laikabiedru un studentu rokrakstus un fotogrāfijas.

Otrā diena

Trešā sekcija

Otrās dienas darbu konferencē aizsāka pašmāju referenti no LU Vēstures un filozofijas fakultātes.

Profesors Dr. Gvido Straube referātā vērsa uzmanību uz to, ka, lai arī Roberts Vipers ar savu darbību uzsāka jaunas diskusijas par dažādiem vēstures jautājumiem, lielākā daļa viņa laika vēsturnieku un sabiedrības tomēr nepiekrita šiem pētījumiem, jo tie noliedza vairākas līdz tam iesakņojušās *vēsturiskās patiesības*. Vipers pirmais un līdz šim arī vienīgais analizēja bruņinieku tiesības salīdzinājumā ar citviet izdotām līdzīgām

tiesībām, kā, piemēram, *Sachsenspiegel*.² Viņa pētījumos var redzēt – nav neviena pavediena, kas apliecinātu cīņu starp bruņniecību un zemniekiem. Tieši pretēji, 14./15. gadsimtā valda savstarpējs atbalsts, kas arī atbilst tā laika iespējai izdzīvot un pragmatiski pastāvēt līdzās. Cītāda situācija veidojās tikai vēlāk – 16. gs. beigās, kad augstmaņu ģimenes arvien vairāk ierobežoja zemnieku tiesības un tas noveda pie *Rozena deklarācijas*. Šie Vipera apgalvojumi, protams, nepatika vietējai vācbaltiešu vēsturnieku pārstāvniecībai. Taču tie nepatika arī latviešu izcelsmes vēsturniekiem, jo būtībā noliedza 700 gadu verdzības teoriju. Vipers nonāca krustugunīs, jo runāja par lietām, kas viņa laika vēstures zinātnē bija izskaidrotas jau 19. gadsimtā.

Asociētā profesore Valda Kļava sava referāta tēmu bija izvēlējusies saistīt ar Roberta Vipera darbu *Jauno laiku vēsture* četros sējumos, kas ieņem ļoti nozīmīgu lomu 20. gs. 30. gadu historiogrāfijā. Tajā Vipers puda ideju, ka renesanse nav atmoda, bet gan drīzāk sabiedrības pagrimšana, jo tieši šajā laikā sākās arvien lielāka tās noslāņošanās. Viņš neuzskatīja arī, ka reformācija pēc savām iezīmēm pieder pie jauno laiku vēstures posma, bet drīzāk vēl pie viduslaikiem. Viens no uzkrītošākajiem akcentiem, kas saskatāms Vipera darbos, ir personību lielā loma. Pēc referentes domām, to izvērtējums gan ir ļoti subjektīvs, un šķiet, ka Vipers dažām lietām (piemēram, vai vēsturiskais personāžs bijis precējusies, kā juties psiholoģiski u.tml.) piešķīris pārāk lielu lomu.

Ceturtnā sekcija

Profesors Dr. Ilgvars Misāns savā referātā pievērsās jau pieminētajai Vipera monogrāfijai *Lielās vēstures problēmas* un analizēja Vipera kā Latvijas vēsturnieku. Vēlreiz tika uzsvērts, ka Roberts Vipers savā laikā Latvijā pieskārs līdz tam pētījumos neapskatītiem jautājumiem, lai gan ar Latvijas vēsturi līdz pārceļšanās brīdim nebija pazīstams. Vipers aicināja atzīt zemnieku lomu vēstures attīstībā, kas saskanēja ar latviešu vēsturniekiem, taču tajā pašā laikā uzsvāri un akcenti viņa pētījumos atšķīrās. Vipera salīdzinošā metode attīstīja vietējās vēstures izpēti. Monogrāfijā *Lielās vēstures problēmas* viņš pievērsās tādiem vēstures zinātnes jautājumiem, uz kuriem ir grūti rast atbildi arī mūsdienās. Teksts šobrīd ir novecojis, tomēr liela daļa no Vipera uzdotajiem un aprakstītajiem problēmjaudājumiem vēl arvien ir aktuāli. Šī referāta laikā izvērsās arī diskusija, kuras ietvaros vairāki pašreizējie un bijušie vēstures studenti izteicās par aplūkoto Vipera darbu.

² Saksijas spogulis – 13. gs. likumu krājums, kas bijis pamatā daudziem citiem likumkrājumiem, to skaitā Magdeburgas pilsētas tiesībām, kas ietekmējušas arī Latvijas teritorijā veidotos likumus.

Jāatzīmē, ka atšķirīgas paaudzes šo darbu studiju procesā traktējušas ļoti dažādi. Diskusijas noslēguma secinājums gan vēsta, ka Viperas *Lielās vēstures problēmas* būtībā vēl aizvien ir ļoti nozīmīgs darbs, bet noderētu dziļāka gan pašas monogrāfijas, gan Viperas personības analīze.

Maskavas Augstākās ekonomikas skolas Humanitāro zinātņu fakultātes docente Natālija Almazova (*Natal'ia Almazova*) pieskārās Roberta Viperas darbiem par antīko vēsturi un centās analizēt ideju par to, vai viņš ir pielīdzināms vācu vēsturniekam Eduardam Meijeram. Lai gan referāta tēma vērtējama kā daudzsološa, autore izvēlētie akcenti stāstījumā būtiskas atziņas par pētāmo tēmu neatklāja.

Piektā sekcija

Maskavas Valsts universitātes pētnieks Dr. Dmitrijs Volodihins (*Dmitrii Volodikhin*) raksturoja Robertu Vipera kā liberāli domājošu cilvēku, kurš mīlēja Krievijas valsti, cienīja un atbalstīja indivīda izaugsmi. Iespējams, tieši šī iemesla dēļ viņš personībām piešķīra tik lielu lomu vēstures notikumu attīstībā. Referātā tika aplūkots viens no populārākajiem Viperas darbiem, kas 1944. gadā, kad grāmata tika izdota atkārtoti, piedzivoja būtiskas pārmaiņas, jo vairs neatbilda ideoloģiskajai nostādnei, proti, pētījums par Ivanu IV Bargo. Darbs ir mulsinošs, jo padomju izdevumā valdnieks pēkšņi ir zaudējis jebkādas bardzības pazīmes. Ir izņemtas lietas, kas varētu traucēt tā brīža valdības ideoloģijas pamatam. Darba pirmizdevums ir skaists un filozofiski dziļš, bet 1944. gadā iznākušais, ar kuru pazīstama lielākā daļa sabiedrības, ir politisks izdevums. Oriģinālu Vipera rakstīja gluži kā eksperimentu, izmantojot daudzu gadu gaitā izstrādātās un izkoptās pētniecības metodes. Viņš neuzskatīja, ka vēstures attīstībā nepieciešams progress un ka tās attīstības mērķis ir progress. Viņaprāt, viss notiek apļveida kustībā, kurā saskatāmi kāpumi un kritumi. Tā, piemēram, cilvēces attīstībā kolektīvizācija nenoliedzami ir kritiens, jo kultūras attīstībai nepieciešama brīvība un individuāla attīstība.

Krievijas Zinātņu akadēmijas Sabiedrisko zinātņu informācijas institūta sektora vadītājs Aleksandrs Gordons (*Aleksandr Gordon*) klātesošos aicināja atcerēties, cik svarīgi ir neaizmirst Krievijas vēstures hronoloģiskos posmus jeb, citējot pašu referāta autoru: *Par kuru Krieviju mēs runājam?* Brīdī, kad Roberts Vipera atgriezās Krievijā pēc 17 gadu prombūtnes, valsts jau bija transformējusies. Jau kopš 1936. gada to var saukt par *pārterrorizējušo*. Lai legītimētu notiekošo teroru, bija nepieciešami atzīti autori. Pie varas bija *jaunā vecā patiesība*. Vēsturnieka galvenais uzdevums bija parādīt piederību un tā mācīt patriotismu. Tikmēr tās galvenais uzdevums tuvināt vēstures pētniecību, lai tā būtu patiesāka un ne tik daudz vērsta uz vienas tautas izcelšanu pāri citām, tika aizmirsts.

Sestā sekcija

Maincas Universitātē strādājošā Latvijas pētniece Dr. Svetlana Bogojavlenska savā ziņojumā pievērsās vēl kādai jau pieminētai Roberta Vīpera dzīves kaislībai – pedagoga darbam un viņa prasmei veidot mācību līdzekļus. 1924. gadā pēc ierašanās Latvijā Vīperu rosināja veidot jaunas mācību grāmatas mazākumtautību skolām. Vēlāk izrādījās, ka Vīpera valoda un izteiktās tēzes ir pārāk sarežģītas 3. un 4. klases skolēniem, tāpēc viņa rakstīto pievienoja 5. un 6. klases mācību materiāliem. Bet arī tad šķita, ka Vīpera grāmata netiek izmantota kā pamatmācību līdzeklis – vai nu sarežģītības dēļ, vai tādēļ, ka Vīpers arī skolu grāmatās mēģināja izlīdzināt valstu nozīmīgumu, piešķirot katrai attiecīgu lomu un skatoties uz Eiropu kopumā. No politiskā viedokļa tas neatbilda mazākumtautību skolu politikai, jo pēc vadlīnijām mācīblīdzekļi bija jāveido tā, lai, piemēram, bērns, kurš audzis ārpus Krievijas, kādu dienu būtu spējīgs arī kulturālā un vēstures zināšanu līmenī atgriezties dzimtenē. Referente atzīmēja, ka nav atradusi pašu 1928. gadā izdoto Vīpera mācību grāmatu pamatskolai, tikai skopus aprakstus par to, kas savukārt neļauj izdarīt pilnvērtīgus secinājumus par Vīpera veidoto mācību līdzekli.

LU Filozofijas un socioloģijas institūta vadošā pētniece Dr. phil. Svetlana Kovaļčuka savu ziņojumu iesāka aizrautīgi ar šādiem vārdiem: *1941. gada 16. maijā 16.35 aizgāja vilciens Rīga–Maskava. Mums ir precīzi zināms laiks un datums, kad studentu mīļotais pasniedzējs Roberts Vīpers devās atpakaļ uz dzimteni, bet precīzas ziņas par ierašanos Latvijā vēl arvien trūkst.* Tālāk referātā tika aplūkota vēsturnieka ierašanās un gaitas Latvijā. 1922. gada 23. augustā Vīpers Maskavas Universitātē izteica vēlmi lasīt lekcijas Latvijas Universitātē, tomēr atbrauca tikai divus gadus vēlāk. Līdz šim vēl aizvien nav skaidrs, kāds bijis kavēšanās iemesls, jo, spriežot pēc dokumentiem, nekādi šķēršļi ne no Maskavas Universitātes, ne valdības puses netika likti. Referāta autore, līdzīgi kā pirmās dienas referente Antoņina Šarova, vērsa uzmanību uz to, ka nereti gan Vīperu dzīves laikā, gan mūsdienās tiek jaukti tēvs un dēls. Kovaļčuka atklāja vairākas vēsturnieka personīgās iezīmes, kuras saskatāmas arī viņa pētījumos. Kā ļoti būtisku iezīmi var minēt Vīpera uzskatu, ka patiesību var izziņāt, vien pievērsoties vēstures saknēm un oriģinālam. Tuklāt ir jāuzdod atkārtoti jautājumi atšķirīgos vēstures posmos. Abu Vīperu – Roberta un Borisa – lekcijas bijušas studentu iemīļotas un labi apmeklētas. To apstiprina saglabājušās atmiņas, kas apskatāmas Akadēmiskajā bibliotēkā. Fragmentā, ar kuru tika dota iespēja iepazīties klātienē, uzsvērts, ka citās lekcijās vēl tā, bet pie Vīpera lekcijās bija jāierodas laikus, citādi nebija kur sēdēt. Vīperu dzīvoklis atradies tuvu Universitātei, tādēļ lekcijas lasītas arī svētdienās.

Robertas Vīpera personība un profesionālā darbība bijusi tikpat raiba kā politiskie notikumi viņa dzīves laikā. Kas ir bijuši tie faktori, kas ietekmējuši Roberta Vīpera personīgo dzīvi un profesionālo darbību? Kāda loma bijusi viņa darbiem historiogrāfijā? Cik nozīmīga loma vēsturnieka darbiem bija toreiz un tagad? Šos un citus jautājumus uzdeva referenti un konferences dalībnieki divu dienu garumā. Protams, ne vienmēr var rast simtprocentīgu atbildi, un, iespējams, tas nemaz nav nepieciešams. Domājams, ka konferences galvenais varonis par šādām diskusijām būtu bijis priecīgs, jo viens no galvenajiem Vīpera uzstādījumiem vēsta, ka nedrīkst vēsturi atstāt tādu, kāda tā kaut kad uzrakstīta – tā atkal un atkal jāatklāj no jauna, papildinot ar jaunu informāciju un metodēm, meklējot kodolu un izejas punktu. Latvijas historiogrāfijā trūkst zinātnisku pētījumu par to vēsturnieku biogrāfijām, kas bijuši pakļauti politiskajām pārmaiņām. Ikviens vēstures pētniecībai piesaistītais ir kādā brīdī saskāries ar Roberta Vīpera vārdu vai vismaz viņa metodoloģisko monogrāfiju *Vēstures lielās problēmas*. Šī darba un tā autora vērtējumi ir dažādi, bet varbūt tieši tāds ir bijis Roberta Vīpera vēstījums nākotnes pētniekiem – rast atbildes uz nezināmo, meklēt atbildes *baltajiem plankumiem*, tādā veidā veidojot plastisku, kontekstā balstītu vēsturi. Gaidīsim šīs konferences materializēšanos rakstu krājumā!

Liene Rokpелne

LATVIJAS VĒSTURNIEKU II KONGRESS. 2018. GADA 18.–19. JŪNIJS

Latvijas vēsturnieku I kongress veiksmīgi aizritēja 2011. gadā, un tā rīkotāji un dalībnieki vēlējās aizsākt jaunu tradīciju Latvijas vēsturnieku dzīvē – rīkot šādu vēsturnieku kopā sanākšanu reizi piecos gados. Tomēr dažādu iemeslu dēļ 2016. gadā kongresu rīkot neviens neuzņēmās, pie vainas daļēji esot finansējuma jautājumam un varbūt daļēji arī tādēļ, ka īsti nebija skaidrs, kuram būtu jābūt atbildīgam par vēsturnieku kongresu tradīcijas turpināšanu. Tuvojoties Latvijas simtgadei un vienlaikus jau septītajam gadam kopš pirmā kongresa, arvien vairāk kļuva skaidrs, ka, ja otro kongresu neizdotos sarīkot Latvijas jubilejas gadā, tad Latvijas vēsturnieku kongresu tradīcija var arī izbeigties, lāga neiesākusies.

Piesardzīgi izteikto domu par otro Latvijas vēsturnieku kongresu ar entuziasmu uzņēma Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija (IZM). IZM, piesaistot šim mērķim finansējumu no Eiropas Reģionālās

attīstības fonda, bija pārņēmusi no Latvijas Zinātņu akadēmijas IV Pasaules latviešu zinātnieku kongresa rīkošanu un nekavējoties iekļāva arī Latvijas vēsturnieku II kongresu plānotajā pasākumu kopumā. Tādējādi Latvijas vēsturnieku II kongress notika 2018. gada 18. un 19. jūnijā, vienlaikus ar IV Pasaules latviešu zinātnieku kongresu un III Pasaules latviešu juristu kongresu.

Gatavošanās kongresam aizsākās jau 2017. gada sākumā, un tā organizēšanā tika mēģināts iesaistīt pēc iespējas plašāku ar vēsturi un tās izpēti saistīto institūciju un personu loku. Galveno organizatoru lomu uzņēmās divas centrālās ar vēstures pētniecību saistītās institūcijas: Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts (LU LVI) un Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte (LU VFF). Piedalīties kongresa idejas un koncepcijas izstrādē tika uzaicinātas visas lielākās ar vēstures pētniecību saistītās institūcijas: zinātniskie institūti, muzeji, arhīvi, bibliotēkas. Aicinājumam atsaucās un kongresa koncepciju izstrādāja darba grupa, kurā bija pārstāvji no LU VFF, LU LVI, LU Filozofijas un socioloģijas institūta (LU FSI), LU Sociālās atmiņas pētniecības centra (LU SAPC), Daugavpils Universitātes (DU), Latvijas Muzeju biedrības (LMB), Latvijas Valsts vēstures arhīva (LVVA), Turaidas muzejrezervāta (TM), Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centra (LZA BSPC).

Kongresa praktiskā sagatavošana tika uzticēta rīcības komisijai, kuras sastāvā darbojās Guntis Zemītis (LU LVI, rīcības komisijas priekšsēdētājs), Jānis Taurēns (LU VFF, rīcības komisijas priekšsēdētāja vietnieks), Kristīne Beķere (LZA BSPC, rīcības komisijas sekretāre), Jānis Ķeruss (LU VFF), Kaspars Zellis (LU FSI).

Kā jebkura iekļaušanās lielākā struktūrā un nepieciešamība pakļauties kopīgiem, lielākās struktūras diktētiem nosacījumiem, piesaiste IZM rīkotajam Pasaules latviešu zinātnieku kongresam lielā mērā noteica otrā vēsturnieku kongresa norises praktiskos aspektus un prasīja arī piekāpšanos un pielāgošanos no kongresa rīcības komisijas puses. IZM atbalsts kongresa rīkošanai noteica tā norises laiku un vietu, kopīgu dalībnieku elektronisko reģistrāciju un citas nianšes, bet diemžēl vēsturnieku kongresam bija jāpieņem arī IZM darba grupas noteiktās vēstures nozarei neraksturīgi augstās dalības maksas kongresā. Rezultātā izveidojās situācija, ka dalības maksa kongresā bija nesamērīgi augsta attiecībā pret vidējo Latvijas vēsturnieku atalgojumu (īpaši jau bāzes finansējumu), tomēr organizatori darīja visu iespējamo, lai padarītu vēsturnieku kongresu pieejamu visiem interesentiem. Ilgu diskusiju rezultātā panāktais kompromiss bija tāds, ka dalības maksa bija uz pusi mazāka nekā sākotnēji plānotā, tomēr joprojām tā palika līdzīga veida vēsturnieku konfe-

rencēm salīdzinoši augsta. Te gan jāatzīmē, ka pilnīgi visiem interesentiem bija dota iespēja kongresā piedalīties klausītāju statusā kā neregistrētiem dalībniekiem.

Pasākuma organizatori šajā kongresā nolēma atkāpties no ierastās paralēlo tematisko sekciju darba formas, kā arī atteikties no individuālo pētījuma rezultātu prezentēšanas kongresa ietvaros, jo tas ir iespējams vairākos regulārajos pasākumos, piemēram, LU gadskārtējās konferencēs vai LU LVI regulāri notiekošajās konferencēs. Latvijas vēsturnieku II kongress turpretī tika iecerēts kā diskusija par jautājumiem, kas ir nozīmīgi visai vēstures nozarei kopumā un noderīgi vēsturniekiem neatkarīgi no viņu pētāmā gadsimta un tēmas. Termins “vēsturnieki” šajā gadījumā tika attiecināts uz maksimāli plašu cilvēku loku – ne tikai tiem, kuri strādā kādās zinātniskās iestādēs, vēsturiskās liecības glabājošās un zinātņi popularizējošās institūcijās, bet arī tiem, kas ar vēsturi nodarbojas brīvajā laikā ārpus saviem tiešajiem darba pienākumiem.

Tā kā kongresa plānošanas un organizēšanas gaitā ne reizi vien aktualizējās jautājums, vai šāds kongress vispār ir vajadzīgs, tad pirmā diskusija bija veltīta tieši jautājumam par vēsturnieku kongresu lomu un nozīmi. Latvijas vēsturnieku I kongresa organizators prof. Dr. hist. Inesis Feldmanis aizsāka šo diskusiju ar atskatu uz pirmo kongresu, kam sekoja Latvijas Nacionālās bibliotēkas vadošā pētnieka Gustava Strengas un Vidzemes Augstskolas rektora Gata Krūmiņa ziņojumi. Par vēsturnieku kongresu lomu aizsāktās diskusijas pārgāja arī pie sasāpējušā jautājuma par vēstures zinātnes finansēšanu un G. Krūmiņa aizstāvēto ideju, ka arī vēstures zinātnei jābeidz paļauties tikai uz valsts finansējumu un jāmeklē finansējums arī privātajā sektorā.

Kongresa pirmo dienu noslēdza diskusiju panelis, veltīts vēsturnieku darba metodēm un metodoloģijai, jautājumam par to, kā vēsturniekam rīkoties apstākļos, kad pētniecībā ienāk jauni avoti un mainās paradigmas. Paneļa galvenais ziņotājs Dr. hist. Aleksandrs Ivanovs runāja par vēstures zinātnes metodoloģiskajām paradigmām Latvijā, to pašreizējo stāvokli un nākotnes vīziju. Galvenajam ziņojumam sekoja Dr. hist. Inetas Lipšas ziņojums par t.s. “vecajiem” avotu veidiem un “citām” pieejām padomju perioda izpētē un Dr. hist. Andra Levāna referāts par viduslaiku Livonijas vēstures rakstīto avotu izpētes metodi un jaunu perspektīvu meklējumiem šajā virzienā. Paneli noslēdza viesis no Čehijas – Dr. hist. Ļubošs Švecs ar ziņojumu par padomju paradigmas dekonstrukciju Latvijas historiogrāfijā.

Kongresa otrās dienas diskusijas bija veltītas vēstures zinātnes komunikācijai, vēstures izglītībai, vēstures sadarbībai ar citām pagātni

izzinošajām zinātnēm un vēstures sarežģītājām attiecībām ar dažādām ideoloģijām.

Jautājumu par vēstures komunikāciju, resp., vēstures (un humanitāro zinātņu vispār) pētījumu nokļūšanu līdz citiem zinātniekiem un līdz plašākai sabiedrībai ievadīja Dr. sc. soc. Andra Pētersona izglītojošais ziņojums par komunikācijas teoriju, aplūkojot jautājumu, kas nepieciešams sekmīgai komunikācijai, kā tāda sasniedzama un atpazīstama. Dr. hist. Guntis Zemītis pievērsās specifiski vēstures zinātnes komunikācijas jautājumam, aizstāvot tēzi, ka pētnieka darbs bez sekojošas komunikācijas ir tikai pašizglītība, un uzsverot, ka vēsturniekiem ir jāmeklē iespējami daudzveidīgi, mūsdienīgi komunikācijas kanāli, lai ar sava darba rezultātiem iepazīstinātu sabiedrību. Šajā komunikācijas procesā var būt arī starpnieki – vēstures popularizētāji, piemēram, muzeji un visdažādāko mākslu pārstāvji. Tādēļ diskusijas turpinājumā vārds tika dots tieši šādiem popularizētājiem: Dr. hist. Toms Ķikuts stāstīja par muzejiem kā vēstures atziņu atspoguļotājiem, bet literāte Inga Ābele – par vēstures un vēsturnieku darbu izmantošanu savā radošajā darbībā.

Vēstures komunikācijas diskusijas otrā daļa bija veltīta vēstures izglītības jautājumam gan skolās, gan arī augstskolās. Par izaicinājumiem vēstures mācīšanās skolās un topošo izglītības satura reformu savās pārdomās dalījās pedagogs Valdis Klišāns. LU VFF dekāne Dr. hist. Valda Kļava savukārt iepazīstināja klātesošos ar tiem administratīvajiem izaicinājumiem un problēmām, kas lielā mērā ir raksturīgi ne tikai vēsturei, bet visai humanitārajai jomai un kas kompleksi iespaido arī jauno vēsturnieku izglītošanu Latvijas Universitātē. Viens no aizvien aktuāliem jautājumiem, kuru savos ziņojumos skāra abi ziņotāji, ir jauno vēsturnieku sliktās latīņu, vācu un arī krievu valodas zināšanas, t.i., valodu, kurās ir vairums Latvijas vēstures avotu. Daugavpils Universitātes profesore Dr. hist. Irēna Saleniece pievērsās studiju un pētniecības procesa integrācijas iespējām, iepazīstinot ar DU pieredzi studentu iesaistē pētniecības projektos.

Citām pagātni izzinošajām zinātnēm veltītais diskusiju panelis pievērsās vēstures mijiedarbībai ar antropoloģiju, socioloģiju, literatūrzinātņi u.c. zinātņu nozarēm un tam, kā šo jomu sasniegumi pēdējo gadu laikā ir veicinājuši pagātnes izpratni. Dr. hist. Andris Šnē apskatīja sociālās arheoloģijas jautājumus: sabiedrības, varas, telpas un identitātes problemātiku materiālās kultūras pētniecībā. Bioarheoloģe Dr. hist. Gunita Zariņa plaši un detalizēti aplūkoja etniskās vēstures līdzšinējo pētniecību un uzsvēra tās aktualitāti un atdzīvošanos mūsdienās, kad attīstās jauns etnisko pētījumu komplekss, kas ietver arheoloģisko kultūru, kaulu materiāla DNS rezultātu un valodniecības datu kompleksu izpēti un var dot atbil-

des uz daudziem neskaidriem Latvijas aizvēstures jautājumiem. Dr. hist. Anete Karlsonē informēja par etnoloģijas pētījumu virzieniem Eiropā un Latvijā, bet literatūrzinātniece Dr. phil. Beata Paškevica pievērsās literatūrzinātnes un vēstures saskarsmes punktiem.

Kongresa noslēgumā kā pēdējo organizatori apzināti bija atstājuši daudzpusīgo un sarežģīto tēmu par vēstures un vēsturnieku attiecībām ar varu un dažādām ideoloģijām. Šīs tēmas dažādi aspekti tika skarti jau gandrīz visās iepriekšējās kongresa diskusijās. Šajā diskusiju panelī savu skatījumu uz vēstures un laikmeta garīgo strāvojumu attiecībām piedāvāja filozofe Dr. habil. phil. Maija Kūle. Latvijas vēstures un latviešu nacionālās identitātes saskarsmes punktus pagātnē un šodien skaidroja Dr. hist. Mārtiņš Mintauris. Varētu šķist, ka dažādu ideoloģiju, politisko varu un vēsturnieku attiecības ir lielākoties jaunākos laikos pētošo vēsturnieku problēma. Dr. hist. Harijs Tumans, ņemot par pamatu Aleksandra Lielā piemēru, aplūkoja, kā dažādu skolu vēsturnieki interpretējuši viņa personības aspektus, atgādinot, ka politiski jūtīgas atbilstošos apstākļos var būt arī ļoti senas vēstures tēmas.

Asas diskusijas izraisīja vēsturnieka un diplomāta Ginta Apala uzstāšanās, kurā viņš piedāvāja paraudzīties uz vēstures zinātnei kā uz tīri praktiski pielietojamu disciplīnu, ar praktisku saprotot tādu, kuras primārais uzdevums ir izpildīt politisko pasūtījumu. Respektīvi, vēsturniekiem jārada neliela apjoma, viegli lietojamas un plašai publikai saprotamas publikācijas par Latvijas valsts vēsturē vai šodienas politikajās stratēģijās aktuālām tēmām. Viņš uzsvēra, ka šādas “praktiskas” vēstures ietvaros vēsturniekiem ne tikai jāpielāgo savas pētījuma tēmas ikdienas aktualitātēm, bet ideālā gadījumā pat jābūt tām soli priekšā, piedāvājot vēsturē bāzētus risinājumus un pieredzes stāstus ikdienas aktuālajai politikajai situācijai. Pētāmas tēmas būtu, piemēram, Latvijas un tās galvenā stratēģiskā sabiedrotā ASV attiecības, migrācijas vēsture u.tml. Tas izraisīja daudzu vēsturnieku iebildumus, norādot, ka valsts pasūtījums padara vēsturniekus atkarīgus no politiskās varas.

Pēdējā diskusija skaidri iezīmēja principiālo pretstatu, kas ir gan “vēsture un ideoloģijas” jautājuma pamatā, gan arī sasaucas ar kongresa pirmajā dienā plaši apspriesto vēsturnieku darba produkta izmantojamības, pieejamības un saprotamības sabiedrībā jautājumu: no vienas puses, fundamentāla vēstures izpēte ar mērķi iegūt jaunas zināšanas un tās rezultātā tapušās apjomīgās monogrāfijas, kas biežāk nekā vēsturniekiem pašiem gribētos ir interesantas un saprotamas tikai šauram speciālistu lokam; no otras puses – sabiedrības priekšstati par vēsturi un vēsturnieku darba rezultātu “praktiskā” pielietojamība vai – gluži otrādi – nepielietošana, šos

priekšstatus veidojot, tai skaitā muzeju speciālistu darbā, kino, literatūrā un mākslā. Pretstata nianšu uzskaitījumu varētu turpināt, jo tas ir arī jautājums par dažādām vēstures pētniecības tradīcijām, pētnieku paaudzēm, dažādu attieksmi pret nacionālu vēsturi, dažādiem ideoloģiskiem strāvojumiem un daudz ko citu. Latvijas vēsturnieku II kongresa diskusijās izskanēja dažādi viedokļi un diskusija vietām lika domāt, ka šie pretstati varbūt nemaz nav tik stingri nodalāmi viens no otra.

Kongress nesniedza atbildes uz visiem uzstādītajiem problēmjaudājumiem. Tāds arī nebija kongresa uzdevums. Kongresa mērķis bija uzdot jautājumus, rosināt diskusijas un raisīt pārdomas – par vēstures nozari, par vēstures izglītību, vēsturnieka darba mērķiem un jēgu. Šī iecere lielā mērā arī piepildījās. Lai diskusija turpinātos un jautājumu atbildēšanā varētu piedalīties arī tie, kas nebija pašā kongresā, LU LVI ir apņēmies tuvākajā laikā publicēt kongresa materiālu krājumu: ziņojumu tekstus un diskusiju stenogrammas. Kongresā izskanējušo ziņojumu tēzes ir pieejamas LU repozitorijā.¹

Viens no kongresā uzstādītajiem jautājumiem paliek atklāts – vai Latvijas vēsturniekiem ir ko teikt cits citam un šāda nozares kopā sanākšana vismaz reizi piecos gados ir vajadzīga? Vai vēsture Latvijā ir nozare un Latvijas vēsturnieki – vienai kopīgai zinātnes nozarei piederoši? Varbūt esam pietiekami individuālisti, lai mums pietiktu ar diskusijām savas šaurās specializācijas lokā katram savas tēmas ietvaros, bet par teorētiskām vai administratīvām lietām – tikai tik daudz, cik tas skar tieši to institūciju, kurā katrs strādājam? Vai varbūt mums tomēr ir ko teikt visiem kopā pārējām zinātņu nozarēm, sabiedrībai, valstij? Kādā formā tas vislabāk darāms? Par to būs jādomā nākotnē tiem, kas pēc dažiem gadiem apspriedīs jautājumu par nākamā vēsturnieku kongresa rīkošanu. Otrais vēsturnieku kongress ir sekmīgi aizvadīts Latvijas simtgades gadā – šajā laikā un šajos apstākļos esam darījuši visu iespējamo, lai vēsturnieku kongresi Latvijā tiešām kļūtu par tradīciju.

¹ <https://dspace.lu.lv/dspace/handle/7/40676>

Kristīne Beķere

RECENZIJAS

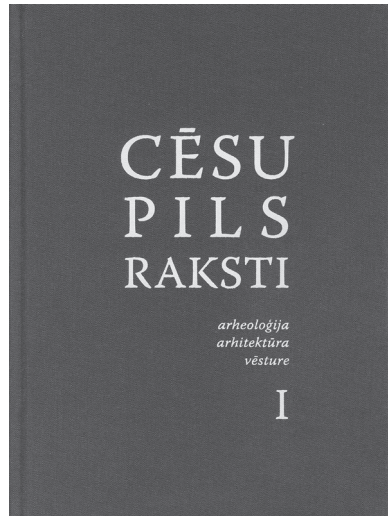
Cēsu pils raksti: arheoloģija, arhitektūra, vēsture. I [sēj.].

B.v.: Cēsu pils saglabāšanas fonds, 2017.

ISBN 978-9934-8685-0-4

Cēsu pils saglabāšanas fonds 2017. gada pavasarī laidis klajā rakstu krājumu “Cēsu pils raksti”, kura virsrakstam pievienotais romiešu cipars “I” ļauj domāt, ka radies jauns periodisks izdevums. Tas ir apsveicami, jo Cēsu muzeja veidotā iepriekšējā krājuma “Cēsu novada vēsture” izdošana pēc triju sējumu iznākšanas (1995., 1998. un 2005. gadā) vairs nav turpināta. Jaunā krājuma “Cēsu pils raksti, I” sastādītājs ir Cēsu Vēstures un mākslas muzeja Viduslaiku pils nodaļas vadītājs Gundars Kalniņš, kurš jau vairākus gadus organizē pilsdrupu izpēti un konservāciju, piesaistot dažādus speciālistus, kā arī ir sarīkojis jau četras konferences ar referātiem, kuros dažādi pieaicināti pētnieki ziņojuši par Cēsu pils izpētē iegūtiem rezultātiem un jaunām atziņām. Rakstu krājuma priekšvārdu uzrakstījusi ilggadēja Cēsu pils arheoloģisko izrakumu vadītāja arheoloģe Zigrīda Apala.

Krājumā ievietoti 12 raksti, kurus sagatavojuši arhitekti (Ilmārs Dirveiks “Cēsu pils rietumu korpusa teorētiskā rekonstrukcija”; Artūrs Lapiņš “Durvis un logi Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā”), arheologi (Roberts Spirģis “Perlamutra krustiņa atradums Cēsu pilī”; Artūrs Tomsons “Liecības par zirgu bruņām Cēsu pils arheoloģiskajā materiālā”), vēsturnieki (Agris Dzenis “Cara Ivana Bargā karaspēka uzbrukumi Cēsīm 1577.–1578. gadā” un “Cēsu pils “Voltera Štrika depozičs””); Laura Lēģere “1933. gadā Cēsu pilī atrastais čuguna krāsns fragments”), Latvijas pētnieks Kirills Barišņikovs (“Liecības par ugunsieroču izmantošanu Cēsu pilī 15.–16. gadsimtā”) un dažādu nozaru ārzemju speciālisti, kuru profesijas var aptuveni nojaust pēc rakstu satura, bet grāmatā tās nav minētas. Lietuvas, Polijas un Lielbritānijas pārstāvji aplūkojuši Cēsu pilī atrastu zirga skeletu un zirglietas, augu makroatlieku un putekšņu analīžu rezultātus, bruņu kolekciju, kā arī ādas senlietu konservāciju un izpēti.

Šis izdevums ir labs iesākums vienas Latvijas viduslaiku pils izpētes sistemātiskai attīstīšanai un rezultātu publicēšanai. Rakstu krājums ir bagāts ne tikai ar jaunu informāciju, bet arī ļoti plašu ilustrāciju klāstu – līdz šim neredzētiem pilsdrupu fotouzņēmumiem, arheoloģisko senlietu attēliem, no jauna zīmētām uzskatāmām rekonstrukcijām. Apsveicami, ka Cēsu pilsdrupu mūru un arheoloģiski iegūto būvmateriālu izpētē piesaistīti arhitektūras pētnieki, jo viduslaiku celtnes būvīzpētē tikai arheologu aktīva sadarbība ar arhitektiem var dot jaunus rezultātus. Tāpat uzticami ir Cēsu pils vēstures pētījumi, izmantojot gan jau apzinātos dokumentāros avotus, gan meklējot jaunus datus ārzemju arhīvos. Pozitīvi vērtējama citzemju autoru piesaistīšana, jo viņi veikuši tādas pētījumus, kam Latvijā trūkst speciālistu, vai ieguvuši jaunus datējumus ar analīzēm, kurām pie mums nav aparatūras, līdzekļu un pieredzes. Patīkams ir krājuma vizuālais iekārtojums, katra raksta sākumā dodot lielu, izteiksmīgu fotogrāfiju (fotogrāfs – Gatis Indrēvics), kas ir uzskatāms ievadījums aplūkotajā tēmā.

Tā kā recenzējamais krājums ir pirmais un, jācer, ne pēdējais izdevums jaunajā sērijā “Cēsu pils raksti”, vienlaikus ar pozitīvu novērtējumu gribētos norādīt uz vairākām lietām, kuras būtu vēlams uzlabot turpmākajos sējumos.

“Cēsu pils raksti”, šķiet, iecerēts kā zinātnisks izdevums, jo visiem rakstiem dotas literatūras norādes tekstā iekavās un kopsavilkumi angļu valodā. Avotu un literatūras saraksts 16 lappušu garumā ir sastādīts visam izdevumam kopējs un ievietots grāmatas beigās. Tas būtu bijis attaisnojami, ja rakstu krājums būtu kolektīva monogrāfija, kuras katrā nodaļā vairākkārt atkārtotos viena un tā pati literatūra, bet šis nav tāds gadījums. Raksti savā starpā nav saistīti un ļoti reti atrodamas publikācijas, uz kurām ir atsauces vairākos rakstos. Tagad, lai lasītājs uzzinātu, kādu literatūru un avotus katrs autors izmantojis, jāveic statistiķa cienīgs darbs, vispirms izrakstot visas raksta tekstā iekavās minētās norādes un pēc tam meklējot to atšifrējumu kopējā sarakstā. Iespējams, ka tieši kopēja literatūras saraksta izveidošana ir bijusi iemesls vairākām kļūdām. Tā, piemēram, 68. lpp. atrodama gan norāde “Dzenis 2014c”, gan “Dzenis 2014”, bet literatūras sarakstā ir dots atšifrējums tikai vienai publikācijai; 65. lpp. minēta norāde “Ose 2011”, bet tekstam tā nav atbilstoša, pareizais būtu kopējā sarakstā atrodamais saīsinājums “Revīzija 1590”. Ja literatūras saraksts būtu pievienots katram rakstam, tad šādu neatbilstību autors būtu varējis novērst, lasot korektūras. Kopējais literatūras saraksts traucēs arī autoriem, ja kāds vēlēsies sava raksta kopiju aizsūtīt ārzemju kolēģim vai

ievietot brīvpieejas interneta portālos. Tādā gadījumā raksts paliks bez literatūras saraksta vai arī tas būs jāsagatavo speciāli.

Krājuma atsevišķu autoru rakstu līmenis ir atšķirīgs, un gandrīz katrs izvēlējis citu izpētes metodiku un raksta uzbūves struktūru. Skaidra raksta uzbūve, loģisks un pamatots izklāsts, kā arī labi izdalīti secinājumi ir lasāmi arheologa R. Spirģa pētījumā ar perlamutra krustiņa analīzi, Aleksa D. Brauna (*Aleks D. Brown*) un Monikas Baduras (*Badura*) rakstā par putekšņu analīžu rezultātiem, Adama Henča (*Chęć*) veikto arheoloģisko bruņu identificēšanā, datēšanā un izgatavošanas vietu noteikšanā. Tā kā izdevumam nav minēts zinātniskais redaktors, tad visa atbildība par rakstu kvalitāti palikusi pašu autoru ziņā. Diemžēl līdz ar to reizēm sastopamas nepilnības un paviršības kļūdas. Tā, piemēram, 46. lappusē divreiz minēta "Hamelina" jeb "Hamelīna" Vācijā, kas izraisa asociācijas ar līdzīga nosaukuma pili Somijā, bet patiesībā vietvārdā ieviesies lieks burts un pareizi ir "Hāmelna" (vāciski *Hameln*). 169. lpp. minētā Norimberga Vācijā ir burtisks pārcēlums no angļu valodas, bet latviski to sauc par Nirnbergu. Vairākos rakstos būtu bijis vēlams labāk izplānot teksta uzbūvi, piedomāt pie terminoloģijas un attēlu noformēšanas. Daži ieteikumi tiks minēti, tuvāk aplūkojot vairākus no krājuma rakstiem.

Vēsturnieka Agra Dzeņa rakstā uzmanība pievērsta krievu karaspēka uzbrukumam Cēsīm 1577.–1578. gadā. Teksts sagatavots kā daudzu hroniku, dokumentu un citu autoru izteikumu pārstāsts un citātu virkne. Akadēmiskā pētījumā būtu bijis vēlams vispirms kritiski izvērtēt avotus un literatūru, pēc tam sadalīt iztīrājumu apakšnodalās un beigās dot savus secinājumus, lai lasītājs labāk varētu uztvert, ko tad autors jaunu ir atklājis.

Arhitekta Ilmāra Dirveika rakstā "Cēsu pils rietumu korpusa teorētiskā rekonstrukcija", balstoties uz vēstures, arheoloģijas un būvīpētes datiem, aprakstīts agrāko pētnieku veikums, analizētas celtniecības paliekas un liecības par tām. Apsveicami, ka raksta nobeigumā autors uzzīmējis korpusa apjoma un rietumu ārsienas hipotētisku grafisku rekonstrukciju, kas parāda viņa ieguldījumu pils izpētē. Lasītājam raksts būtu labāk saprotams, ja autors būtu pievienojis pils kopplānu ar atzīmēm par pieņemtajām celtnes daļām, kā arī katram uzmērojumam devis ziemeļu virzienu un mērogu.

Arhitekts Artūrs Lapiņš savā rakstā pievērsies Cēsu pils kādreizējām durvīm un logiem, balstoties uz arheoloģiskajos izrakumos iegūtajiem apkalumiem un vairāku ailu izpēti. Tekstu veiksmīgi papildina autora paša izgatavoti uzskatāmi zīmējumi, kas parāda attiecīgo būvdetaļu kādreizējo pielietojumu celtnē. Viduslaiku ēkās izmantoto dzelzs būv-

elementu pētījumi Latvijā līdz šim veikti maz, tāpēc saprotamas autora grūtības, uzsākot plaša, nesistematizēta materiāla apguvi. Ja pētījumi tiks turpināti, autoram vajadzētu pārdomāt terminoloģiju. Pašlaik rakstā vieni un tie paši priekšmeti nereti apzīmēti ar dažādiem nosaukumiem, kas lasītājam var radīt neizpratni. Tā, piemēram, 66. lpp. minēti vēja stieņi, bet 67. un 68. lpp. lietoti “vēja dzelži” un “vējadzelzs”, kas ir tikai profesionāļiem saprotami sinonīmi. Atslēgas autors dalījis divās grupās (79. lpp.) – bārdiņas atslēgas un bīdāmas atslēgas. Jāatzīmē, ka pirmais nosaukums apraksta atslēgas izskatu, bet otrais – lietojuma veidu. Veidojot klasifikāciju, jāizvēlas viens princips nosaukumu izvēlē. Angļu terminoloģijā izmanto atslēgu iedalījumu pēc darbības principa – bīdāma jeb iebīdāma (*slide key*) un pagriežama atslēga (*rotary key*),¹ kas lietots arī 2017. gadā iznākušajā Turaidas pils dzelzs būvdetaļu katalogā.²

Piecu ārzemju autoru (*Aleks Pluskowski, Krish Seetah, Mark Maltby, Rowena Banerjee, Stuart Black*) kopdarbs ir raksts “Vēlo viduslaiku zirgu skeletu un zirglietu atradumi Cēsu pils priekšpilī”. Kaut arī raksts lasāms latviski, autoru vārdi gan satura rādītājā, gan raksta sākumā palikuši oriģinālrakstībā. Latviešu valodā taču ir pieņemts visus īpašvārdus rakstīt atbilstoši izrunai, bet skaidrības labad autoru uzvārdus oriģinālvalodā pievienot iekavās. Kā lasāms šī raksta ievadā, tas ir tapis Eiropas Savienības finansēta projekta ietvaros, kas ļāvis veselai pētnieku grupai no Lielbritānijā esošās Redingas Universitātes 2010.–2012. gadā vairākkārt ilgāku laiku uzturēties Latvijā, veikt arheoloģiskos izrakumus un analizēt iegūto materiālu ar dažādām metodēm. Pozitīvais piensums ir jauni dati par Cēsu pils vēsturi, jauni analīžu rezultāti, kas tiks ieviesti zinātniskajā apritē, un jaunas pētniecības metodes, kas varbūt dos ierosmi arī citu Latvijas viduslaiku pieminekļu izpētes organizētājiem un veicējiem izvērst pētījumus līdz šim nebijušos virzienos. Diemžēl rakstā ignorēta zinātniskā ētika, nenorādot konkrētu rezultātu veicējus. Nav īsti skaidrs, ko katrs no nosauktajiem pieciem autoriem darījis pētījumu gaitā un kāds bijis katra ieguldījums raksta sagatavošanā. Tā kā kopsavilkumam minēts tikai viens autors Alekss Pluskovskis, var izteikt minējumu, ka tieši viņš ir visu pētījumu rezultātu apkopotājs. Rakstā 96. lpp. norādīts, ka piektais no autoriem S. Bleks veicis zirgu kaulu datēšanu ar akseleratora masas spektrometru (AMS). Raksta beigās minētas pateicības latviešu pētnie-

¹ Geoff Egan (2010). *The Medieval Household: Daily Living c. 1150–c. 1450*. (Medieval Finds from Excavations in London, vol. 6). Woodbridge: Boydell Press in association with Museum of London, pp. 99, 111.

² Ieva Ose (sast.) (2017). *Turaidas pils 13.–18. gadsimta dzelzs būvkalumi: Katalogs*. Rīga: Zinātne, 53. lpp.

kiem Zigrīdai Apalai, Arnim Mugurēvičam un Mārim Zundem, bet tikai par pēdējo norādīts, ka viņš veicis dendrohronoloģisko datēšanu. Nav īsti skaidrs, kāpēc S. Bleks, kas veicis AMS datēšanu, minēts kā raksta autors, bet M. Zunde, kas devis dendrohronoloģisko datējumu, par autoru nav atzīts. Tā kā Latvijas arheologiem ir zināms, ka A. Mugurēvičs ir Latvijas Lauksaimniecības universitātes veterinārmedicīnas profesors, kurš reizēm noteicis arheoloģiskajos izrakumos atrasto dzīvnieku kaulus, var izteikt minējumu, ka varbūt viņš ir autors vai vismaz konsultants rakstā ievietotajām zirgu skeleta kaulu tabulām. Iespējams, ka raksta sagatavošanā vai nepieciešamo rakstīto avotu sagādāšanā piedalījies arī kāds vārdā neminēts latviešu vēsturnieks, jo ir maz ticams, ka kāds no angļu autoriem tik labi pārzinātu senās Livonijas rakstītos vēstures avotus un lasītu literatūru latviešu valodā, lai varētu sameklēt informāciju, kas lasāma raksta apakšnodaļā 95. lappusē. Ja raksts sagatavots, izmantojot dažādu speciālistu veiktu pētījumu rezultātus, tad katra ieguldījuma vai autorības precīza norādīšana nav tikai goda un cieņas jautājums, kā arī pateicība par sniegto palīdzību vai konsultāciju. Katra autora veikuma minēšana ir arī norāde uz personu, kas ir atbildīga par iegūto rezultātu. Bez tam autora vārds dotu iespēju citiem kolēģiem iepazīt speciālistu, ar kuru vajadzības gadījumā varētu konsultēties par attiecīgo tēmu.

Kā minēts aplūkojamā rakstu krājuma priekšslapā, tulkojumus veikusi Eva Eihmane. Jādomā, ka viņa ne tikai no latviešu valodas angļiski tulkojusi rakstu kopsavilkumus, bet arī no angļu valodas latviski pārcēlusi ārzemju autoru rakstus, jo pie tiem nekādas norādes ne par raksta sagatavošanas valodu, ne tulkotāju nav dotas. Nākamajos sējumos būtu ieteicams angļiski tulkot arī attēlu parakstus. Kopumā tulkojums uzrakstīts raitā valodā, bet jāatzīst, ka atsevišķi termini nav lietoti precīzi. Kā piemērus var minēt sekojošus apzīmējumus. Angļu literatūrā vārdu kopa “arheoloģiskie konteksti” (95. lpp.) atbilst latviešu arheologu lietotajam nosaukumam “arheoloģiskie slāņi” jeb “stratigrāfiskie slāņi”. Pils rietumu korpus tulkots kā “western range” (57., 127., 141., 165. lpp.), lai gan arhitektūras un kasteloloģijas terminu vārdnīcās pils korpusus angļiski parasti apzīmē ar nosaukumu “block” vai “building”.³ Viras kāsis ir burtiski tulkots kā “hinge hook” (83. lpp.), kas droši vien ņemts no 1994. gadā

³ *Burgen und feste Plätze: Europäischer Wehrbau vor Einführung der Feuerwaffen: Systematisches Fachwörterbuch = Chateaux-forts et places fortes: Architecture militaire européenne avant l'introduction des Armes à Feu: Dictionnaire spécialisé et systématique = Castles and Fortified Places: European Military Architecture before the Introduction of Firearms: Specialized and systematic dictionary* (1996). München; New Providence; London; Paris: K. G. Saur, p. 76.

Rīgā izdotās arheoloģijas terminu vārdnīcas.⁴ Tolaik vēl ārzemju literatūra Latvijā nebija plaši pieejama un diemžēl daļa viduslaiku terminu toreiz tikuši burtiski pārtulkoti, nevis meklēti angļu un vācu valodā izdotajā speciālajā literatūrā. Londonas muzeja katalogā lasāmais viras kāša apzīmējums ir “hinge pivot”.⁵ Turpat atrodams angļu literatūrā lietotais nosaukums durvju un logu apkalumiem – “fixtures and fittings”,⁶ bet “Cēsu pils rakstu” 83. lpp. tie tulkoti aprakstoši kā “items related to the joinery of openings”. Viena rakstu krājuma ietvaros būtu bijis vēlams viena un tā paša valdnieka – krievu cara Ivana IV vārdu angļiski netulkot divos dažādos veidos – “Tsar of Muscovy, Ivan IV, the Terrible” (31. lpp.) un “Russian tsar Ivan IV” (165. lpp.).

Iepriekš minētie negludumi nebūt nenozīmē, ka tieši šo autoru veikums būtu īpaši kritizējams. Jaunas informācijas apkopojums ir daudz būtiskāks nekā krājuma zinātniskā redaktora un recenzentu trūkuma dēļ palikušās nepilnības. Jācer, ka sērijā “Cēsu pils raksti” turpmāk regulāri iznāks jauni sējumi, kas noteikti dos būtisku pienesumu ne tikai Cēsu pils, bet arī visas Latvijas viduslaiku arhitektūras un arheoloģijas mantojuma izpētē.

⁴ Jānis Graudonis (1994). *Arheoloģijas terminu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 57., 148. lpp.

⁵ Egan. *The Medieval Household*, p. 43.

⁶ Turpat, 42. lpp.

Ieva Ose

Recenzija sagatavota LZP sadarbības projekta “Kultūru migrācija Latvijā” apakšprojektā “Iedzīvotāju grupu etnokultūras izpausmju izmaiņas un ideoloģisko strāvotību skatījums” (Nr. 660/2014).

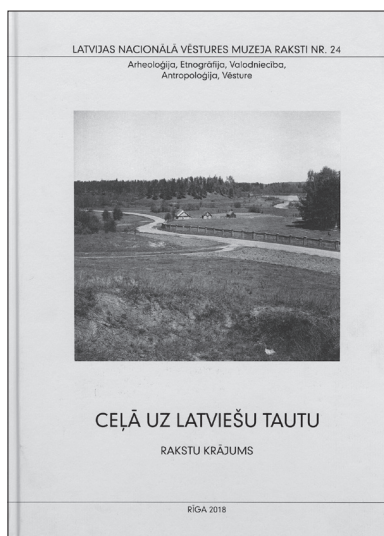
Ceļā uz latviešu tautu: rakstu krājums. Sast.

Vitolds Muižnieks. (Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti. Nr. 24). Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2018. 155 lpp.: il.
ISBN 978-9984-747-39-2

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs laidis klajā rakstu sērijas 24. sējumu “Ceļā uz latviešu tautu”. Muzeja direktors Arnis Radiņš priekšvārdā atgādina, ka šis ir pēdējais darbs 1996. gadā aizsāktā projekta “Latviešu saknes” ietvaros. Projekta gaitā tapušas izstādes, kas veltītas Latvijas sentautām, notikušas konferences, izdoti rakstu krājumi. Projektā piedalījušies arī kaimiņvalstu zinātnieki – īpaši jau lietuvieši. 2016. gadā Latvijas Nacionālais vēstures muzejs jau izdevis rakstu krājumu ar identu nosaukumu,¹ tiesa, tas neietilpst muzeja rakstu krājumu sērijā, raksti tulkoti arī angļu valodā un līdz ar to izdevumam ir arī otrs nosaukums angļu valodā, arī šī izdevuma sastādītājs ir Vitolds Muižnieks, autoru loks ir nedaudz atšķirīgs – tie ir tikai Nacionālā vēstures muzeja speciālisti, tomēr identie nosaukumi var radīt pārpratumus un apgrūtinā vajadzīgā meklējumus.

Latvijas Nacionālais vēstures muzejs nekad nav atteicies no pētījumiem par baltu tautu etnoģenēzi. Pētījumi par latviešu tautas izveidi ir loģisks projekta noslēgums.

Krājumā iekļauti 15 raksti, kas vispirms nolasīti kā referāti zinātniskā konferencē. Autoru loks ir izvēlēts atbilstošs – bez jau tradicionāli šī projekta realizācijā iesaistītajiem arheologiem (Heiki Valks, Vitolds Muižnieks, Iveta Berga-Muižniece), vēsturniekiem (Gvido Straube, Gundars Ceipe, Imants Ļaviņš, Krišs Kapenieks), bioarheoloģes Gunitas Zariņas ir arī trīs valodnieki (Alvīds Butkus, Anna StafECKa, Ilga Jansone), muzikologs Mārtiņš Boiko, socioloģijas doktore Dagmāra Beitnere-Le Galla, etnogrāfs Staņislavs Beļskis, keramiķe Baiba Dumpe.

¹ Vitolds Muižnieks (sast./ed.) (2016). *Ceļā uz latviešu tautu = On the Road to Becoming Latvian*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs.

Krājumā nav ievērots vienots rakstīšanas stils. Vairums rakstu pēc struktūras neatbilst zinātniskam rakstam – tiem nav ievada, izklāsta, secinājumu. Zīmīgi, ka šāda struktūra ievērota ārzemju autoru – Heiki Valka (Igaunija), Staņislava Beļska (Krievija), Alvīda Butkus (Lietuva) rakstos. No latviešu autoriem šajā ziņā patīkami izceļas krājuma sastādītājs Vitolds Muižnieks. Atzinīgi vērtējams viņa sniegtais jautājuma historio-grāfijas pārskats. Izdevums būtu ieguvis, ja sastādītājs līdzīgas prasības būtu izvirzījis arī autoriem.

Rakstu krājumi ne vienmēr atbilst savam nosaukumam – virsrakstā solīto atbildi var arī nesaņemt. Idejisko vienotību un virzību uz kop-saucēju nosaka ievadraksts un rakstu kārtojuma secība. Arī šajā krājumā ir muzeja direktora Arņa Radiņa ievads, kurā viņš īsi raksturo projektu “Latviešu saknes”. Šis ievads ir daudz īsāks par 2016. gada izdevumā publicēto, kurā A. Radiņš sniedz arī teorētisko pamatojumu, kas tad īsti ir tauta, atsaucoties uz šodien Latvijā visvairāk izmantoto antropologa Entonija Smita (*Anthony David Stephen Smith*, 1939–2016) darbu, kurā dotas etnisko kopienu raksturojošas pazīmes, to vidū tādas, kuras negūst atspoguļojumu materiālajā kultūrā:

- mīts par kopīgiem senčiem;
- kopīgas ar vēsturi saistītas atmiņas un tradīcijas;
- saistība ar vēsturisko teritoriju vai “tēvzemi”;
- vienotības apziņa, kas aptver nozīmīgus konkrētās populācijas sektorus.²

Tā kā muzejs atbilstoši tā specifikai vienmēr bijis spēcīgs tieši materiālās kultūras pētījumos, šis etnosa raksturošanai tik būtiskās nemateriālās pazīmes var būt un ir izaicinājums. Jautājums ir arī par paša Entonija Smita definīciju. Vai tā ir patiesība pēdējā instancē? Vai šis ir tas rāmis, kas precīzi nosaka, kādai stadijai etnoss atbilst – ciltij, tautai, nācijai?

Latviešu konversācijas vārdnīcā tauta definēta kā “cilvēku kopība, kas neatkarīgi no piederības pie noteiktas valsts veido savstarpīgi saistītu grupu. Nav pazīmes, kas, par sevi ņemta, varētu norobežot vienas tautas piederīgos no citiem cilvēkiem.”³ Tas ir tikai viens piemērs, kas liek domāt, vai uz jēdzienu “tauta” var skatīties arī citādāk. Piemēram, kā mūžīgu kategoriju, kura cēlusies no kādas pirmtautas, kura lietojusi pirmvalodu (valodniecībā viedoklis par baltu pirmvalodas pastāvēšanu vēl

² Anthony David Stephen Smith (1991). *National Identity*. University of Nevada Press, p. 13. Darbs tulkots arī latviski: Entonijs D. Smits (1997). *Nacionālā identitāte*. Rīga.

³ A. Švābe, A. Būmanis, K. Dišlers (galv. red.) (1940). *Latviešu konversācijas vārdnīca*. XXI sēj. Rīga: A. Gulbis, 42284. sl.

joprojām eksistē), kura sadalās ciltīs, zaudē kopības apziņu, bet tad atkal saplūst vienā tautā. Vai šis process var notikt neatkarīgi no tā, vai tauta to apzinās vai ne (bez kopīgām atmiņām, mītiem, identitātes) – vai, atrodoties vienādos sociāli politiskos apstākļos, latviešu gadījumā gandrīz bez izņēmuma piederot vienai kārtai, valoda un kultūra nivelējas līdz tādai pakāpei, ka izveidojas kopība, kas ir viena tauta? Un otra šī jautājuma puse – vai etniskajai identitātei ir nepieciešama kopīga izcelsme, kopīgi elementi kultūrā un vienota valoda?

Kā vērtēt situāciju, kad identitāte tiek piešķirta no āra, pašiem to neapjaušot? Mums ir grūti spriest, cik lingvistiski atšķirīgas bija baltu sentautas, no kurām veidojās mūsdienu latvieši. Vai, izsakoties mazliet citādāk, kāds bija latgaļu, sēļu, zemgaļu, kuršu identitātes saturs – valoda, kopīgas izcelsmes apziņa, saistība ar “tēvu zemi”? Vai tās bija vienai valodai piederīgas grupas, kas kaut kādu iemeslu dēļ bija kļuvušas par atšķeltām teritorijām? 13. gadsimtā vācieši kristītajiem latgaļiem, sēļiem, zemgaļiem, kuršiem, lībiešiem, igauņiem piešķīra jaunu identitāti – “jaunkristītie”. Vai paši jaunkristītie sevi tā apzinājās un pieņēma šo identitāti? Ticamāk, ka nē. Pēc reformācijas vācieši atkal radīja jaunu identitāti – “nevāci”, beidzot 16.–17. gadsimtā – “latvieši”. Paies vēl divi gadsimti, līdz paši latvieši pieņems šo identitāti, bet sapratne par Latgali kā “trešo zvaigzni” un latgaliešiem kā latviešu tautas daļu dzims vēl vēlāk – tikai 20. gadsimta sākumā. Tātad teorētiski ir periods, kad tauta pastāv – tai ir vairāk vai mazāk vienota valoda, materiālā kultūra, pat sociālais statuss, un izglītotākā sabiedrības daļa, kura tobrīd runā vāciski, to uztver kā vienu tautu, bet pati tauta to vēl neapzinās.

Arnīs Radiņš acīmredzot nav vēlējies atkārtoties, jo reiz jau tas pateikts. Tomēr darbā ar identu nosaukumu iederētos arī identisks pamatojums – problēma abos gadījumos ir viena. Līdz ar to tas jāmeklē vai nu kādā no krājumā iekļautajiem rakstiem (un ir zināms pamats uz to cerēt, jo šeit pārstāvēts plašāks dažādu jomu speciālistu loks), vai arī tas paliek katra autora paša ziņā.

Teorētisko pamatojumu varēja gaidīt krājumu ievadošajā Dagnijas Beitneres-Le Gallas rakstā “Kausējamais katls – Livonija: Eiropas valstu salīdzinājums”. Autore noraida mītu par 700 verdzības gadiem, atzinīgi vērtē Latvijas teritorijas iekļaušanu Rietumu civilizācijā, norāda, ka etniskā identitāte (“izpratne par piederību vienam etnosam”) veidojās pakāpeniski. Lai gan doma, ka Livonijas laikā izzuda atšķirības starp Latvijas teritorijā dzīvojošajām baltu valodas saimei piederīgajām sentautām, nav jauna, tomēr var diezgan droši paredzēt, ka Dagnijas Beitneres-Le Gallas ieviestais apzīmējums “kausējamais katls – Livonija” ieies aprītē

un tiks uztverts kā patiesība, par kuru vairs nav jādiskutē. Tomēr netiek atklāts, un tas gan nav šī raksta autores uzdevums, kā šis katls darbojās – vai bija migrācijas? Kas tās veicināja? Labi, Zemgale 13. gs. beigās kļuva tukša, par to stāsta “Atskaņu hronika”, bet vai pilnībā? Domas dalās. Ne tuvu nav skaidrs, kas notiek Kurzemē ar kuršiem. Viņi tiek pakļauti asimilācijai, notiek valodas maiņa citu iemeslu dēļ? Un vai tas notiek Livonijas laikā? Ja ticam Baltazaram Rusovam,⁴ tad nē. D. Beitnere-Le Galla arī atzīmē, ka valodas nozīme un loma bija mainīga.

Atbildi par valodas lomu ceļā uz tautu, spriežot pēc pieteiktās tēmas, var meklēt Alvīda Butkus (*Alvydas Butkus*) no Kauņas Vītauta Dižā universitātes rakstā “Valoda un nacionālā pašapziņa”. Secinājumu daļā viņš norāda, ka latviešu un lietuviešu nacionālā identitāte radās 19. gs. vidū. Latvieši bija vairāk konsolidējušies, jo tautiskā pašapziņa veidojās tikai uz latviešu valodas un etnokultūras pamata. Lietuviešiem pastāvēja lingvistiskā divdabība: divas valodas – viena tauta. Jautājums tomēr līdz galam netiek atbildēts. Ja autors atzīst, ka “lietuviešu augstākais slānis poļu valodu uzskatīja par dzimto” (45. lpp.), tad neapšaubāmi rodas jautājums: kā paliek ar identitāti – kopības apziņu ar tiem, kuri lietoja lietuviešu valodu? Un kāda bija lietuviešu valodā runājošo identitāte? Tā bija tautas vai kārtas identitāte? Pareizāk, šķiet, atzīt, ka viduslaiku Lietuvā, bet īpaši pēc Ļubļinas ūnijas 1569. gadā, etniskā identitāte bija maznozīmīga. Valoda bija kārtas pazīme. Tā kā viduslaiku Livonijā feodālās attiecības atbilda Rietumeiropas modelim – šeit dalījums kārtās bija striktāks – kārtu tiesības, arī valoda bija nodalītas, Lietuva, kura gan ietilpa Rietumu civilizācijā, tomēr attīstījās savādāk – kopā ar Poliju veidojot Austrumeiropas modeli, kurā šīs attiecības bija nedaudz citādākas, kārtu tiesību, arī lingvistiskās robežas bija vairāk izplūdušas. Autora mēģinājums salīdzināt divus radniecīgus etnosus, kuru attīstība notiek divās atšķirīgās viduslaiku sabiedrībās, ir apsveicams. Nedaudz pietrūkst tieši šī teorētiskā rāmja, atziņas, ka Rietumu civilizācijā pastāvēja šis Austrumeiropas modelis, kurš attīstījās nedaudz citādāk. Nepamatots ir jēdziens “iezemiešu augstākā šķira” (44., 49. lpp.). “Šķira” ir marksistisks termins un ar to apzīmē lielas ļaužu grupas, kuras atšķiras pēc to attiecībām pret ražošanas līdzekļiem.

Gvido Straube savam rakstam devis virsrakstu “Cīņas par kundzību Baltijas jūrā ietekme uz latviešu tautas veidošanās niansēm (1558–1629)”. 16./17. gadsimta konflikti Baltijas telpā neapšaubāmi atstāja iespaidu uz latviešu tautas veidošanās procesu. Īpaši sāpīgi tie ietekmēja lībiešu tautas

⁴ Baltasars Rusovs (1926). *Livonijas kronika*. Tulk. can. hist. Ed. Veispals. Rīga, 12. lpp.

likteni. Tomēr ne visus šī laika konfliktus var uzskatīt par *dominium maris Baltici*. Vēsturniece Margarita Barzdeviča rakstījusi: “Baltijas jūras reģionā (vēstures literatūrā arī Ziemeļaustrumeiropa, Skandināvijas–Baltijas reģions) karus rosināja gan domstarpības troņmantošanas jautājumos, gan tā dēvētā cīņa par kundzību Baltijas jūrā (*dominium maris Baltici*), kas deva iespēju piedalīties tolaik tik ineesīgajā jūras tirdzniecībā starp austrumiem un rietumiem, kā arī izmantot iekaroto teritoriju resursus. Šī cīņas skāra arī Latvijas teritoriju.”⁵ Arī pats G. Straube par būtiskāko faktoru, kas veidoja atšķirīgu “mentalitāti, reliģiozitāti, raksturu”, atzīst reformāciju un tikai tad “tai sekojošos karus par kundzību Baltijas jūrā”.

Gundars Ceipe rakstā “Brāļu draudze – pirmā latviešu nacionālā kustība” piesaka ambiciozu mērķi: publikācijā atspoguļot jaunās dimensijas un Latvijas Brāļu draudzes vēsturi pozicionēt jaunā vēsturiskā izvērtējuma perspektīvā, “akcentēt kustības izšķirošo nozīmi tautas dzīvesziņas konceptuālo pamatshēmu jeb paradigmu nomainītu procesos” (25. lpp.). Tas ir labi, bet vai tam kāds sakars ar latviešu tautas izveidi? Tiek gan solīts ņemt vērā tās kontekstu “ar Latvijas valstiskuma, latviešu inteliģences un nacionālās mentalitātes veidošanos” (25. lpp.). Rakstu iespaido autora reliģiskais skatījums, kas atšķirībā no zinātnes, kura prasa pierādīt, pamatot, definēt, prasa ticēt. Tas izpaužas kaut vai minētajā piemērā, kurā stāstīts, ka “līdzās Hernhūtei esošajā Bertelsdorfas luterāņu baznīcā brāļi un māsas piedzīvoja pārdabisku Dieva pieskārienu un nepārprotamu vienprātības gara nākšanu pār draudzi un Hernhūtes apkārtni” (26. lpp.), kas noteikti ir nozīmīgs pašiem hernhūtiešiem, bet diez vai iederas rakstā, kas meklē atbildes uz jautājumiem par ceļiem, kuri ved pie galamērķa – latviešu tautas.

Skaļi apgalvojumi lasāmi arī tālāk: “1739. gada Vasarsvētkos Valmierā sākās varena atmoda, kas īsā laikā izmainīja tautas vērtību sistēmu. Šajā notikumā rodams pagrieziena punkts turpmākai Latvijas vēsturei” (28. lpp.). Seko garš citāts, ņemts no Ludviga Adamoviča “Dzimtenes baznīcas vēstures” – aculiecinieka liecība no Jerakalna skolotāju seminārā piedzīvotā 1739. gada Vasarsvētkos, kurā jūsmīgi aprakstīta Dieva atklāsmē, kas it kā spontāni nākusi pār latviešiem – gan pieaugušiem, gan bērniem. Autors to rezumē īsā teikumā: “Šis gadījums labi ilustrē **vispārējo latviešu** [izcēlums mans. – G. Z.] garīgās attieksmes izmaiņu pret

⁵ Margarita Barzdeviča (2013). Latvijas teritorija lielvaru cīņu krustcelēs 17. un 18. gadsimtā. No: *Latvieši un Latvija*. II sēj.: Valstiskums Latvijā un Latvijas valsts – izcīnītā un zaudētā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 151. lpp.

pasaulīgo varu” (28. lpp.). Tālāk autors gan raksta, ka “atmodināto” latviešu skaits bija 4–5 tūkstoši. Jā, turpmākos gados šī ietekme pieaug, bet tā aprobežojas ar Vidzemi. Autors arī nemēģina to “vest pāri Daugavai” uz Kurzemi. Ja šai kustībai tiešām bija tāda ietekme un ir tā, ka “Brāļu draudzes paradigma augstākā mērā, kā nojaušam, ietekmē un nosaka mūsu dzīves garīgo saturu, tradīcijas, saskares un sadzīves kultūru, skaisuma un gaumes izjūtu u.tml.”, tad tomēr gribētos zināt – kā tas notika? Arī kaut ko vairāk par “nojaušam”. Un ja nu nenojaušam? Kā hernhūtiešu iespaids nonāca Kurzemē, Latgalē? Recenzijas autors varētu piedāvāt Gundaram Ceipem šādu shēmu: Brāļu draudzes ietekmēja notikumu atbilstību Vidzemē, tādēļ šeit sākās jaunlatviešu kustība, kura no Vidzemes nonāca arī Kurzemē. Bet tas ir jāpasaka. Citādi lasītājam, tāpat kā autoram, atliek vien ticēt, ka tas tā ir. G. Ceipe arī, nekritiski paļaujoties uz L. Adamoviču, apgalvo, ka “latviešus tolaik [18. gs. – G. Z.] raksturoja – dzeršana, zagšana, izlaidība” un tās ir dzimtbūšanas sekas, jo “vergā veidojas verga dvēsele” (27. lpp.). Jā, par to, ka latvieši dzer, rakstīja arī Baltazars Rusovs un Garlībs Meķelis. Tomēr nevar bez ievēribas atstāt to, ka šie autori vadījās pēc noteiktas ideoloģiskās pārliecības – pirmais bija protestantu mācītājs, otrs – apgaismības laikmeta pārstāvis. Dzeršanas netikums nebija parādība, kas šajā laikā sastopama tikai pie latviešiem, un to nebūt neizraisīja tikai atrašanās dzimtcilvēka statusā – pārmērīga dzeršana, kā to labi parādījusi Lilita Zemīte,⁶ bija izplatīta parādība jauno laiku sabiedrībā visā pasaulē. Tas savukārt deva lielisku vielu visiem tiem, kuri vēlējas pārmaiņas. Raksta noslēgumā autors min piecus iemeslus, kāpēc Latvijas atmodas celmlaužus “izstumj latviešu vēsturiskās pašizpratnes perifērijā” (33. lpp.).

Imants Ļaviņš rakstā “Etniskā kartēšana Krievijas impērijā laika posmā no 1850. līdz 1900. gadam un tās loma nacionālās identitātes veidošanā (Latvijas un Igaunijas gadījums)” piesaka jaunu tēmu – latviešu nacionālā identitāte. Autors pats gan nekavējoties sāk runāt par etnisko kartogrāfiju, un šķiet, ka jēdzieni “etniskā identitāte” un “nacionālā identitāte” viņam ir sinonīmi. Autors gan ļoti pareizi raksta, ka 19. gs. 70. un 80. gados dominēja reģionālā identitāte – baltiešu (līdz ar igauņiem) vai kurzemnieka un vidzemnieka. Autors arī izdala dažas no Entonija Smita (tiesa, nav zināms, vai viņš ir izmantojis Smita vai kāda cita teorētiska darbu, vai pats nonācis pie šādas atziņas, jo atsaucēs tas neparādās) dota-

⁶ Lilita Zemīte (2012). Jauno laiku sabiedrība un alkohols. *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki*, 1/2 (85/86), 121.–127. lpp.

jām pazīmēm, kas raksturo etnisku kopieni, – apjausta kopīga izcelsme, vairāki kopīgi kultūras elementi, piesaiste konkrētai teritorijai. Pamatoti tiek norādīts, ka Latgale vēl joprojām tiek uztverta kā sveša. Ja autors būtu to skaidri pateicis, tad šis raksts konceptuāli varētu rezumēt rakstu krājumu – latviešu tauta izveidojās 19. gs. beigās, bet Latgale savu piederību tai aptvēra vēl vēlāk.

Annas Stafeckas “Kā runā Latvijas novados” – labs pārskats par latviešu valodas dialektiem un izloksnēm, kādu fiksēts pavisam ap 500. Šī krājuma ietvaros tomēr vairāk varēja gaidīt par dialektu un izlokšņu veidošanās vēsturi. Tā ieskicēta ļoti vispārīgi, piemēram: “Mūsu valodā pēdas atstājuši arī somugru tautas priekšteči, kas šeit dzīvoja pirms baltu cilšu ienākšanas.” Ja domājam par valodu kā vienu no etnosa pazīmēm, par “Livoniju kā kausējamo katlu”, kur šīs valodas sakusa vienā vairāk vai mazāk vienotā valodā (ar vismaz 500 izloksnēm), veidojot ārējo izpausmi etnosam, kuru sāka apzīmēt par “latviešiem”, un ja latviešus uztver kā sentautu – kuršu, zemgaļu, sēļu, latgaļu summu, kas sakusa, tad svarīgi saprast, vai arī tā valoda, kuru apzīmē par latviešu, ir visu valodu summa vai vienas sentautas valoda, kura izplatījās pa visu Latviju, pakļaujot asimilācijai vietējās valodas. Tas var notikt dažādu iemeslu dēļ – vietējie iedzīvotāji aizgājuši vai izmiruši (kas nebija neiespējami) un novadā tiešām apmetušies jauni ienācēji no citiem novadiem, vai arī tādēļ, ka izglītotā elite, kas bija galvenokārt mācītāji, lietoja tādu valodu, kādā runāja saimnieciski un kulturāli attīstītākajos Latvijas vidienes novados, arī lielākajās pilsētās Rīgā un Jelgavā, kur tapa pirmie iespaiddarbi. Atbilde uz šiem jautājumiem netiek meklēta. Būtiska ir atziņa, ka valodas teritoriālās vienības jeb izloksnes ir veidojušās dzimtbūšanas laikos, kad dzīvoja vairāk vai mazāk noslēgtu dzīvi savas muižas vai draudzes teritorijā.

Ilgas Jansones rakstā “Latviešu rakstu valodas attīstība” atrodam zināmu apstiprinājumu domai, ka valodas vienojošais elements varēja nākt no Rīgas, jo “16. gs. beigu un 17. gs. sākuma rakstos atspoguļota galvenokārt Rīgā runātā latviešu valoda, kas nebija rakstītāju dzimtā valoda”. Tomēr autore neuzskata par nepieciešamu šīs tēmas izvēršanu. Raksts labi parāda latviešu rakstības 400 gadus garās vēstures attīstības posmus, izseko otras latviešu rakstības tradīcijas, kas veidojās Latgalē kopš 18. gs. sākuma, attīstībai, bet jautājums par rakstītās valodas lomu latviešu tautas konsolidācijas procesā šeit netiek skarts. Abu latviešu valodnieču raksti tomēr noteikti tematiski iederas krājumā.

Kriša Kapenieka raksts “Ārpus latviešu tautas palikušie: kursenieku piemērs” ir pārskats par kādu latviešu tautas daļu, kura paliek ārpus Latvijas, – kurseniekiem. K. Kapenieks gan ir pazīstams ar Antonija Smita darbu un, pamatojoties uz to, definē kurseniekus kā etnisku kopienu, kura, saglabājot savas etniskās īpatnības, iekļāvās vācu nācijā, jo šī teritorija nāciju veidošanās laikā bija piederīga Prūsijai, bet no 1871. gada – Vācijai. Tāpēc nav saprotams, kāpēc autors kurseniekus uzskata par latviešiem (“jo viņi taču bija – latvieši”). Ja kursenieki ir seno kuršu pēcteči, kuri nepedalījās latviešu tautas izveides procesā, lai gan savas izcelsmes un valodas dēļ neatšķīrās no tiem kuršiem, kuri kļuva par latviešiem, nav pamata tos uzskatīt par latviešiem, kā to K. Kapenieks arī definē raksta nosaukumā – “Ārpus latviešu tautas palikušie”. Autors vairākkārt norāda, ka kursenieki sevi saukuši tikai par kurseniekiem un lingvistisko radniecību ar kaimiņvalsts Latvijas iedzīvotājiem uztvēruši vienīgi kā interesantu faktu, nošķirot sevi no latviešiem, tomēr spītīgi grib viņus uzskatīt par latviešiem – “kursenieki nav vienīgais gadījums, kad iedzīvotāji, kas agrāk neapšaubāmi bija piederīgi latviešiem, etniskās kopienas nozīmē nav iekļāvušies latviešu tautā nācijas nozīmē”. Pēc recenzenta domām, kursenieki neiekļāvās arī latviešu tautā un palika kā etniska kopiena, kas bija daļa no tautas (kuršiem), kura iekļāvās latviešu tautā, vēlāk nācijā. Ja autors uzskata, ka kurši ir latvieši, tad viņam to vajadzētu pamatot. Līdzīgi par latgaļiem, sēļiem un zemgaļiem savulaik rakstīja Augusts Bielenšteins: latgaļi – latvieši, sēļi – latvieši, zemgaļi – latvieši.⁷ Par kuršiem viņš tomēr tādās domās nebija. Kuršus un viņu valodu kā atšķirīgu min arī 16. gs. rakstītie avoti (Baltazara Rusova hronika u.c.). Šeit arī ir nepieciešams teorētiski nošķirt, kas ir tauta, kas ir valoda. Varianti var būt dažādi: viena valoda, vairākas tautas, pat nācijas – Vācija līdz 1871. gadam, mūsdienās vācieši, austrieši, šveicieši; viena tauta, divas valodas – viduslaiku Lietuva, kā to savā rakstā pamato Alviņš Butkus. Arī latviešu valodnieks Ojārs Bušs pieļauj, “ka latviešu valoda pirms latviešu valodas, pirmajā gadu tūkstoī pēc Kristus un otrā gadu tūkstoša sākumā, eksistējusi kā latgaļu valoda, zemgaļu valoda, sēļu valoda un kuršu valoda”⁸ Šis visumā ir ļoti labs raksts.

⁷ August Bielenstein (1873). Doblēn. Ein culturhistorisches Bild aus Semgallens Vorzeit. *Baltische Monatsschrift*, Bd. 22 = Augusts Bielenšteins (2016). *Dobeļe. Kultūrvēsturiskas ainas no Zemgales senatnes*. No vācu val. tulkojusi Mudīte Plaude. Dobeļe: Dobeļes novadpētniecības muzejs, 14. lpp.

⁸ Ojārs Bušs (2013). Latvieši starp baltu tautām un ciltīm. No: *Latvieši un Latvija*. I sēj.: Latvieši. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 159. lpp.

Mārtiņš Boiko rakstā “Pa latgaļu, sēļu un kuršu pēdām tradicionālās mūzikas senajā slānī” pamato savu jau agrāk izteikto atziņu, ka Baltijas tradicionālā mūzika un dziedāšana var sniegt liecības par etniskajiem procesiem senatnē. Viņaprāt, pamatota ir savulaik Feliksa Jākobsona izteiktā doma⁹ un antropoloģes Raisas Denisovas atbalstītā un ar antropoloģiskā materiāla analīzi pamatotā atziņa par latgaļiem kā vēlākiem ienācējiem Latvijā ap 6./7. gadsimtu. Ar to viņš saista latviešu burdona austrumslāvu paralēles. Autors jau agrāk pētījis sena vokālās daudz balsības veida – sutartiņa iespējamo saikni ar sēļu kultūru. Atziņa noderīga, lai gan jau nedaudz novecojusi, bet latgaļu etnoģenēzes jautājumā. Protams, latgaļu izcelsmes jautājums ir arī latviešu tautas izcelsmes jautājums, taču šis jautājums iederējās projekta “Latviešu saknes” sākumposmā, kurā atsevišķi tika aplūkota kāda no sentautām. Dīvaini, bet tieši latgaļiem nav vēl tīts atsevišķs rakstu krājums, tā vietā ir Arņa Radiņa monogrāfija¹⁰ un muzeja sagatavots un izdots Feliksa Jākobsona darbs “Austrumbaltijas dzelzs laikmeta pētījumi”.¹¹

Gunita Zariņa rakstā “Austrumlatvijas iedzīvotāju galvenās morfoloģiskās izmaiņas 7.–18. gadsimtā” norāda uz morfoloģiskām izmaiņām – galvaskausa garuma un augstuma samazināšanos u.c. parādībām, bet tās nevar saistīt ar vienotas latviešu tautas izveidošanos, un autore to arī nedara. Igaņu arheologs Heiki Valks (*Heiki Valk*) aplūko Baltijas somu izzušanas pēdas Latvijas ziemeļaustrumos. Viņš piedāvā jaunu skatījumu uz Baltijas somu asimilācijas problēmu Latvijas ziemeļaustrumos, izvirza teoriju par atsevišķu Baltijas somu saliņu saglabāšanos šeit līdz pat 14. gadsimtam. No latviešu tautas veidošanās viedokļa tas neko daudz nedod. Jā, latviešu valoda atšķiras no lietuviešu un, domājams, arī no citām, jau zudušajām baltu valodām ar somiskā substrāta klātesamību. Vai tas iegūts tikai no libiešiem vai arī igauņiem vai citām, vairs neidentificējamām somu grupām, varētu palīdzēt izsekot migrācijas virzieniem, bet nav paveicams bez DNS analīzes un valodniecības datiem, uz ko norāda gan H. Valks, gan G. Zariņa. Staņislavs Beļskis (*Stanislav V. Bel'skii*) rakstā par Karēlijas zemes šauruma un Lādogas reģiona ziemeļu daļas iedzīvotāju materiālās kultūras izcelsmes problēmu dzelzs laikmetā secina, ka Karēlijas iedzīvotāju kultūra vikingu laikmetā un viduslaiku

⁹ Felikss Jākobsons (1929). Senlatviešu ienākšana Latvijā. *Senatne*, 1, 2.–10. lpp.

¹⁰ Arnis Radiņš (1999). *10.–13. gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājumi*. (Latvijas Vēstures muzeja raksti. Nr. 5). Rīga: Latvijas Vēstures muzejs.

¹¹ Felikss Jākobsons (1999). *Austrumbaltijas dzelzs laikmeta pētījumi*. Sast. Jānis Ciglijs. (Latvijas Vēstures muzeja raksti. Nr. 6). Rīga: Nordik.

sākumposmā (līdz 12. gs.) bijusi izteikti līdzīga. Jautājumam tomēr mazs sakars ar latviešu tautas veidošanos. Tas nav rakstā pateikts, bet lasītājs var nojaust, ja reiz daļa Baltijas somu ņēma dalību latviešu etnoģenēzes procesā, tad tie varēja būt radniecīgi arī tiem, kuri mīta mūsdienu Karēlijā.

Vitolda Muižnieka raksts “Iedzīvotāju migrācijas atspulgs Latvijas 13.–17. gs. arheoloģiskajā materiālā: Daugavas lejteces piemērs” ir viens no pārdomātākajiem un zinātniski pamatotākajiem šī krājuma rakstiem, kurš arī atbilst pieteiktajai tēmai. Autors mēģina pēc arheoloģiskā materiāla izsekot emigrācijām Latvijas teritorijā pēc 13. gadsimta. Arī labos rakstos var atrast kādu tēzi, kura ir diskutabla, piemēram, ka latgaļi “bijuši labāk organizēti”. Pat ja tā bija, tam diezin vai bija nozīme Livonijas laikā, kad bija pavisam cita sabiedrības organizācijas struktūra. Daudzi no V. Muižnieka secinājumiem ir tā vērti, lai iegūtu paliekošu vietu Latvijas viduslaiku vēsturē. Lai gan autors cenšas aprobežoties tikai ar Daugavas lejteci, vairāki secinājumi attiecas uz visu Latviju. Neapšaubāmi būtisks ir autora secinājums, ka latviešu saknes veido vairākas etniskās grupas, kuras savu savdabību ir saglabājušas līdz pat jaunākajiem laikiem. Latgaļu ietekme un loma attiecībā uz Daugavas lejteces etniskajiem procesiem dažkārt tiek nepamatoti pārspīlēta. Atliek vien gaidīt, kad tiks izvērtēta latgaļu loma arī citos Latvijas novados, īpaši jau Kurzemē.

Iveta Berga-Muižniece rakstā par viduslaiku riņķasaktām ar uzrakstiem kā kristīgās identitātes atspoguļotājām Livonijā mēģina raksturot, kā viņa pati piesaka, “vienu no viduslaiku indivīda identitātes šķautnēm” – kristīgo identitāti. Autores apgalvojums, ka viduslaiku sabiedrībā kristīgā identitāte dominēja pār etnisko vai teritoriālo, ir pārāk kategorisks, un to diezin vai var attiecināt uz Latvijas teritoriju kopumā. Tikai 1422. gadā izdotajā “*Landesordnung*” teikts, ka baznīckungiem jānāca zemniekiem “*Pater noster*”, “*Ave Maria*”, bet piedraudēts ar “kaklu”, t.i., nāvessodu par kristietības nomazgāšanu,¹² kas liecina, ka šāda parādība nebija izskausta. Livonijas landtāgi arī nemitīgi nosoda līgavu zagšanu, kas acīmredzami bija pretrunā ar kristīgo izpratni par brīvprātīgu laulību. Sašutis par vājo kristietības iespaidu ir Tallīnas (Rēveles) luterāņu mācītājs Baltzars Rusovs,¹³ lai gan viņa hronika ir sava laikmeta luterticības pārstāvja manifests, kurā viņš vaino veco, katolisko Livoniju, gluži bez pamata tā nav. Par vājo kristietības iespaidu latviešos, vismaz līdz hernhūtiešu darbības sākumam, šajā rakstu krājumā raksta arī Gundars Ceipe.

¹² Leonid Arbusow (1921). *Die Einfuhrung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland*. Leipzig: M. Heinsius Nachfolger, S. 52–53.

¹³ Rusovs. *Livonijas kronika*, 55.–62. lpp.

To, ka līdzās saktām ar reliģiska satura uzrakstiem saglabājas arī pagāniski amuleti, rāda arī arheoloģiskais materiāls. Nevar noliegt, ka Livonija iekļāvās vienotā Rietumu kristīgā kultūrtelpā, bet to, ka Livonijas pamatiedzīvotāji saglabāja daudzas pagāniskās tradīcijas, arī nevar noliegt.

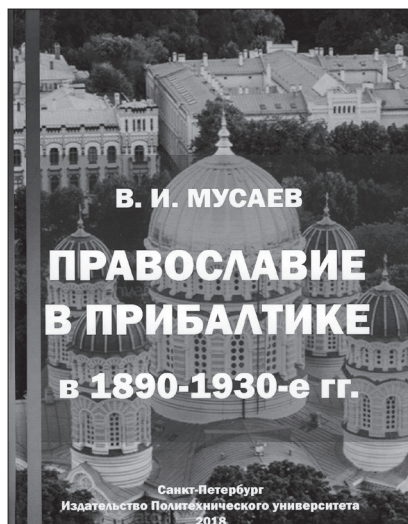
Baibas Dumpes raksts “Latviešu tradicionālās podniecības saknes” ir labs pārskats par podniecības vēsturi Latvijā. Pamatots šķiet autores apgalvojums, ka mūsdienu amatnieku darbība balstās uz vācu podniecības skolas tehnoloģiskajiem paņēmieniem, kuru apgūšana turpinājās līdz 19. gadsimtam, bet tam nav sakara ar “ceļu uz latviešu tautu”. Ja Ivetas Bergas-Muižnieces raksts būtu iederējies pirms Vitolda Muižnieka plašā, tēmu aptverošā raksta, tad Baibas Dumpes raksts šķiet “piekabināts”.

Nav šaubu, ka Latvijas Nacionālā vēstures muzeja projekts “Latviešu saknes” atstājis daudzus vērtīgus pētījumus par Latvijas sentautām. Iespējams, ka pats muzejs spēj nosaukt arī vairāk vai mazāk precīzu skaitli, cik cilvēku ir apmeklējuši projekta ietvaros iekārtotās izstādes. Paliekoša nozīme ir arī šim krājumam – vismaz daži no rakstiem vai pat atsevišķas domas un tēzes dzīvos un uz tiem turpinās atsaukties. Tāpat nevar teikt, ka ar šo pielikts punkts pētījumiem par latviešu tautas veidošanos. Mazāk aplūkotas un tāpēc perspektīvas tēmas ir iedzīvotāju migrācija dažādos laika posmos, to cēloņi. Savas iespējas nav izsmēluši valodnieki. Iespējams, tieši valodniecībā rodama atbilde uz Heiki Valka izteikto domu par Baltijas somu, kas nav libieši, klātbūtni Ziemeļaustrumlatvijā. Tāpat viss vēl nav pateikts par vidus dialekta veidošanos. Gan Heiki Valka, gan Gunitas Zariņas rakstos minēta nepieciešamība veikt jaunus DNS pētījumus. To, ka pēc zināma klusuma perioda, kuru aizpildīja galvenokārt tikai Latvijas Nacionālā vēstures muzeja speciālisti, veidojas jauns etnisko pētījumu komplekss, kas ietver arheoloģisko kultūru materiāla DNS rezultātu un valodniecības kompleksu izpēti, Gunita Zariņa atzīmēja savā referātā arī Latvijas vēsturnieku II kongresā.¹⁴

¹⁴ Gunita Zariņa (2018). Vai aktualizējušies etniskie pētījumi seno iedzīvotāju izpētē? No: *IV Pasaules latviešu zinātnieku kongress. Latvijas vēsturnieku II kongress. Tēzes*. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija, Latvijas Universitāte, LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 33., 34. lpp.

Guntis Zemītis

Recenzija sagatavota LU bāzes un snieguma finansējuma projekta “Letonika, diaspora un starpkultūru komunikācija” apakšprojekta “Latvijas teritorija kā dažādu kultūrtelpu, reliģiju, politisko, sociālo un ekonomisko interešu saskarsmes zona no aizvēstures līdz mūsdienām” (Nr. ZD2015/BO60) ietvaros.

Vadim I. Musaev. *Pravoslavie v Pribaltike v 1890–1930-e gg.* Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Politekhničeskogo universiteta, 2018. 385 s. ISBN 9785742260653 (Vadims Musajevs. *Pareizticība Baltijā 1890.–1930. gados*)

2018. gada pavasarī Sankt-pēterburgā klajā nākusi vēstures zinātņu doktora, Sanktpēterburgas Politehniskās universitātes Starptautisko attiecību katedras profesora

Vadima Musajeva grāmata “Pareizticība Baltijā 1890.–1930. gados”.

Darbs sastāv no trim nodaļām. Pirmā nodaļa veltīta Rīgas pareizticīgajai eparhijai līdz 1917. gadam (19. gs. beigās un 20. gs. sākumā tajā ietilpa Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņu teritorijas). Otrajā nodaļā V. Musajevs pievēršas Lietuvas eparhijai līdz 1917. gadam (19. gs. beigās tajā ietilpa Grodņas, Viļņas un Kauņas guberņu teritorijas). Tiesa, 1900. gadā Grodņas guberņā tika izveidota atsevišķa Pareizticīgās baznīcas eparhija. Savukārt trešajā nodaļā autors aplūko notikumus no 1917. gada un Pareizticīgās baznīcas vēsturi neatkarīgajās Baltijas valstīs – Igaunijā, Latvijā un Lietuvā starpkaru periodā.

Darbs pretendē uz apkopojošu lomu un reāli aptver plašākas hronoloģiskās robežas, nekā tās minētas grāmatas nosaukumā. Pirmā un otrā nodaļa sākas ar vēsturiskiem atskatiem Austrumbaltijas vēsturē 12. un 13. gadsimtā (11.–12., 160.–161. lpp.), reģiona pievienošanu Krievijas impērijai 18. gadsimtā (16., 18., 166. lpp.) un pareizticību tajos laikos. Aprakstīta arī rusifikācijas politika, kas skāra Lietuvu jau 19. gs. 30. un 60. gados (169.–170. lpp.), tā paša gadsimta 40. gados Vidzemes guberņā notikusi latviešu un igauņu zemnieku masveidīgā pāriešana pareizticībā (22.–27. lpp.), Rīgas pareizticīgās eparhijas izveidošanās apstākļi 1850. gadā (29. lpp.) un citas tēmas. Minētās apakšnodaļas galvenokārt

tapušas, nevis balstoties uz avotu pētījumiem, bet gan izmantojot tikai zinātnisko literatūru.¹

Visinteresantākā grāmatas daļa, kas atteicas uz pareizticības vēsturi Latvijas teritorijā, ir pirmās nodaļas 4.–7. apakšnodaļa (64.–159. lpp.), kas veltītas Rīgas eparhijas vēsturei 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Autors plaši izmantojis Krievijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk – KVVA) 796. (Svētās Sinodes kancelejas fonds), 797. (Svētās Sinodes oberprokurora kancelejas fonds) un citus fondus, tādējādi iekļaujot zinātniskajā apritē daudzus agrāk neizmantotus dokumentus un materiālus. Jāpiebilst, ka šis laika posms Latvijas un Igaunijas Pareizticīgās baznīcas vēstures historiogrāfijā kopumā joprojām ir nepietiekami izpētīts un maz zināms. V. Musajevs daudz paveicis, lai pārvarētu šos trūkumus. Viņa darbā skatīts pareizticīgo klosteru un draudžu stāvoklis tajā laikā, baznīcas misīonārā darbība, starpkonfesionālās attiecības, 1905. gada 17. aprīļa cara “Tolerances edikts” jeb ukazs “Par reliģisko brīvību” saistībā ar Pareizticīgo baznīcu u.c.

Nākamā nodaļa veltīta Lietuvas eparhijai (160.–236. lpp.). Abas pirmās grāmatas nodaļas rakstītas pēc viena plāna. Abām ir identiskas apakšnodaļas, kurās atšķiras tikai teritorija, par kuru tiek runāts. Pat apakšnodaļu nosaukumi dažviet līdzīgi, jo aplūkota pareizticība šajā reģionā līdz 19. gs. vidum, eparhijas izveidošana, politiskā un sabiedriskā situācija un tās attīstība, starpkonfesionālās attiecības un pretstāvēšana, 1905.–1907. gada revolūcijas un Pirmā pasaules kara ietekme uz eparhijas dzīvi. Uzreiz nepieciešams atzīmēt, ka par notikumiem 1914.–1916. gadā diemžēl ir ļoti maz informācijas. Rakstot par Lietuvas eparhiju, izņemot KVVA fondus, izmantoti arī Nikolaja Izvekova (*Nikolai Izvekov*), Grigorijs Kiprianoviča (*Grigorii Kiprianovich*) un citi darbi.² Autors licis uzsvartu uz eparhijas izveidošanu, kā arī uz laika posmu pirms 19. gs. beigām. Sakarā ar to viņš atklāj galvenos masveida kampaņas faktus par uniātu pievēršanu pareizticībai 19. gs. 30. un 60. gados, kā arī politisko un nacionālo pretstāvi reģionā no 1905. līdz 1907. gadam.

¹ Piemēram: Aleksandr V. Gavrilin (1999). *Ocherk istorii Rizhskoi eparkhii. 19 vek.* Rīga: Filokaliia; *Istoriko-statisticheskoe opisanie tserkvei i prikhodov Rizhskoi eparkhii (1893–1902)*. Vyp. 1–3. Rīga: Tipolito-gr. L. Blankenshteina; u.c.

² Sk.: Nikolai D. Izvekov (1893). *Statisticheskoe opisanie pravoslavnykh prikhodov Litovskoi eparkhii*. Viļņa: Tip. I. Bliumovicha; Nikolai D. Izvekov (1899). *Istoricheskie ocherk sostoianii pravoslavnoi tserkvi v Litovskoi eparkhii za vremia s 1839–1889 g.* Moskva: Tip. A. I. Snegerevoi; Grigorii Ia. Kiprianovich (1895). *Istoricheskie ocherk pravoslaviia, katolichestva i unii v Belorussii i Litve s drevneishego vremeni*. Viļņa: Tip. I. Bliumovicha.

V. Musajevs akcentējis sarežģītās starpkonfesionālās attiecības Baltijas reģionā un arī Krievijas impērijas politiku, kas bieži negatīvi ietekmēja situāciju. V. Musajevam kopumā izdevies distancēties un notikušo aprakstīt objektīvi, to mēs varam pieskaitīt pie viņa darba sasniegumiem.

Autors izdarījis pamatotu secinājumu, ka Baltijas guberņas bija vienīgs Krievijas impērijas reģions, kurā notika vietējo iedzīvotāju masveidīga pāriešana pareizticībā, un 20. gs. sākumā latvieši un igauņi tur veidoja četras piektdaļas no pareizticīgajiem. Sakarā ar to Baltijas guberņas bija viens no Krievijas impērijas reģioniem, kur Pareizticīgās baznīcas struktūra zināmā mērā spēlēja valdības politikas atbalstītājas lomu, vērstu uz nomales un centra tuvināšanu. Turklāt jāpiezīmē, ka Rīgas eparhijas vadība speciāli to necentās darīt, tomēr, protams, arī bija spiesta piekopt šādu politiku (189.–190. lpp.).

Trešā nodaļa veltīta pareizticības vēsturei Baltijā no 1917. gada līdz 1940. gadam. Darbā atzīmēts, ka periods no 1917. gada līdz 20. gs. 30. gadiem bija jauns posms pareizticības vēsturei šajā reģionā. Tikai Pirmā pasaules kara laiks, kā jau iepriekš minēts, šeit aprakstīts nepietiekami. Plašāk autors stāsta par nacionālajām pretrunām Pareizticīgajā baznīcā. Nozīmīga vieta ierādīta Rēveles (Tallinas) bīskapa Platona (Pāvels Kuļbušs, 1869–1919) darbībai (254.–262. lpp.), kurš uzstājās kā pareizticīgos apvienojoša persona Igaunijā. Grūtajā 1918. gadā viņš pagaidus vadīja arī pareizticīgās draudzes Latvijas teritorijā laika posmā, kad pastāvēja vācu karaspēka okupācija, daudzveidīgi konflikti sabiedrībā un notika neatkarības pasludināšana gan Igaunijā, gan Latvijā. 1919. gada janvārī bīskapu Platonu kopā ar citiem pareizticīgo priesteriem Tartu nogalināja lielinieki.

Iekšējos nacionālos procesus pareizticīgajās draudzēs Baltijas valstīs V. Musajevs iekļauj šo valstu attīstības kontekstā, salīdzinot tos ar situāciju Polijā, Ukrainā, Somijā un Gruzijā. Šeit nepieciešams atzīmēt, ka Ukrainas un Gruzijas apstākļi principiāli atšķiras, jo, atšķirībā no Baltijas valstīm, tur pareizticīgie bija vairākumā. Tajā pašā laikā situāciju Somijā mēs varam salīdzināt tikai ar Igauniju, nevis ar Latviju un Lietuvu, kur etniskā un konfesionālā situācija bija daudz sarežģītāka, savukārt notikušo Polijā – tikai ar katolisko Lietuvu un arī tad tikai nosacīti.

Trešās nodaļas piektā apakšnodaļa (310.–331. lpp.), kas veltīta Latvijas Pareizticīgajai baznīcai starpkaru periodā, uzrakstīta uz publicētās literatūras pamata. Galvenokārt izmantoti Zigmunda Balevica, Jāņa

Kalniņa, Antonija Pommera (*Antonii Pommer*), Sebastiana Rimestada, Sergeja Saharova (*Sergei Sakharov*), Teofana (Požidajeva; *Feofan Pozhidaev*) un citi darbi.³ Autors gandrīz nav izmantojis vēstures avotus,⁴ to skaitā arī publicētos vai digitalizētos un pieejamos internetā (piemēram, Latvijas Nacionālās bibliotēkas digitalizēto 20. gs. 20.–30. gadu avīžu un žurnālu kolekciju). Stāstījuma centrā ir arhibīskapa Jāņa (Pommera, 1876–1934) darbība un ļoti sīki iztirzāts, kas notika 30. gadu otrajā pusē pēc viņa noslepkavošanas. Nākas konstatēt, ka daudzi apgalvojumi, kas attiecas uz šajā apakšnodaļā iztirzātajiem jautājumiem, ir vienkāršoti un nav atbilstoši pierādīti (piemēram, sk. 324. lpp. par attiecībām starp arhibīskapu Jāni Pommeru un virspriesteriem Kirilu Zaicu (*Kirill Zaits*), Aleksandru Makedonski (*Aleksandr Makedonskii*), protodiakonu Konstantīnu Dorinu (*Konstantin Dorin*) un notikušo skandālu, par ko ir daudz materiālu⁵). Uzskatām, ka šīs darba daļas zinātniskā vērtība ir visai neliela.

Trešās nodaļas ceturťā apakšnodaļa veltīta pareizticībai Igaunijā 20. gs. 20. gados (272.–300. lpp.). Aprakstīts Igaunijas Pareizticīgās baznīcas starpkaru perioda galvenais notikums – pāriešana Konstantinopoles patriarhijas jurisdikcijā 1923. gadā. Autors par šo problēmu atstāta tikai Maskavas patriarha Aleksija II (Ridigera, 1929–2008) viedokli, kurš kvalificēja to par kanoniski apšaubāmu (284.–285. lpp.). Stāstot par attiecībām starp igauņu un krievu pareizticīgajiem, arī šeit viņš galvenokārt tikai apkopojis jau esošo zinātnisko literatūru (arī somu un igauņu

³ Zigmunds Balevics (1987). *Pareizticīgo baznīca Latvijā*. Rīga: Avots; Jānis Kalniņš (2007). *Latvijas pareizticīgā baznīca: vēstures komentārs*. Rīga: San Estera; Antonii Pommer (1931). *Pravoslavie v Latvii. Istoricheskie ocherki*. Rīga: Tip. I. Lukstina; Sebastian Rimestad (2012). *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940)*. Frankfurt am Main: Peter Lang; Sergei P. Sakharov (1937). *Rizhskie pravoslavnye arhipastyri za sto let (1836–1936). Populiarno-istoricheskii ocherk*. Daugavpils: Izdanie S. P. Sakharova; Igumen Feofan (Pozhidaev) (2004). *Sviashchennomuchenik Ioann, arkhiepiskop Rizhskii*. Rīga: Balva.

⁴ Izmantoti tikai: Genrih Grossen (1994). *Zhizn' v Rige. Vospominaniia. Daugava*, № 1, s. 156–187; Iurii L. Sidiakov (sost.) (2011). *Russkii mir i Latviia: Iz arkhiva sviashchennomuchenika arkhiepiskopa Rizhskogo i Latviiskogo Ioanna (Pommera). Pis'ma i drugie dokumenty*. T. III. (Al'manakh obshchestva Seminarium hortus humanitatis, vyp. XXIV). Rīga: Seminarium hortus humanitatis.

⁵ Sk., piemēram: *Latvijas Valsts vēstures arhīvs*, 1534–2–13229; 1535–2–16910; 7469–1–73.

valodā, kuras autors labi pārvalda),⁶ bet pats neanalizē vēstures avotus. V. Musajevs aprobežojas ar 20. gadiem, bet par 30. gadiem runā maz, kas noteikti ir uzskatāms par nopietnu šīs monogrāfijas/pētījuma trūkumu.

Pareizticīgās baznīcas vēsturei neatkarīgajā Lietuvas Republikā starpkaru posmā V. Musajevs veltījis mazāk uzmanības nekā šim pašam periodam Latvijā un Igaunijā. Aprakstīts tikai Lietuvas Pareizticīgās baznīcas galva metropolīts Elevterijs (Bogojavlenskis; *Elevferii Bogoiavlenskii*, 1868–1940) un viņa loma baznīcas normālas dzīves atjaunošanā; pareizticīgo vajāšanas Viļņas apgabalā, kas 20.–30. gados bija iekļauts Polijas teritorijā. Autors savā darbā atkal smēlies informāciju no citu zinātnieku darbiem,⁷ pats neko jaunu nepienesot. Ļoti sīki aprakstīts tāds svarīgs notikums kā virsgana Elevterija vizīte Maskavā 20. gadu beigās. V. Musajevs nestāsta par Lietuvas valdības politikas izmaiņām attiecībā pret Pareizticīgo baznīcu pēc Antana Smetonas (*Antanas Smetona*, 1874–1944) autoritārā režīma nodibināšanas 1926. gadā, kas daudz stingrāk attiecās pret Katoļu baznīcu, kura bija Pareizticīgās baznīcas galvenais pretinieks starpkaru periodā Polijā un Lietuvā. 30. gadu notikumi šeit speciāli izlaisti. Ja noslēgumā par Pareizticīgās baznīcas stāvokli Igaunijā, Latvijā un arī Somijā 30. gados atrodams sīks raksturojums (356.–358. lpp.), tad par Lietuvu tas nav dots.

Jāpiebilst, ka darbā ir daudz sīku kļūdu, paviršību un neprecizitāšu. Piemēram, monogrāfijas pielikumā (359. lpp.) ir Rīgas un Lietuvas pareizticīgo eparhiju un Baltijas valstu pareizticīgo baznīcu virsganu saraksts līdz 20. gs. vidum, kurā norādīts viņu kalpošanas laiks. V. Musajevs raksta, ka arhibīskapa Jāņa (Pommerera) Latvijas Pareizticīgās baznīcas valdīšanas sākums ir 1920. gads, bet pareizi ir – 1921. gads, savukārt metropolīta Augustīna (Pētersona, 1873–1955) – 1934. gads, kaut gan pareizi – 1936. gads.⁸ 151. lappusē V. Musajevs apgalvo, ka Rīgas arhibīskaps Joans (Smirnovs; *Ioann Smirnov*, 1844–1919) gadu pēc Sanktpēter-

⁶ Aleksii II, patriarch (1999). *Pravoslavie v Estonii*. Moskva: Tserkovno-nauchnyi tsentr "Pravoslavnaia entsiklopediia"; Igor' Prekup (1998). *Pravoslavie v Estonii. Kratkii istoricheski ocherk*. Tallinn: Trukis; Riho Saard (2008). *Eesti Apostlik-Ōigeusu Kiriku algusaastad. Akadeemia*, 7, lk. 1543–1582; Usko Voitto Jalo Setälä (1962). *Viron apostolisen oikeauskisen kirkon syntyvaiheita. Ortodoksia*, 13, S. 50–77.

⁷ Anatolii Popov (1993). *Pora prosnut'sa! Gonenii na pravoslavnykh v Pol'she v XX v.* Sankt-Peterburg: Obshchina Kazanskoi tserkvi Voskresenskogo Novodevich'ego monastyrja; German Shlevs (2005). *Pravoslavnye khramy Litvy*. Vil'nius: SAVO; u.c.

⁸ Aleksandrs Gavriļins (2015). *Jānis (Garklāvs): Pareizticīgais latvietis*. Rīga: LU aģentūra "Filozofijas un socioloģijas institūts", 26., 41. lpp.

burgas Garīgās akadēmijas pabeigšanas bija iecelts par Rīgas Garīgā seminārā pasniedzēju, kas ir nepareizi, jo viņš nekad nav strādājis šajā mācību iestādē.⁹ Turklāt grāmatas satura rādītājs (nodaļu un apakšnodaļu lapaspušu norāde) nesakrīt ar to, kas ir atrodams tekstā. Autors neizmanto jaunāko zinātnisko literatūru, piemēram, darbā nav atrodamas atsauces uz žurnālu *“Pravoslavie v Baltii”* (“Pareizticība Baltijā”), izdevumu *“Latviiskii pravoslavnyi khronograf”* (“Latvijas pareizticīgo hronogrāfs”) un Humanitārā semināra almanaha *“Al’manakh gumanitarnogo seminara: russkii mir i Latviia”* pēdējiem sējumiem, kā arī uz citiem darbiem un grāmatām.

Pirms dažiem gadiem iznāca V. Musajeva fundamentālā grāmata par Pareizticīgo baznīcu Somijā “Starp Rietumiem un Austrumiem: Pareizticība autonomajā un neatkarīgajā Somijā (1890.–1930. gadi)”.¹⁰ Tajā autors izmantojis daudz plašāku avotu bāzi, jo bez KVVA bija arī Somijas arhīvu, Krievijas Federācijas Valsts arhīva, Ļeņingradas apgabala Viborgas pilsētas Valsts arhīva materiāli, un rezultātā darbs izveidojās daudz kvalitatīvāks nekā par pareizticību Baltijā.

Neskatoties uz visiem trūkumiem, V. Musajeva grāmata ir uzskatāma par nozīmīgu piemesumu vēstures zinātnē. Pirmkārt, kā apkopojošs darbs, kāda līdz šim nav bijis, un, otrkārt, stāvot pāri atsevišķu teritoriju: eparhiju, guberņu un valstu robežām, tā palīdz aplūkot Pareizticīgās baznīcas stāvokli aprakstītajā laika periodā visā reģionā kopumā.

Darbā ir ļoti labas kvalitātes fotogrāfijas, kā arī avotu un literatūras saraksti, personu rādītājs. Ceram, ka šo materiālu autors pārstrādās un papildinās, iekļaujot informāciju no Latvijas, Lietuvas, Polijas un Igaunijas arhīviem, un radīs vēl vienu izdevumu, kurā būtu pārvarēti iepriekš minētie trūkumi.

Sergejs Coja, Ivans Petrovs

⁹ Sk.: Preosviashchennyi Ioann, episkop Rizhskii i Mitavskii. *Rizhskie eparkhial'nye vedomosti*, 1910, № 17, s. 517.

¹⁰ V. I. Musaev (2014). *Mezhdu Zapadom i Vostokom: Pravoslavie v avtonomnoi i nezavisimoi Finliandii (1890-e–1930-e gg.)*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Politehnicheskogo universiteta. 538 s.

AUTORI

Kristīne Beķere – vēsturniece, Mg. hist., Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, Akadēmijas laukums 1–1313, Rīga, LV-1050

kribek@inbox.lv

Valdis Bērziņš – arheologs, Dr. archaeol., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

valdis-b@latnet.lv

Sergejs Coja – skolotājs, Mg. hist., Rīgas Anniņmuižas vidusskola, Kleistu iela 14, Rīga, LV-1067

coja@baltinet.lv

Inna Gile – vēsturniece, Mg. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

inna.gile@lu.lv

Anete Karlsonē – etnoloģe, Dr. hist., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

anete.karlsonē@gmail.com

Ieva Ose – arheoloģe, Dr. hist., LZA īstenā locekle, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

ieva.ose@lu.lv

Ivans Petrovs – vēstures zinātņu kandidāts, Sanktpēterburgas Valsts universitātes Vēstures institūts, Mendeļejeva līnija 5, Sanktpēterburga, Krievija

ivanpet1990@hotmail.com

i.petrov@spbu.ru

Liene Rokpelne – vēsturniece, Mg. hist., Valmieras muzejs, Rīgas iela 80, Valmiera, LV-4201

liene.rokpelne@valmiera.lv

Vanda Visocka – vēsturniece, Mg. hist., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte, Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050

vanda.visocka@lu.lv

Guntis Zemītis – arheologs, Dr. hist., LZA īstenais loceklis, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050

guntis.zemitis@gmail.com

Māris Zunde – dendrochronologs, Dr. biol., Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, Kalpaka bulv. 4, Rīga, LV-1050
zunde@lanet.lv

AUTHORS

Kristīne Beķere – historian, Mg. hist., researcher, Latvian Academy of Sciences Baltic Centre for Strategic Studies, 1 Akadēmijas Square, 1313, Rīga, LV-1050, Latvia
kribek@inbox.lv

Valdis Bērziņš – archaeologist, Dr. archaeol., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
valdis-b@latnet.lv

Sergejs Coja – teacher, Mg. hist., Rīga Anniņmuiža Secondary School, 14 Kleistu Street, Rīga, LV-1067, Latvia
coja@baltinet.lv

Inna Gile – historian, Mg. hist., researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
inna.gile@lu.lv

Anete Karlsonē – ethnologist, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
anete.karlsonē@gmail.com

Ieva Ose – archaeologist, Dr. hist., senior researcher, Full Member of the LAS, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
ieva.ose@lu.lv

Ivan Petrov – Candidate of Historical Sciences, Institute of History, Saint-Petersburg State University, 5 Mendeleevskaya Line, Saint-Petersburg, 199034, Russia
ivanpet1990@hotmail.com
i.petrov@spbu.ru

Liene Rokpelne – historian, Mg. hist., researcher, Valmiera Museum, 80 Rīgas Street, Valmiera, LV-4201, Latvia
liene.rokpelne@valmiera.lv

Vanda Visocka – historian, Mg. hist., Faculty of History and Philosophy, University of Latvia, 5 Aspazijas Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
vanda.visocka@lu.lv

Guntis Zemītis – archaeologist, Dr. hist., senior researcher, Full Member of the LAS, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
guntis.zemitis@gmail.com

Māris Zunde – dendrochronologist, Dr. hist., senior researcher, Institute of Latvian History, University of Latvia, 4 Kalpaka Blvd., Rīga, LV-1050, Latvia
zunde@lanet.lv

- Franciska no Moliano izmeklēšanas protokols 1312. gadā = Franciscus de Moliano Conscriptio inquisitionis testium 1312.** No latīņu val. tulk., priekšvārdu un komentārus sarakst. Ēvalds Mugurēvičs. Rīga: LVI apgāds, 2010. 455 lpp.: il. EUR 9,56.
- Ieva Ose (sast.). **Latvijas viduslaiku pils, VI. Pētījumi par Vidzemes un Zemgales piliem.** Rīga: LVI apgāds, 2010. 439 lpp.: il. + 16 lpp. krāsu il. EUR 9,56.
- Andris Caune (sast.). **Regina in castro Wenda.** Rakstu krājums – veltījums Cēsu ordeņpils pētniecei arheoloģei Dr. hist. h. c. Zigrīdai Apalai 75 gadu dzīves jubilejā. Rīga: LVI apgāds, 2011. 182 lpp.: il. EUR 6,37.
- Antonija Vilcāne (sast.). **Arheoloģija un etnogrāfija, XXV.** Veltījums akmens laikmeta pētniecei arheoloģei Dr. hist. Ilgai Zagorskai 70. dzīves gadskārtā. Rīga: Zinātne, 2011. 295 lpp.: il.
- Ieva Ose (atb. red.). **Senā Rīga 7: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.** Rīga: LVI apgāds, 2012. 535 lpp.: il. EUR 9,56.
- Ēvalds Mugurēvičs. **Mana dzīve – no ganu zēna līdz akadēmiķim.** Rīga: LVI apgāds, 2013. 591 lpp.: il. EUR 9,56.
- Ieva Ose (sast.). **Latvijas viduslaiku pils, VIII. Pētījumi un avoti par ordeņa un bīskapu piliem Latvijā.** Rīga: LVI apgāds, 2014. 432 lpp.: il. EUR 9,52.
- Andris Caune (sast.). **Ģenerāļa Jāņa Baloža pēdējie mūža gadi Latvijā, 1956–1965: Laikabiedru atmiņas un liecības.** Rīga: LVI apgāds, 2014. 335 lpp.: il. EUR 11,20.
- Jānis Balodis. **Atmiņu burtnīcas, 1918.–1939. gads.** Rīga: LVI apgāds, 2015. 303 lpp.: il. EUR 8,00.
- Ieva Ose (zin. red.). **Senā Rīga 8: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.** Rīga: LVI apgāds, 2015. 319 lpp.: il. EUR 6,00.
- Andris Caune (sast.). **Ģenerālis Jānis Balodis Krievijas izsūtījumā un cietumā, 1940–1959.** Rīga: LVI apgāds, 2016. 271 lpp.: il. EUR 8,00.
- Ieva Ose (sast.). **Latvijas viduslaiku pils, IX. Pētījumi par Vidzemes, Kurzemes un Zemgales piliem.** Rīga: LVI apgāds, 2016. 383 lpp.: il. EUR 8,00.
- Ainārs Lerhis (sast.). **Latvijas Republikas oficiālā nostāja Latvijas diplomātiskā dienesta dokumentos 1940.–1991. gadā:** Dokumentu krājums. Rīga: LVI apgāds, 2015. 399 lpp. EUR 8,00.
- Rūdolfs Brūzis. **Tuvciņas ieroči Latvijā 14.–16. gadsimtā.** Rīga: LVI apgāds, 2016. 383 lpp.: il. EUR 16,00.
- Gunārs Alfrēds Jansons. **Savas dzīves piemiņai.** Rīga: LVI apgāds, 2017. 479 lpp.: il. EUR 6,00.
- Ēriks Jēkabsons. **Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu attiecības 1918.–1922. gadā.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 831 lpp.; 32 lpp. il. EUR 15,00.
- Ieva Ose (zin. red.). **Senā Rīga 9: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 343 lpp.: il. EUR 10,00.
- Andris Caune. **Rīga laikmetu griežos, 1901–1918.** Rīga: LVI apgāds, 2018. 287 lpp.: il. EUR 11,20.

Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls: 2000. g. 3., 4. nr. • 2001. g. 1.–4. nr. • 2002. g. 1., 2. nr. • 2003. g. 2., 3. nr. • 2004. g. 2. nr. • 2005. g. 1.–4. nr. • 2006. g. 1.–3. nr. • 2007. g. 1.–4. nr. Cena: EUR 1,00 • 2008. g. 1.–4. nr. • 2009. g. 1.–4. nr. • 2010. g. 1.–4. nr. • 2011. g. 1.–4. nr. • 2012. g. 1.–4. nr. • 2013. g. 1.–4. nr. • 2014. g. 1.–4. nr. • 2015. g. 1.–4. nr. • 2016. g. 1.–4. nr. • 2017. g. 1.–4. nr. • 2018. g. 1.–2. nr. Cena: EUR 2,50.

Grāmatas, kurām norādīta cena, un žurnālus var iegādāties Latvijas vēstures institūta Kalpaka bulv. 4, 2. stāvā, 208. ist., Rīgā, LV-1050, tālr. 67034869.

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS.
2018. – Nr. 2. – 1.–208.

